

Doktori (PhD) értekezés

**Az 1956-os forradalom és szabadságharc
kárpátaljai vonatkozásai**

Témavezető: Dr.Szőke Domonkos MTA doktora

Váradi Natália

Debreceni Egyetem

BTK

2008

Tartalomjegyzék

Előszó	4
Bevezetés	6
Kárpátalja rövid története a második világháború után	12
1956 a korabeli kárpátaljai sajtó görbe tükrében	39
A forradalom és szabadságharc a kárpátaljai levéltári dokumentumok alapján	58
Kárpátaljaiak a forradalomban	70
Szolnoki beszéd megítélése	82
A forradalmárok deportálása a Szovjetunióba	114
A magyar és szovjet csapatok karhatalmi alkalmazása a forradalmi események időszakában	126
Levonható konklúziók	182
Felhasznált forrás-és irodalom jegyzék	185
Mellékletek	197
Riportok	
Fotók és dokumentumok	
Újságcikkek	

A jelen dolgozat a Debreceni Egyetem Doktori Iskolájában készült.

Ezennel is szeretném megköszönni a Doktori Iskola segítőkész munkáját.

A disszertáció szakmai felügyeletét közvetlenül Dr. Szőke Domonkos látta el, amiért ezúton is köszönetet mondanék.

Előszó

Ezzel a dolgozattal azokra szeretnénk emlékezni, akik a múlt század legnagyobb hazugságának, a szocializmusnak útvesztőjében is megtalálták az igaz utat.

Évtizedekig olyan országban éltünk, ahol a halottainkat sem elsiratni, sem meggyászolni nem volt szabad, ahol a hősökre emlékezni bűnnek számított, és gyilkosok emlékműveit kellett koszorúzni.

1956 márcsa volt azoknak az embereknek, akik készek voltak mindent megtenni az igazságért, mert tudták, hogy a szabadságra csak azok méltóak, akik nem adják fel az igazságot. Márcsa marad azok döntése, akik októberben a Párt és a Haza közül az utóbbit választották, és az életükkel fizettek érte. Ők az országból hazát, a lakóhelyből szülőföldet, lakosokból polgárokat, népből nemzetet akartak építeni.

A magyar történelem számos eseménye között, az 1956-os forradalom kiemelkedik. Olyan forradalom volt ez, amelynek hatása messze túljutott Magyarország határain, s érdeklődést váltott ki az egész világon.

„1956-os magyar események...”, „magyar ellenforradalmi lázadás...”, bármennyire is furcsa, ilyesfajta, a végletekig leegyszerűsített meghatározásokra korlátozódott a rendszerváltásig a volt Szovjetunió számos állampolgárának az elképzelése Magyarország történelmének 1956. októberi-novemberi tragikus és egyúttal hősie napjairól.

Az ilyen elvont kifejezések, semmit sem mondó értékelések, annyira erőteljesen hatottak a nép többségének tudatára, hogy még most is gátolják az újfajta, más szempontú értékeléseket.

A 80-as évek közepétől kezdődően Ukrajnában és ezen belül Kárpátalján is elkezdődött a múlt átértékelése. A történészek hozzáláttak olyan témák tudományos kutatásához, amelyek korábban tabunak számítottak. Ez utóbbiakhoz tartozik az 1956-os magyar forradalom és kora. E fontos esemény régióinkban igazából még nem képezte széles kitekintésű vizsgálódás tárgyát. A helyi magyarságnak 1956 eseményeire való reagálásával kapcsolatban már megjelentek ugyan írások, de ezek a téma felkutatásához alig járultak hozzá. Ebből a szempontból a magyar forradalom eseményeinek a kárpátaljai anyagok alapján való kutatása és a kortársak visszaemlékezéseinek rögzítése fontos és aktuális. Hisz a magyarországi hasonló kutatásokhoz kapcsolva nagymértékben kitágíthatja a forradalommal kapcsolatos eddigi ismereteinket.

A rendszerváltás óta már Kárpátalján sem vonják kétségbe az 1956-os forradalom és szabadságharc jelentőségét, résztvevői történelmi érdemeit, sőt több kárpátaljai '56-ost is kitüntettek.

A kutatásban sokasodik az a matéria, amely egyértelműen bizonyítja az esemény nagyszerűségét és kikerülhetetlen korszakosságát a magyar történelemben. Remélem, hogy a dolgozat segíti Magyarország történetének e felemelő és egyben tragikus korszakát még átláthatóbbá tenni.

Bevezetés

Disszertációm témája: Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai vonatkozásai.

Választásom azért esett erre a témára, mert annak ellenére, hogy úgy Magyarországon, mint Nyugaton már sok kutatás eredményei láttak napvilágot Magyarország történetének erről a szakaszáról, a FAK országainak a sajtójában, szakirodalmában és főleg az oroszországiban, valamint Kárpátalján, csupán az utóbbi időben kezdtek megjelenni olyan publikációk, amelyek elképzelést adnak az akkori magyarországi eseményekről.

Áttekintve a forradalom történetét felölelő szakirodalmat észrevettem, hogy a forradalommal kapcsolatos események mind Erdélyben, mind Felvidéken részletes vizsgálódás tárgyát képezték, a kárpátaljai láncszem azonban – egy-egy visszaemlékezés közreadásán kívül – csaknem teljes egészében hiányzott.

A dolgozat főcélja az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai vonatkozásának bemutatása a korabeli sajtó, szakirodalom, oral history, kárpátaljai és magyarországi levéltári adatok, s a kortársak visszaemlékezéseinek keretében.

A dolgozat megírásánál következő módszereket alkalmaztam: a dokumentumelemzés, szövegek elemzése, a nyomtatott sajtótermékek szövegének elemzése, nem szöveges információk elemzése, megfigyelés, statisztikai adatok másodlagos elemzése, spontán-, strukturált-, fókuszcsoporthoz, kevert-, mély- valamint az életútinterjú módszerét.

A téma aktualitását specifikus vizsgálati anyaga, valamint több szemszögből való ábrázolásmódja adhatja.

Kárpátalján a legújabbkor vizsgálatának útjába még napjainkban is – érthetetlen okokból – akadályokat gördítenek. Az Ungvári Megyei Levéltár anyagához ma sem könnyű – mondhatni szinte lehetetlen – hozzá férni, csak kevés kutatónak adatik meg. A helyzetet nehezíti az is, hogy amennyiben engedélyezik a kutatást, a dokumentumok egy része titkosított, még mindig nem hozzáférhető.

A magyarországi eseményekről szóló riportok, amelyek a központi és a helyi sajtóban jelentek meg, a rádióban hangzottak el, a figyelmet főképpen a magyar kommunisták kivégzésének, szovjet katonák meggyilkolásának, párt- és állami intézmények elfoglalásának eseményeire terelték, ami természetesen felháborodást és az áldozatok iránt megnyilvánuló részvétet váltott ki. A magyarországi eseményekről kapott ilyen egyoldalú információ hatására a

nyerspolgár mindinkább saját elképzeléseinek a túszává vált, nem sejtve, hogy az információ tendenciózus tálalása a szovjetrendszer részére előnyös közvélemény formálását szolgálja.

Napjainkban, számos múltbeli esemény megítélése újraértékelődik. Sorra jelennek meg olyan ideológiamentes történelmi írások, amelyek a Szovjetunió fennállásának idején elképzelhetetlenek voltak, ugyanis az emberek számára tiltva volt a kérdezés, az emlékezés, ezért napjainkban is csak nehezen bírhatók szóra.

A szovjet vezetés mindent elkövetett annak érdekében, hogy eltitkolja a nép elől azt a tényt, hogy a magyarországi felkelés volt Európában a szovjetrendszer törekvéseivel szembeni első fegyveres kihívás. Az újabb kori magyar történelemben nem volt olyan esemény, amelyet annyira eltorzítottak volna, mint a magyar forradalmat. A kárpátaljai magyar ifjúság teljesen el volt zárva '56 eseményeitől. Céljuk az volt, hogy '56 pozitív hatását a magyar lelkekre és a magyar nemzet jó hírnevét a világban aláássák. A forradalom nemzetközi tekintélyének csökkenésével, pedig azt akarták elérni, hogy a magyarokra akasztott jelzőt, miszerint "Hitler utolsó csatlósa"-i voltak, tovább erősítsék; mert így az 1956-os magyarságot nem, mint a polgárjogok és a nemzeti függetlenség bajnokát tekinti majd a világ, hanem olyan nemzetet lát benne, amely forró fejjel inkább bajt keverő, mint öntudatos és megfontolt.

Vajon sokan tudták-e, hogy a szovjet hadsereg vezérkara által kitervelt „Vihar” fedőnevű hadművelet, amelyben kb. 60 ezer katona és tiszt vett részt¹, azt a magyar kormánytól és a magyar hadseregtől teljesen független célt tűzte ki, hogy gyorsan és határozottan, amint a fedőneve is jelzi, megsemmisítsék a magyar felkelő erőket, lefegyverezzék a reguláris alakulatokat, amelyekben mind nyilvánvalóbban volt észlelhető a felkelők támogatására irányuló törekvés, megbénítsák a szovjet csapatokkal szemben álló többi erőt, megszilárdítsák a magyarokra erőszakolt szocialista rezsimeket, ezáltal megtartsák Magyarországot a varsói paktum és a szocialista tábor tagállamai közt.

A különböző adatok szerint a hatvanezer katona és tiszt közül, akik részt vettek Magyarország lerohanásának a hadműveletében, 669-en maradéktalanul, teljesítették kötelességüket, mert elestek a harcokban. 1450-en megsebesültek, 51 katona nyomtalanul eltűnt. Számolatlanul maradtak azok, akik egész életükre nyomorékok lettek, erkölcsileg sérültek meg. Ezzel kapcsolatban nem feledkezhetünk meg azokról sem, akik honpolgári kötelességüket teljesítették maradéktalanul: több mint 4 ezer magyar felkelő esett el. Ezek sebesültek meg és váltak nyomorékká, több mint 13 ezer ember részesült megtorlásban üldöztetés, letartóztatás,

börtönbüntetés révén. Több mint 300 embert kivégeztek, körülbelül 700-at deportáltak, többek között a Szovjetunióba, 200 ember disszidált. Életük árán teljesítették kötelességüket a magyar forradalom ihletői — Nagy Imre miniszterelnök, Maléter Pál honvédelmi miniszter és a többiek.²

A kutatás hét részből áll. Az első fejezetben betekintést nyerhetünk Kárpátalja történelmi múltjába, sorsának alakulásába a második világháborút követő időszakban.

A második fejezetben arról számolunk be, hogy mit írtak a forradalomról az 1956 végén, valamint 1957 elején a Kárpátalján megjelent újságok — milyen hangsúlyt fektettek a forradalom eseményeire, mit emeltek ki leginkább és mit szorítottak háttérbe, hogyan nyilatkoztak a szemtanúk, milyen más nemzetiségű újságok cikkeket vettek át az eseményekkel kapcsolatban.

A harmadik fejezetből kitűnik, hogy milyen, eddig még soha nyilvánosságra nem hozott, dokumentumokat őriz a Kárpátaljai Megyei Levéltár a magyar forradalomról.

A negyedik fejezet, oral history, a kárpátaljai lakosok visszaemlékezéseit tartalmazza, azt, hogy hogyan éltek meg ők itt, Kárpátalján, a magyar testvéreik tragédiáját, illetve azok visszaemlékezését, akik önkéntelenül is valamilyen szerepet kaptak a forradalom eseményiben.

Egy fejezet – az ötödik – szól a sokat vitatott Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulásának körülményeiről.

Sokan nem tudják, hogy a magyar forradalmárok jelentős részét Kárpátaljára és a Szovjetunió más vidékeire deportálták. A hatodik fejezet erről a tényről nyújt bővebb információt.

Az utolsó, hetedik, fejezetben a Magyarországra irányuló szovjet katonai hadműveletek megszervezésébe, lezajlásába nyerhetünk betekintést.

Munkám első fejezetének megírásánál elengedhetetlenül fontosak voltak Móricz Kálmán: „Kárpátalja Sorsfordulói”³, Csatóry György: „Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak a tükrében”⁴, Mihajlo Nasztyuk: „Az ukrán államiság fejlődésének legfontosabb szakaszai”⁵, Soós Edit: „Integráció és regionalizmus”⁶ című munkák.

¹ Györkei Jenő és Horváth Miklós: Szovjet Katonai Intervenció 1956, H&T Kiadó, Budapest, 2001, 197.old.

² Vjacseszlav Szereda és Alekszandr Sztikalín :Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából, 1993, Budapest

³ Móricz Kálmán: „Kárpátalja Sorsfordulói”, Hatodik Síp alapítvány, Budapest, 2001

⁴ Csatóry György: „Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak a tükrében”, Évgyűrű'90, Ungvár, 1991

⁵ Mihajlo Nasztyuk: „Az ukrán államiság fejlődésének legfontosabb szakaszai”, In: Mihajlo Nasztyuk (szerk.): Jogismeret, 1996, Lviv, Szvit Kiadó

Az ukrán, illetve orosz szerzők tekintetében a dolgozat első fejezetének megírásánál jól használhatónak bizonyultak a következő művek: Герр Д.: „Гулаг в Карпатах”⁷, Міщаник В.В.: „Нові архівні документи про аграрну політику на Закарпатті в 1944-1950 рр.”⁸, Болдижар М. М.: „Будьмо правдивими до минулого”⁹, Русин О. І.: „Розвиток зміцнення радянського-угорського економічного співробітництва 1945-1969 рр.”¹⁰

A második fejezet megírásánál áttekintettem az 1950-es, 1960-as években Kárpátalján megjelent orosz, ukrán, valamint magyar nyelvű sajtót, így a Vörös Zászló, Kárpáti Igaz Szó, Kárpát Kalendárium, Закарпатська Правда, Известия, Історія України, Красная Звезда, Молодь Закарпаття, Советське Закарпатсьє, Червоний Прапор, Правда с. Іарокат. Az ebben az időben megjelent történelemkönyvek megerősítik a sajtóban megjelent cikkek mondanivalóját. A kor szakirodalmából fontos megemlítenem a következő munkákat: Немет Д.: „Освобождение Венгрии 1956”¹¹, Немет Д.: „Революционное движение и строительство социализма в Венгрии”¹², Нежинський Л.: „Очерк истории Народной Венрии (1948-1962)”¹³, Сисраєлян В.: „Новейшая история Венгрии (1918-1962)”¹⁴.

A Kárpátaljai Megyei Levéltárban őrzött dokumentumok a mai napig is csak nehezen hozzáférhetők, ezért sok dokumentum még mindig feldolgozásra vár. Mindezülig a helyi levéltárban őrzött dokumentumokról nem készült feldolgozás. Így ez a fejezet teljesen új ismereteket, adatokat, tényeket nyújt az olvasó számára.

Munkám megírásában adatközlőim is sokat segítettek, hiszen többen olyan adatokra emlékeznek, amelyeket nem találunk meg a szakirodalomban. Néhány kortárssal Dupka György a rendszerváltás után már készített egy interjú gyűjteményt „’56 és Kárpátalja”¹⁵ címmel. Az általam 51 kortárssal készített visszaemlékezésből 16 a dolgozat mellékletében olvasható.

A történészek körében máig sokat vitatott Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulásának körülményeiről szóló ötödik fejezet megírásánál nagy segítséget nyújtottak a

⁶ Soós Edit: „Integráció és regionalizmus”, Bába és Társai Kiadó, Szeged, 1999

⁷ Герр Д.: „Гулаг в Карпатах”, Отчий Храм, 1991

⁸ Міщаник В.В.: „Нові архівні документи про аграрну політику на Закарпатті в 1944-1950 рр.”, Ужгород, 2002

⁹ Болдижар М. М.: „Будьмо правдивими до минулого”, Ужгород, 2000

¹⁰ Русин О. І.: „Розвиток зміцнення радянського-угорського економічного співробітництва 1945-1969 рр.”, Ужгород, 1970

¹¹ Немет Д.: „Освобождение Венгрии 1956”, Москва 1957

¹² Немет Д.: „Революционное движение и строительство социализма в Венгрии”, 1963

¹³ Нежинський Л.: „Очерк истории Народной Венрии (1948-1962)”, Lviv, 1964

¹⁴ Сисраєлян В.: „Новейшая история Венгрии (1918-1962)”, Москва, 1962

¹⁵ Dupka György: „’56 és Kárpátalja”, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2006

következő történészek és munkáik: Vjacseszlav Szereda – Rajner M. János: „Döntés a Kremlben, 1956”¹⁶, Gál Éva, Hegedüs B. András, Litván György, Rajner M. János: „Jelcin-dosszié”¹⁷, Geréb Sándor: „Titkos jelentések 1956. október 23 - november 4.”¹⁸, Zicherman István: „1956 Szovjet szemmel a másik oldal”¹⁹, Cseh Géza: „A Damjanich Rádió hullámhosszán”²⁰, Tiszai Lajos: „Szolnokország”²¹.

A deportálások a szovjetunióba c. fejezet megírásánál a számomra hozzáférhető szakirodalomból mindenekelőtt Fazekas Árpád: „1956 Szabolcs-Szatmárban a valóságban”²², Vjacseszlav Szereda, Alekszandr Sztikalin: „Hiányzó lapok 1956 történetéből”²³ című munkák emelhetők ki.

Az utolsó fejezethez – A magyar és szovjet csapatok karhatalmi alkalmazása a forradalmi események időszakában – az általam fellelt szakirodalomból Györkei Jenő, Horváth Miklós „Szovjet katonai intervenció”²⁴, Стыкалин А.С.: „Прерванная революция”²⁵, Афиани В.Ю., Желицки Б.Й.: „Советский Союз и венгерский кризис 1956 года”²⁶ című munkákat szeretném kihangsúlyozni.

A Magyar Országos Levéltárban őrzött dokumentumok nagy segítséget nyújtottak a dolgozat megírásához.

Az 1956-os forradalom korszakának szakértői közé tartozik Baráth Magdolna, Filep Tibor, Gyarmati György, Rajner M. János, Standeisky Éva, Völgyesi Zoltán és mások, akik munkáikban részletes bemutatását közlik az 1956-os események történetének. A vizsgált korszak oroszországi szakértői közé sorolható Alekszandr Sztikalin, Vjacseszláv Szereda, Béla Zseliczky,

¹⁶ Vjacseszlav Szereda – Rajner M. János: „Döntés a Kremlben, 1956”. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról, 1956-os Intézet, Budapest, 1996

¹⁷ Gál Éva, Hegedüs B. András, Litván György, Rajner M. János: „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról, 1956-os Intézet, Századvég Kiadó, Budapest, 1993

¹⁸ Geréb Sándor: „Titkos jelentések 1956. október 23 - november 4.”, Hírlapkiadó Vállalat, Budapest, 1989

¹⁹ Zicherman István: „1956 Szovjet szemmel a másik oldal”, Anno Kiadó, 2006

²⁰ Cseh Géza: „A Damjanich Rádió hullámhosszán”, Szolnok, Szoltisz KFT, 2003

²¹ Tiszai Lajos: „Szolnokország”. Szolnok, 2001

²² Fazekas Árpád: „1956 Szabolcs-Szatmárban a valóságban”, Kiadja: Történelmi Igazságtétel Bizottság, Nyíregyháza, 1994

²³ Vjacseszlav Szereda, Alekszandr Sztikalin: „Hiányzó lapok 1956 történetéből” Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1993

²⁴ Györkei Jenő, Horváth Miklós „Szovjet katonai intervenció”, H and T kiadó, Budapest, 2001

²⁵ Стыкалин А.С.: „Прерванная революция”, Москва, Новый Хронограф, 2003

²⁶ Афиани В.Ю., Желицки Б.Й.: „Советский Союз и венгерский кризис 1956 года” Документи, Москва, Росспэн, 1998

valamint Iván Koroly. A fent említett jeles történészek többször is hasznos tanácsokkal láttak el a dolgozat megírása során.

Kárpátalja 1956-os szerepével kapcsolatban, a magyar közvéleményben sokáig csak legendák, mítoszok életek. E legendák nagy része aztán – amikor erről már szólni lehetett – igaznak bizonyultak. Kádár szolnoki beszéde, a magyar forradalmárok ungvári és más börtönökbe való hurcolása, a kárpátaljai magyar lakosok szimpatizálása a magyar forradalmárokkal, a hadműveletek Kárpátaljáról való irányítása csak egy-egy példa azokból az eseményekből, amelyeket Kárpátalja töltött be Magyarországon életében '56-ban, a forradalom idején.

Kárpátalja rövid története a második világháború után

Az 1944 őszen az oroszok bejövetele Kárpátaljára sok tekintetben hasonlított az 1919-es hatalomváltáshoz. Ismét háborús veresség és nagyhatalmi érdekek szakították el Kárpátalját az anyaországtól. Már 1944 nyarán megkezdődött a hivatalnokok, tisztviselők, tanárok, vasúti tisztek stb. elköltözése e vidékről.

1945. június 29-én Molotov külügyminiszter az aláírási aktust a következő szavakkal ünnepelte: "Kárpátontúli Ukrajnát már a IX. században elszakították igazi hazájától, amikor a magyar arisztokrácia és kapitalisták uralma alá került. Minden ukránnak állandó álma volt, hogy testvéreiket Ukrajnához csatolják. Ez csak akkor történhetett meg, amikor a Vörös Hadsereg felszabadította ezt a területet, és annak népe 1944. november 26-án dönthetett sorsáról."²⁷

A Moszkvából irányított sztálinisták – a helyi túlbuzgó, a nacionalizmustól, sovinizmustól sem mentes aktivisták közreműködésével – felszámolták a magántulajdont, államosították a vállalatokat, üzemeket. Az erőszakos kolhozosítás tönkretette a falvak népét. Emberek százait kulákperekkel, koncepciós ítéletekkel jutattak börtönökbe. Ugyanott találhatták magukat azok a fiatalok is, akiket munkaszolgálatra hívtak be, de nem jelentek meg, vagy megszöktek a donyeci bányákból. Ugyanis megszervezték a magyar férfilakosság deportálását. Hogy leplezzék igazi szándékukat, kitalálták a "háromnapos munkáról" szóló mesét. A deportálást a katonai parancsnok 2. számú parancsa készítette elő. Becslések szerint több mint 40 ezer kárpátaljai magyart és svábot zártak lágerbe. Ukrajnai, belorussziai, kaukázusi és más munkatáborokban, lágerekben mint hadifoglyokat tartották őket fogva.²⁸ 1946-tól fokozatosan hazaengedték az életben maradottakat. Az elhurcoltaknak legalább 70 százaléka nem látta viszont szülőföldjét, csontjaik jeltelen sírokban nyugszanak Szolyvától a távoli Szibériáig.²⁹

A kárpátaljai magyarság elhurcolásával egy időben, 1944. november 19-én megalakították Kárpát-Ukrajna Kommunista pártját, amely határozatot fogadott el „Kárpát-Ukrajna újraegyesüléséről Szovjet-Ukrajnával. A szovjet adatok szerint 1945. január 1-ig több mint 250 000 kárpátaljai lakos írta alá „önkéntesen” az „újraegyesülést” kérő munkácsi manifesztumot. Ennek értelmében egy hét múlva, november 26-án Munkácson, a városi moziban az NKDV felfegyverzett osztagának jelenlétében összeült a vidéken, az előző napokban sebtében

²⁷ Móricz Kálmán: „Kárpátalja Sorsfordulói”, Hatodik Síp alapítvány, Budapest, 2001, 140.old.

²⁸ Dupka György – Korszun Alekszej: „A „málenkij robot” dokumentumokban”, Ungvár-Budapest, 1997, 15.old.

²⁹ Csatáry György: „Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak a tükrében”, Évgűriük'90, Ungvár, 1991, 79.old.

megszervezett kárpátaljai népi bizottságok 663 küldöttje, akik kimondták „Kárpátontúli Ukrajna újraegyesülését” Szovjet – Ukrajnával.³⁰

A „Kárpátontúli Ukrajna újraegyesülését” kifejezés már azért sem hiteles megnevezés, mert Kárpátalja területe soha nem tartozott Ukrajnához, sőt még határos sem volt azzal.

A magyar települések nevét megváltoztatták, a magyar könyveket betiltották, illetve kivonták a forgalomból, a magyar nyelvet kiszorították a közéletből. Az egyházak működését a lehető legszűkebb korlátok közé szorították. Sok papot bebörtönöztek, elhurcoltak, hitük megtagadására kényszerítették, vagy meggyilkolták őket.³¹

A szovjet megszállást követően, 1944. október 28-án érkezett Husztra a londoni emigráns csehszlovák kormány küldöttsége, hogy az 1938 előtti törvények alapján, Kárpátalján újjászervezze a csehszlovák polgári közigazgatást, de a Vörös Hadsereg vezetése meggátolta munkáját. 1945 januárjában Klement Gottwald, csehszlovák kommunista vezető, tárgyalásokat folytatott Sztálinnal Kárpátalja sorsáról.

1945. június 29-én hosszas tárgyalás után Moszkvában a Szovjetunió és Csehszlovákia kormánya megkötötte azt a szerződést, amely rögzítette Kárpátalja kiválását a csehszlovák államból.³²

1945 júliusától egyes munkatáborokban a kárpátaljai magyarok fegyveres őrizetét fegyvertelen váltotta fel, a továbbiakban "átnevelésre szoruló" szovjet állampolgárként kezelték őket. Így a lesóványodott árnyékembereket jó ideig még visszatartották, és éhbérért dolgoztatták.

A katonaköteles korú magyar férfikkal szemben tanúsított bizalmatlanság jóformán Sztálin haláláig megmaradt, de előszeretettel, gyakran erőszakkal toborozták a magyar fiatalokat a Donyec-medencei bányaiüzemi munkára, illetve "tanulásra". Az önkényesen hazatérteket bíróság elé állították, és újabb lágeréveket sóztak a nyakukba. Ez a rendelkezés az 1927 és 1938 között született fiatalokat érintette.³³

A hivatalos szervek (a helyi ukrán és magyar sajtó is) Kárpátalján a rendszerváltásig mindent elkövettek, hogy ezt a szörnyűséget meg nem történtnek tüntessék fel, vagy legalábbis szigorúan a háború számlájára írják. Ezt követően állították a magyar falvak temetőiben azokat

³⁰ Ruszin Emil: „Magyarok a Kárpátalján”. A félmúlt üzenete., Budapest, 1991, 48-49. old.

³¹ Móricz Kálmán: „Kárpátalja Sorsfordulói”, Hatodik Síp alapítvány, Budapest, 2001, 142.old.

³² Zseliczky Béla: „Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekében”, Napvilág Kiadó, Budapest, 1998, 151.old.

³³ „Egyetlen bűnük magyarságuk volt”. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatainak 1944-1946. Ungvár-Budapest, 1993.

az emlékjeleket, amelyeknél a deportálás évfordulóin a helybeliek megemlékezhetnek idegen földben nyugvó halottaikról.

Azóta a sajtóban és különböző félhivatalos fórumokon megállapították már: 1944 novemberében a magyar nemzetiségű kisebbséggel szemben folytatott helyi nemzetiségi politikában súlyos hibákra és magyarelles nacionalista megnyilvánulásokra került sor, amelyektől a Zakarpatszka Ukrajnai Kommunista Párt sem volt mentes.

1946. január 22-én az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége rendeletben szabályozta Kárpátontúli Ukrajna közigazgatását, amely szerint az átmenetet képező "miniállamot" az Ukrán SZSZK Kárpátontúli területévé szervezték át a következő felosztásban: 13 járás, két területi jogú, 8 járási jogú város, 28 mezőváros, és 257 községi tanács.

Kárpátaljának ekkor 38 városa, 561 községe, vagyis összesen 599 települése volt. A megye székhelye Ungvár lett. Kárpátalján már a csehszlovák időkben is számos település nevét "szlávósították". 1946-ban az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete értelmében a vidéken közel száz, kárpátukránok és magyarok által lakott település nevét változtatták meg.

Akadályokat gördítettek a magyar szellemi élet újjáalakítása elé. Sokan naivan azt hitték: ha 1946 után Kárpátalján is a szovjet törvények lépnek életbe, akkor a nemzetiségiek, így a kisebbségi magyarok is számarányuknak megfelelően vehetik ki részüket az újjászerveződő politikai és kulturális élet irányításából. Az autonóm jogokat nem élvező magyarságot "nem illette meg" önálló napilap sem. Mindez bénítólag hatott a magyar szellemi, kulturális életre, s nem utolsósorban az alkotó értelmiségre.

Kilátástalanság, félelem fészkelte sokak szívében. Nem tudhatták, mikor és kit rángatnak ki éjszaka felesége és gyerekei mellől. Már Horthyék bevonulása előtt a Szovjetunióba menekülő kárpátaljaiak, párttagok és pártonkívüliek egy része is Sztálin légereiben kötött ki. A Szovjetunióba emigrált kommunisták közül sokat kémnek nyilvánítottak, és koncepciós perbe fogtak.

A Kárpátalján tevékenykedő sztálinisták az egyszerű kisembereket sem kímélték. Bűnösnek számított mindenki, aki a Horthy-rezsim alatt bármilyen hivatalt, állami, egyházi tisztséget stb. töltött be, illetve vállalt. Így hurcolták légerekbe a hajdani leventeoktatókat, római, illetve görög katolikus, református papokat, egykori állami hivatalnokok százait. A kollektivizálás idején a kuláklistára kerültek sem úszták meg. Kiforgatták őket javaikból, sokaknak el kellett hagyniuk saját portájukat, ha ellenkeztek, akkor Szibériában kötöttek ki.

Amíg a lágerekben sínylódtek a "nép ellenségei", addig odahaza diadalmenetben épült a "sztálini szocializmus". A deportáltak, elítéltek csak Sztálin halála után térhettek vissza.³⁴

1953. március 6-án az újságok első oldala gyászkeretben jelent meg. Március 5-én 21 óra 50 perckor elhunyt Sztálin! Betegségéről részletes orvosi közleményt adtak ki. Helyére Ny. Hruscsovot nevezték ki. Több minisztériumot összevontak. A legfontosabb újdonság az állambiztonsági minisztérium és belügyminisztérium összevonása volt, miniszterévé L. Beriját nevezték ki. Sztálin halálát követően egyre érezhetőbbé váltak a politikai enyhülés első jelei.³⁵

A mezőgazdasági termékek termelésének színvonala az 50-es években sem elégtette ki a lakosság élelmiszerszükségletét, valamint könnyű- és élelmiszeripar nyersanyagszükségletét illetve nem felelt meg a mezőgazdaság műszaki ellátottságának, a kolhozrendszerben rejlő újabb lehetőségeknek. Ennek okait abban látták, hogy a háború utáni években elsősorban az ipar fejlesztésére fordítottak figyelmet, megsértették a mezőgazdasági dolgozók anyagi érdekeltségének elvét, az élenjáró gazdaságokra és a háztáji részlegekre fokozott beszolgáltatási kötelezettségeket róttak ki, ugyanakkor a felvásárlási árakat alacsony színvonalon tartották. Mindez oda vezetett, hogy a mezőgazdasági szakemberek zöme elhagyta az ágazatot, 350 ezer szakemberből csak 70 ezer maradt a gazdaságokban.

1955 januárjában az SZKP KB Plénümán maga Nyikita Hruscsov számolt be az állattenyésztésben uralkodó zord állapotokról. Először hangzott el, az a javaslat, hogy a mezőgazdaságban a túlzottan központosított irányítás helyett tágabb teret kell biztosítani a helyi kezdeményezéseknek. A helyzet további javítása céljából 1955 májusában rendelet jelent meg „A kolhozisták, és GTÁ-k traktorbrigád-dolgozói érdekeltségének fokozásáról a kukoricatermés növelésében” címmel. Ennek lényege abban rejlett, hogy a betakarított kukoricatermés 15 százalékát a kolhozistáknak és traktoristáknak lehetett kiadni a munkaegységekre járó díjazáson felül.

Kétségtelen, hogy a fent említettek bizonyos mértékben elősegítették a gazdaságok fejlődését, anyagilag érdekeltebbé tették a mezőgazdasági dolgozókat munkájuk eredményességében, bár jelentős áttörést az ágazatban nem idéztek elő. Annál is inkább, mert továbbra is sok intézkedés akadályozta a gazdaságok munkáját. Mint például a Nyikolájevi területi varvarovói GTÁ „élettapasztalatának” erőszakos bevezetése a kalászosok elkülönített

³⁴ Dupka György – Korszun Alekszej: A „malenykij robot” dokumentumokban, Ungvár-Budapest, 1997

³⁵ Csatáry György: „Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak a tükrében”, Évgyűriük'90, Ungvár, 1991

betakarításáról. Ennek lényege abban rejlett, hogy a búzát viaszérettségű állapotban kaszálták le, rendekbe rakták, majd 2-3 nap múlva kombájnnokkal felszedték és kicsépelelték. Ennek az lett volna a célja, hogy csökkentse az aratási szemveszteségeket, a valóságban azonban ennek pont az ellenkezője következett be, különösen akkor, ha a rendre vágott termés megázott. Nem is beszélve arról, hogy az éretlenül learatott termés minősége kritikán aluli volt. Majd a kukorica „különálló” silózását próbálták bevezetni, nevezetesen azt, hogy a tejviasz érettségű csöveket külön tartósítsák az állatállomány számára. Megpróbálták bevezetni a burgonya négyzetes fészekrendszerű vetését is, holott vidékünkön ezt a növényt évszázadokon át sorokban vetették.

Mint számos egyéb „élettapasztalat”, ezek a tudósok által, íróasztal mögött kiagyalt módszerek soha nem váltak be a gyakorlatban, a bevezetésükre irányuló erőszakos módszerek mérhetetlen kárt okoztak a mezőgazdaságnak.

Ami a háztáji gazdaságokat illeti, azok továbbra is kiszolgáltatott helyzetben maradtak. 1955 augusztusában például megtiltották az otthoni állatvágásokat. A szarvasmarhák, sertések nyers bőrét be kellett szolgáltatni. A rendelet megszegőit 100 rubelig terjedő pénzbírsággal vagy egy hónapig terjedő javítómunkával büntették, levágott állataikat elkobozták.

Országszerte megpróbálták a mezőgazdaságba irányítani más ágazatok tapasztalt, képzett szakembereit. Ezt a mozgalmat a „harmincezresek” mozgalomnak nevezték.

Országos mozgalom indult a szűzföldek „meghódításáért” is. A Beregszászi Mezőgazdasági Gépesítési szakiskola végzőseinek többségét Kazahsztánba irányították, pedig nagy szükség lett volna rájuk Kárpátalján is. A hosszú útra „önként” jelentkezőket ünnepélyesen búcsúztatták. Többségük csak évek múlva térhetett haza.

Közben több tízezer orosz nemzetiségű polgárt telepítettek be Kárpátaljára. A kulcspozíciók jelentős részét ők foglalták el, háttérbe szorítva az ukrán, ruszin, magyar és más nemzetiségű szakembereket. A hivatalos nyelv az orosz volt. A könyvtárakat orosz nyelvű kiadványokkal árasztották el. Hivatalosan elismerték ugyan, hogy Kárpátalján magyarok is élnek, de nemzetiségi jogokkal nem ruházták fel őket. 1953-ig nem működtek magyar középiskolák sem, csak hétosztályos általános iskolák. 1957-ben először érettségiztek anyanyelvükön a magyar diákok.

Az 50-es években kezdődött el a műkedvelő együttesek fejlődése is. Annak ellenére, hogy műsorukban a „kötelező” állhazafias dalok voltak túlsúlyban, mégis létrehozásuk, szakavatott

irányításuk nagyban hozzájárul a helyi kultúra fejlődéséhez. Szinte minden településen volt klub és könyvtár, illetve mozi.

A járási lap ekkor Kárpátalja egyetlen önálló magyar újsága volt, 1954-től kezdődően kimagasló szerepet játszott az irodalmi életben, publikálási lehetőséget biztosított a magyarul író költőknek, prózaíróknak. Első irodalmi oldalaira természetesen még rányomta bélyegét a rendkívül keményvonalas zsdanovi irodalompolitika. A kor jelentős gyümölcsei Bakos Róza, Bihari Sándor, Sándor László, Bakó (Balla) László, Baraté Ferenc, Vántis Bertalan versei, Figula József, Iván Tihamér, Szenes (Kroó) László novellái, elbeszélései. Izmosodott, erősödött az egyre jobban kibontakozó magyar irodalmi élet Kárpátalján, megjelent egyik legmarkánsabb képviselője – Kovács Vilmos, aki hamarosan az irodalmi stúdió megalapítója, irányítója lett. Természetesen az írókat, költőket kritikák százai érték.

Az elhurcolások és megtorlások dacára, a kárpátaljai magyarság hihetetlen vitalitást mutatott. S Benedek András számításai szerint a harmincas években a később Kárpátontúli területen kb. 120 ezer magyar élt, a háborús veszteség ebből evett kb. 10 ezret, a később megtorlások áldozatainak száma, kb. 30 ezer, vagyis a 40-es évek végére a magyarság lélekszáma nem lehetett több mint 85-90 ezer fő. Viszont egy évtized múltán az 1959-es népszámlálás már 146 ezer magyart, valamint 20 ezer magyar anyanyelvűt regisztrált. Ez utóbbiak közé nagyrészt azok tartoztak, akik a megtorlásoktól tartva annak idején ukránnak, vagy szlováknak írták be magukat. „több mint egy évtizedig a kárpátaljai magyar lakosság körében a születésszám jóval az európai átlag felett volt, ugyanakkor a halálozások száma átlagon aluli volt, mivel a veszélyeztetett generáció elmenekült, vagy elpusztult. Így a természetes népszaporult évente meghaladta a négyezer főt.³⁶

Egyre érezhetőbbé vált a politikai légkör enyhülése is. 1955. július 4-12 között tartott az SZKP KB soron következő plénuma. Az ipar helyzetéről Ny. Bulganyin, a mezőgazdaság feladatairól Ny. Hruscsov számolt be, meglehetősen kritikus hangnemben. A plénum határozatot hozott arról, hogy 1956. február 14-re össze kell hívni az SZKP XX. kongresszusát, amely mint az később kiderült, minden ellentmondásossága ellenére fordulópontot jelentett a sztálini személy kultusz leküzdéséért indított harcban.

1955 december 1-én a TASZSZ közleményt adott ki „Az atom- és hőmagvas fegyver legutóbbi kipróbálásáról a Szovjetunióban”. A termonukleáris fegyver kipróbálásai már régen tartottak az országban, hivatalosan azonban 1955 december 1-ig erről a sajtóban egy sort sem

³⁶ S. Benedek András: „A tettenérhető történelem”, Ungvár-Budapest, 1993., 23-24. old

írtak. A TASZSZ ezúttal elismerte, hogy „az utóbbi időben, az atomenergia terén végzett tudományos-kutató és kísérleti munkák tervének megfelelően, a Szovjetunióban kipróbálták az atom és hőmagvas (hidrogén) fegyver új típusait. A kipróbálások teljes mértékben igazolták a megfelelő tudományos-műszaki számításokat, amelyek a szovjet tudósok és mérnökök fontos új vívmányairól tettek tanúságot.

A továbbiakban a TASZSZ közleménye igyekezett a „nyugati” országokra hárítani az ezekkel a kísérletekkel járó felelősséget, emlékeztetni arra, hogy a Szovjetunió mind az Egyesült Nemzetek Szervezetében, mind a négy nagyhatalom külügyminisztereinek Genfi Értekezletén javaslatokat tett arra, hogy feltétlenül tiltsák be az atom- és hidrogénfegyvert, akik ezeket a javaslatokat nem fogadták el.

A következő hónapokban érezhetően fokozódott a szembenállás a Szovjetunió és a nyugati országok között, rengeteg cikk jelent meg az amerikai imperializmus állítólagos háborús uszító politikájáról, a szocialista tábor béketörekvéseiről. Hidegháborús hangulat uralkodott az országban. És ez a hangulat kihatott a politikai és kulturális élet minden megnyilvánulására.

A XX. pártkongresszust 1956. február 14-én nyitották meg, záróülését február 25-én tartották meg. A korábbiaktól eltérően ez az ülés zárt ajtók mögött zajlott le, azon már nem voltak jelen a külföldi kommunista- és munkáspártok meghívott képviselői. A záróülésről kiadott közleményben csak azt hozták nyilvánosságra, hogy a delegátusok egyhangúan jóváhagyták az SZSZKSZ népgazdasága fejlesztése 1956-1960. évi hatodik ötéves tervének irányelveit, a szavazatszámoló bizottság jelentését a párt központi szervei választásának eredményeiről, a párt új programja előkészítéséről szóló határozatot, stb. Arról, hogy ezen a zárt gyűlésen Ny. Hruscsov egy nagyon nagy fontosságú beszédet tartott, amelyben leleplezte Sztálin személyi kultuszát, a sajtó sokáéig mélyen hallgatott. Csak 1956. július 30-án jelent meg az SZKP KB határozata „A személyi kultusz és következményeinek leküzdéséről”.

A személyi kultusz elleni harc azonban felemásra sikeredett, sőt később teljesen alábbhagyott, majd Ny. Hruscsov menesztése után L. Brezsnyev személyi kultusza váltotta fel.

A XX. pártkongresszus után a kormány igyekezett enyhíteni a dolgozók nem könnyű anyagi helyzetét. 1956. áprilisától hat órára csökkentették a munkaidőt a szabadnap és ünnepnap előtti napokon. Törvény jelent meg az államai nyugdíjjakról. A férfiak 60, a nők 55 éves koruktól mehetek nyugdíjba 25, illetve 20 évi szolgálati idő után. 1957. január 1-től emelték az alacsony fizetésű munkások és tisztviselők béreit, a minimális bért 300-350 rubelben állapították meg.

Az élelmiszerellátás azonban továbbra is akadozott. Elkerülhetlenné vált a mezőgazdaság reformja. Rendelet jelent meg „A mezőgazdasági artel alapszabályáról”, valamint

a kolhoztagok kezdeményezéseinek további kifejlesztéséről a kolhozi termelés megszervezésében és a kolhozok ügyeinek igazgatásában”. Célszerűnek tartották, hogy a tagság saját belátása szerint határozza meg a háztáji részlegek méreteit és a magántulajdonban tartható jószág számát.³⁷

1956-ban Kárpátalján már előfizethető voltak a magyarországi újságok, folyóiratok, így a helyi lakosok figyelemmel kísérhették a Budapesten végbemenő eseményeket, többek között a Rajk-per áldozatainak rehabilitálását. Különösen az Irodalmi Újság rendkívül éles hangú cikkei keltettek nagy feltűnést, szerzőik keményen ostorozták a Rákosi-klikk gatzetteit. Nyilvánvalóvá vált a helyi olvasók számára, hogy a magyar dolgozók már nem hajlandók tovább tűrni az elnyomást, szabadon szeretnének élni. Mindezek ellenére mindenkit váratlanul értek az 1956 őszenek eseményei: Rákosi Mátyás leváltása, Gerő Ernő kinevezése az MDP KB első titkári posztjára, Farkas Mihály és társainak letartóztatása stb. A magyarok kárpátaljai területen, de főleg Beregszászban –mivel ez a város a szovjet-magyar határ közelében van– október végén szinte minden házban reggeltől estig be volt kapcsolva a rádió, mindenki feszült figyelemmel kísérte az eseményeket. A régi típusú „Moszkvics”, „ARZ” rádiókészülékek recsegve-ropogva szóltak, a „Szabad Európa”, az „Amerika hangja”, a BBC műsorait erősen zavarták, de azért a nehezen érthető hírfoszlányokból is sejteni lehetett, hogy Budapesten kitört a forradalom.

Október 23-án a Kossuth Rádió többször is megszakította adását, a szabad Európa Rádió közleményei hézagosak és ellentmondásosak voltak ugyan, de mindenki számára kétségtelenné vált, hogy Budapesten fontos események történnek.³⁸

Október 23-án Beregszászon minden csendes volt, de már másnap nagyobb katonai egységek érkeztek a városba. A tankok, tehergépkocsik a B. Hmelnickij utcán át Asztély felé tartottak. Nyilvánvalóvá vált, hogy a szovjet hadsereg a forradalom fegyveres leverésére készül.

Október 24-én a magyar rádió már nem sugározta megszokott reggeli műsorát, csak néha-néha közölt rövid híreket, többek között a statárium bevezetéséről, a fegyveres üzemi őrsegek megalakulásáról, utcai harcokról.³⁹

A következő napokban Kárpátaljára eljutó hírekből enyhülni látszott a forradalmi vihar. Nagy Imre állt Magyarország élére, tárgyalásokat kezdeményezett a szovjet csapatok

³⁷ Csanádi György: „Sorsforduló évek sodrásában”, Ungvár, PoliPrint, 2004, 222.old

³⁸ Dupka György: Élő történelem. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944-1992, Ungvár- Budapest, 1993.

³⁹ Csanádi György: „Sorsfordító évek sodrásában”, PoliPrint, Ungvár, 2004, 224-225.old

kivonásáról. Az emberek itt is reménykedni kezdtek, hogy talán rendeződik a helyzet, talán nem volt hiábavaló a sok véráldozat. Gyanús volt azonban, hogy amikor a rádió bejelentette, hogy megkezdődött a szovjet csapatok kivonása Budapestről és az országból, vidékünkön egy pillanatig sem csökkent a Magyarország felé tartó tankok áradata, miattuk szinte teljesen megbénult a közlekedés, visszafelé pedig ezekben a napokban egyetlen tank sem haladt át e területen. Az emberek hangulata nagyon nyomott volt.⁴⁰

Az egyházak, illetve vallások pusztá létükkel is kihívást jelentettek a kommunista ideológia egyeduralmával szemben. A teljhatalmat szerzett kommunista vezetés ezért egyik legfontosabb teendőjének azt tartotta, hogy a vallásos emberek számát csökkentse, az egyházak tevékenységét a maradék hívek hitéletének gondozására korlátozza. A vallásos ünnepeknek egy részét- pünkösd, húsvéthétfő- eltörölték, másik részét új tartalommal igyekeztek megtölteni. Mikulásból például így lett Téalapó (Святий Миколай - Дід Мороз). A vallásellenes propaganda törve-zúzva törte át a gátat, mintha el akarná nyelni az egész világot.

A magyar híveket is tömörítő görög-katolikus egyházát már 1949-ben rendeletileg betiltották, a hite mellett kitartó, a pravoszláv vallásra áttérni nem hajlandó 129 papját esetenként 25 év munkatáborokban letöltendő büntetésekre ítélték. Hasonlóan jártak el a református egyház lelkészeivel is: szovjetellenes tevékenység, a néphatalom megdöntésére irányuló kísérlet, az emberek félrevezetése („butítása”), s főleg szovjetellenes propaganda a fiatalság körében, ezekkel a vádakkal ítélték több éves börtönbüntetésre őket. Sorsukban a római-katolikus egyház papjai is részesültek. A börtönükből hazatért papok mai napig úgy tartják, hogy szégyen lett volna nekik nem börtönbe kerülni, amikor annyi ártatlan embernek volt bent rájuk szüksége.⁴¹

„Ott volt a mi helyünk is, ahová népünk ezrei ok nélkül elhurcoltattak. Szégyen lett volna az egyházra, ha nem veszi ki részét a megérdemelt ítéletből. A többi lelkész itthon élte át a megaláztatást, a parochiakról való kilakoltatást, felfüggesztéseket, eltiltásokat, fenyegetéseket, és nagyon nehéz anyagi körülményeket.”⁴²

Az 50-es évekre jellemző volt az ateizmus és a szekták támadása, hiszen a szektákat az állam nem üldözte. Az egyházi iskolákat államosították. Ha egy település meg akarta tartani templomát, akkor nagy adót szabtak ki rá.⁴³

⁴⁰ Interjú Csanádi Györggyel, 1956-ban újságíró, a Vörös zászló című lap felelős szerkesztője

⁴¹ Interjú Bendász Dániel görög katolikus esperessel

⁴² Emlékszik vissza Gulácsy Lajos nyugalmazott református püspök

⁴³ P. Bohán Béla SJ: Adalékok a Szatmári Egyházmegye XX. Századi történetéhez, tanulmány

Kárpátalján nem állt egyházi vezető a református egyház élén. A református egyház három esperességre tagozódott. A három esperes Bari Gyula, Gencsy Béla és Lajos Sándor volt. Ezek közül a rangidős: Bari Gyula. Az államhatalom a három esperességgel megállapodást kötött. A megállapodások és utasítások főleg szóban történetek. Ami írásban rögzítve volt ez egyházzal kapcsolatban az csak kis részben valósult meg, inkább csak propaganda céljából készült.⁴⁴ Minden lelkésztől adatokat gyűjtöttek, az aktívabb egyházi személyeket figyelték, kiválasztották a számukra megfelelő embereket, akik később végrehajtották utasításait. Ez mind csendben folyt, de köztudott dolog volt.⁴⁵

Az ötvenes évekből alig van számottevő feljegyzés – hacsak az illető papok nem jegyezték fel valamit és hagyatéktalanul előkerült. A szovjet hatóság ellenőrizte az egyházak pénzügyi kiadásait is, ezért a keresztelés, temetés, esküvő alkalmával a befizetett összegekről be kellett számolni. Így a templomok pénzügyi kezelését teljesen kivették a papok kezéből és az állam által megbízott személyek, úgynevezett 20-as tanács kezébe adták át, akik az elszámolásokat is végezték. Az egyház életéről itt-ott ezekből az elszámolásokból lehet a korra vonatkozó következtetéseket levonni. A templomok levéltárait ellenőrizték, ezért nem maradtak meg az iratok.

Az 1956-os forradalom leverését követően a KGB által szervezett megtorlásokat hajtottak végre papi személyek ellen is. Ennek lett vértanú áldozata a gálocsi illetőségű Gecse Endre református tiszteletes, akit az ungvári börtönben halálra kínoztak, vagy Drebitka Demeter Dénes, görög katolikus pap, akit kétszer is száműzetésre ítélték: először 1949-ben, majd 1956-ban vallásos propaganda kifejtése miatt. Második fogságából 1962-ben szabadult. Szokol János görög katolikus csomafalvi pap is közéjük tartozik, akit először az aposztázia elutasítása miatt ítélték el 1948-ban 10 év munkatáborra, vagyonelkobzásra, 5 év jogfosztásra, 1954-ben szabadult, majd 1956-ban „illegális lelképásztorkodás” vádjával ítélet nélkül elmeegógyintézetbe zárták, ahonnan csak 1959-ben szabadult.

Ha valaki bármi olyat tett, ami a szovjet ideológia ellen szólt, számíthatott arra, hogy nem ússza meg: megy vagy megy vissza a börtönbe. Hiszen a besúgók hálózata kiválóan működött, úgyszólván minden harmadik ember megfigyelés alatt állt. Aki csendben maradt, azt békén

⁴⁴ „Útközben” Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998

⁴⁵ Gulácsy Lajos, 1949. március 19-20-án elítélt református lelkész, a kilencvenes években püspök visszaemlékezéséből. In.: Konceptiós perek magyar elítéltejei. A sztálinizmus áldozatainak emlékkönyve 1944-1957. Intermix Kiadó, Budapest-Ungvár, 1993. 97. o.

hagyták. Kiszemelt áldozataikat erős és ideget felmorzsoló kihallgatások folyamán hallgatásra kényszerítették. Az iskolákban, újságokban, könyvekben, rádióban csak a vallásellenes szemlélet hirdetése volt megengedve. Azokat a szülőket, akik gyerekeiket templomba vitték, vagy megengedték a gyerekeiknek, hogy karácsonykor kántálni, vagy húsvétkor locsolózni járjanak, zaklatták.

Így 1956-ban még csak egy éve volt meghirdetve az amnesztia a helyi papok, egy része még mindig raboskodott valamelyik szovjet börtönben, munkatáborban, vagy elmeógyógyintézetbe várta a szabadulás napjait. A lágerek vezetői a rabok – köztük a papok – hazatéréséről csak annyit gondoskodtak, hogy az útravaló megadásán kívül parancsot küldtek szét a falvakba, hogy a falubírók kötelesek szállást adni és élelmet biztosítani minden hazatérőnek. A hazatérők közül sokan abba haltak bele, hogy amikor enivalót láttak, mind magukba tömték s a gyenge szervezet ezt nem bírta el.⁴⁶

Ebben az időben a református papság kiöregedése is nagy problémát jelentett. Három – négy településnek egy lelkipásztora volt és még azokat is árkus szemekkel figyelték a besúgók, szinte minden másodpercüket jelentették a hatóságoknak.

Egy református lelkész életpéldájával szeretném röviden bemutatni, milyen élete volt a helyi – kárpátaljai – papságnak az 1950-es években.

Gecse Endre az 1956-os magyar szabadságharcot követő szovjet megtorlás vértanúja. Nagyszabású kirakatper bábfigurájának szerepét szánták neki is saját kora Pilátusai.

Lelkész fiaként született Gálocsban, 1907. június 7-én. Sárospatakon végezte a gimnáziumot, majd főiskolát teológia szakon, ahol 1928-ban kapott diplomát és kezdte el egyházi pályáját Gálocsban. 1945-ben a paplaktól ki kellett költöznie, egyik híve ajánlotta fel, hogy költözzön feleségével hozzájuk az egyik szobába, de ő nem zúgolódott csak határtalanul hitt az Úr gondviselésében. 15 ár kert-részlegről – templomkertből – élt, ami valóságos kőbánya és gyökérsungelből lett kerté alakítva. Nagy szeretettel és odaadással készítette elő a gálóczi templomszentelést 1957. decemberében – agitált, gyűjtött, szervezett- s a templom sikeres felszentelése után egy héttel el kellett hagynia szülőfaluját. Egy este egy tehergépkocsi az árokba kényszerítette, miután a szomszéd faluban végzett szolgálat után hazafelé igyekezett.⁴⁷ Ezután Husztra költözött, ott szolgált. 1958. december 2-án letartóztatták, Ungvárra a KGB börtönébe

⁴⁶ „Egyetlen bűnük magyarságuk volt”. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatainak 1944-1946. Ungvár-Budapest, 1993.

⁴⁷ „Jó Pásztor volt” Emlékkönyv, Intermix Kiadó, Ungvár - Budapest, 2003 – Gortvay Erzsébet visszaemlékezése

szállították, ahol vallatás közben agyonverték, ugyanis nem volt hajlandó elismerni, hogy 1956-1958-ban Gállocsban „magyar nacionalista szellemben szovjetellenes propagandát fejtett ki, és fegyveres felkelésre szólította a fiatalokat.”⁴⁸ Egy hónapot töltött a fogságban. 1959. január 7-én látta felesége – Rózsa Leona – utoljára, akit elvittek a hatósági emberek férje temetésére, közel nem szabad volt hozzá menni, csak az arca látszott, az egyik halántéka kék volt.⁴⁹ Lelkészt nem engedtek hozzá hívni. Az ügyészségen egyetlen bizonyíték Hitler: „Harcom” c. kötete volt, amelybe beleírták a nevét. Amerikai kapcsolatát is felrótták, ami abból adódott, hogy a huszti gyülekezetből a lelkész kapott egy palástot, amelyet Amerikából küldött anyagból készítettek. Pedig nem politizált, s bűne csupán annyi volt, hogy megszállottként romos templomokat varázsolt újjá és teljes odaadással végezte papi hivatását.⁵⁰

Az „ellenforradalmi izgatás” és az „amerikai kapcsolat” koholt vádjára azért volt szükség, mert 1956-ban a hatalom Kárpátalján is tartott a helyi magyarság lázadásától. A szolyvai haláltáborok megpróbáltatása után épp csak lélegzethez jutott magyarságra újabb sorscsapások vártak. Mert az amatőrökkel is felduzzasztott, népes besúgó hálózatnak fennmaradása érdekében eredményeket kellett produkálnia, nem érte be a 25 ezer felnőtt gyanúsítottal, a tanulói ifjúságra is rátelepedett. Politikai bűncselekmény vádjával gyerekeket hurcoltak el az iskolapadból, kiskorúak csínytevéseit politikai ügynek minősítve.

A szovjet vezetőség nyomorgatta az egyházat és híveit, de az egyházat kihasználta, ha a néptől óhajtott valamit céljainak elérésére. Bizonyítják ezt azok az adatok is, amiket a Kárpátaljai Református Egyház Központi Levéltára őriz. Jó példa erre a következő részletet az egyik egyházi körlevélből:

„Mindnyájunk előtt ismeretes, hogy március 8-án a Szovjet Békevédelmi Bizottság Plénuma elfogadta a Béke-Világtanács bécsi felhívását és elhatározta, hogy április 1-vel megkezdje a Szovjetunióban az aláírás gyűjtést. Ez azt a célt szolgálja, hogy világszerte szüntessék be az atomfegyverek gyártását és kéri annak betiltását...A felhívás elítéli a párizsi szerződést, Nyugat-Németország felfegyverzését...Felkérem lelkipásztor Testvéreimet, az egyházak Elnökségét, az összes Hittestvéreimet, hogy a felhívást tegyék magukévá és egy akarattal a béke

⁴⁸ Interjú Molnár Lászlóval, az egyik röpalterjesztővel

⁴⁹ „Jó Pásztor volt” Emlékkönyv, Intermix Kiadó, Ungvár - Budapest, 2003

⁵⁰ Reformátusok Lapja, 1989. november 12.

ügyének megvédése és szolgálatába állva, írják alá a Békevédelmi Bizottság által kibocsátott békeíveket!...”⁵¹ – Kéri híveit Gencsy Béla, református püspök.

Az egyházi vezetők költségeit természetesen nem állták, de kötelezővé tették a rendezvényeiken való részvételt. Bizonyítja ezt az alábbi körlevél: „Mint ismeretes a Prágai Keresztény Békekonferencia 1961. évi június hó 13-19-ike között Prágában tartott ülésében nem fejezte be munkáját, csupán felvázolta célkitűzéseit...A Vallásügyi Meghatalmazott közölte velem, hogy Moszkva utasítására az útra fel kell készülnöm, főként pedig kellő anyagi eszközökkel kell rendelkeznem...Ezért felkérem az egyházak vezetőit, hogy erre a célra gyűjtést eszközölhetnek, ami engedélyezett...”⁵² – kéri a hittestvéreket Gencsy Béla, református püspök.

Az 1956-os magyar eseményekről az egyháznál szó nem esik, de az 1957-es évi körlevelében a szovjet félelem ellenére a kárpátaljai református püspök Gencsy Béla így fogalmaz: „Adja az Úr Isten, hogy ez a megkezdett újesztendő a béke és nyugalom éve lehessen az egész világon! Ennek érdekében kérem hittestvéreimet, egyházi vezetőinket, lelkipásztor testvéreimet, hogy megértéssel és aktív munkával dolgozzanak úgy egyházi téren, mint azokon a helyeken, ahol napi munkában vannak elfoglalva, - a nyugalom és a Világbékéjének megőrzése érdekében...”⁵³ Ez a pár sor burkoltan inti a papokat, hogy világi dolgokkal saját nyugalomuk és a nép érdekében ne foglalkozzanak és tanítsák erre a híveiket is.

A hívek száma is nagyon alacsony volt. Voltak falvak, ahol csak 45 fő, vagy annál is kevesebb. Az egyház létszáma tehát leapadt, sokan elhaltak a fronton, sok idős meghalt, az iskolások templomba szinte nem járhattak. Majdnem üres volt a templom.

Az embereket „nyaggatták”, de a lelkészeket mindenkinél jobban, mivel ők szervezték a kultúréletet, színdarabokat tanítottak, egyházi kórust szerveztek.⁵⁴

Templomépítésre pénzt nem adtak, a helyi lelkész feladata volt, hogy különböző adományokból, a „nép pénzén” újra építse a háború után azokat. Egy lelkésznek 3-4 faluban is szolgálni kellett, ahová gyalog, vagy biciklivel jutott el télen, nyáron. Emellett az államnak terményt kellett beadni és ez érvényes volt a papokra is, akiknek alig volt földjük. Állami fizetést sem kaptak, ezért állami kölcsönhöz folyamodtak. Mivel jövedelmük szinte nem volt, a

⁵¹ Kárpátaljai Református Egyház Központi Levéltára, I.10.C. Felsőbbhatósági rendeletek, 1955. március 22.

⁵² Kárpátaljai Református Egyház Központi Levéltára, I.10.C. Felsőbbhatósági rendeletek, 1962. április 16.

⁵³ Kárpátaljai Református Egyház Központi Levéltára, I.35.C. Felsőbbhatósági rendeletek, 1957. január 29.

⁵⁴ Csanádi György: „Sorsfordító évek sodrásában” PoliPrint, Ungvár 2004

pénzbehajtók – kik főleg este jártak a kölcsön behajtásáért - azzal fenyegették őket, hogy ha nem fizetnek Szibériában kötnek ki. Nagyon sok pap kopott ruhában és elnyűtt cipőben járt.

Ha a község megszavazta, akkor minden 18 éven felüli egyháztag, amit kapott a kolhozból fizetésbe egy munkanapra azt odaadhatta a lelkésznek, ami nem volt egy nagy összeg és még így sem szavazták meg mindenhol, az ínséges idők miatt.

Jól tudták a hatalom birtokosai – az egyházak a kisebbségi sorban élők számára a hit ápolása, vallásuk gyakorlása mellett, nemzeti kultúrájuk, nyelvük hagyományaik, családi és nemzeti szokásaik megőrzésének zálogai is.

A szovjet belügyi szervek 1956 végétől magyarországi egyetemisták százait tartották fogva az ungvári börtönökben. A szabadságharcot leverő szovjet hadsereg ungvári főhadiszállása a legmegbízhatóbb kárpátaljai magyar kommunistákat és közülük 40-50 felelős pártfunkcionáriust Magyarországra vezényelt, hogy segítsenek a rend helyreállításában. Közülük néhányan a kommunista párt tevékenységének 1991. augusztusi felfüggesztése, majd a Szovjetunió december 25-i feloszlata után, még az 1990-es évek közepén is vezető pozícióban voltak.

A tizenkét esztendeje még magyar állampolgárságú, a szovjet fennhatóság alatt túlnyomórészt negatív egyéni és közösségi élményeket szerzett magyarok túlnyomó többsége örömmel és aggodással hallgatta a budapesti és a müncheni adásokat. S bár szemük előtt zajlottak a szovjet csapatmozgások, hinni akarták, hogy Magyarország hamarosan függetlenné válik. Haloványan abban is reménykedtek – ez a különböző településeken szétszórta röpcédulákon is megfogalmazódott – ,hogy Kárpátalja visszakerül Magyarországhoz.

Az 1956-os magyarországi események a kárpátaljai magyarság gondjaira is ráirányították a figyelmet, de ezzel egy időben az események hatására megszakadt a szovjetunióban az enyhülési folyamat, feszültebbé vált a politikai légkör, reménytelenül megakadtak a demokratizálódási folyamatok.

Emellett azonban 1957-ben engedélyezték az anyaországi könyvek és lapok behozatalát az országba, és a Magyar Televízió megindított adása is kedvezően hatott a kárpátaljai szellemi életre. Ettől az évtől jelent meg az ungvári Kárpáti kiadó gondozásában a Kárpáti Kalendárium, amely évtizedekig a hiányzó folyóiratot is pótolta.

1959. decemberében tartották meg Budapesten a MSZMP hetedik kongresszusát. A szovjet küldöttséget Ny. Hruscsov vezette. Az újságírókat jó előre értesítették, hogy különvonata visszafelé csapra fog érkezni és az első titkár Kádár János kíséretében két napot Kárpátalján fog tölteni. Mindazokat, akiknek megengedték, hogy a magas vendégek közelébe kerülhessenek,

alaposan megvizsgálták, átrostálták őket, nehogy valamilyen ostobaságot kövessenek el, így természetesen az újságírókat is. Csapon fogadták őket – mivel itt van az Ungvárhoz eső legközelebbi magyar határátkelőhelység – innen Ungvárra mentek. Hruscsov és Kádár a megye vezetőivel együtt a megyei pártbizottság erkélyéről fogadta az egész Kárpátaljáról összetoborozott tömeg üdvözlését. Kádár, csakúgy mint Hruscsov emelkedett hangulatban volt a gyűlésen és alaposan elszólta magát, mert megemlítette, hogy 1956-ban Kárpátalján volt, segítséget kérni a magyar „ellenforradalom” leveréséhez.⁵⁵

1960-ban a Ny. Hruscsov által meghirdetett úgynevezett békeoffenzíva állt a médiák figyelmének központjában. A Legfelső Tanács januárban határozatot hozott a Szovjetunió fegyveres erői létszámának 1,2 millió fővel történő egyoldalú csökkentéséről. Az újságok nagy hűhót csaptak e körül, a Szovjetunió békés szándékainak kétségtelen bizonyítékaként találták ezt az eseményt. Ugyanebben az évben Hruscsov felszólalt az ENSZ Közgyűlésén, a gyarmati rendszer felszámolását, a teljes lefegyverzést, a Kínai Népköztársaság teljes elismerését, ENSZ-be való felvételét szorgalmazta. Itt többször keveredett szóváltásba a felszólalókkal, cipőjével csapkodta az asztalt. Élesen kikelt a „magyar kérdés” napirendre tűzése ellen, vagyis az ellen, hogy az ENSZ Közgyűlése tüzetesen vizsgálja meg az 1956-os magyar forradalom leverésének körülményeit.⁵⁶

1963-ban jött létre az ungvári egyetem tagozataként a magyar tanszék, amely két év múlva önállósulhatott.

1965-ben részben, majd 1967. márciusától teljesen önálló napilappá alakulhatott az addig ukránból fordított Kárpáti Igaz Szó. A televízió magyar adása pedig már 1966-ban beindult.⁵⁷

A magyar kultúra kárpátaljai fejlődése és az autonómia megteremtésére irányuló törekvés szempontjából rendkívüli szerepet játszott az ungvári egyetemen meginduló magyar filológiai oktatás. Az ide jelentkező fiatalok olyan szellemi műhelyt alakítottak ki, amely már az önképzőkört is kinőve, a kárpátaljai magyarság életének tanulmányozása mellett a kisebbségi lét problémáival is azonosult, és megfogalmazott kérdéseikre keresték a választ, informatív keretek között akarták felvállalni kezdetben a kulturális érdekvédelmet, majd kisebbségi jogi követeléseiknek is hangot adtak vitáiraikban.

⁵⁵ Csanádi György: „Sorsfordító évek sodrásában” PoliPrint, Ungvár 2004

⁵⁶ Erdélyi István: Kárpátalja. New York, 1984

⁵⁷ Botlik József: „Egestas Subcarpathica” Adalékok az Északkeleti -Felvidék és Kárpátalja XIX - XX. századi történetéhez, Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000, 289.old.

1967. novemberében megszervezték a Forrás Irodalmi Stúdió alakuló gyűlését. Elnöke Zselicki József lett. Az informálisan működő stúdió s kárpátaljai magyar polgárjogi mozgalom bölcsőjévé vált.⁵⁸ A 80-as évek második felére az irodalmi stúdió egyfajta magyarságintézménnyé nőtte ki magát, s nemcsak azáltal, hogy tagjai közé választott a szó művelőin kívül képzőművészeket, zenészeket, fotósokat, hanem azáltal is, hogy határozott kisebbség-szervező erővé kezdett válni.⁵⁹

Az 1970-es évek végén először került magyar nemzetiségű személy a beregszászi járási pártbizottság élére Veress Gábor személyében, aki a szovjetrendszer összeomlásáig, másokkal együtt büszkén mesélt arról, hogy az SZKP megbízásából részt vett az 1956-os magyarországi forradalom leverésében, a „rendcsinálásában”.

Az őslakos helyi magyarságot évtizedekig szinte teljes diszkrimináció vette körül az élet minden területén. Gátolták a magyarok városokba költözését., gyakran 10-15 évet kellett várakozniuk lakásra, miközben elsősorban Ungvárt és Munkácsot, lakótelepekkel állandóan gyarapítva, lakosságát többszörösére megnövelve eloroszosították, illetve elukránosították.⁶⁰

Az adminisztráció a színmagyar községekben, sőt a magyar tannyelvű iskolákban is ukrán nyelvű volt, még az órarendet sem lehetett magyar nyelven kifüggeszteni. A magyar többségű településeken nem voltak magyar feliratok a középületeken, az intézményeken és az üzlethelységeken. A járási népoktatási hivatalnál egyetlen vezető beosztású magyar munkatárs sem dolgozott. A vezetők természetesnek tartották a magyar nyelv kirekesztését a közéletből és az ukrán nyelv használatát minden szinten. Lényegében ez jellemezte a kárpátaljai magyarság helyzetét az 1980-as évek közepéig.⁶¹

1985 márciusában került az SZKP KB főtitkári székébe Mihail Gorbacsov, aki meghirdeti a „peresztrojkat”, ám hiába: a gazdasági csőd szélén álló országban a peresztrojka nem tudott sikereket felmutatni a gazdaság terén.⁶²

A peresztrojka felélénkítette, mozgásba hozta az ország társadalmi életét, reményeket keltett az emberekben, hogy létezik kiút abból a zsákutcából, amelybe kerültek A

⁵⁸ Dupka György: *Autonómia -Törekvések Kárpátalján*, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004, 51. old.

⁵⁹ *A Lendület évei*. Szerk.: Balla D. Károly, Galéria-Ecriture, Ungvár-Budapest, 1994 7. old.

⁶⁰ Kocsis Károly: *Az etnikai térszerkezet átalakulása Kárpátalja mai területén az elmúlt fél évezredben*. Szerk.: Boros László, Nyíregyháza, 1999, 349-350.old.

⁶¹ Botlik József: *„Egestas Subcarpathica” Adalékok az Északkeleti -Felvidék és Kárpátalja XIX - XX. századi történetéhez*, Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000, 293.old.

⁶² Kemecei Ernő: *Orosz ezredvég. (A nemformális mozgalmaktól a politikai pártokig)*. Hatodik Síp Alapítvány, 1992, 6.old.

peresztrojkában, amely nem volt más, mint a hatalmat birtokló elit részéről a totalitáriánus társadalom újabb meggyengülésére adott válasz, a folyamatot kezdeményező Gorbacsov körül tömörülő reformerek történelmi érdemei mellett szintén szerepet játszottak az alulról építkező, öntevékeny társadalmi mozgalmak. Az események túlhaladtak a gorbacsovi vezetés kezdeti elképzelésén, miszerint a hatalom célja nem a rendszerváltás, hanem a rendszer jobbá, működővé tétele volt. Azt is határozottan kijelenthetjük, hogy az akkori vezetés nem számított arra sem, milyen erőket szabadít fel, s hogy a glasznoszty és a peresztrojka hatására a társadalomban milyen folyamatokat indít el. Elképzelése ugyan volt, s hitte, hogy a folyamatokat mindvégig kézben tudja tartani, a későbbiekben azonban bebizonyosodott, hogy ez az elgondolás naivnak bizonyult.

A Nyugat ujjongott, a szovjet lakosság többsége viszont kétségbeesetten és kiábrándultan figyelte az eseményeket, a kirobbanó nemzeti villongásokat, a gazdasági hanyatlást. A gazdasági modernizáció gazdasági csődbe torkolt, az elképzelt társadalmi stabilitás nem következett be, ugyanis a szovjet kommunista rendszer csődjé, a rendszer bomlási folyamata a nemzettudat, sőt a nacionalizmus és szeparatizmus erősödéséhez vezettek. Ekkor jelenik meg az ukraini RUH (Ukrajna Népi Mozgalma az Átalakításért), a balti nemzeti mozgalmak és egyéb nemzeti tömörülések, melyek 1989–91-ben élesen antikommunista irányba fordulnak el. A glasznoszty elve gyengítette Moszkva pozícióit a tagköztársaságokban. Ukrajnában is a gorbacsovi időszak alatt indulnak meg az informális egyesülések a szerveződés útján, történelmi-hagyományörző szervezetek alakulnak, megalakul az Ukrán Nyelv Sevcsenkó Társasága. Az első nagyobb tömeges megmozdulás 1988-ban történt Kijevben, környezetvédelmi alapon, a csernobili katasztrófa következményeinek hanyag állami kezelésével kapcsolatban. 1989-ben az ukraini bányavidékeken már politikai célú bányászmozdulásokra került sor. Miután Scserbickij, az Ukrán Kommunista Párt akkori első titkára látta, hogy hatalmát nem tudja megtartani, nyugdíjba vonult.⁶³ Ekkor hozták létre az Ukrán Helsinki Szövetséget, mely lépéssel megkezdődött a jogvédő szerep politikai szereppé történő módosítása. A Helsinki Szövetség 1989-es konferenciáján már Ukrajnának a Szovjetunióból való kilépése mellett folytatott nyílt propagandát. Ukrajnában a rendszerváltó ellenzék (Ukrajna Népi Mozgalma az Átalakításért – RUH) megjelenése kezdetben informális tevékenységhez köthető. Bár támogatták a gorbacsovi peresztrojkát, a rendszerváltást végigvinni mégsem tudták úgy, mint például a balti államokban

⁶³ Varga György: Ukrajna. In: Kardos József - Simándi Irén (szerk): Európai politikai rendszerek 2002, Osiris Kiadó 879-898, 883.old.

megjelenő alulról építkező szervezetek és mozgalmak, melyek a rendszerváltást tüzték ki fő célként.

Amikor 1985. márciusában Moszkvában Gorbacsov került hatalomra, az átalakítás és nyilvánosság, kezdetével a kárpátaljai magyarság számára is új időszámítás kezdődött el. 1987-től fokozatosan évtizedek óta nem tapasztalt hullámvészben jött a kárpátaljai politikai és közélet állóvize. Már 1987-ben Ungváron és Munkácson magyar közművelődési egyesület alakult.⁶⁴

Balla D. Károly „Internacionalizmus és nemzeti önismeret” c. írása törte meg a csendet a magyarság körében 1987. július 18-án, ettől kezdve a szókimondás szellemét már nem lehetett visszazárni a palackba.

1988 decemberében megdőlt a legnagyobb tabu is: a Kárpáti Igaz Szó című lapban nyomtatásban megjelenhetett a láger szó s a szovjet katonaság által elhurcolt magyar férfiakra való visszaemlékezés.

A József Attila Irodalmi Stúdió egyfajta magyarságintézménnyé, kisebbségi szervezőerővé vált, 1988 elején létrehozva a József Attila Alkotóközösséget, amely már nyíltan vállalta a magyar értelmiség legjobbjainak összefogását közösségi célok érdekében, az egyetemes magyar szellemi vérkeringésbe való mind teljesebb bekapcsolódást, a kárpátaljai magyar szellemi vérkeringésbe való mind teljesebb bekapcsolódást, a kárpátaljai magyar nemzeti hagyományok továbbvitelét s az alkotók érdekvédelmét.

Az 1988-as esztendő jelentős korszakhatár a kárpátaljai magyarság életében, megalakult a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. 1988 nyarán a kárpátaljai magyarság képviselői memorandumot juttattak el az SZKP Központi Bizottságához Moszkvába, amelyben első ízben fogalmazódott meg a kárpátaljai magyarság részéről az az igény, hogy az ott élő magyar nemzetiség részére biztosítsanak autonómiát, pontosabban hozzanak létre nemzetiségi körzetet Beregszász központtal. E kezdeményezésre alakult meg 1989.február 26-án Ungváron a kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség egyesületként, vagyis jogi személyként működő szervezetként. Az alakuló gyűlésen megválasztott vezetősége: Fodó Sándor elnök, Móricz Kálmán elnökhelyettes, Dupka György felelős titkár, Turóczy István gazdasági felelős, Dalmay Árpád, Gulácsy Géza, Szöllősi Tibor tagok.⁶⁵ A KMKSZ jelenlegi elnöke Kovács Miklós. A szervezet tevékenysége nélkül ma már elképzelhetetlen a kárpátaljai magyarság élete.

⁶⁴ Móricz Kálmán: „Kárpátalja Sorsfordulói”, Hatodik Síp alapítvány, Budapest, 2001, 147.old.

⁶⁵ A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok. 1989-1993. Dupka György összeállításában, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993

1990. március 4-én Ukrajnában általános választásokat tartottak, a megalakuló Legfelsőbb Tanács Leonyid Kravcsukot, az Ukrajnai KP ideológiai titkárát választotta elnökéül. A nacionalista ellenzék mindössze egy kb. 90 tagú frakciót tudott összehozni a 450 tagú Legfelsőbb Tanácsban, amely a köztársaság politikai irányvonalára nem tudott számottevő befolyást gyakorolni, így 1991 augusztusáig az Ukrán Legfelsőbb Tanács Moszkvához való feltétlen lojalitásával tűnt ki.⁶⁶

Az állam és a párt szerepe fokozatosan gyengült, majd az örmény–azeri, a balti– orosz konfliktusok és más nemzeti-etnikai megmozdulások felszínre hozták a kibontakozó válság minden fontos vonását. Hiányoztak az olyan intézmények, amelyek a közösségek számára stabilitást jelentettek volna. Ezzel tág tér nyílt a nacionalizmus számára, amely társadalmi, politikai és kulturális tekintetben egyaránt dinamikusan reagált a változó körülményekre.

Az emberek már nem vártak el semmit a rendszertől. Megkezdődött a helyi, valamint a központi vezető csoportok, hatalmi elitek harca a gazdasági és politikai hatalom újraelosztásáért, megindult a rendszerváltás. Ezt a folyamatot a pártvezetés bizonyos csoportjai meg akarták állítani. Ám a fejlődés ekkorra már túllépett azon a ponton, hogy egy katonai puccsal bármilyen fordulatot, változást adjanak az eseményeknek.⁶⁷ A peresztrojka meghirdetésével egy esetleges visszarendeződés mindig is elképzelhetőnek tűnt. Ilyen értelemben az államcsínykísérlet nem volt meglepő. Ez a lehetőség mindig is fennállt. 1991. augusztus 19-én Gorbacsov közvetlen környezete sikertelen puccskísérletet hajtott végre, ami azzal zárult, hogy augusztus 21-én az orosz Legfelsőbb Tanács ülésén Jelcin elnök bejelentette a puccs megghiúsulását. A páncélosokat visszarendelték a laktanyákba, a rendkívüli bizottság tagjait letartóztatták, Gorbacsov pedig augusztus 26-án lemondott az SZKP KB főtitkári tisztéről.⁶⁸

Az Ukrán Legfelsőbb Tanács elnöksége, miután nyilvánvalóvá vált, hogy melyik oldalra érdemes állni, augusztus 20-án mondta ki nyilatkozatában, hogy a moszkvai rendkívüli bizottság döntései Ukrajna területén nem érvényesek. Augusztus 21-én összeült az Ukrán Legfelsőbb Tanács és teljesen egybehangzóan, hisz ezúttal a nacionalista ellenzék is csatlakozott hozzá, augusztus 24-én kikiáltotta Ukrajna függetlenségét.

⁶⁶ Sz. Kovács Miklós: Embrió vagy újszülött? Az ukrán állam kétéves fennállásának mára levonható tanulságai. Kárpátaljai Szemle. 1993, 7. sz. 19.old.

⁶⁷ Andor László, Arató Krisztina, Krausz Tamás et al.: 20. századi egyetemes történet. Európa 1945 – 1995. 1997, Budapest, Korona Kiadó. 529-530.old.

⁶⁸ Móricz Kálmán. Kárpátalja történelmi eseményeinek kronológiája. 1995 Hatodik Síp, VII. évf., 11 – 12. old.

Az ukrán állam önállóságnak megteremtésében tehát a mérföldkönek számító lépés Ukrajna függetlenségének a kikiáltása volt.

A Legfelsőbb Tanács ezen határozata meghirdette a köztársasági referendumot az Ukrajna függetlenségéről szóló Kiáltvány jóváhagyásáról.

Az 1991. december 1-jén megtartott referendum eredménye alapján Ukrajna kikiáltotta függetlenségét, miáltal Kárpátalja a független ukrán állam közigazgatási egységévé vált, ez Kárpátalja négy és fél évszázados szovjet korszakának a végét jelentette. 1991. december 6-án kötötték meg a magyar-ukrán államszerződést, amely többek között a kisebbségek jogainak kölcsönös biztosításáról szólt, és kimondta azt is, hogy a szerződő feleknek nincs egymással szemben területi követelésük. A népszavazást 1991. december elsején tartották meg, melynek eredményeként Ukrajna, a nép akaratának megfelelően, a világ előtt is független lett. Az új Ukrajna állampolgárságot adott a Szovjetunió minden polgárának, aki Ukrajna függetlenségének a pillanatában állandó jelleggel Ukrajna területén élt. Az állampolgárok számára szavatolta az emberi jogokat a nemzetiségi hovatartozástól és más ismérvtől függetlenül az emberi jogokról szóló nemzetközi okmányoknak megfelelően⁶⁹

A függetlenség mámorának első éveiben Ukrajna még megértően viszonyult a nemzeti kisebbségek autonóm törekvéseihez. Ezekben az években mintegy 50 település visszakapta eredeti magyar nevét, a latin mellett, természetesen cirill betűkkel írva.

A rendszerváltás után nehezen állt talpra a népgazdaság. Tovább nőtt a munkanélküliség. Rossz volt az egészségügyi ellátás, az iskolákban nem tudták biztosítani a téli fűtést. Az emberek hónapokig nem kaptak fizetést. Nehezen állt talpra az ipar is. Az 1998. illetve 2001. évi árvíz tovább súlyosbította a gazdasági helyzetet. Az ukrán kormány privatizációs programja lassú ütemben valósult meg, különösen a mezőgazdaságban. Majd 2000. március 15-én megszűntek a kolhozok.

A jelenlegi ukrán állam távolról sem tökéletes, ám létrejöttékor helyes elméleti és jogi alapokra próbálták építeni. A demokratikus rendszereknek megfelelő jogi alapokra helyezték többek között az állam és az állami szervek működését. Az állam céljai közé helyezte az egyén és a család, a nemzet jogainak védelmét, a demokratikus berendezkedés megvalósítását, az állami szervek létrehozását a nép által, a jogvédelmet ellátó szerv – a bíróság – demokratikus alapon való működését és megválasztását, stb.

⁶⁹ Mihajlo Nasztyuk: Az ukrán államiság fejlődésének legfontosabb szakaszai. In: Mihajlo Nasztyuk (szerk.): Jogismeret, 1996, Lviv, Szvit Kiadó. 37.old.

Az ukrán Alkotmány 1996. június 28-án került elfogadásra Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának ötödik ülészakán. Napjainkig is ez van érvényben. Az Alkotmány elfogadásáról és hatályba lépéséről törvény rendelkezik, melyben a Legfelsőbb Tanács elrendeli, hogy Ukrajna alkotmánya elfogadottnak tekinthető és az 1978-as alkotmány pedig hatályát veszítettnek tekinthető, utólagos módosításaival és kiegészítéseivel együtt.⁷⁰

2001 fontos eseménye volt a kárpátaljai magyar lakosok számára: az Ungvári Magyar Főkonzulátus beregszászi irodájának megnyitása.⁷¹ Ez mérföldkövet jelentette a két állam közötti politikai kapcsolatban. Bár a konzulátus Kárpátaljai felállításáról már 1957-ben szó van. „Mivel Kárpát- Ukrajna területén jelentős kisebbség él, s ezek konzuli ügyeinek a moszkvai magyar nagykövetségen keresztül történő intézkedése rendkívül késedelmes és nem kielégítő, célszerű lenne konzulátust felállítani Lvov-ban / Uzsgorodon, vagy Munkácson...”⁷² – jelenti Maráz László Sebes miniszterhelyettesnek 1957. január 17-én.

Ugyanebben a feljegyzésben szó van egy állampolgársági egyezmény megkötéséről a szovjet kormánnyal, amely lehetővé tenné „Kárpát-Ukrajna területén élő magyar nemzetiségű személyek állampolgársági kérdésének megoldását.”⁷³

Az ugyanebben az évben, 2001. december 5-én megtartott népszámlálás nyilvánosságra hozott hivatalos eredményei szerint— ami Ukrajnában a legfrissebb népszámlálás— Kárpátalja lakossága 1 254 614 fő, ebből a magyar nemzetiségűek száma 151 516, azaz 12,1%.⁷⁴

A kárpátaljai magyarság a megye mai területén a népszámlálások kezdete óta a második legszámosabb nemzet. A 2001-es összukrajnai népszámlálás megerősítette, hogy Kárpátalja népességének egyik alapvető vonása a soknemzetiségűség. A megyében az említett népszámlálás alkalmával összesen több mint 100 nemzetiség képviselőit vették számba.⁷⁵

Napjainkban a magyar nemzeti közösség túlnyomó többsége a Tiszaháton, az Ungvár – Munkács -Nagyszőlős vonaltól délre, a szlovák –magyar -román/ukrán határ által közrefogott, mintegy 1800 négyzetkilométer kiterjedésű területen él. A magyarságnak több mint egy évezrede, ősi szállásterülete e vidék, ahol még mindig több száz községben és egy városban,

⁷⁰ Mihajlo Nasztyuk: Az ukrán államiság fejlődésének legfontosabb szakaszai. In: Mihajlo Nasztyuk (szerk.): Jogismeret, 1996, Lviv, Szvit Kiadó. 34-35 old.

⁷¹ Csanádi György: „Sorsfordító évek sodrásában”, PoliPrint, Ungvár, 2004, 331. old.

⁷² MOL XIX-J-1-j-SZU-26/a-00913/8-1957, 693.old.

⁷³ Uo. 693-694.old.

⁷⁴ Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal (Закарпатське обласне управління статистики), 2003 c .

⁷⁵ Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal (Закарпатське обласне управління статистики), 2003 b.

Beregszászban, nemzeti többséget alkot, három városban –Ungvár, Munkács, Nagyszőlős – pedig jelentős népséget. Valójában a megyében a magyarság csak egy közigazgatási egységben vannak abszolút többségben, a Beregszászi járásban. A járás majdnem teljesen a magyar nyelvterülethez tartozik bár számos XX. századi ukrán település falu képez benne nyelvszigetet⁷⁶ de elszigetelt tömbökben található magyarság a Felső-Tisza vidékén – Visk, Técső, Rahó, Kőrösmező – valamint az Ung, a Latorca, a Borzsa folyók felső folyása mellett – Szolyva, Bilke stb. Ezenkívül több mint 12 ezer magyar nemzetiségű él a Kárpátokon túl is a Lemberg és Vlagyivosztk közötti területen.⁷⁷

A kárpátaljai magyarok 64,6%-a, azaz 97 918 fő falvakban él, 8,8%-a, azaz 13 341 fő ún. Városi típusú településeken, 26,6%-a, vagyis 40 284 fő pedig városokban.⁷⁸ Az ukrán településrendszerben a szovjet időkből maradt fenn a falvak és városok közötti átmenetet képviselő városi típusú települések kategóriája. Ide sorolják azokat a településeket, amelyek bizonyos szempontok szerint a városokhoz, mások alapján viszont inkább a falvakhoz állnak közelebb. Népségüket a városi lakosság kategóriájába sorolják.

Az ukrán-magyar nyelvhatár északnyugaton az ukrán-szlovák államhatárnál kezdődik az Ungvártól délre fekvő települések által alkotott vegyesen lakott sávval.⁷⁹

A 2001-es ukrán népszámlálás felmérte a népesség anyanyelvi összetételét is. Az anyanyelv fogalmát Ukrajnában az általában használt nyelv értelmében alkalmazzák. A nemzetiség és az anyanyelv eltérését az asszimilációs folyamatok egyik fontos mutatójának tekintik. Az anyanyelv és a nemzetiség Kárpátalja lakosságának 97,1%-nál megegyezik.⁸⁰

Vidékünkön egyre több a magyar nyelvű tanintézmény, köztük egy magyar főiskola— II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola—, amely 1996-ban kezdte meg működését. 2001. június 20-án történelmi esemény színhelye volt a járási művelődési és szabadidő központ, ekkor adott Kárpátalja egyetlen magyar tannyelvű felsőoktatási intézménye, először Kárpátalja történetében, felsőfokú diplomát végzőseinek.⁸¹

⁷⁶ Molnár József, Molnár D. István: „Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében, Beregszász, 2005, 26. old.

⁷⁷ Botlik József – Dupka György: „Ez hát a hon...” Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991, Mandátum-Universum, Budapest-Szeged, 1991, 75.old.

⁷⁸ Molnár József, Molnár D. István: „Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében, Beregszász, 2005, 24. old.

⁷⁹ Molnár József, Molnár D. István: „Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében, Beregszász, 2005, 31. old.

⁸⁰ Uo.39.old

⁸¹ II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola: Évkönyv 1996-2006, PoliPrint, Ungvár, 2006

Mára már jelentős számban jelennek meg magyar nyelvű újságok, amelyek cenzúra nélkül számolnak be a hétköznapi életben, politikában, kultúrában zajló mindennemű eseményről – Kárpátalja, Kárpát Igaz Szó, Kárpátinfó stb.

Napjainkra Ukrajna rájött, hogy Kárpátalja a nyugati kaput jelenti számára és ez a terület a gazdasági felemelkedésnek az egyik hajtómotorja. A turizmus fejlődése is jelentős mértéket öltött. Évente több száz turista látogat el vidékünk gazdagságát, szépségét megtekinteni a világ legkülönbözőbb országaiból.

A törvényhozó hatalmat Ukrajnában a parlament gyakorolja, amit Legfelsőbb Tanácsnak neveznek. A végrehajtó hatalom az államelnök, a miniszteri kabinet, a Krím Autonóm Köztársaság elnökének és Minisztertanácsának a kezében összpontosul. Ukrajna miniszteri kabinetje, vagyis kormánya az állami végrehajtó hatalom szerve. Összetételét tekintve a miniszteri kabinet a kormányt irányító miniszterelnökből, a miniszterelnök első helyetteséből, a három miniszterelnök-helyettesből és a miniszterekből áll.

Az irányítás tekintetében Ukrajnában ötvöződnek mind az elnöki, mind a parlamentáris köztársaság elemei. Ezek az elemek a következők:

Ukrajna elnökét általános szavazással választják meg, annyi különbséggel, hogy míg a parlamentáris köztársaságokban az elnököt a parlament választja meg, itt a nép dönt az elnök személyével kapcsolatban. Az elnök olyan előjogokkal rendelkezik, melyek lehetővé teszik számára, hogy a kormánytól és a parlamenttől függetlenül cselekedjen. Az elnök mellett működik a miniszterelnök és a miniszterek, ők alkotják a kormányt, mely Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának tartozik felelősséggel. Az ukrán elnök nemcsak az állam feje, hanem egyidejűleg az élén áll a végrehajtó hatalmi szervek rendszerének is.

Az ukrán önkormányzati rendszert megvizsgálva megállapítható, hogy az ukrán közigazgatás négy szintű. Legfelsőbb szinten áll a központi államigazgatás (kormány, minisztériumok, központi államigazgatási szervek, stb.), alatta helyezkedik el a megyei szint, ami 27 megyéből, a Krími Autonóm Köztársaságból, Kijev és Szevasztopol városokból tevődik össze. A megyék közigazgatásilag tovább osztódnak járásokra, illetve járási szintű városokra, melyek egyben a következő szintet jelentik. Alattuk jelennek meg az alapszintű önkormányzatok, ahová a falvak, települések, városi típusú települések, illetve a városok tartoznak. A megyei-, járási- és a helyi települési önkormányzatok működéséről és szabályozásáról az 1999-es önkormányzati törvény rendelkezik. A törvény megalkotásánál figyelembe vették a Helyi Önkormányzatok Európai Kartáját. Az említett dokumentumot 1985-ben az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése emelte határozati rangra a helyi önkormányzatok védelmének és

megerősítésének elősegítése céljából.⁸² Ukrajnában az önkormányzati választásokat a parlamenti választásokkal egyszerre tartják. A választások egyfordulósak, a képviselőket négy évre választják.⁸³

Az ukrajnai központi irányítást az jellemzi, hogy van egyrészt a parlament, és van mellette az elnök, aki a végrehajtó hatalmat gyakorolja azáltal, hogy a kormány kialakításában túlsúlyos szerepe van. Az ukrán félelnöki rendszerben a miniszterelnök személyét a parlament hagyja jóvá az elnök javaslata alapján. A minisztereket az elnök nevezi ki a miniszterelnök javaslatára⁸⁴, ebből az következne, hogy a miniszterelnök egyformán lojalitással tartozik a parlamentnek és az elnöknek, de ez a gyakorlatban nincs így, hisz az a rendelkezés és alkotmányos szabályozása, mely a miniszterelnök személyét valamilyen módon a parlamenti többséghez kötné, hiányzik.

A központi szint alatt helyezkedik el a megyei szint. Ukrajnában a megyei szintet lehet regionális szintnek nevezni Ukrajna közigazgatásilag 27 megyére van felosztva, ide tartozik még Kijev és Szevasztopol városok és a Krími Autonómia, amely gyakorlatilag ugyanazokkal a jogokkal rendelkezik, mint egy átlag megye, csak nem úgy hívják. A Krími Autonóm Köztársaság önálló Alkotmánnyal rendelkezik, amit Ukrajna parlamentjével kell egyeztetnie. A megyei tanács jogkörét az 1999-es önkormányzati törvény szabályozza. A legfontosabb ezek közül a 43. törvénycikk, amely tényleges döntési lehetőséget biztosít a pèzeszközök fölött. A testület saját soraiból választja elnökét. A megyei tanács elnöke azonban a gyengébbik figura a megyei adminisztráció főnöke, a gubernátor, más néven a kormányzó személyéhez képest, akit Ukrajna elnöke nevez ki, és aki helyi szinten irányítja és felügyeli a végrehajtó hatalmat.⁸⁵ A központi szinten Ukrajna elnökét a nép választja meg, megyei szinten ezt az embert már az elnök nevezi ki.⁸⁶ Míg központi szinten a parlament ugyanazzal a legitimitással rendelkezik mint az elnök, és a

⁸² Soós Edit: Integráció és regionalizmus. Bába és Társai Kiadó, Szeged, 1999. 34.old.

⁸³Ukrajna alkotmánya (Закон України: Про місцеве саморврядування в Україні; Київ, Парламентське видавництво,1999. Постанову Верховної Ради України від 3 березня 1998 року "Про чинність Закону України "Про вибори народних депутатів України"(135/98-ВР) (Відомості Верховної Ради України, 1998 р., N 8, ст. 30). Президент України Л.КУЧМА, м. Київ, 18 жовтня 2001 року; N 2766-III)

⁸⁴ Varga György: Ukrajna. In: Kardos József - Simándi Irén (szerk): Európai politikai rendszerek 2002, Osiris Kiadó, 887.old.

⁸⁵Закон України: Про місцеве саморврядування в Україні; Київ, Парламентське видавництво,1999. Постанову Верховної Ради України від 3 березня 1998 року "Про чинність Закону України "Про вибори народних депутатів України"(135/98-ВР) (Відомості Верховної Ради України, 1998 р., N 8, ст. 30). Президент України Л.КУЧМА, м. Київ, 18 жовтня 2001 року; N 2766-III

⁸⁶ М. Томенко: Az ukrán politika ábécéje(Абетка української політики) Kijev, "Смолоскип" 1998, 68-69.old.

parlamenten belül vannak az elnöktől független ellenzéki csoportosulások, ugyanez már a megyei és az alsóbb szintekre jóval kevésbé érvényes, hiszen a helyi választási rendszer szinte kizárja azt, hogy valamiféle ellenzék vagy ellentétes vektorú politikai csoportosulás kerüljön be a megyei tanácsba, amelynek lenne esetleg lehetősége jogilag ellensúlyozni az adminisztráció túlhatalmát. A kormányzót csak 2/3-os többséggel lehet leváltani megyei szinten, illetve az elnök elé tudják utalni a kormányzó leváltásának a kérdését. Feles szavazás esetén az elnök nem köteles figyelembe venni a képviselőtestület javaslatát.⁸⁷

2004 márciusában az ukrán parlament elfogadta az új, listás választási törvényt. Az új törvény 2005. október 1-től lépett érvénybe, lényege, hogy mind a Legfelsőbb Tanácsba, mind a megyei és járási szinten lévő tanácsokba való bekerülést teljesen pártlistás alapokra helyezték, a bekerülési küszöböt az eddigi 4%-ról pedig leengedték 3%-ra.⁸⁸ A választási törvény ezen módosításával viszont teljesen elzárták az utat a nemzeti kisebbségek elől, hogy bármely szinten is bekerülhessenek a döntéshozatalba, mivel azok nem rendelkeznek országos szintű pártokkal, csupán a legalsóbb szinten van némi esélyük arra, hogy a választásokon induljanak, ahol megmaradt az egyéni jelölés.⁸⁹

Ami a megyei szinten működik, az a járási szintre is le van képezve és érvényesül a járási tanácsoknál is. A járási tanácsba a képviselőket a járás területén lévő alapegységek, a települések delegálják, ugyanazon a választási rendszer szerint, a lakosság arányától függetlenül, a járás területén lévő települések választják meg a képviselőket a járási tanácsba, településenként három főt. A járási tanácsnak szintén van elnöke, és ugyanúgy, mint a megyei szinten, van kinevezett járási adminisztráció-elnök is. Leváltása ugyanúgy működik, mint a megyében.⁹⁰ Feladatuk alsóbb szintre lebontva megegyezik a megyei tanács feladataival. Mivel a járások többnyire történelmileg alakultak ki, így nagymértékűek a járások közötti méretbeli és egyéb különbségek is, azonban pont ebből adódóan regionális identitásról a járási szinteken beszélhetünk. A régiók felépítésének lényeges része a regionális identitás, ami alatt azt értjük, hogy különböző értékek, normák és magatartásformák vannak jelen egy államon belüli régiók között.⁹¹

⁸⁷ Csusenko V.: A helyhatalmi és a helyi önkormányzati szervek. In: Mihajlo Nasztyuk (szerk.): Jogismeret, 1996, Lviv, Szvit Kiadó. 110-117.old.

⁸⁸ Sz.K.M.: Elnökválasztás: célegyenesben a potenciális jelöltek. Kárpátalja, 2004. IV. évfolyam, 13 (167.) sz. 5.

⁸⁹ Brenzovics László: Éljen a pártlista?! Kárpátalja, 2004. IV. évfolyam, 17 (171.) sz. 3.

⁹⁰ Ukrajna Alkotmánya. Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának hivatalos kiadványa. Információs Nyomdai Ügynökség „IBA”, 1996.

⁹¹ Soós Edit: Integráció és regionalizmus. Bába és Társai Kiadó, Szeged, 1999

A települési önkormányzatok szintje a járási szint alatt helyezkedik el. Települési szinten nincs kinevezett adminisztráció-főnök, ezen a szinten a végrehajtó hatalmat a polgármester gyakorolja. A településeken egyszerre választják meg a polgármestert és a képviselő-testületet. A megválasztott tanács hasonlóan működik a fenti szinteken leírt tanácsokhoz. A testület 2/3-dal válthatja le a polgármestert, illetve a testület jogköre dönteni a település költségvetéséről, a polgármester pedig az, aki irányítja az apparátust.⁹²

A járási jogú város nem azonos a megyei jogú várossal, Ukrajnában megyei jogú város kategória is létezik, mindössze két városnak van meg a megyei jogú státusza, mégpedig Kijevnek és Szevasztopolnak. A járási jogú város beiktatása a rendszerbe azt jelenti, hogy Ukrajna nagyobb városai jogilag ugyanazt a státuszt élvezik, mint a járások. Mivel városokról van szó, élükön nem adminisztráció áll, hanem polgármester.⁹³

Az országot politkikailag három nagy részre lehet felosztani. Ukrajna nyugati részére, Galíciára és környékére, ahol erős nemzeti identitástudat jellemző. A térséget a helyi elit nem tudta megszerezni, ezért most a kijevi, a dnyepropetrovszki valamint a donyecki „klán” alá tartozik.. Az orosz gazdasági érdekek és az orosz tőke, mint egész Ukrajnában mindenütt, itt is jelen van.⁹⁴

A politikai központnak az országban elvileg Ukrajna középső része és Kijev kellene, hogy számíton. A területen élő ukrán lakosság azonban nem rendelkezik erős identitással.

Ukrajna keleti része nagyrészt orosz nemzetiségűek által lakott iparvidék. A régió, vagyis a donbász-dnyepropetrovszki terület adja a nemzeti össztermék jelentős részét, ez a vidék számít az ország gazdasági központjának. Ukrajna függetlenedésének időszakában a donyeckiek nem fordítottak különösebb figyelmet a politikai pozícióik erősítésére, csak az üzleti érdekeikkel törődtek. Kucsma elnökké választása után a helyzet teljesen megváltozott. A területet irányító akkori oligarchikus csoport vezetőit máig ismeretlen körülmények között kivégezték, majd megalakult az Donbászi Ipari Szövetség, mely kezdi átvenni a vezető szerepet a térségben.

⁹² Закон України: Про місцеве саморврядування в Україні; Київ, Парламентське видавництво,1999. Постанову Верховної Ради України від 3 березня 1998 року "Про чинність Закону України "Про вибори народних депутатів України"(135/98-ВР) (Відомості Верховної Ради України, 1998 р., N 8, ст. 30). Президент України Л.КУЧМА, м. Київ, 18 жовтня 2001 року; N 2766-III

⁹³ Закон України: Про місцеве саморврядування в Україні; Київ, Парламентське видавництво,1999. Постанову Верховної Ради України від 3 березня 1998 року "Про чинність Закону України "Про вибори народних депутатів України"(135/98-ВР) (Відомості Верховної Ради України, 1998 р., N 8, ст. 30). Президент України Л.КУЧМА, м. Київ, 18 жовтня 2001 року; N 2766-III

Ukrajna első elnöke, Leonyid Kravcsuk, még a nemzeti demokraták és a nomenklatura küzdelmének a terméke volt. Az ő elnöksége idején erősödtek meg az oligarchikus csoportok, akiknek a saját közegükből való emberre volt szükségük. Az őt követő elnök, Leonyid Kucsma a Szovjetunió legnagyobb rakétagyárának volt az igazgatója, amikor ukrajnai karrierje elindult. Az 1994-es elnökválasztást nyerte meg Kravcsukkal szemben úgy, hogy a dnyepropetrovszkiak támogatottja lett. Leonyid Kucsma elnökségének idején érte el az ukrán politika oligarchizációja a csúcspontját, miközben az elnök kialakította és biztosította saját pozícióját is, a központi erőszakszervezetek segítségével az oligarchiák oligarchájává vált. Mindez abban nyilvánul meg, hogy biztosította hatalmukat az országban és ő hozta meg a döntést a belső konfliktusok ügyében.⁹⁵

A kisebbségi lét legfontosabb kérdése a mai napig is a megmaradás, amelynek az egyik kulcsfontosságú eleme, hogy az adott kisebbség képes legyen magát megszervezni, ami azzal jár, hogy saját érdekeinek a képviselőjét ellátja azáltal, hogy indul a választásokon mind a legfelsőbb, mind helyi, járási és megyei szinten és a döntéshozatalban részt vesz.

Ha megvizsgáljuk a nemzetiségi kisebbségek lehetőségeit, megállapítható, hogy Ukrajnában a nemzetiségi kisebbségekhez tartozók ugyanúgy, mint az ukrán nemzetiségűek részt vehetnek bármely szinten a tanácsok munkáiban, ám külön kisebbségi önkormányzat létrehozására nincs törvényadta lehetőségük, ugyanis egyetlen ukrán törvény sem említi a területi autonómia lehetőségét. Az 1992-ben elfogadott nemzetiségi törvény tartalmazza ugyan a kulturális autonómiát, ám azt, mint a kisebbségi jogokat intézményes formában megjelenítő politikai, illetve jogalanyt nem nevesíti. A kulturális autonómia alatt csupán néhány csoportosan gyakorolható jogot sorol fel. Mindezekből megállapítható, hogy a jogforrások nyújtotta lehetőségek a nemzeti kisebbségek számára reálisan csak kis mértékben használhatók ki. A kisebbségek léthelyzetének javítására nem az intézményes jogi keretek, sokkal inkább a klientiáris érdekérvényesítés eszközei kínálnak esetenként reális lehetőséget.

⁹⁴ Boczka Károly [Ukrajna gazdasági-politikai érdekcsoportjai](#) 2004. május 17.,7.old

⁹⁵ Sz.K.M.: Elnökválasztás: célegyenesben a potenciális jelöltek. Kárpátalja, 2004. IV. évfolyam, 13 (167.) sz. 5. 2-5

1956 a korabeli kárpátaljai sajtó görbe tükrében

A sajtó fontosságát a mindennapi tapasztalat, számos vizsgálat és tudományos közlemény hangsúlyozza: különösen jelentős a közvéleményt formáló ereje. A sajtó vizsgálata szorosan hozzátartozik a korviszonyok megismeréséhez. A forradalom lényegének és a forradalmi hangulatnak a megértéséhez elengedhetetlen a korabeli sajtó tanulmányozása.

A kárpátaljai történelmi irodalomban először kitűzött cél a helyi sajtó reagálásának bemutatása az 1956-os magyarországi forradalom eseményeire, hisz az események nagy visszhangot váltottak ki a helyi lapokban is.

Rendkívül érdekes – 50 év után is – az '56-os forradalom újságjainak lapozgatása. Október 24-től szinte mindennap felmerül a kérdés: mi okozta, mi váltotta ki a forradalmat? Mi történt valójában októberben.

Munkám során áttekintettem a Vörös Zászló, Cservonij Prápor, Právda, Zákárpátszjká Pravda, Szovetszkaja Zákárpátyja, Mology Zákárpátyja, Kárpát Igaz Szó című újságokat, amelyek 1956-ban négy oldalas lapok voltak, s hetente többször is megjelentek. Az újságok mindegyikének fejlécén “Világ proletárjai egyesüljetek” mottó olvasható. A lapok, mint akkoriban csaknem minden újság, folyóirat és tudományos munka, az Ukrajnai Kommunista Pártnak voltak szócsövei.

Az 1956-os októberi forradalommal a magyar nép valószínűleg maradandóbban írta be a nevét a világtörténelembe, mint bármely cselekedetével modern történelme során.

A világtörténelem még nem ismert olyan szervezett hatalmi felépítményt, mint a szovjet állam és a mintájára alkotott népi demokrácia. A párt, a hadsereg, a rendőrség és főként a biztonsági hatalom, amely a lelkek megfélemlítésével az egész társadalmat átfogó besúgó rendszert épített ki, belülről megdönthetetlennek látszott. Ezt bizonyította a szovjet állam története, de erről tanúskodott a berlini és a poznani felkelés is. Berlinben a belső elnyomó erő elégtelennek bizonyult, de megjelentek a szovjet tankok és csend lett.

Magyarországon nem ez történt. A magyar nép szabadságvágya, az ifjúság áldozatkészsége és hősiessége győzelemre vitte a forradalmat. A magyarságot a szovjet tankok nem tudták megfélemlíteni.

A magyar forradalom történelmi szükségszerűség volt. Nem szervezték, nem irányították. Erről viszont a szovjet sajtónak 1956-ban más véleménye volt. A szovjet lapok 1956-ban nem egy helyen említik, hogy a forradalom tervszerű, fegyveres felkelés volt, amit külföldről

irányítottak, amit azzal támasztanak alá, hogy a tömegtüntetések első estéjén a nép „fegyveres támadást intézet a rádióállomás, a nemzetközi telefonközpont, a gépkocsiparkok..... ellen”.⁹⁶

Az 1953-tól 1956-ig terjedő időszakot e csoport és a Rákosi - Gerő klikk küzdelme jellemezte. Rákosiék uralomra jutásával az igazságszolgáltatás is gyakorlatilag megszűnt. Emberek egyik pillanatról a másikra eltűntek. Hozzá tartozóik semmit sem tudhattak meg róluk. Legtöbbjüket nyomtalanul kivégezték. Szovjet mintára vezették az országot. Az országban félelem, rettegés, bizonytalanság uralkodott. A nép életszínvonala alacsony volt, de a felső vezetők életmódja még a nyugati viszonyokhoz mérten is fényűző. A propaganda nőtt, és egyre jobban becsapta a népet, s a kommunista pártvezetés egyre jobban elszakadt a néptől.

Gerő és hívei a tüntetést, amelyben szinte az egész Budapest részt vett, fasiszta csőcselék művének minősítették, és a rendszerváltásig 1956. október-novemberének tragikus s egyben hősiesség napjait ellenforradalomnak nevezték. Fegyverhasználatra utasították az ÁVH-t és amikor látták, hogy a feldühödött nép elsöpri őket, segítségül hívták az oroszokat.

A forradalom a nép önvédelme azokkal szemben, akik jogaitól megfosztják. Célja egy romlott kormányzati rendszer megdöntése és egy olyan új társadalom felépítése, amely szabadságot, jogot és emberhez méltó életet biztosít az addig elnyomott és kizsákmányolt rétegeknek. A forradalom az előjogok, a kiváltságok, az önkény és az emberi munkaerő kizsákmányolása ellen irányul. Az ellenforradalom a kiváltságok, az előjogok, az egyének vagy csoportok egyeduralmának visszaállítására igyekszik. Győzelmével csökken a jogokban és a társadalom javaiban részesülők számára, ritkul a tömegek beleszólási lehetősége ügyeik intézésébe és lassan ismét felépül az a rend, amelyet a nép forradalmi lendülete elsöpör. Ebben különbözik a forradalom ellenforradalomtól.⁹⁷

A forradalom első napjairól a következőket olvashatták a kárpátaljai és szovjet lakosok a helyi lapokban:

„Magyarország tragikus események színterévé vált. Dolgozók százezrei léptek fel a népi hatalom megtisztításáért, a szélesen elterjedt bürokrácia és a nemzeti érzéseket súlyosan sértő politika felszámolásáért. Ez a mozgalom a népi demokratikus rendszer megszilárdításának és további fejlesztésének, szocialista úton való továbbfejlődésnek célját követte. Hisz a munkásosztály nem volt hajlandó visszaadni a gyárakat a kapitalistáknak. A parasztság hallani

⁹⁶ A magyarországi eseményekről, Mology Zákárpátyjá, 1956.október 31.,4.old. /

A magyarországi népellenes kaland megfiúsulása, Vörös Zászló, 1956.október 28., 4.old.

⁹⁷ Szerk: Velky Ferenc: Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica LVII, „Történeti tanulmányok”, DE, Debreceni Egyetem, 2005

sem akart a földesurak visszatéréséről, a nép nem akart lemondani saját hatalmáról nem akart újból a kapitalisták, földesurak igájába kerülni...A jogos népi és nemzeti követelések jegyében kibontakozott mozgalmat azonban az ellenforradalom sötét erői kezdettől fogva a népi hatalom megdöntésére igyekeztek felhasználni.”⁹⁸

A forradalom kibontakozásáról azt írják hogy: „október 23-án este Budapest diáksága tüntetést rendezett és arra hívta fel a kormányt, hogy haladéktalanul küszöbölje ki a hibákat, foganatosítson a lakosság életszínvonala emelésére és a társadalmi élet további demokratizálására irányuló intézkedéseket. A békés tüntetők közzé ellenforradalmi elemek is keveredtek. A tömeg közé vegyülve és felhasználva a besötétedést, összetűzéseket provokáltak ki a rendőrség ellen, bevetették a már régen előkészített fegyvereket... Afelkelők előre megfontolt terv szerint cselekedtek, irányításukban tevékeny szerepet játszottak katonai tekintetben tapasztalt emberek — horthysta tisztetek... Éjszaka már a főváros számos kerületében utcai harcok voltak. A harcokban kezdetben részt vett a lakosság jelentős része és különösen az ifjúság, akit a reakciós és szocialista ellenes elemek durván becsaptak hazug és demagóg jelszavaikkal, röpcéduláikkal.”⁹⁹

„Az igazi támadás október 30-án a Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottságának épülete elleni hadművelettel kezdődött. Ezt megelőzően Budapest VII. és VIII. kerületében támadást intéztek a kerületi pártbizottság és a Politikai Oktatás Háza ellen. A székház bejáratát ekkor egy nehézgépfegyverrel ellátott páncélautó védte. Alkonyatkor a páncélautó legénysége elfogott három felkelőt. Mindhármuknál nemzetőri igazolványt találtak. Egyikük egy 16 éves fiú volt. A fiúnál kézigránát, társainál lőfegyver volt. A 16 éves fiú elmondta, hogy a kézigránátot a páncélkocsiba akarta hajítani. A két másik felkelőnél új cipőket, pálinkát és egyéb gyanús holmikat találtak. A három felkelőt lefegyverezték, majd rabolt holmijukkal együtt átkísérték a rendőrség Mosonyi utcai épületébe.”¹⁰⁰

„Este 9 óra körül a Honvédelmi Minisztériumból két honvédtiszt érkezett a pártbizottságoz. Közölték, hogy a környéket fegyveresek támadták meg és támadásra készülnek a párt székháza ellen. A két honvédtiszt csatlakozott Tóth Lajos ezredeshez, aki néhány honvédtiszttel együtt a munkásmilíciák megszervezése ügyében már korábban a pártbizottság székházába érkezett... A várt támadás az éjjel még nem következett be. Másnap reggel a

⁹⁸ „A magyarországi eseményekről”, Mology Zákárpátyá, 1956.október 31. 3. old.

⁹⁹ Sas A. „Az ellenforradalom vérengzései Magyarországon”, Vörös Zászló, 1956. december 16., 2-3. old.

¹⁰⁰ „A magyarországi helyzethez”, Vörös Zászló, 1956.október 31

páncélautó elhagyta a székház kapuját. Reggel 10 órakor a Magyar Dolgozók Pártja budapesti bizottságának háza körül tömegesen gyülekezni kezdtek fegyveres csoportok. Elfoglalták a pártbizottsággal szemben lévő Erkel Színházát. A háztetőn tüzelő állást foglaltak el. Elfoglalták a városi pártbizottság előtti teret és a fák mögött tüzelőállásokat létesítettek... A felkelők a szomszédos házakba is behatoltak és befészkelődtek a lakásokba. A városi pártbizottság épületében két hadnagy parancsnoksága alatt 40 emberből álló őrség volt, ott tartózkodott Mező Imre, a városi pártbizottság titkára, és a pártbizottság 40 munkatársa... Az ostromra készülők előkészületek láttán a pártbizottság munkásai értesítették erről a párt vezető szervét, a kormányt, a rendőrkapitányságot és védelmet kértek. Ígéretet kaptak, hogy megteszik a megfelelő intézkedéseket. A kormányzati szervek és a fegyveres erők vezető szervei azonban már felbomlóban voltak. A megígért segítség nem érkezett meg.”¹⁰¹

„A városi pártbizottság elleni támadás átgondolt haditerv szerint folyt. Kezdetben az ellenforradalmárok csak kézi fegyverrel és géppisztollyal támadtak. Azután bevetették a tüzérséget is. Az épületben kitört a tűz, a sebesültek száma nőtt. A vezető karhatalmi szervek eközben többször ígérték, hogy küldenek segítséget, s voltak, akik próbáltak is segíteni, de sikertelenül... Fél három tájban már látszott, hogy a további vérontásnak nincs értelme. Mező Imre elvtárs kiadta az utasítást az ellenállás megszüntetésére. Az épületben tartózkodó két tiszt magára vállalta, hogy értesíti erről a támadókat. Velük volt Mező is, de a fehér zászlóval érkező embereket sortűz fogadta. Mind hármat megölték. Miután behatoltak az épületbe, szörnyű kegyetlenséggel kínozni és gyilkolni kezdték az épületben tartózkodókat. Rendőri egyenruhába öltözött közkatonákat, akik az állambiztonsági hivatalban katonai szolgálatot teljesítettek, többnyire húsz év körüli munkás, illetve parasztszármazású ifjakat a Köztársaság téren felakasztották, egyeseket lefejeztek, másoknak kivágták a szívét.”¹⁰²

„A felkelők egy része megborzadt a szörnyű vérengzéstől. Döbbenet látták, milyen szörnyűségeknek váltak részesévé. Néhányan közülük igyekeztek enyhíteni a kegyetlenségeken és megmenteni legalább a civil személyeket. Az őrség tagjainak kivégzését azonban ők sem merték megakadályozni. A honvédtiszteket sem tudták megmenteni.”¹⁰³

A lapok közé teszik a pártbizottság egyik munkatársának elmondását is a „rettenetes órákról”:

¹⁰¹ Kovács K. „Hogyan törtek hatalomra az ellenforradalmárok”, Vörös Zászló, 1956. december 12.

¹⁰² „Az ellenforradalmárok vérengzései Budapesten”, Vörös Zászló, 1956. október 30.

„A második emeleten voltam, amikor a tömeg felözönlött a lépcsőkön. Valaki a tömegből rám emelte a fegyverét. Egyik vezetőjük azonban rászólt, hogy ilyen öreg nénit ne bántsanak. A kezemben lévő erszényemet és kabátomat eldobatták. Átkutatták zsebeimet, mindent elszedtek tőlem, majd egyikük azzal az utasítással, hogy fedezzem és vezessem őket előre lökött a folyosón. Épp akkor érkezett a folyosó végére a lépcsőhöz a pártfőiskoláról egy elvtárs. Rugdalni kezdtek és közben személyigazolványát vizsgálták. Ekkor sikerült megszöknöm onnan és eljutni az első emeletig. Itt valaki megint feltartóztatott, valamivel verte a vállamat, rugdosta a lábaimat, majd levezettek a székház előcsarnokába és ott közrefogtak. Itt sebesültek feküdtek. Ezután kivittek a köztársaság térre, hogy nézzem meg, milyen sors vár barátaimra. Itt hatalmas tömeg gomolygott. Az egyik ÁVH-s sorkatonát rugdalták, lökdösték, verték, végig a szájába gyömöszölték a zsebében talált párttagsági könyvet. Tőle nem messze feküdt a pártszékház egyik sebesültje, akit rugdaltak, leköptek, szidalmaztak, majd kicsit távolabbra hurcolták, ahol már a lábainál fogva felakasztották az egyik elvtársat. Hogy élt-e, azt nem tudom, de vérzett. A kötél nem bírta el, elszakadt. Ekkor újból felhúzták. Szinte őrjöngtek körülötte.”¹⁰⁴

Az e fajta vérengzős leírásokat azért tették közé a kárpátaljai lapok különböző számaiban, hogy a helyi lakosságban ellenszenvet váltsanak ki a forradalommal szemben. De bármennyire is igyekeztek az ehhez hasonló cikkekkel félrevezetni a helyi lakosságot, céljukat nem sikerült elérni.

Ismertetik az ellenforradalmárok céljait, követeléseit is:

„Az ellenforradalmi erők első követelménye volt a Magyar Dolgozók Pártjának felszámolása. A magyar reakció tudta, hogy a kommunisták sohasem engedik meg, hogy áttérjenek a népellenes politikára, ezért elhatározta, hogy a legdurvább fasiszta terror eszközével megsemmisíti a pártot és legyilkolja munkásait; fő célja a népi hatalom vezető erejének, a munkásosztály pártjának leverése volt és, hogy lázadó hangulatot keltsenek az állambiztonsági dolgozók nagy része ellen, akiknek javarésze katonai kötelességét teljesítette... A volt horthysta tisztek, csendőrök és más elemek, amelyek az elmúlt években megjelentek a különféle üzemekben és kitűzve a nemzeti kokárdát, “forradalmárok”-nak adták ki magukat uszítani kezdtek az üzemi pártmunkások ellen.”¹⁰⁵

¹⁰³ „Az ellenforradalmárok vérengzései Magyarországon, Vörös Zászló, 1956.december 21./ „A fasiszta banditák megtámadták pártbizottságok helységeit”, Vörös Zászló, 1956.október 31.

¹⁰⁴ „Arról, hogy milyen embertelenséget vittek véghez az ellenforradalmárok Budapesten”, Zákárpátszka Právdá, 1956.november 16.

¹⁰⁵ „Magyarország helyzetéről”, Pravda, 1956.november 22

Beszámolnak arról, hogy az „ellenforradalmárok” tervszerű, fegyveres felkelést készítettek elő, amit nyugatról irányítottak; amire azt hozták fel bizonyítékkul, hogy a tömegűntetések első estéjén fegyveres támadást intéztek a rádióállomás, a nemzetközi telefonközpont, a gépkocsiparkok és a fegyvertárak ellen, illetve, hogy egymás után alakultak meg a különféle ellenforradalmi osztagok, amelyek „megsemmisítő hadjáratot kezdtek az állambiztonsági szervek munkatársai ellen azzal a céllal, hogy megsemmisítsék az állambiztonsági hivatal, azaz a népi hatalom védelmi szervének minden fegyveres alakulatát”.¹⁰⁶

„Kiszabadították a börtönökből a fasisztákat, háborús bűnözőket. Ennek következtében például a Márianosztra fegyházból kiszabadították Antal István, Kunder Antal horthysta minisztereket, háborús bűnösöket és sok ezer más bűnöst, akiket Budapestre és vidékre küldtek, ahol vérfürdőt készítettek a magyar nép számára. Hajtóvadászat indult a tanácsok dolgozói és gazdasági dolgozók ellen. Több helyen az ellenforradalmárok azt a taktikát választották, hogy bekapcsolódtak a népi hatalom megtisztulásáért folyó mozgalomba. De néhány nap múlva az ellenforradalmi erők Budapesten és sok helyen vidéken is, úgy érezték, hogy győztek, levetették szocialista álarcukat és a burzsoá restauráció céljából lerombolták a népi demokrácia egész államrendszerét. Az ellenforradalmárok igyekeztek minél gyorsabban bejutni a kormányzervekbe, a fegyveres erők vezérkarába azzal a céllal, hogy szétzüllessék a vezetést és megbénítsák tevékenységét.”¹⁰⁷

Arról, hogy a börtönökből kiszabadítottak 8000 főt október 27-én és 28-án Szerov Mikojának tett október 29-ei jelentésében ír.¹⁰⁸

Sokszor hangsúlyozzák, hogy a forradalmat külföldről irányították, támogatták s, hogy a Vörös Kereszten keresztül és egyéb módszerekkel is fegyvereket és egyéb anyagi támogatást nyújtottak a magyarországi forradalmároknak.

„A nyugati sajtóban a nagy titoktartás ellenére is jelent meg hír arról, hogy hadianyagot küldenek a magyarországi felkelőknek. A hamburgi „Welt am Sonntag” november 4-i száma riportjában arról számol be, hogy egy magyar nőtől a következő információt kapta:.. Csak szombaton kaptuk az első élelmiszerszállítmányt. Egy külföldi, aki folyékonyan beszélt

¹⁰⁶ Kovács K. „Hogyan törtek hatalomra az ellenforradalmárok”, Vörös Zászló, 1956. december 12.

¹⁰⁷ Harkov V. „A magyarországi ellenforradalmárok fegyvert kaptak Nyugatról”, Vörös Zászló, 1956. december 23.

¹⁰⁸ „Jelcin-dosszié”, 62.old.; „Hiányzó lapok 1956 történetéből”, 122.old.

magyarul, négy kocsirakomány pléhdobozt adott át nekünk és figyelmeztetett, hogy nagyon óvatosan nyissuk ki azokat. A 200 pléhdoboz kézigránátokkal volt tele...”¹⁰⁹

„A dollárokon eltartott emigráns szervezetek megtalálták a módját még annak is, hogy bejussanak a Nemzetközi Vörös Kereszt Egyesület egyes szerveibe és a Vörös Keresztnek gyógyszereket és kötszereket szállító egyes repülőgépeit és gépkocsit fegyver- és lőszercsempészetre használták fel, valamint arra, hogy Magyarországra ellenforradalmárokat dobjanak át. A Budapestre novemberig érkező száz vörös kereszt repülőgép közül több, mint negyven gépen 500 ilyen egyént szállítottak. Más fegyveres csoportok nyugati határainkon törtek be az országba. Magyarországra mentek az egykori földesurak és kapitalisták, a Horthy - rendszer tisztjei és a hitlerista bűnözők, mindazok akiknek sikerült megszökniük az igazságszolgáltatás elől. Itt kiabálták jelszavaikat, rémhíreket továbbítottak, tömeghisztériát alakítottak ki, fegyvert adtak, vagy szereztek, lőttek, uszítottak, nagy szerepük volt az események alakulásában.”¹¹⁰

A Vörös Zászló „Magyarországi ellenforradalmárok fegyvert kaptak Nyugatról” című publikációjában közölte azoknak a személyeknek a beszámolóit, akik a német Vörös Kereszt gyógyszert szállító tehergépkocsiait kísérték Magyarországra. Az egyik ilyen cikkben például a következőket írták:

“Letsch – az egyik utas – elmondta, hogy a Magyar Vörös Kereszt központi raktárából a fasiszta banditák egyik megbízottja jött hozzá, aki a Vörös Kereszt küldeményének leple alatt fegyvert várt Ausztriából. Ez a bandita a tehergépkocsit, amely a raktár mellett állt osztráknak tekintette, és átkutatta abban a reményben, hogy abban fegyvert találhat. Csupán azután távozott, miután Letsch megmagyarázta neki, hogy az autó a német Vörös Kereszt tulajdona.”¹¹¹

Sok cikkben vádolják Nagy Imrét a forradalom kitörése, eseményei miatt, sőt azzal is, hogy együtt működik a forradalmárokkal. „Az ellenforradalmi összeesküvés elején megalakított kormány, Nagy Imrével az élén, nem tudta uralni a helyzetet, egyik állását a másik után adta fel a reakciós erőknek és ily módon az ellenforradalom eszközévé vált. Magyarországon zúr-zavar és önkényesség keletkezett. A gyárakban, üzemekben megállt a munka. Az országban fehér terror uralkodott. Az ellenforradalmi bandák fosztogatták az üzleteket, raktárakat, felgyújtották

¹⁰⁹ Zakarpatszka Pravda 1956. december 20-i száma

¹¹⁰ Szovetszkoje Zákárpátyá, 1956. november 21. száma

¹¹¹ Harkov V. „A magyarországi ellenforradalmárok fegyvert kaptak Nyugatról”, Vörös Zászló, 1956. december 23., 2. old.

az iskolákat és múzeumokat, rombolták az üzemeket, könyörtelenül gyilkolták a haladó társadalmi tényezőket, sok kommunistát.”¹¹²

Arra is válaszolnak, hogy mi volt a Nyugat szándéka a forradalomszítással. „Az volt a szándékuk, hogy Magyarországot egy új világháború tüzfészekévé, a NATO csapatok haditámaszpontjává változtassák.”¹¹³

„Allen Dulles, az USA államtitkárának fivére, amerikai kém szervezet vezetője kijelentette, hogy már régen tudomása volt a magyarországi felkelés előkészítéséről. Ezt az bizonyítja, hogy október 25-én, két nappal a felkelés után közölte: “ az utóbbi napokban együtt ebédeltem szabad emberekkel, akik egész éven át készítették elő a felkelést, amely ezen a héten robbant ki. Valamint az, hogy az amerikai elnökválasztás küszöbén a Szabad Európa rádióadó biztosította hallgatóit, hogyha a fegyveres felkelés még tartott volna az elnöki választások után is, az USA kormánya segítséget nyújtott volna.”¹¹⁴

„Münchenben ismeretessé vált, hogy Traunstein közelében (Felső Bajorország) amerikaiak által vezetett táborok voltak, melyekben Franko spanyolországi tisztjei, valamint a magyar fasiszta szervezetek tagjai partizánharcra képezték ki az embereket. Október 20-án ebbe a táborba magyar svábok egy nagy csoportja érkezett, akik 1945-ben szöktek Nyugat-Németországba, mert az SS fegyveres alakulatok tagjai voltak. Ezeknek saját szervezete működött Münchenben, a Himmel - reichstrassen. A traunsteini tábor lakóit október 24-én, 25-én, 26-án csoportonként Ausztriába szállították, onnan pedig egészségügyi repülőgépeken és gépkocsikon Magyarországra csempészték.”¹¹⁵

„Londonban úgyszintén megalakították az önkéntesek zászlóalját. Franciaországból, Németországból, Ausztriából és más európai országokból fiatal magyarok és emigráns-katonák önként elindultak Magyarország felé.”

„Ausztriában nyomtatott röplapjaikat terjesztették, amelyekben üdvözítették a szabadságharcot. A titkos ügynökök tanácsokat adtak, hogy hogyan nyerjék meg a felkelők a szovjet katonákat. A fegyveres csoportok több vezetője október után külföldi ügynök lett, vagy Nyugaton szervezték be őket egy újabb felkelés kiobbantására, vagy éppen Magyarországon keresték meg őket az összekötők... Gróf Széchenyi György, Fejér megye volt főispánja azt írja

¹¹² Uo.3.old.

¹¹³ Uo.1.old.

¹¹⁴ Uo.2.old.

¹¹⁵ Zakarpatszka Pravda 1956. december 20-i száma

emlékezéseiben, hogy miután kiszabadult az internálótáborból, három barátjával a rendszer megdöntését tervezte, s 1956-ban Óbudán harcolt.”¹¹⁶

Magyarország és Ausztria között jó kapcsolat volt. A bécsi szövetségi kormány először 1956. október 28-án foglalkozott a szovjetek magyarországi beavatkozásával. A hozott határozat értelmében külügyminiszter szóbeli jegyzékben figyelmeztetést nyújtott át a szovjet nagykövetnek, kifejezve kormánya “fájdalmas érdeklődését a már öt napja tartó véres és nagy veszteségeket okozó történések iránt a szomszédos Magyarországon”. Megkeresték a Szovjetunió kormányát, „működjék közre, hogy a katonai harci cselekmények abbamaradjanak és a vérontás megszűnjék”.¹¹⁷

„A Gehlen, volt nácista tábornok, vezetése alatt álló nyugatnémet kém szervezet is aktívan részt vett az ellenforradalom megindításában. Gehlen a hitlerista Németország bukása után alárendelte szervezete tevékenységét az amerikai kém szervezet utasításának. Gehlen szervezete egy szétágazó kereskedelmi szervezet leple alatt működött.”¹¹⁸

„Százával tartóztattak le és hurcoltak el becsületes embereket. A III. kerületben letartóztatták Bihari Ottót, a Goldberger gyár pártbizottságának titkárát és Molnár Ernőt, a kerületi pártbizottság titkárát. Ugyanebben a kerületben fegyveres elemek behatoltak egy 70 éves nyugdíjas lakásába. Az öregember a támadók ellen védekezve kiugrott az ablakon és halálra zúzta magát.”¹¹⁹

„A letartóztatottak egy részét az ellenforradalmárok gyűjtőfogházba szállították. November 3-án már néhány száz államvédelmi munkatárs és 120 civil személy volt őrizetben. Kivégzésüket november 5-re tűzték ki. Többet közülük helyben meggyilkoltak.”¹²⁰

Írnak az ellenforradalom vidéken zajló vérengzéseiről is, ahová a mozgalom 25-én, 26-án terjedt át. Így írnak Győrről, Szekszárdról, Füzesabonyról, Bajáról, Szombathelyről, Miskolcra stb. Egy-egy részletet ragadtam ki különböző cikkekből, hogy bemutassam mit írtak a vidéki eseményekről, ugyanis „a gonosztevők itt is nagy szerepet játszottak az ellenforradalmi erők kiegészítésében”.¹²¹

¹¹⁶ „Magyarország helyzetéről”, Pravda, 1956. november 22

¹¹⁷ 1956 Az ENSZ Különbizottság jelentése, Hunnia Kiadó, 1989. 140. old,

¹¹⁸ Kovacs K. Hogyan törtek hatalomra az ellenforradalmárok”, Vörös Zászló, 1956. december 23.

¹¹⁹ Szovetszkoje Zákárpátyá 1956. október 31-i száma

¹²⁰ Mology Zákárpátyá 1957. január 10-i száma

¹²¹ Szovetszkoje Zákárpátyá 1956. december 23. szám

“...Győrben az ellenforradalmi terrorista csoportok aktívan működtek. Például egy 20 emberből álló terrorista csoport letartóztatta az 50 éves Német Vencelt, a megyei pártbizottság munkatársát, elverte és a Dunába akarta dobni. Két magyar katona mentette meg Németet...”¹²²

„...Baján november 2-án, 21 órakor ellenforradalmárok megtámadták a járási kapitányság épületét. A támadók géppisztolyokkal tüzeltek az épületben lévő személyekre, aminek következtében Zeleckó Benjámint rendőrfőhadnagy közrendvédelmi parancsnokot agyonlőtték, ugyanakkor több lövéssel súlyosan megsebesítették Bogács Géza rendőrfőhadnagyot, a kapitányság vezetőjét, Lőrinc István rendőrtörzsőrmestert és András István rendőrhadnagyot....Miskolcon november 3-án egy ellenforradalmi csoport 22 embert végzett ki. A fegyveres alakulat behatolt a megyei rendőrkapitányságra, az ott talált hivatalnokokat elhurcolta, először elverte, azután a szovjet katonák emlékművére felakasztotta. Mohai állambiztonsági századosnak sikerült elmenekülnie az üldözés elől, de kétségbeesésében öngyilkos lett. November 4-re újabb kivégzéseket tűztek ki. A további terror cselekményeket a szovjet katonák akadályozták meg...Ózdon október 29-én szintén sor került a véres eseményekre. A város egyik terén nagy embertömeg gyűlt össze. Megkezdődött a lövöldözés. A fasiszták állati módon megkínóztak három hazafit, majd felakasztották őket a munkástanács épülete előtt...”¹²³

„Kik voltak a forradalom vezetői és a budapesti fegyveres csoportok tagjai?” „Kik voltak ők?”, „Ki szabadította őket a magyar nép nyakára?”, „Milyen erők álltak mögöttük?” Teszi fel a kérdés több kárpátaljai szovjet lap 1956 októberében, és természetesen meg is válaszolja ezeket.

„A puccs szervezőinek egyike Eszterházy nagybirtokos volt. Horthy uralma alatt az övé volt Magyarország földjeinek majdnem egynegyede. A felkelés sötét napjaiban Budapesten ütötte fel táborát, felhívta telefonon a külföldi államok nagykövetségeit és kijelentette: Gróf Eszterházy beszél. Újból megkezdem politikai tevékenységemet.”¹²⁴

Sugalmazóik között volt Habsburg Ottó és Gömbösnek, Hitler egykori magyarországi helytartójának fia. Ifjabb Horthy ..., aki utasítást küldött a felkelőknek: hogyan kell leszámolni a kommunizmussal.¹²⁵

Jelentős vezetőnek tüntetik fel Mindszentyt¹²⁶, az antikommunizmus mártírjának legendás alakját, aki a katolikus eszmét képviselte a felkelők előtt.¹²⁷

¹²² Szovetszkoje Zákárpátyá 1956. október 31-i száma

¹²³ Szovetszkoje Zákárpátyá, 1956. november 21. száma

¹²⁴ „A volt SS-ek részvétele a magyarországi eseményekben”, Zákárpátszka Právdá, 1956. november 20.

¹²⁵ „Ki rendezte Magyarországon a forradalmat?”, Zákárpátszka Právdá, 1956. november 22.

„Mindszenty fellépése nem egy személy jelentkezése. Ezzel egy időben több párt, szövetség, különböző keresztény ifjúsági szervezet, a horthysták „pártonkívüli” cserkészek szervezete stb. is megjelent a politikai életben. Politikai céljaik biztosítására megszervezték a fegyveres különítményeket. Eme erők kiemelt vezéralakja lett a bíboros, akinek segítségével ezután a vallásos tömegek megnyerésére is számítottak. Mindszenty jelentkezése azonban figyelmeztetés volt azok számára, akik a népi hatalom megtisztításáért, de egyben annak megvédéséért küzdöttek.”¹²⁸

Több hasonló hangnemű külföldi újságcikket is átvesznek a helyi szovjet lapok, ezzel bizonyítva azt, hogy az általuk közétett cikkek nem csak az ők általuk kreált kitalációkat sorakoztatják fel. Így például egy holland újság “Het Parol”-ból a következőket idézik „Hollandiában volt egy magyar báró, amely diverziós csapatok felállításával s Magyarországra való átszállításukkal foglalkozott. Közölte, hogy Magyarországon vannak az emberei.”

A prágai “Rude Právo” című újság tudósítója közzé teszi, hogy a „forradalom szervezőinek egyike Somogyi László, aki lakásán rendezett be egy nyomdát, amelyben provokációs tartalmú röplapokat gyártott munkás és paraszt szervezetek, valamint ismert írók aláírásával.”

November 17-én Hágában a “De Vaarhejd” című újság szerint „egy bizonyos Klaaszen, aki régen az SS alakulataiban szolgált önkénteseket toborzott a magyarországi

¹²⁶ Mindszenty József, Pehm (Csehimindszent, 1892. márc. 29. – Bécs, 1975. máj. 6.): esztergomi érsek, bíboros, Magyarország hercegprímása, legitimista politikus. Szombathelyen végezte a teológiát, 1915. jún. 12-én pappá szentelték. Káplán Felsőpatyon, hittanár Zalaegerszegen volt; a Tanácsköztársaság idején kiutasították Zala megyéből. 1919. okt. 1-től zalaegerszegi plébános volt. Férfi- és női zárdát, iskolákat, egyesületeket, nyomdát alapított. Címzetes apát 1924-ben, pápai prelátus 1937-ben lett. 1944. márc.-tól veszprémi püspök volt. Apor Vilmos, Shvoy Lajos püspökkel, Kelemen Krizosztom főapáttal közös emlékiratban Szálasihoz folyamodott, hogy ne tegye ki a Dunántúlt az utóvédharcok pusztításainak. A nyilasok ezért 1944. nov. végén Sopronkőhidán bebörtönözték, ahonnan 1945. március végén a csendőr fegyőrség megszökésekor szabadult. XII. Pius pápa esztergomi érsekké nevezte ki 1945. szeptemberében. Az 1945-ös választások ügyében a püspöki karral együtt körlevelet adott ki, mely ellen a koalíció pártjai tiltakoztak. 1946-ban bíborossá nevezték ki. Ellenezte a népi demokratikus reformokat, különösen az iskolák államosítását Mindenekelőtt hűtlenség, a köztársaság megdöntésére irányuló bűncselekmények gyanúja miatt 1948 decemberében letartóztatták; a népbíróság tanácsa koncepció perben életfogytiglani fegyházra ítélte, azonban egészségi állapotára való tekintettel egy idő után a felsőpetényi püspöki nyaralóban tartották házi őrizetben. 1956. október 31-én a forradalom és szabadságharc oldalára állt katonák Budapestre hozták. November 3-án rádióbeszédet mondott, amelyben a földreform felülvizsgálására célzott. November 3-ról 4-ére virradó hajnalon az USA budapesti nagykövetségén menedéket kért és kapott; ezután tizenöt évig itt tartózkodott. 1971 őszén végleg elhagyta Magyarországot, Bécsben telepedett le. VI. Pál pápa 1973-ban lemondásra szólította fel; miután ezt megtagadta, a pápa az esztergomi érseki széket megüresedettnek nyilvánította. Körutat tett az USA-ban. A bécsi irgalmasok kórházában halt meg. Mariazellben temették el. Hamvait 1991. május 4-én helyezték örök nyugalomra az esztergomi bazilika prímási sírkápolnájában. Emlékiratai több nyelven jelentek meg. „Az édesanya” a vallás, társadalmi kérdés és költészet tükrében (Pehm J. néven; 1916); „Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora” (Pehm J. néven; Zalaegerszeg, 1934); Emlékirataim (Toronto, 1974) stb.

¹²⁷ „Ki vezette az ellenforradalmi bandákat Magyarországon”, Zákárpátszka Právdá, 1956. november 16.

¹²⁸ „Magyarország helyzetéről”, Zákárpátszka Právdá, 1956. november 22.

ellenforradalmárok részére. Önkéntesei a hitleri Németország SS alakulat egykori tagjaiból kerültek ki.”¹²⁹

A forradalom egyik legnagyobb vezéregyéniségének tartják Nagy Imrét, mivel az hajlott az ellenforradalmárok követeléseire. „Nagy Imre kormánya idején a parlamentet elárasztották a volt horthysta politikusok, arisztokraták, koronaörök, a palotaőrség tisztjei és más hasonló személyek. Nyomásukra a kormány Király Bélát, a Horthy vezérkar volt tisztjét, Gömbös Gyula hírhedt fasisztavezér rokonát nevezte ki a rendfenntartó szervek főparancsnokává. A hadügyminisztériumban egyre nagyobb számban jelentek meg volt fasiszta tiszttek.”¹³⁰

Több újságcikk is szól azokról a fegyveres csoportokról, amelyek Budapesten működtek, és „a békés kommunistákat” célozták meg haragjukkal. Így megemlítik a Steiner, Nickelburger, Almássy téri, Garai utcai, Klauzál téri stb. csoportokat és részletesen írnak azok „vérengző brutalitásairól” Közlik, hogy a csoportok fiatalabb tagjainak is fegyvert adtak a kezükbe azok akarata ellenére és legyilkolták a kommunista pártembereket.

A sajtó több szemtanú elbeszélését is közreadta, akik a felkelők „gaztetteit, vérengzéseit” mondják el, illetve olyan vallomásokat, amelyek arról tanúskodnak, hogy sok felkelő nem tudta mibe rángatják bele őket. A felsorakoztatott szemtanúk között vannak kárpátaljai lakosok is. Így például Balla Júlia, a beregszászi ruhagyár munkásnője leírja, hogy: „Október 11-én érkeztem Debrecenbe édesapámhoz. Október 23-án kora délutáni órákban elmentem édesapám munkahelyére a városi kórházba. Oda villamossal mentem, de mire visszaakartam térni a villamosok már nem jártak... Hallottam, hogy egy idősebb férfi... ezt mondta: — nem hagyják dolgozni a kocsis vezetőket. Fegyverrel kényszerítik őket arra, hogy visszatérjenek a végállomásra, onnan pedig nem engedik ki a kocsikat. Azzal fenyegetőznek, hogy elvágják a vezetéküket, ha megpróbálnak dolgozni... Késő este volt mikor hazaérkeztem. Éppen vacsoránál ültünk amikor lövéseket hallottunk. Senki sem mert közülünk kimenni az utcára. Reggel tudtuk meg, mi történt. Az ellenforradalmi banditák fegyverrel rátámadtak a város főutcáján levő középületekre. A népi hatalom képviselőit lakásukon támadták meg, letartóztatták és elhurcolták őket. Aznap este sok békés polgárt gyilkoltak meg az ellenforradalmárok....Szomszédságunkban munkások laktak. Sokan dolgoztak közülük a golyóscsapágy gyárban. Elmondták, hogyan törtek

¹²⁹ „A volt SS-ek részvétele a magyarországi eseményekben”, Zákárpátszka Právdá, 1956.november 20.

¹³⁰ Szovetszkoje Zákárpátyá, 1956. november 21. száma

be fegyveres banditák a gyárba. Kegyetlenül elbántak a gyár aktív igazgatójával és több hivatalnokával. Kikergették őket az üzemből és helyükre volt kapitalistákat állítottak...”¹³¹

Kutatásokat végeztem az említett ruhagyárban, hogy megtaláljam Balla Júliát és a többi felsorakoztatott kárpátaljai szemtanút. Így például átnéztem az 1953-1956 között alkalmazottak névsorát, de Balla Júlia nevével nem találkoztam. Ezután ellátogattam néhány olyan idős hölgyhöz, akik – az átnézett listák alapján – szintén a ruhagyár alkalmazottai voltak az adott időben. Kérdezősködtem náluk az adott szemtanúról. Ellátogattam Ribakova Tatyjánához, aki 1952-től Szabó Erzsébethez, aki 1953-tól, Zsukova Nyinához, aki 1953-tól, Palágyi Máriához, aki 1953-tól és Balla Annához, aki 1954-től dolgozott a gyárban. Ez utóbbiról azt feltételeztem, hogy Balla Júlia egyik rokona lehet, de mint kiderült, tévedtem. A felsoroltak közül, akik fiatal koruktól nyugdíjba vonulásuk után is a gyárban dolgoztak soha nem hallottak Balla Júlia nevű munkásról. Meggyőződésem szerint a hölgy csak egy kitalált személy volt, akire azért volt szükség, hogy a felháborodást és az áldozatok iránt megnyilvánuló részvétet fokozzák a lakosokban.

Hasonló történt akkor is, amikor Sütő Ilona, a borzsovai hétosztályos iskola tanítónőjét, a szolyvai Vizer Ferenc orvost, Janvári Gyula nagybereznai lakost stb. próbáltam megtalálni. Ezek az emberek nem léteznek és soha nem is léteztek, őket azért találták ki, hogy még hitelesebbé tegyék saját nézőpontjaikat, állításaikat és elrettentsék a kárpátaljai lakosságot a segítségnyújtás gondolatától.

Mindemellett külföldi szemtanúkat: orvosokat, mérnököket, írókat, újságírókat stb. is felsorakoztatnak, hogy hitelesebbé tegyék a forradalom negatív visszhangját a világban.

Eva Priester, osztrák történetíró a következő képen beszél a magyarországi fehér terrorról:

„A fehér terror áldozatai nem száz, hanem több ezer ember volt. Sok kommunistát a lakásán fogtak el, családjukkal együtt, s a téren akasztották fel őket.”¹³²

Számos cikk hangsúlyozza, hogy a Szabad Európa Rádió nagy szerepet játszott az „ellenséges hangulat” megteremtésében és megtartásában.

„A felkelés idején a Szabad Európa rádió felhívásit bizonyára igen sokan követték... vajon nem azért folytatták-e napokon át a hiábavaló harcot az emberek, mert bíztak a Szabad Európa

¹³¹ Balla J. „Magyarország dolgozói leszámolnak az ellenséggel”, Vörös Zászló 1956.december 19.-i száma.

¹³² „Egy osztrák történetíró beszámolója a Magyarországon folytatott fehér terrorról”, Zákárpátszka Právdá, 1956.november 20. száma

rádióknak az amerikai elnökválasztás előestéjén adott ígéreteiben, amely biztosította hallgatóit afelől, hogy ha a fegyveres felkelés folytatódna az elnökválasztás eredményeinek kihirdetése után is, akkor a washingtoni kormány fellépne Magyarország érdekeiben.”¹³³

„A Szabad Európa, amerikai rádióállomás uszító tevékenysége” címmel egy nyugat-német újság a Der Spiegel megjelentetett egy cikket, amelyben az amerikai rádióállomás uszító szerepét írja le a magyar események ideje alatt. A cikk tudatja olvasóival, hogy a magyarországi puccs idején a Szabad Európa rádióállomás nyíltan uszító tevékenységet folytatott. Egy nyugat német burzsoá párt, amelynek neve a Németek Egyesülete, amely az egységért, békéért és szabadságért küzd, röplapján azt húzza alá, hogy a magyarországi vérontásért a Szabad Európa rádió állomás viseli a morális szerepet.”¹³⁴

A lapok szerint a legnagyobb nyugati támogatója a forradalomnak Németország és a német fasiszták voltak. A magyarországi emigránsokat tárt karokkal várják, rejtkehelyet biztosítanak a „szocializmus eltipróinak”¹³⁵

„A felkelés közvetlen előkészítéséről ad képet a Berliner Zeitung november 20-ai száma, amely a magyarországi ellenforradalmi erők nyugat-németországi kapcsolatait ismerteti: „A kiképzett magyar emigránsok részvétele a magyarországi véres eseményekben most már kétségtelenül megállapított tény. Münchenben ismeretes lett, hogy a felső-bajorországi Traunstein közelében egy amerikai vezetés alatt álló tábor van...” „A menekült magyarok legnagyobb németországi gyűjtőhelyén, a walkai táborban az ott tartózkodó magyarok lelkesedésükben roham zászlójakat alakítottak. Az a tervük, hogy függetlenül minden más eseménytől és a nyugati állásfoglalástól előre nyomulni Magyarország felé...”¹³⁶

Csanádi György, ma nyugdíjas Beregszászi lakos 1956-ban a „Vörös Zászló” című napilap szerkesztőjétől tudjuk, hogy nekik, mint szerkesztőknek a TACC –t kellett állandóan hallgatniuk (Телеграфное Агентство Советського Союзу), a 1435,6 megahercen, amin a Kijevi Rádió (RATAU) bizonyos órákban a járási lapoknak adott információt az eseményekkel kapcsolatban. Ezt az emberek nem hallották. Az újságírók is csak nagyon nehezen. Annak ellenére, hogy a hölgy szavanként diktálta az anyagot. Az óránként leadott hanganyagot állandóan cserélték. Hol Nagy Imrét támogatták, hol ellenforradalmárnak nevezték. Ebből is

¹³³ Zákárpátszka Právdá, 1956.november 20.száma

¹³⁴ „A Szabad Európa rádióállomás uszító tevékenysége”, Zákárpátszka Právdá, 1956.november 20. száma

¹³⁵ Uo.

¹³⁶ Vörös Zászló, 1957. január 14.

látszott, hogy Moszkvában nem tudták, hogy mi tévők legyenek. Volt, hogy csak bekezdéseket kellett cserélni, de volt hogy az egész egy órával ezelőtti szöveget.¹³⁷

Roháj Gyulától, az ungvári magyar rádió főszerkesztőjétől tudjuk, hogy az 1956-ban fogott, hangkazettákra felírt adásokat, a rendszerváltáskor, hogy ne maradjanak bizonyítékok felülírták ukrán folklór zenével.¹³⁸

Még 1956-ban az Ukrán Kommunista Párt Megyei Bizottsága elrendelte, hogy a fent felsorakoztatott cikkekből könyvnek kell születni, hogy minél több ember tudomást szerezhessen az „ellenforradalmárok” tetteiről.¹³⁹

A forradalommal kapcsolatos hírek már a forradalom kitörésének első napjaiban megjelennek a helyi sajtó lapjaiban. Az eseményeket mindvégig ellenforradalomnak nevezik, amelyet külföldről irányítottak a szocializmus megdöntése céljából.

A sajtó a forradalom napjaiban és lezajlása után is sokat foglalkozik a magyarországi eseménnyel, de a helyi kárpátaljai eseményekről, szimpatizálásokról nem szól.

A cikkekből arra a következtetésre jutottam, hogy az 1956-os eseményekkel a kárpátaljai sajtóban sokat foglalkoztak. A forradalomról szóló híreket 1956 végén, valamint 1957 elején, több mint 200 cikk öleli fel. Az újságok csaknem minden számában jelent meg publikáció a magyarországi helyzetről. Előfordult, hogy egy szám több cikket is közölt az eseményekről, amelyek az újság különböző oldalaira kerültek, azonban legtöbbször a hátulsó lapokra. Esetenként a fontosabb tudósítások között, de legtöbbször csak kevésbé fontos írások között foglalnak helyet. Vannak tudósítások, amelyek egy-két flekket is kitöltöttek. A helyi lapok sok olyan írást publikáltak, amelyet a Pravdából, az Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának lapjából vettek át. Azok a könyvek, amelyek 1956 végén és 1957-ben jelentek meg, többnyire az újságokból átvett cikkeket tartalmazzák, azok igazságát bizonygassák. Minden forradalomról szóló publikációnak és könyvnek szovjet beállítottsága van, amit a dolgozatnak ez a fejezete is tükröz. A cikkek azt boncolgatják, hogy milyen lázításokat, mozgalmakat szerveztek, milyen vérengzéseket hajtottak végre a forradalmárok.

A helyi újságok felépítése az 50-es években hasonló a maihoz. Szó van benne kultúráról, sportról, politikáról- de főleg külpolitikáról-, a technikafejlődéséről¹⁴⁰, a gyümölcskertek

¹³⁷ Interjú Csanádi Györggyel

¹³⁸ Interjú Roháj Gyulával

¹³⁹ Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2780

A könyv címe: „Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben”, Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, Ungvár, 1956

¹⁴⁰ Szovetszkoje Zákárpátyá , 1956. november 8.

gondozásáról¹⁴¹, a kolhozéletről¹⁴² stb, természetesen mindez a szocialista propaganda stílusában. Valamint tartalmazza az olvasók leveleit a szerkesztőségnek – akiknek csak pozitív véleményeik vannak-, hirdetéseket, keresztrejtvényt.

A kultúrát illetően a hírek szólnak: falusi fesztiválokról¹⁴³, zenésztalálkozókról¹⁴⁴, mozik¹⁴⁵, könyvtárak megnyitásáraól¹⁴⁶, gyermekkönyvtárakról¹⁴⁷, könyvbemutatókról¹⁴⁸, költők¹⁴⁹, írók¹⁵⁰, tudósok¹⁵¹, zeneművészek¹⁵², háborúshősök¹⁵³ születése, valamint halálának évfordulóiról, nagyvárosok megalakulásának évfordulóiról¹⁵⁴, iskolaéletről¹⁵⁵-de főleg a fiatal Komszomolok életéről¹⁵⁶-, iskolai szakkörökről¹⁵⁷, oktatásszervezésről¹⁵⁸, arról, hogy az iskolások nagy mértékben részt vállalnak a kolhozi munkákban¹⁵⁹, színházi fellépésekről, valamint a színészek külföldi sikereiről¹⁶⁰, a képzőművészet fejlődéséről¹⁶¹, emlékművek, szobrok avatásáról¹⁶², divatról¹⁶³. Közreadnak asztrológiai híreket¹⁶⁴, eredményeket az ötéves tervről¹⁶⁵.

Ami a külpolitikai híreket illeti, minden újságban jelennek meg cikkek a szuezi válságról, szó esik arról, hogy Kína támogatást nyújt Egyiptomnak¹⁶⁶, az egyiptomi, szíriai és jordániai

¹⁴¹ Pld. Mology Zákárpátyá, 1956. november 4.

¹⁴² Pld. Cservonij Prápor, 1956. október 28.

¹⁴³ Pld. Mology Zákárpátyá, 1956. október 23.

¹⁴⁴ Pld. Zákárpátszká Právdá, 1956. október 23.

¹⁴⁵ Pld. Zákárpátszká Právdá, 1956. október 25.

¹⁴⁶ Pld. Mology Zákárpátyá, 1956. október 27.

¹⁴⁷ Pld. Vörös Zászló, 1956. december 23.

¹⁴⁸ Pld. Szovetszkoje Zákárpátyá, 1956. október 30.

¹⁴⁹ Pld. Mology Zákárpátyá, 1956. szeptember 7.

¹⁵⁰ Pld. Zákárpátszká Právdá, 1956. október 28.

¹⁵¹ Pld. Vörös Zászló, 1957. január 2.

¹⁵² Pld. Mology Zákárpátyá, 1956. október 31.

¹⁵³ Pld. Vörös Zászló, 1956. november 23.

¹⁵⁴ Pld. Mology Zákárpátyá, 1956. október 26.

¹⁵⁵ Pld. Mology Zákárpátyá, 1956. október 31.

¹⁵⁶ Pld. Mology Zákárpátyá, 1956. november 4.

¹⁵⁷ Pld. Vörös Zászló, 1956. november 30.

¹⁵⁸ Pld. Mology Zákárpátyá, 1956. szeptember 27.

¹⁵⁹ Pld. Mology Zákárpátyá, 1956. október 31.

¹⁶⁰ Pld. Zákárpátszká Právdá, 1956. október 30.

¹⁶¹ Pld. Pravda, 1956. december 8.

¹⁶² Pld. Zákárpátszká Právdá, 1956. november 16.

¹⁶³ Pld. Mology Zákárpátyá, 1956. november 2.

¹⁶⁴ Pld. Mology Zákárpátyá, 1956. szeptember 7.

¹⁶⁵ Pld. Mology Zákárpátyá, 1956. október 26.

¹⁶⁶ Pld. Vörös Zászló, 1956. november 30.

haderő egyesített parancsnokságának létrehozásáról¹⁶⁷, hogy Jordánia ellenzi, hogy Anglia az ő területén keresztül támadja Egyiptomot¹⁶⁸, Port-Said kormányzója tiltakozik az angol-francia hódítók fosztogatása ellen¹⁶⁹, az Egyiptom elleni katonai akciókról¹⁷⁰, az egyiptomi nép követeléseiről¹⁷¹, Irán, Irak és Pakisztán államvezetők tanácskozásainak eredményeiről¹⁷², a szovjetunió képviselőinek az USA-ba történő látogatásáról¹⁷³, baráti egyezményről Burma és Afganisztán között¹⁷⁴, az arab országok vezetőinek tanácskozásairól¹⁷⁵, az ENSZ közgyűléseiről¹⁷⁶, az elnökválasztásról az USA-ban¹⁷⁷, Eisenhower elnök sajtókonferenciáiról¹⁷⁸, arról, hogy az aknatevékenység a legnagyobb eszköze az amerikai politikának¹⁷⁹, az Argentin Kommunista Pártról¹⁸⁰, a Magyar Köztársaság külügyminiszterének New Yorkba történő látogatásáról¹⁸¹, az izraeli hódítók gáztetteiről, arról, hogy amerikai kémeket ítétek el Csehszlovákiában, hogy az ENSZ megfigyelői jelen vannak Egyiptomban, hogy Szíria megszakította diplomáciai kapcsolatát Anglia és Franciaországgal¹⁸², az angliai sztrájk mozgalmakról¹⁸³, a szejmválasztások eredményeiről a Lengyel népköztársaságban¹⁸⁴ stb.

A belföldi hírek a nagy októberi szocialista forradalom megemlékezéseiről szólnak főként, de vannak hírek a Szovjetunió Kormányának deklarációjáról a szovjetunió és más szocialista államok közötti barátság és együttműködés további erősítésének és fejlesztésének alapjairól¹⁸⁵, a szovjet kormány véleményéről az Egyiptom elleni fegyveres agressziót illetően¹⁸⁶, a Szíriai Köztársaság Moszkvába történő látogatásáról¹⁸⁷, a Lengyel Egyesült Munkáspárt és a Lengyel

¹⁶⁷ Pld. Szovetszkoje Zákárpátyá, 1956. október 28.

¹⁶⁸ Pld. Szovetszkoje Zákárpátyá, 1956. november 3.

¹⁶⁹ Pld. Vörös Zászló, 1956. december 21.

¹⁷⁰ Pld. Szovetszkoje Zákárpátyá, 1956. november 2.

¹⁷¹ Pld. Zákárpátszka Právdá, 1956. november 15.

¹⁷² Pld. Zákárpátszka Právdá, 1956. november 4.

¹⁷³ Pld. Zákárpátszka Právdá, 1956. november 14.

¹⁷⁴ Pld. Zákárpátszka Právdá, 1956. november 7.

¹⁷⁵ Pld. Zákárpátszka Právdá, 1956. november 15.

¹⁷⁶ Pld. Szovetszkoje Zákárpátyá, 1956. október 28.

¹⁷⁷ Pld. Szovetszkoje Zákárpátyá, 1956. november 10.

¹⁷⁸ Pld. Zákárpátszka Právdá, 1956. november 11.

¹⁷⁹ Pld. Vörös Zászló, 1956. december 28.

¹⁸⁰ Pld. Zákárpátszka Právdá, 1956. november 7.

¹⁸¹ Pld. Zákárpátszka Právdá, 1956. november 15.

¹⁸² Pld. Szovetszkoje Zákárpátyá, 1956. november 3.

¹⁸³ Pld. Zákárpátszka Právdá, 1956. október 28.

¹⁸⁴ Pld. Vörös Zászló, 1957. január 2.

¹⁸⁵ Pld. Szovetszkoje Zákárpátyá, 1956. november 1.

¹⁸⁶ Pld. Cservonij Prápor, 1956. október 30

¹⁸⁷ Pld. Cservonij Prápor, 1956. november 17.

Népi Köztársaság delegációjának moszkvai látogatásáról, arról, hogy Hruscsov fogadta az indiai delegációt Moszkvában¹⁸⁸, hogy Belgium vezetősége Moszkvába látogatott¹⁸⁹, hogy kulturális együttműködés született Belgium és Szovjetunió között¹⁹⁰, hogy Oroszország gazdasági segítséget nyújt Ceylonnak¹⁹¹, arról, hogy a Szovjetunió segít az árvíz sújtotta indiai népnek¹⁹², Összovjet orvos-találkozókról¹⁹³, hogy növekszik a kárpátaljai munkások szociális jóléte¹⁹⁴ stb.

A forradalom napjaiban, illetve az azt nem sokkal megelőző időszakban a főcikk az Egyiptomi helyzetről, a kolhozok virágzó fejlődéséről, de leginkább a nagy szocialista forradalom megemlékezésének 39. évfordulójára való felkészülésről, ünnepi rendezvényekről szólnak.

Ami Magyarországot illeti, róla hírek a forradalom előtt nem jelentek meg. A forradalom kitörése után is főként csak a forradalom vérengzéseiről szólnak, valamint arról, hogy a nép szeretne a szocializmus nyugalmába visszatérni.

A főcímek, amelyek a forradalom napjaiban Magyarországgal kapcsolatban megjelentek, a következők voltak: „Az ellenforradalom vérengzése Magyarországon”, „A magyarországi népellenes kaland megghiúsulása”, „Magyarország dolgozói leszámolnak az ellenséggel”, „A dolgozók helyeslik kormányuk erélyes politikáját”, „A fasiszta banditák megtámadták a pártbizottságok helyiségeit”, „A magyarországi helyzethez”, „A fasiszták állati módon leszámoltak a hazafiakkal”, „Hogyan törtek hatalomra az ellenforradalmárok”, „Ki vezette a pogromisták csoportjait”, „Az ellenforradalom szálai nyugatra vezetnek”, „Magyarország dolgozói a szocializmusért harcolnak”, stb.

1957 elejétől a Magyarországgal kapcsolatos hírek arról szólnak, hogy mennyi segélyt-élelmiszert, szénét, cukrot, stb -ad a Szovjetunió a magyar testvér-országának, s milyen nagymértékben segíti az országban a rend és a béke helyreállítását.

A magyarországi eseményekről szóló riportok, amelyek a helyi sajtóban jelentek meg, a figyelmet főképpen a magyar kommunisták kivégzésének, szovjet katonák meggyilkolásának, párt - és állami intézmények elfoglalásának az eseteire terelték, ami természetesen felháborodást és az áldozatok iránt megnyilvánuló részvétet váltott ki.

¹⁸⁸ Pld. Zákárpátszka Právdá, 1956. október 23.

¹⁸⁹ Pld. Zákárpátszka Právdá, 1956. október 24.

¹⁹⁰ Pld. Zákárpátszka Právdá, 1956. október 26.

¹⁹¹ Pld. Zákárpátszka Právdá, 1956. november 14.

¹⁹² Pld. Zákárpátszka Právdá, 1956. október 25.

¹⁹³ Pld. Zákárpátszka Právdá, 1956. október 27.

¹⁹⁴ Pld. Zákárpátszka Právdá, 1956. november 16.

A magyarországi eseményekről kapott ilyen egyoldalú információ hatására a polgár mindinkább saját elképzeléseinek a túszává vált, nem sejtve, hogy az információ tendenciózus tálalása a szovjetrendszer részére előnyös közvélemény formálását szolgálja.

A régió magyar nemzetiségű lakosságába táplált félelem és bizalmatlanság mai napig kitörölhetetlenül él az emberek többségében.

Mára lényegesen megváltozott az 1956-os események hivatalos értékelése az újságok hasábjain is. Ma már nem ellenforradalomnak, hanem népfelkelésnek tekintik, amely egy olyan politikai rendszert, olyan párturalmat döntött meg, amely illegálisan működött. A forradalom célja az volt, hogy a legalitáshoz visszatérjen. Ez a legalitás pedig nem volt más mint a szuverenitás, népakarat.

A benne résztvevők számára, '56 több mint a gyűlölt rendszer elleni felkelés. Az emberek sorsuk irányítását kezükbe vették, beleszóltak az alakításba és történelmet csináltak. A forradalom fejezte ki törekvésüket a jobb holnapért.

A forradalom és szabadságharc a kárpátaljai levéltári dokumentumok alapján

Az 1956-os magyar forradalom a magyar történelemnek az az eseménye, amely Magyarországot egész évszázadunkban a legnagyobb világpolitikai szerephez juttatta.

Az 1956-os forradalom történetéhez szervesen hozzátartozik az az együttérzés is, amely révén a kárpátaljai, erdélyi, felvidéki magyarság kifejezte teljes azonosulását a magyar forradalom eszméivel. 1956 októbere, novembere így vált a kárpátaljai magyarság számára is a kommunista diktatúrával való szembenállás, a szabadság eszméiért való kiállás igazi mércéjévé.

Kárpátalján a magyarság körében a magyarországihoz hasonló forradalmi megmozdulásokra, fegyveres harcokra nem került sor. Az itteni magyarság viszont ideig-óráig visszanyerte önbizalmát, s reménykedett a totalitárius diktatúra megszüntetésében, a kötelező beszolgáltatások eltörlésében, a házkutatások, megtorló intézkedések, deportálások felszámolásában.

Értelmiségiek, iskolások, kétkezi munkások, földművesek fejezték ki együttérzésüket a magyar forradalom eszméivel, mindazokkal, akik fegyverrel a kezükben harcoltak. Többen megkíséreltek átszökni a szovjet-magyar határon, hogy fegyverrel a kezükben harcoljanak a magyar forradalom védelmében, azonban a szovjet hatóságok visszatoloncolták őket.

A Kommunista Párt és államvezetés attól tartott, hogy a forradalmi eszmék átterjednek Kárpátaljára is, s ezáltal hasonló megmozdulásokra kerül sor. A legszigorúbb intézkedéseket vezették be, hogy a forradalmi eszmék terjedését, a forradalmi hangulat kialakulását megakadályozzák. Növelték a határőrség létszámát, elrendelték a gyorshadtestek riadókézsültségét.

1956 kárpátaljai visszhangjának megírásánál feltétlenül hangsúlyoznunk kell, hogy igen gyakran szerény próbálkozásokat nagyítottak fel óriásivá, hogy ártatlan embereket zárjanak börtönbe, elrettentés képen a többiek számára, illetve azt, hogy a levéltár anyagai a kutatók számára nagyon nehezen, esetenként egyáltalán nem hozzáférhetők.

Kommunista fásultságban senki nem vette észre azokat a kárpátaljai áldozatul esett halottakat, akiket a rendszer a néptől titokban magyar földön hantolt el. A többieket szétszórta az irdatlan szovjet ország területén, évtizedekre jó erősen befogta a szájukat.

Voltak olyan kárpátaljai magyarok, akik szívvel-lélekkel magukévá tették a felkelők eszméit és rettenthetetlenül, mint azok ott Budapesten, kihívást intéztek a rendszerhez. A büntető lágeregekben letöltött évek és a további üldöztetések sem ingatták meg az eszményeikbe vetett hitüket.

Ma már egyre több adat bizonyítja azt, hogy a szabadságharc eltírását Kárpátaljáról irányították. Kárpátaljai magyar visszaemlékezők (mint például Veres László) és önmagukat megnevezni nem kívánó volt helyhatósági hivatalnokok vallomásából és a levéltári adatokból ismeretes, hogy a Munkács-Ungvár „tengelyvonalon” rendezkedett be a központi szovjet hatóság főhadiszállása s „kézi vezérléssel” irányították a magyar forradalom vérbefojtását. A munkácsi kereskedelmi technikumban, a közvetlen kapcsolattartás végett egy katonai telefonközpont működött.¹⁹⁵ A Moszkvából küldött KGB-fővezérek, belügyminiszteri tisztviselők, magas rangú katonai személyiségek, forró dróton keresztül szinte óránként informálták az SZKP Központi Bizottságát és Titkárságát a magyarországi fejleményekről. Munkájukat aktívan segítették a kárpátaljai magyar pártfunkcionáriusok (mint például Veres Gábor, aki ekkor a beregszászi járás párttitkára volt), az ideológiai front harcosai, az elkötelezett magyar kommunista újságírók (mint Balla László író, aki részt vett az úgynevezett szolnoki felhívás stilizálásában), párttitkárok.

A megbízható kárpátaljai kádereken kívül Kárpátalján „nyüzsögtek” a magyar nép haragja elől ide menekült volt AVH-s tisztek, magyar kommunista funkcionáriusok, akiknek a családját egyébként az ungvári katonai kaszárnyákban helyezték el.¹⁹⁶

Ezzel kapcsolatosan szintén találhatók olyan iratokat, amelyek bizonyítják a BM karhatalmi tisztjeinek itteni befogadását. Többek között I. Szerov tábornok 1956. október 29-én jelentést tett az SZKP Központi Bizottságának A. I. Mikojannak és M. A. Szuszlovnak, hogy Magyarországon a „magyar lakosság hangulata élesen kommunistaellenes, egyes helyeken fegyveres személyek a lakásokat járva kutatják fel a kommunistákat, agyonlövik őket... Debrecenben a megyei pártbizottság illegalitásba vonult, kapcsolatba lépett katonai egységünkkel, és támogatást kér. Ezeket az adatokat alátámasztják a „forradalmi bizottságok” vezetőiről a Minisztertanácshoz érkező táviratok... Orbán, a BM karhatalmi alakulatok parancsnoka, közölte tanácsadónkkal, hogy összegyűjti a tisztjei, és megkísérel velük áttörni a Szovjetunióba. Dékán, a korábbi belügyminiszter-helyettes elmondta, hogy a provokátorok lemészárolják a szervek munkatársait és családjaikat. Az ellenforradalmi banditák összeállítják a munkatársak címlistáját. Dékán osztagot akar létrehozni a munkatársakból, és fegyverrel megindulnak a szovjet határ felé... A debreceni megyei államvédelmisek eljutottak a szovjet

¹⁹⁵ Interjú Suba Sándorral

¹⁹⁶ Dr. Fazekas Árpád: „1956 Szabolcs-Szatmárban a valóságban”, Nyíregyháza, Történelmi Igazságtétel Bizottság, 1994, 36-47.old.

határhoz Ungvár körzetében, és kéri a határőröket, hogy engedjék be őket a Szovjetunióba."¹⁹⁷ Ezt megerősíti az a tájékoztató jelentés is, mely 1956. október 29-én a 27. határőrosztag 14. őrszemének a határszakaszán a Szovjetunió területére átlépett Víg őrnagyról készült, aki az MNK BM Szabolcs-megyei főosztályának vezetője volt. A feljegyzést Sztarovojtov ezredes készítette és az SZKP KB elnökségének továbbították. Víg őrnagy munkatársaival együtt október 29-én lépett a Szovjetunió területére, s így került Ungvárra...¹⁹⁸

Ezek után elképzelhető, milyen nagymérvű diplomáciamozgás bontakozott ki Kárpátalján. A KGB hírszerzés teljes bevetéssel dolgozott, a Kárpáti Katonai Körzet pedig operatíván vonta össze a támadásra felkészített csapatokat a szovjet-magyar határ mentén.

A Szerov tábornok által irányított csoport Moszkva utasítására a magyarországi párt- és állami vezetést olyan „átvilágított káderekkel” erősítette meg, akik a munkások közül kerültek ki, akik hűek voltak a proletárinternacionalizmus eszményeihez.¹⁹⁹

Ehatározat elfogadása után az ungvári főhadiszállás mozgásba lépett, és a kárpátaljai magyarság köréből kiválogatta a legmegbízhatóbb helyi magyar kommunistákat és átvezényelték őket Magyarországra. A KB határozata által „40—50 felelős pártfunkcionárius” a párt első hívó szavára többnyire fordítóként, tolmácsokként megjelentek, illetve részt vettek a magyarországi rendcsinálásban, a gazdasági, kulturális, politikai élet megszervezésében. Közülük sokan már nem élnek, nagy részük a kommunista párt ideológiai frontarcosaként részesült személyi nyugdíjaztatásban, néhányan a kommunista párt beszüntetése után is vezető pozícióban maradtak. Évekkel ezelőtt még büszkén meséltek komoly megbízatásukról. Többek között Vladimir Mihály, a Kárpáti Igazszó nyugdíjas főszerkesztő-helyettese (aki nyugdíjba vonulása előtt elégette a Kárpát Igazszó című lap 1956 végi-1957 eleji számait), Veress Gábor, a területi adminisztráció nemzetiségi ügyekkel foglalkozó osztályának vezetője és mások. Ma már mélyen hallgatnak minderről, hiszen egy világ omlott össze bennük, amelyért ifjúságuk legszebb éveit áldozták.

A „40-50 felelős pártfunkcionárius” kiválasztására Csanádi György így emlékszik vissza: „1957-ben 40-50 embert a Déli Hadsereg Csoport Politikai Osztálya elvitt tolmácsnak. Feladatuk

¹⁹⁷ „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról. Szerk. Gál Éva, Hegedüs B. András, Litván György, Rajner M. János. Budapest Századvég-1956-os Intézet, 1993, 63. old.

Vjacseszlav Szereda és Alekszandr Sztikalin :Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából, 1993, Budapest, 124.old.

¹⁹⁸ Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról. Szerk. Gál Éva, Hegedüs B. András, Litván György, Rajner M. János. Budapest Századvég-1956-os Intézet, 1993, 79.old.

¹⁹⁹ U.o.145. old.

az volt, hogy a magyarországi sajtót fordítsák oroszra. Ezek az emberek Ungvárról Kaptak katonai behívót 1957 januárjában. Ki kellett tölteni egy négy oldalas káderlapot és mellékelni hozzá azoknak az embereknek a neveit akiket ismer Magyarországon, illetve magyarországi rokonaik nevét és adatait. A csoport vezetője Vlagyimir Mihály a Kárpát Igaz Szó helyettes vezetője volt. A begyűjtött káderlapokat három napon keresztül vizsgálták.²⁰⁰

Miután a Moszkvában kiadott parancs értelmében „Magyarország lerohanása megtörtént”, Ungváron még hónapokon keresztül működött az SZKP KB utasítására felállított politikai főhadiszállás. Vezetői mindent elkövettek annak érdekében, hogy az általuk összetákolt Kádár-kormány zökkenőmentesen működjön. S a felkelők megkapják méltó büntetésüket, ezen kívül ingyenes gazdasági és más jellegű segítséggel járultak hozzá ahhoz, hogy a kommunisták által irányított Magyarországon minden tekintetben normalizálódjon a helyzet, s az élet visszatérjen a forradalom előtti mederbe. Az Ungváron felállított politikai főhadiszállás munkájáról tanúskodnak az Ungvári Megyei Levéltárban található dokumentumok is, amelyek azt bizonyítják, hogy a kárpátaljai magyarok minden a forradalommal szimpatizáló megnyilvánulását börtönbüntetéssel jutalmazták.²⁰¹

A Járási Kommunista Párt 95 tagú bizottságot vezényelt ki különböző városokba és falvakba, hogy beépülve a helyi szervezetekbe, minden mozgalmat jelentsenek.²⁰²

A levéltári dokumentumok főleg titkos bírósági döntések és mind ezekhez hasonló hangneműek:

Pockin az események alatt az egész járásban mozgalmakat próbált szíjtani a szovjet ellenes szövegeivel. Letartóztatták.

Az útkarbantartó munkavezetője, Pilip, a Tisza étteremben arról akarta meggyőzni Szicejt és Uszakot, hogy azon a röplapon, amit a zsebéből kivett csak az igazság van írva. Letartóztatták.

A nagyszőlősi cipőgyár munkásnője, Markovics megbeszélte a Magyarországon zajló eseményeket. Letartóztatták. Ugyanezen ok miatt tartóztatták le Mocsarkót is, mert az étteremben mert beszélni a Magyarországon zajló eseményekről.

A nagyszőlősi cipőgyárban nem akartak dolgozni és megvitatták a magyarországi eseményeket. A csoportot letartóztatták.²⁰³

²⁰⁰ Interjú Csanádi Györggyel

²⁰¹ Dupka György –Horváth Sándor „'56 Kárpátalján”, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993, 21.old.

²⁰² Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2803

²⁰³ Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2876

Markovics megkérdőjelezte a szovjet hadsereg azon lépésének helyességét, hogy azok beavatkoznak a magyar forradalom leverésébe... Két magyar katona Szik és Drabant megszöktek a hadseregből, mert nem akartak a magyar ellenforradalmárok ellen harcolni Magyarországon. Elfogták és letartóztatták őket... Beregszászban egy Kőszegi nevű munkás a magyarokkal szimpatizálva, nem volt hajlandó részt venni a októberi felvonulásban. Letartóztatták... A beregszászi gyár őre, Tóth István illetve a két könyvelő Mergenics Rozália és Kerekes Magda igazságosnak találták a magyar ellenforradalmat. Letartóztatták őket.”²⁰⁴

A beregszászi varrodában egy Borbas nevű munkás egész idő alatt dicsőítette a kapitalizmust, bizonygatta a magyar forradalom igazságosságát, kifejezte ellenszenvét azzal kapcsolatban, hogy az oroszok beleszólnak a magyar nép életébe. Letartóztatták...Szocska a bíróságon kijelentette: “Tudjátok, kit akasztottak lábbal felfelé Magyarországon, eljön a mi időnk”.²⁰⁵

December első felében mozdonyvezető Salánkról, Sarkádi László fizetéskor a munkások között lázadást próbált szíjtani, azt mondva, hogy fizetésemelést csak olyan eszközzel lehet elérni, mint ahogyan azt Magyarországon csinálják. Másnap kirúgták a munkahelyéről...Lucskán a Lenin nevű kolhoz vezetője, Vorobec O.B., azt mondta, hogy Ladzsun tűzoltó megfenyegette, őt azzal, hogy “hamarosan téged vágni fognak, mint most Magyarországon a kommunistákat”. Letartóztatták...Ugyanezen kolhoz munkása G. M. Ladányi hangsúlyozta, hogy az események alatt a kommunisták udvarán, pld. Bubisa, Gazija, Sztrojina, következő feliratú röplapokat találtak: “Gazija elvtárs azt ajánljuk, hogy mondjon fel, míg nem késő”. Gazija a helybéli alapszervezet titkára volt.²⁰⁶

November 16-án a határmenti Asztélyban letartóztatták a 17 éves Sulkó Lászlót, a Benei lakosú 15 éves Balázsi Józsefet, valamint a 14 éves Váradi Sándort, mert azok Magyarországra próbáltak átjutni a határon. Letartóztatásukkor azt mondták, hogy hallgatták az „Amerika hangja” rádióadót, amely szerint a szovjet csapatok elnyomják a magyar népet, ezért ők a felkelők segítségére siettek. Emiatt az iskolába küldték a járási pártbizottság munkatársát, aki beszélgetést folytatott a tanárokkal és a szülőkkel.²⁰⁷

Az levéltári adatokból az is kiderül, hogy Kárpátalján több helyen politizáló csoport működött.

²⁰⁴ Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2842

²⁰⁵ Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2843

²⁰⁶ Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2881

²⁰⁷ Kárpátaljai Megyei Levéltár, Beregszászi részlege 15. fond , 15. lajstrom 13.sz. ügyirat

A Beregszászi járásban az emberek szovjet ellenes dalokat énekeltek, az épület falaira írt szövegek a pártfunkcionáriusokat fenyegették, röplapjaikban üdvözölték a szabad Magyarországot és tiltakoztak az október 23-ai évforduló megünneplése ellen.²⁰⁸

A Rahói járásban névtelen leveleket küldtek a járási pártbizottság épületébe, amely arról szólt, hogy támadás készül az intézmény munkatársai ellen.

Ungváron október 4-én éjjel a forradalommal szimpatizálók olajtartályokat robbantgattak a busz és taxi állomásokon.

Munkácson október 28-án egy étkezdében két kommunista felfigyelt egy fiatalokból álló magyar csoportra, akik a magyarországi eseményeket beszéltek meg, a kommunisták rájuk szóltak, mire azok halállal fenyegettek. Nem sokkal később bombád dobtak a kolhoz csoportvezetőjének udvarába.²⁰⁹

Lusztig Károlyt a „Vörös Zászló” magyar nyelvű járási lap főszerkesztőjét és az egész szerkesztőséget kötelezték az ideológiai kérdések megvitatásának gyökeres módon való javítására, s hogy popularizálni kell a „propagandista munka példaértékű tapasztalatait.”²¹⁰

Nagyszőlősen a középiskolás fiatalok 1955 őszétől 1957 júliusáig röplapokat terjesztettek, titkos összejöveteleket szerveztek. A csoport hat tagját letartóztatták s ügyükkel hónapokig foglalkoztak a KGB nyomozótisztjei. Valamennyiüket elítélték a közvélemény kizárásával.²¹¹

Mezőkaszonyban az Ormos család plakátokat, röplapokat terjesztett. Politikai harcra, a magyarországiak megsegítésére buzdították a helyi magyarságot. A család minden tagját letartóztatták, börtönbe vitték

A beregszászi levéltár egyik irata is igazolja, hogy a Mezőkaszonyi iskolát a KGB munkatársai alaposan átvizsgálták. Minderről Jakimov ezredes, az USZSZK Minisztertanácsa mellett működő UKGB beregszászi járási meghatalmazottja jelentést írt Bubrjak elvtársnak, az UKP Beregszászi járási bizottsága titkárának: „Az iskolákban végzett kellő nevelési munka hiányára utalnak a szovjetellenes tevékenységek esetei 1956-ban a Kaszonyi középiskola volt tanulói részéről, valamint ugyanezen iskola felsőosztályos tanulóinak próbálkozása idősebb társaik útjára lépni, akik 1958 májusában lettek profilaktizálva.... Járásunk (Beregszászi járás)

²⁰⁸ Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: Fond 15, 5. lajstrom 2.sz. ügyirat

²⁰⁹ Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2802

²¹⁰ Kárpátaljai Megyei Levéltár, Beregszászi részlege 15 fond, 5. lajstrom , 36. sz. ügyirat, 88.old.

²¹¹ Interjú Milován Sándorral

tanári karában jelentős számban találhatók olyan tanítók, akik... az ellenforradalmi kicsapongások miatt korábban elítélt egyének családjából valók...”²¹²

Ezt követően keményem munkára fogták – főleg propaganda terén– a járási pártfunkcionáriusokat. Ezt bizonyítja a beregszászi levéltárban őrzött, a forradalommal kapcsolatos dokumentumok jelentős része.

„Javítani kell az ideológiai munkán, főleg a beregszászi járásban, mivel ez egy nemzetiségi járás. Ellenállást kell tanúsítani a „burzsoá nacionalizmussal” szemben, amely különösen megmutatkozott az 1956-os magyar események periódusában”– követeli Jevdokimov Sz. E., a KDG megbízottja a XII. beregszászi járási pártkonferencián.²¹³

A Gálócson is működött egy a forradalommal szimpatizáló csoport. Vezetője, a vádirat szerint, Gecse Endre református lelkész volt. Itt néhány fiatal röplapokat terjesztett, s a második világháborúból visszamaradt fegyvereket rejtegetett.²¹⁴ Erről tett tanúvallomást a gálócsi születésű Molnár László, a KMKSZ helyi alapszervezetének jelenlegi elnöke is.²¹⁵

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség gálócsi alapszervezete 1992. október 25-én a református templom belső falán emléktáblát avatott Gecse Endre lelkésznek. Tetemét 1992. október 24-én az ungvári Kapos utcai temetőből átvitték a gálóciba és ott helyezték örök nyugalomra.²¹⁶

A Csepei általános iskolában a V-VIII. osztályos tanulóiból a magyar események idején titkos szervezet jött létre ún. “Szabad Gárda”. Csepei Kirova kolhoz vezetősége és az iskola igazgatója egy egész sor intézkedést kezdett el az ügy leállításának érdekében. Az iskolába küldtek egy párt aktivista csoportot, hogy felügyelje a dolgokat, aki az ott dolgozókkal együtt próbálta kideríteni a lázadókat. Voltak összehívva tanári és szülői értekezletek is.²¹⁷

Ezeknek a csoportoknak a létezéséről nemcsak a levéltári adatok szólnak, hanem a visszaemlékezők között van néhány tagjuk is.

A beregszászi járási lakosság körében végzendő nevelőmunka erősítése céljából –látva, hogy a fent említett szovjetellenes politikai csoportok tagjai főleg középiskolások – a területi központból a járásba irányítottak 6 lektort, akik előadásokat tartottak az embereknek. November

²¹² Kárpátaljai Megyei Levéltár, Beregszászi részlege fond 15, 7. lajstrom 36.sz. ügyirat, 148. old.

²¹³ Beregszászi Levéltár, 15-ös fond, 5. lajstrom, 28.sz. ügydarab, 223.old.

²¹⁴ „Jó pásztor volt” Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékére. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003

²¹⁵ Dupka György –Horváth Sándor „’56 Kárpátalján”, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993

²¹⁶ Kárpát Igaz Szó c. lap, 1992. október 30.

²¹⁷ Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2804

4-én a járás minden településén beszélgetéseket folytattak a lakossággal azzal a céllal, hogy megmagyarázzák a lakosságnak a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt kormány programbejelentését, valamint a Nagy Imre-kormányból kivált 4 politikus levelének lényegét.²¹⁸

1958. március 17-én a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsába történő választás titkos szavazása befejeztével a szavazóláda felnyitásakor a beregszászi járási Vári községben a következő feliratú cédula került elő: „Kommunisták, ez az utolsó választásotok! Meg kell halnotok kutyák és elszámolni tetteitekért. Had vezéreljen minket a magyar Isten, mint elnyomottakat, ezt hozzuk mi, Vári község magyarjai, tudtotokra. Éljen Nagy Imre, aki kiáll a magyarokért! Éljen örökké!”²¹⁹

Az Ukrán Kommunista Párt Megyei Bizottságának 7-10. számú jegyzőkönyve az Ukrán Kommunista Párt titkárságának határozatát tartalmazza, amely szerint „Össze kell állítani egy gyűjteményt a fasiszta banditák vérengzéséről Magyarországon, amit 3000 példányban kell kiadni. Az anyag összeállítására az Ukrán Kommunista Párt Megyei Bizottságának agitációs és propaganda osztálya van megbízva.”²²⁰

A gyűjtemény elkészült „Az ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben” címen (Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, Ungvár, 1956). A könyv a helyi lapok cikkeit foglalja össze, természetesen azokat, amelyekben a felkelők „gaztetteiről, gyilkolásáról, kínzásairól” szólnak, ezzel is hangsúlyozva, hogy milyen kegyetlen a nyugatról irányított „ellenforradalom”.²²¹

Majd egy évvel később, 1957-ben ugyanezzel a tartalommal, képekkel, címmel jelenik meg Budapesten az Állami Politikai Könyvkiadóban kiadott négy kötetes könyv a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala által.²²²

A Kárpátaljai Területi Levéltár ungvári részlegének gyűjteményében található az a dokumentum ami bizonyítja, hogy Beregszászi járásban megmozdulásokra került sor.

„Ez év október 28-án a Papi „Lenin útja” kolhoz sofőrje, Geriv Julij Julijovics, aki korábban kétszer volt elítélve garázdaságért/ leitta magát és megütötte Buda Gábor Ignatyevics brigadérost, az SZKP tagját, kijelentve eközben, hogy az olyanokat, mint ő, azaz Buda, akasztani fogják.”

²¹⁸ Beregszászi Levéltár, 15-os fond, 15-ik lajstrom, 13.számú ügyszer, 1956.I.1.

²¹⁹ Beregszászi Levéltár, 15.fond, 7.lajstrom, 148.old.

²²⁰ Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2780

²²¹ Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben, Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, Ungvár, 1956.

²²² „Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben”, Kiadja: a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala, Állami politikai könyvkiadó, Budapest, 1957.

A kaszonyi megmozdulásokról több helyen is írnak, hisz ez a csoport nagyon közel volt a szovjet-magyar határhoz.

„Október 30-án a kaszonyi „Engelsz” kolhoz kolhozistája, Ormós Iván Gusztávovics részegen a ruhájánál fogva megrázta a helyi középiskola tanárat, Pityerszkij Vaszilij Alekszejevicset, az SZKP tagját, majd cenzúrárt nem tűrő szavakkal Összeszidta és azt ordította, hogy takarodjon vissza Oroszországba. Ezek után Ormós bement a saját rokonához, Gazdag Rozália komszomolistához és megfenyegetve őt, kijelentette, hogy a komszomolistákat hamarosan fejjel lefelé fogják akasztani. November 3-án szintén e kolhoz kolhozistája, Dudás Pável, aki nemrégén tért vissza a büntetésletöltésből, leitta magát és hazafelé menet cenzúrárt nem tűrő szavakkal szidta a kommunistákat, a szovjet hatalmat és annak törvényeit, majd botrányt rendezett az utcán. Letartóztatásakor megkísérelte megütni a milicistákat és gyilkossággal fenyegette őket.

Hozzá kell még tenni, hogy Dudás letartóztatását erélyesen követelte a kolhozisták egy csoportja, akik ezen ügyben felkeresték a milícia járási osztályát.”²²³

Az UKP járási bizottsága e kérdésben ülést tartott minden pártszervezet titkáraival/ amelyen a pártszervezetek rendeletben utasította a halló szovjetellenes kijelentések határozott áthágására. Felhívták a Pártszervezetek, hogy jobban figyeljenek oda az elméleti - politikai munka megerősítésére, a rendületlenség, fegyelem, bizalom növekedésére és a kolhozvagyton védelmére.

A járási lakosság körében végzendő nevelőmunka erősítése céljából a területi központból a járásba volt irányítva 6 lektor. Ezek, valamint a járási pártbizottság beszámoló csoportja tagjai által október végén és november elején a járásban 26 előadást tartottak és elhangzott 72 beszámoló is. Ezen kívül mintegy 100 előadást olvastak el a falusi lektorok is. Így november elején a járás minden településén beszélgetéseket folytattak a lakosság körében azon célból, hogy megmagyarázzák a lakosságnak a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány programbejelentését, valamint Nagy Imre -kormányból kivált 4 politikus leveleinek lényegét. A kommunisták és a pártonkívüli aktíva soraiból minden településen szolgálatokat szerveztek a rend és a társadalmi vagyton védelmének érdekében is.

1956 november 16-án a határmenti Muzsaly községében letartóztatták a 17 éves Sulkó Lászlót, valamint a Dobroszeloszko hatosztályos iskola tanulóit, a 15 éves Balácsi Józsefet, valamint a 14 éves Váradí Sándort, akik Magyarországra próbáltak átjutni a határon. Akik

²²³ Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.15 N 15., 2.sz. ügydarab

letartóztatásukkor kijelentették, hogy hallgatták az „Amerika Hangja” rádióadót, valamint a Miskolci városi ellenforradalmi adót, amelyek szerint a szovjet csapatok elnyomják a magyar nép szabadságát. Emiatt határozták el magukat, hogy átjutnak a határon és a „felkelők” segítségére sietnek. Elemző, ismertető munka elvégzése céljából az iskolába irányították a járási pártbizottság dolgozóját, aki beszélgetést folytatott az iskola tanáraival és külön az említett tanulók szüleivel.²²⁴

Mivel a helyi mozgalmakban főleg diákok vettek részt, arra a következtetésre jutottak, hogy a nevelői munkára, oktatásra kell odafigyelni a magyar lakosság körében. És még nagyobb propagandát kell folytatni.²²⁵ Ennek érdekében ellenőrök jártak ki a magyar iskolákba, beültek egy-egy órára –főleg történelem órára – és ellenőrizték a tanárokat, diákokat.²²⁶

Az UKP Beregszászi járási bizottsága vezetőségének 1957. február 19-i ülésének jegyzőkönyve (19. II. 1957.) szerint nem csak az iskolában kell aktívabb propagandát, szovjetnevelést folytatni, hanem a társadalom más szférájában is, mint például az egészségügyi dolgozók körében.

1958. március 17-én a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsába történő választás titkos szavazása befejeztével a szavazóláda felnyitásakor a Beregszászi járási Vári községben a következő cédula került elő:

„Kommunisták, ez az utolsó választásokat! Meg kell halnotok kutyák, és elszámolni tetteitekért. Hadd vezéreljen minket a magyar Isten, mint elnyomottakat, ezt hozzuk mi, Vári község magyarjai, tudtokra.” „Éljen Nagy Imre, aki kiáll a magyarokért. Éljen örökké!”

A KGB szervei által ebben az ügyben nyomozást indítottak, de a forrásokból nem derül ki, hogy sikerült-e nekik fellelni a tetteseket.²²⁷

A forradalom első napjaiban Beregszászon keresztül vonultak a tankok a forradalom eltiprására. Erről 1956 végén a Beregszászi járási postairoda nemzetközi telefonvonalak erősítését végző részlegének technikusa, Lódár E. Budapesten a főpostán dolgozó gyanús személyeknek „kifecsegte” a szovjet csapatok Beregszászon keresztüli áthaladásról informáló adatokat. Az UKP járási bizottsága utasította a felettes szerveket, hogy megerősíti az ellenőrzést az adott ügyben történő teljes „rendbetétel” érdekében.²²⁸

²²⁴ Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.15 N 15., 13.sz. ügydarab

²²⁵ Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2816

²²⁶ Interjú Kutlán Andrással

²²⁷ Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.15 N 15., 13.sz. ügydarab

²²⁸ Uo. 15.sz. ügydarab

A levéltári adatokból kiderül tehát, hogy Kárpátalja több járásában, városában és településeiben voltak megmozdulások. A legjelentősebbek Nagyszőlősön, Beregszászban, Ungváron, Papiban, Kaszonyban, Munkácson, Muzsalyban, Nagybégányban, Gálocson, Ferősalmáson, Csapon, Csepén, Lucskán, Salánkon, Rahón.

Az ismert történeti adatok szerint 1956. november 4-én a szovjet csapatok hajnali négy órakor általános támadást indítottak Budapest ellen. Ezzel kezdetét vette a Moszkvából irányított Magyarországi „rendteremtés”. Ezekben az órákban a támadás célpontjaivá válnak más nagyobb városok és a fontosabb katonai objektumok. A székesfővárost K. Grebennyik gárdavezérőrnagy csapatai támadják. Minderről Király Béla tesz először jelentést telefonon a Parlamentben tartózkodó Nagy Imrének. Ettől kezdve a szabadságharc drámai fordulatának gyászos végőrái, a magyarság szívet feszítő jajkiáltásai töltik be a földi éter, hiszen még hajnalhasadta előtt, 5 óra 20 perckor Nagy Imre drámai hangú rádióbeszédet mond, amelyet kb. 8 óráig többször megismételnek.

A Világ népeihez és az egyetemes magyarsághoz intézett beszéd a kárpátaljai magyarságot is megrendítette. Illés József és Varga János, az események kapcsán elítélt volt politikai foglyok így elevenítik fel e döbbenetes percek, órákat... „Egyedüli biztos hírforrásunk a budapesti rádióon kívül a Szabad Európa volt, hiszen a helyi lapok szigorúan hallgattak a budapesti eseményekről, illetve félretájékoztatták a lakosságot. Éjjel-nappal dübörögtek Nagyszőlős utcáin a harckocsik. A hadoszlopok Tekeházán, illetve Tiszaújlakon keresztül a magyar határ felé nyomultak. Mindent értettünk A látvány megdöbbentett bennünket, összeszorult ököllel és könnyező tekintettel gondoltunk magyarországi sorstársainkra. Legszívesebben fegyverrel siettünk volna a segítségükre, de ezt nem tehettük meg, így a magunk módján — az általunk kibocsátott röplapokon keresztül — fejeztük ki együttérzésünket...” A röplapterjesztést a magyarországi 56-os forradalom vérbefojtása után sem hagytuk abba...”²²⁹

A tankok a magyarországi helyreállításra Kárpátalján vonultak keresztül. Egy bátor fiatal ember le is fotózta, ahogyan vonultak végig Beregszász utcáin és mindezidáig padlásán rejtegette a fotót. A beregszászi katonai hadosztály, elsőik között kapott parancsot a támadásra, mivel a szovjet-magyar határhoz nagyon közel helyezkedett el.²³⁰

²²⁹ Dupka György –Horváth Sándor „'56 Kárpátalján”, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993., 73.old.

²³⁰ Interjú a fotó készítőjével, Balázsi Lászlóval

Már október 23-án is parancsot kaptak a készenléti állapotra és a Beregszászhoz, 5 km-re eső Kígyóson meg is kezdték a hadgyakorlatot.²³¹ A városon átvonuló tankok jelenlétéről a beregszászi posta egyik alkalmazottja telefonon jelentette a helyzetet Magyarországnak, ami persze hamarosan kiderült, és a hölgy számon lett kérve. A KGB előtt semmi nem maradhatott titokban és senki nem rejtőzhetett el. A harckocsik olyan szorosan egymás után haladva mentek az utcákon, hogy órákig nem lehetett átmenni az út egyik oldaláról a másikra.²³² Aki lemaradt, az eltévedt.²³³

A helyi orosz, ukrán lakosságba az ellenszenv a helyi magyarok iránt akkor kezdett fokozódni, amikor a tankok már visszafelé jöttek Magyarországról, hiszen azokon szállították az szovjet halott katonákat. Ilyenkor provokálni kezdték a helyi magyar lakosságot, de azok tudták, hogy jobb nem válaszolni.

²³¹ Interjú Sztorozsuk Andrással

²³² Interjú Palágyi Máriával

²³³ Interjú Lacz Magdolnával

Kárpátaljaiak a forradalomban

Ebben a fejezetben elsősorban feladatombnak tekintettem, hogy olyan történelmi visszaemlékezések kerüljenek napvilágra, amelyekből még jobban átlátható, megismerhető az a csodálatos forradalom és a szabadságharc, mely az egész világ elismerését vívta ki. Gondolni kell azokra az emberekre, akik a legdrágábbat, az életüket áldozták a mindent elnyomó kommunizmus ellenei harcban. Kívánom, hogy emléküket a magyar nép és a történelem örökre őrizze meg.

Még ma sem tudjuk pontosan, hogy mi történt 1956-ban a határon túli magyarok körében. Kevesen tudják azt, hogy Kárpátalján is voltak áldozatai a magyarországi 1956-os eseményeknek. Ugyanis úgy el tudták takarni, átláthatatlan páncélba csomagolva 1956 igazságát, teljességét, hogy a mai napig nehéz hozzáférni a dokumentumokhoz, és még nehezebb megszólaltatni a forradalom sok kárpátaljai résztvevőit.

A rádióadásokból a kárpátaljai magyar lakosság az eseményekkel egy időben értesült a Magyarországon kitört forradalomról. A tizenkét esztendeje még magyar állampolgárságú, a szovjet fennhatóság alatt túlnyomórészt negatív egyéni és közösségi élményeket szerzett magyarok túlnyomó többsége örömmel és aggodással hallgatta a budapesti és a müncheni adásokat. S bár szemük előtt zajlottak a szovjet csapatmozgások, hinni akarták, hogy Magyarország hamarosan függetlenné válik. Haloványan abban is reménykedtek – ez a különböző településeken szétszórt röpcédulákon is megfogalmazódott —, hogy Kárpátalja visszakerül Magyarországhoz.

Kevesen tudják azt is, hogy kárpátaljai fiatalok is voltak a forradalom harcterein. Így az 1956-os forradalomban és szabadságharcban jelentős szerepet töltöttek: együtt éreztek, megpróbáltak segíteni, aminek az eredménye több éves börtönbüntetés, halál lett. A magyarországi harctereken voltak kárpátaljai katonák, tolmácsok, orvosok.

Vannak köztük, akik megúszták a számonkérés idejét; vannak, akik börtönbe kerültek; vannak, akik hónapokat ültek a siralomházban, minden hajnalban magukban elköszönve élettől, családtól, jövőtől és vannak olyanok is, akiket a harcok során elfogtak, kivégeztek - és túléltek a „fejlövést”. Mindezek ellenére élnek - hogy elmondhassák, mi történt azokban a napokban.

Buzgalom volt az idősebb korosztály körében, mindenáron segíteni akartak a forradalmároknak. Mindnyájukat érdekelt, hogy mi folyik odaát. De a határt jobban figyelték mint valaha bármikor is, attól tartottak, hogy az itteni magyarok csapatokba szerveződve

átakarnak majd menni a határon; ebben igazuk is volt, ezért beépítettek közéjük olyan embereket, akiknek figyelniük kellett a határt és a legkisebb neszt is jelezni a hatóságoknak.²³⁴

Estéknként összeültek titokban és a magyar eseményekről beszélgettek, vagy a központban elénekelték a magyar Himnuszt. Ilyenkor pár perc múlva már jött is a rendőrség és bevitték őket a rendőrségre lázadásszítás vádjával. Több napos megaláztatás, vallatás után legtöbbjüket kiengedték.²³⁵

A legtöbb kárpátaljai katona nem is tudta hova viszik, csak csodálkozott, hogy szülő faluján vagy városán megy keresztül. Az meg végkép különlegesnek számított, hogy átlépi a Szovjet Unió határát, hisz abban az időben, a szovjet határt átlépni csak kevés embernek sikerült.²³⁶

Akik hazajöttek a Magyarországról, akár katonák voltak, akár tolmácsok mai napig is csak nehezen bírhatók szóra, soha még a családjuknak sem mondtak semmit az ott látottakról, hallottakról. Megfélemlítették őket, családjuk kiirtásával fenyegetőztek.

Az iskolában a magyar gyerekeket gúnyolták: “szvinyi” (disznók), “mágyárszki fásiszti” (magyar fasiszták) és ehhez hasonlókkal illették őket. Az ellenségeskedés főleg akkor erősödött fel, amikor a halott, orosz katonákat szállították hazafelé. Ekkor az orosz gyerekek elkezdték kiabálni, hogy itt is elkezdődött a forradalom és még inkább provokálni kezdték a magyar gyerekeket, de azok tudták, hogy nem szabad reagálni ezekre a provokációkra.

A magyar iskolákban a tanárok is hallgatták a Szabad Európa rádió műsorát, kockáztatva az állásukat, hisz URH autókkal jártak a helyi hatóságok és ha észrevették, hogy valaki ezeket az adókat hallgatja, akkor, akár két év börtönbüntetést is kaphatott.²³⁷

A helyiek arról is tudtak, hogy a magyarországi és kárpátaljai magyar embereket összeszedték, vagonokba ültették és Ungvárra, majd beljebb Oroszországba vitték.

Egy kisebb csoport működött Ungváron, közöttük az indítványozó Szobránci János volt, tagjai: Benyák Nándor, Orlovszky Vince és Kulcsár János Tibor voltak. Főleg röplapterjesztéssel foglalkoztak. Tőlük tudjuk, hogy 1956.november 2-ről 3-ra virradó hajnalon az alvó város csendjét az utcákon dübörgő katonai teherautók törték meg. A ponyvával letakart kocsikon valami különös szállítmány lehetett, mert fegyveres katonai kísérettel voltak. Nem tudni, merre jártak, csak a Korjatovics térre hajtván, gyermeksírás, nyöszörgés hallatszott ki az autókból. Több autó sorakozott fel, lehetett vagy hat-nyolc. Magyarországi gyerekeket szállítottak az

²³⁴ Interjú Károly Lászlóval

²³⁵ Interjú Paládi Máriával

²³⁶ Barna György emlékei, egy katona naplójából

²³⁷ Interjú Panyakó Máriával

Onokóci gyermekotthonba.²³⁸ A helyiek összefogtak, néhány nő, és kiakarták kérni a gyerekeket, mert a vagonokból azt kiabálták: „magyar testvérek segítsetek”, sajnos ez nem jött össze, a vagonok közelébe sem engedték őket.²³⁹

A nagyszülősi szovjetellenes politizáló ifjúsági szervezetet középiskolás fiatalokból állt. 1955 őszétől 1957 júliusáig röplapokat terjesztettek, titkos összejöveteleket szerveztek. Röplapjaikban hangoztatták, hogy „Kárpátalja magyar terület és az oroszok menjenek haza”, és hogy „az orosz hadsereg vonuljon ki Magyarországról”.²⁴⁰ E néhány fiatal, iskolást, mint például Milován Sándort, Varga Jánost, Illés Józsefet, Dudás Lászlót stb., azért csuktak le, mert röplapterjesztéssel foglalkoztak. ügyükkel hónapokig foglalkoztak a KGB nyomozótisztjei. Valamennyiüket a közvélemény kizárásával ítélték el. Ügyvédek, nemhogy nem védték hanem majdnem hogy támadták őket. „Igaz olyan idők voltak, hogy nem igen volt ajánlatos olyanokat mint mi védeni.”– mondta Illés József.²⁴¹ Sokan közülük a Mordvin ASZSZK-beli gulág táborokban töltötték le a rájuk mért büntetést. A börtön évek alatt sok szenvedésen mentek keresztül, de a megaláztatás hazatérésük után sem ért végett. Állandó megfigyelés alatt tartották őket. Felajánlották nekik, hogy álljanak a KGB-be, vagy nem kaptak munkát.²⁴²

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség III. Közgyűlésén – 1992. március 12-én – , Illés Józsefnek, Varga Jánosnak, Kovács Zoltánnak, Dudás Istvánnak, Milován Sándornak - a KMKSZ megválasztott elnökének- Povázsai Sándor, a Magyar Köztársaság megbízott ungvári főkonzulja Göncz Árpádnak, a Magyar köztársaság elnökének nevében átnyújtotta az 1956-os emlékérmét. „Kárpátaljai lakos első ízben részesül ilyen megtisztelésben”– írta 1992. március 12-ei számában a Kárpát Igaz Szó c. lap.²⁴³

Mezőkaszonyban is volt egy politizáló csoport. Az Ormos család foglalkozott röplapterjesztéssel. Ormos István, Ormos Mária (testvérek) és unokatestvérük, Szécsi Sándor, valamint barátaik. Amikor Budapest utcáin kitört a forradalom, a rádióban hallottak után eldöntötték, hogy segítenek a magyar testvéreiknek. Felkeltette figyelmüket az, hogy a faluhoz közel eső magyarországi Barabás község lakói a kaszonyiaktól kérnek segítséget. Átkiabáltak a határon, fegyveres felkelésre buzdították a környékelieket. Plakátokon, röplapokon

²³⁸ Dupka György –Horváth Sándor „’56 Kárpátalján”, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993., 61.old

²³⁹ Interjú Palágyi Máriával

²⁴⁰ Interjú Varga Jánossal

²⁴¹ Interjú Illés Józseffel.

²⁴² Interjú Milován Sándorral

²⁴³ Kárpát Igaz Szó , 1992. március 12.

terjesztették a kérést, politikai harcra, a magyarországiak megsegítésére buzdították a helyi magyarságot. Az első kézírással kibocsátott plakátjukon Petőfi Sándor Nemzeti dalának közismert sorát idézik: „Talpra magyar...”, „Segítsünk magyar testvéreinknek”. De a szomszéd ukrán szakos tanárnő N. J. kiadta őket. A helyhatóság képviselői hamar eltávolították a plakátokat és jelentést írtak a KGB beregszászi járási hivatalának. 1957. november 2-án mindhármukat letartóztatták. Ők hárman ekkor az Ungvári egyetemen tanultak iskolai gyakorlatuk közben gyűjtötték be őket és az ungvári KGB pincéjében kötöttek ki. Az egy évig tartó, sorozatos kihallgatás után 1958. január 2-án ítélték el őket. Szécsi Sándor másfél, Ormos István három, Ormos Mária egy év 11 hónapot ült börtönbe. Mindannyian 1956-os emlékérmét kaptak.²⁴⁴

A gálocsi politizáló csoport legfiatalabb tagja – alig 13. éves– Molnár László volt. Ez a csoport is röplapterjesztéssel és a második világháborúból visszamaradt fegyverek, lőszeres és robbanóanyagok összegyűjtésével foglalkozott. A csoporthoz tartozott még Perduk Tibor és Pasztellák István. A csoport az 1956-os eseményeket követően alakult meg. Elítélték a bevonuló szovjet hadsereget, amely „vérbefojtotta a budapesti fiatalok forradalmát.” Az egyik röplapjuk szövege így kezdődött: „A véres kezű szovjet diktátorok vérbe fojtották a magyar forradalmat.” A csoportot 1958-ban tartóztatták le. Perduk Tibor 1 évet, Pasztellák István 6 hónapot ült börtönben.²⁴⁵

Balla Ilona a Munkácsi Tanítóképző magyar tagozatának diákjaként Eszenyben terjesztett röplapokat. 1957-ben tartóztatták le.²⁴⁶

A munkácsi Dóri Jánost is röplapterjesztés miatt küldték a Mordvin ASZSZK, Szosznovka község környékén lévő Gulag 7. számú táborába.

Az Ungvári egyetem magyar és számos nem magyar diákja ünneplő – fekete-fehér – öltözékbe járt egyetemre a forradalom napja alatt, ezzel kifejezve egyetértésüket a forradalom követeléseivel.²⁴⁷ Hasonló történt a Moszkvai Állami Lomonoszov Egyetemen is, a diákok itt is kifejezték egyetértésüket a forradalmárokkal, sőt röplapokat terjesztettek és falragaszokat alkalmaztak nézeteik terjesztésére. 1956. december 3-án a Lomonoszov Egyetem vezetősége 150

²⁴⁴ Interjú Ormos Máriával

²⁴⁵ Interjú Molnár Lászlóval

²⁴⁶ Interjú Balla Ilona hozzátartozóival, Révész Ilonával és id. Balla Ilonával.

²⁴⁷ Interjú Koroly Ivánnal

diákat zárt ki az egyetemről. Formailag a diákok kizárását méltatlan viselkedésükkel, illetve huliganizmusukkal indokolták.²⁴⁸

A Leningrádi (Szentpétervár) egyetemen is voltak hasonló esetek. Ők még egy külön lapban, az Égyszínkék Bimbó-ban is kifejezték véleményüket.

A diákok a Szovjetunió több főiskoláján, így Kijev, Harkov, Szvedrlovszk, Novoszibirszk, valamint a közép-ázsiai köztársaságok egyetemén is a diákok kifejezték nem tetszésüket a szovjetek magyarországi politikájával, a beavatkozással kapcsolatban.

Decemberben a moszkvai Irodalmárok Házában is vita folyt a magyarországi eseményekről, ahol nagyon sokan egyetértettek a magyar nép fellépésével.

Tudjuk mindezt levelekből és az SZKP KB egyik rangos vezető funkcionáriusnak, D. T. Sepilovnak, a volt szovjet külügyminiszternek címzett jelentéséből.²⁴⁹

A forradalom után hadbíróóságok sorozata következett –Ungváron is –, ugyanis rengetek magyarországi illetve kárpátaljai magyar és nem magyar katona állt át a forradalmárok oldalára, sok orosz és egy magyar katona összebarátkozott. Bük János – Budapesti lakos – a forradalom előtt műszerészsegéd, majd a széna téri fegyveres csoport tagja is elmondja, hogy sokan az orosz katonák közül átálltak a forradalom oldalára.²⁵⁰

Az említett bíróságon kárpátaljai fiatalok voltak a tolmácsok. A bíróság után sok fiatal töltötte meg a szovjet lágereket. A börtönbe zártak között volta olyanok, aki azért kaptak 15 évet, mert megszöktek a katonaságból, ugyanis nem volta hajlandóak harcolni magyar testvéreik ellen.²⁵¹

1956-ban sok kárpátaljai magyar szolgált a hadseregben (1952-ig a magyarokat nem hívták be katonai szolgálatra, mivel nyilván bizalmatlanok voltak irántuk. Voltak magyarok azokban a katonai alakulatokban is, amelyeket a forradalom leverésére, Magyarországra irányítottak. Valójában nem szeghették meg a parancsot és kénytelenek voltak engedelmeskedni feljebbvalóik utasításainak. De –mintahogyan azt már említettem – voltak azonban közöttük olyanok is, akik mikor meglátták, hogy kikre kell löniük, nem engedelmeskedtek az utasításoknak. Ezek közzé tartozott a munkácsi születésű Lukács Mátyás is.

²⁴⁸ Magyar Nemzet c. lap, 1993. november 6-i száma. „Moszkvai diákmegmozdulás –1956-ban” (SZKP KB-dokumentum alapján. Írta: Zseliczky Béla (az Orosz Tudományos akadémia szlavisztika és Balkanisztika Intézetének vezető főmunkatársa)

²⁴⁹ História c. folyóirat: „Moszkvai diákmegmozdulás –1956-ban” (SZKP KB-dokumentum alapján. Írta: Zseliczky Béla (az Orosz Tudományos akadémia szlavisztika és Balkanisztika Intézetének vezető főmunkatársa)

²⁵⁰ Csete Örs: „1956 arcok és sorsok”, Magyar Napló Kiadó, Budapest, 1999, 32-35. old.

Felkutatása nem volt egyszerű. Lukács Mátyásra dr. Györkei Jenő nyugállományú alezredes, hadtörténész, a Magyar Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti intézetének munkatársa hívta fel Dalmay Árpádnak, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség beregszászi járási szervezete elnökének figyelmét. Levélben közölte, hogy Lukács Mátyás, a 32. gépesített gárdahadosztály sorkatonája 1956 november 3-án Békéscsabán elhagyta alakulatát, fegyverét kútba dobta, mivel nem volt hajlandó harcolni magyar testvérei ellen. November 6-án elfogták és hadbíróság elé állították. Csak hosszas kutatás után sikerült megtalálni és szóra bírni őt. Kiderült, hogy 1954 végén vonult be a szovjet hadseregbe, Berdicsevben szolgált. 1956. októberében alakulata parancsot kapott, hogy erőltetett menetben Csapon át azonnal Békéscsaba felé induljon. Békéscsabára érkezve ő megértette, hogy a magyar forradalom letiprására akarják felhasználni őt és bajtársait, ezért elhagyta alakulatát, eldobta fegyverét, három napot bujkált, de végül is egy járőr rátalált és letartóztatta. A hadbíróság négyévi munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. 1957. december 23-án amnesztiával szabadult, de a hatóságok folyamatosan zaklatták, így kénytelen volt Krim– félszigetre költözni.²⁵²

Lukács Mátyás története csak egy a sok engedelmeskedni nem akaró katonáé közül. Hozzá hasonlóan Bucsellá József – a fancsikai fiatalember – 1956-ban a szovjet hadsereg katonájaként került Magyarországra a forradalmat leverni. Bevetés előtt azonban a parancsot megtagadta, dezertált, hosszas keresés után a katonai járőrök elfogták, 15 évet kapott.²⁵³

Nem csak magyar katonák nem akartak harcolni magyarok ellen, hanem nagyon sokan az orosz vagy más nemzetiségű katonák közül sem. Varga János elmondja, hogy a Mordvin ASZSZK-beli Gulag 7.sz politikai lágerben raboskodtak más nemzetiségű, a forradalomban szovjetellenes szerepet betöltő fiatalok is. Például Margitics -ruszin, Gusztáv-észt, Rajjinisz, Hertvig, Bruno – lett, Feldman, Kuznyecov, Potapov-orosz diákok és Arzamcel orosz költő.²⁵⁴ Varga Jánosnak ezt az állítását más, a börtönöket megjárt, visszaemlékezők is alátámasztják.

Persze vannak a visszaemlékezők között olyan orosz nemzetiségű katonák is, akik a mai napig azt hiszik, hogy a szovjetvezetésnek volt igaza és vádolják a magyar szabadságharcban résztvevőket.²⁵⁵

A korabeli visszaemlékezések azt is alátámasztják, hogy a retorziók kezdeteként becslések szerint néhány száz, az eseményekben szerepet játszó magyar állampolgárt Magyarországgal

²⁵¹ Interjú P. Jánossal

²⁵² Csanádi György: „Sorsfordító évek sodrásában” PoliPrint, Ungvár 2004, 226-227.old

²⁵³ Dupka György: „’56 és Kárpátalja”, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2006, 65.old.

²⁵⁴ Interjú Varga Jánossal

határos szovjet területre szállítanak és néhány hétig, főleg az ungvári börtönben, fogságban tartanak — adták mindezt hírül azok a túlélők, akik valóban a nyugat-ukrajnai börtönökben raboskodtak.

Meg nem erősített híresztelések szerint egyes Szibériából hazatért volt politikai foglyok elmondásából az a kép alakult ki, hogy Kazahsztán lágereiben együtt raboskodtak az '56-os forradalomban részt vett felkelőkkel, amikor 1991. január 29-én Alma-Atában megalakult a Kazahsztáni Magyarok Kulturális Szövetsége, amelynek elnöke Leskó László lett. Ő közölte, hogy az egyesületnek mintegy kétszáz alapító tagja van, az ott letelepedett több ezer első, illetve második világháborús magyar hadifogoly leszármazottai, valamint a Kazahsztánban élő, illetve odatoloncolt olyan személyek, akik szovjetellenes tevékenységet fejtettek ki. Leskó László arról is hírt adott, hogy 1944 végétől több száz fiatal magyart hurcoltak el Alma-Ata környékére. A szovjetrendszerre nézve veszélyes, korábban kitelepített férfiak megtépzott magyarságtudata apáról fiúra szállt. De sokan vannak, akik már nem tudják a nyelvet, mégis magyarnak vallják magukat. A hírek szerint valamennyien feltalálták magukat, olyannyira, hogy sokan közülük már a kazah értelmiség részévé lettek. Vegyes házasságban élnek. Az is kiderült, hogy az '56-os forradalom után Ungvár, Beregszász környékéről, valamint a baltikumi városokból, ezen kívül Leningrádból és Moszkvából is begyűjtöttek olyan nem magyar fiatalokat, akik szolidaritást vállaltak a Budapesten a kommunista diktatúra ellen harcoló felkelőkkel. Ezeket a röplapterjesztő fiatalokat szintén összeszedték és közülük többen a Mordvin ASzSzK-ba Kazahsztánba kerültek. A korábbi évek gyakorlatához képest hat évig terjedő szabadságvesztésre ítélték őket, mint ellenforradalmárokat, ezt a minősítést azonban könnyen megkapták a legártatlanabb kárpátaljai baráti közösségek tagjai is.

Az 1956-os magyarországi forradalom vérbefojtása idején, Kárpátalján a hatóságok nagyon féltek a helyi magyarság zendülésétől. Ez a feltevésük megalapozatlan volt, mert a megfélemlített és megtizedelt helyi magyarság már lélegezni is alig mert. Hiszen épp azelőtt részesítették általános amnesztiában az 1945-től koncepciós perbe fogott és elítélt magyar értelmiségieket.²⁵⁶

A XX. kongresszussal elkezdődött közéleti tisztulási folyamat Kárpátalját is érintette, ahol az '56-os események egyébként is a magyar lakosság problémáira irányították a figyelmet. A KGB és a kommunista párt helyi vezérei a budapesti forradalom leverését illetően Kárpátalján is igyekeztek példát statuálni, feketelistákat készítettek azokról a magyarokról, akik nyíltan vagy

²⁵⁵ Interjú Sztorozsuk Andrással

burkoltan kinyilvánították rokonszenvüket a magyarországi felkeléssel. Perbe fogták a röplapterjesztőket is, akikkel szemben koncepciós pereket konstruáltak. Mint ismeretes ebben az időben, 1956 végétől 1959-ig zajlott a tömeges megtorlás, s legalább 35 ezer ember ellen indult rendőrségi-ügyészségi vizsgálat, politikai „bűncselekmények” gyanújával. A kárpátaljai bírósági tárgyalásokat a Magyarországon a KGB által kidolgozott forgatókönyvek alapján bonyolították le. Eme megfélemlítésnek legfontosabb célkitűzése az volt, hogy szétzúzza és megnyomorítsa ama politikai-társadalmi réteget, amely szembe akart fordulni a proletár-diktatúrával, a szovjethatalommal. A megtorlás Kárpátalján sem szélesedett ki mindenkire kiterjedő, a mindennapi életet behálózó kampánnyá. A sajtó csak röviden tudósított vagy egyáltalán nem számolt be az ítéletekről. A „kirakatperek” zárt ajtók mögött zajlottak. Aki tevőlegesen bármit tett 1956-ban, számíthatott arra, hogy nem ússza meg. Hiszen a besúgók hálózata kiválóan működött úgyszólván minden harmadik ember megfigyelés alatt állt. A fiatalokat könnyen kihalászták a magyarság soraiból. Aki csendben maradt, azt békén hagyták. Kiemelt áldozataikat – erőt és ideget felmorzsoló kihallgatások folyamán – megtörték, lelkivilágukat szétzilálták, lelki terrorral évtizedekre hallgatásra kényszerítették.

Kevesen tudnak arról, hogy megtorlások áldozatai között voltak papok is, akikre igyekeztek rásütni az ellenforradalmi jelzőt. Ennek a KGB által nyitott hajszának lett áldozata például Gálócsi Endre református tiszteletes is.²⁵⁷

Összegzésképpen elmondható, hogy a forradalomban kárpátaljai magyarok részt vettek orvosként, tolmácsként, sofőrként, katonatisztként. Sokan megszöktek, mert nem akartak fegyvert fogni magyar testvéreikre, ezért hatalmas börtönbüntetéseket kaptak, vagy messzi orosz földre légerekbe kerültek.

A forradalomban részt vett a mai napra általam összegyűjtött kárpátaljai magyarok névsora:

Morgentál Gyula - Beregszász

Károly József – Nagyszőlős

Suba Sándor - Mezővári

Lóga István – Beregszász

Fábián Elemér - Újlak

P. János - Beregszász

²⁵⁶ Interjú Károly Lászlóval

²⁵⁷ Koncepciós Perek Magyar elitéltjei, Dupka György, Intermix Kiadó Budapest-Ungvár, 1993, 82.old.

Selemba László - Beregszász	Kovács Zoltán – Nagyszőlős
Bucsella József - Fancsika	Ormos István - Kaszony
Csirpák Vlagyimir - Macsola	Ormos Mária-Kaszony
Barna György - Beregszász	Szécsi Sándor-Kaszony
Sztorozsuk András- Beregszász	Molnár László - Gállocs
Gecse Endre - Gállocs	Pasztellák István - Gállocs
Demjén Emil - Bátyú	Perduk Tibor - Gállocs
Vágányi Gyula - Ungvár	Lautner Rudolf - Munkács
Csiholi József - Szlatina	Szinyicskó Iván - Daróc
Klincsák Imre -Nagyszőlős	Lukács Mátyás - Beregszász
Illés József - Fertősalámás	Nedbál László - Beregszász
Varga János -Feketeadó	Homoki Kálmán - Macsola
Dudás László - Feketeadó	Váradi Imre -Beregszász
Milován Sándor - Nagyszőlős	Csóri László - Beregszász

Az 1956-os magyar forradalom éppen ezért, mert határainkon túl is volt jelentős hatása, nemzeti forradalom volt. A magyar nemzet élni akarásának a forradalma. A nagy tragédiák idején látszik, hogy határokon innen vagy túl a magyar nép, mint nemzet összefog és egymást a lehetőségeihez mértén támogatva, egy nemzetként lép fel.

Nagyon sok évig nem hogy 1956 igazságát nem lehetett hangoztatni, megvédeni a rágalomtól, a hazugságoktól, a mocsoktól, nemhogy igazsága érdekében szólni nem lehetett, hanem magáról a forradalomról sem lehetett beszélni. Majd Gorbacsov először jelentette ki az Amerikai Egyesült Államok területén, hogy a kommunizmus az első csapást Budapesten kapta, és néhány évvel később Jelcin, ugyancsak Amerikában '56 igazságáról beszélt, majd utána a 301-es parcellában bocsánatot kért a magyaroktól. Az 1956-os év tényleg az az év volt, amely megbélyegezte a kommunista világot. Három jelentős esemény is mutatja ezt: Nyikita Hruscsov 20-ik pártkongresszusi beszéde, a lengyel október és a magyar forradalom is mutatja, hogy a kommunizmus nem volt annyira győzelmeskedő Kelet-Közép Európában, mint ahogy azt a kommunista vezetők el akarták hitetni a területükön élőkkel.

Annak az embernek a szívéből, aki kárpátaljai magyarként szabadságával fizetett, azért mert egyetértett anyaországi testvérével, nem lehet kitörölni 1956 igazságát. Sajnos sokan közülük nem tudják tovább vinni, az utóknak meghagyni, átadni emlékeiket, mert nincs hozzá idejük, vagy erejük, vagy még minidig bátorságuk.

A mellékletben olvasható interjúkkal az 1956-os forradalom kárpátaljai „harcosainak” sorsát, élettörténetét kívánom közkinccsé tenni. Az interjúk segítségével a kárpátaljai résztvevők életébe és a forradalom alatti cselekedeteikbe pillanthatunk be. Választ kaphatunk arra a kérdésre is, hogy a kárpátaljai fiatalok, hogy jutottak el odáig, hogy fellépjenek a szovjet hatalom ellen. A megkérdezettek beszélnek arról is, milyen elképzelésekkel, mely célokért vállalták az életveszélyt, hogyan alakult életük a forradalom előtt és után, s milyen megtorlást, gyakran az 1989-90-es rendszerváltozásig tartó büntetéseket, hátrányokat kellett elszenvedniük. Évtizedekig őrzött titkokat tárnak fel, titkokat, amelyekért egykor börtönbüntetés, akasztófa járt, titkokat, amelyek – éppen, mert megszűntek titkok lenni – ma már szinte hétköznapivá egyszerűsödött történeteknek hangzanak.

Egyenlőre nem tudom mindazoknak felsorakoztatni a nevét, életútját, harcait és szenvedéseit, akik bármilyen módon is részt vettek a forradalomban. Pedig ők voltak azok, a mindenre elszánt, jórészt fiatal férfiak és nők, akik szembeszegültek a helyi szovjetvezetéssel.

Ez alatt a két hét alatt az egész világ Magyarországra figyelt, és döbbenetben állt szemben a rövid életű csodával. Így nem csoda, hogy a helyi magyarságban felébredt a testvéri szeretet, a segíteni vágy.

Sok vita volt már arról, hogy az értelmiség vagy a munkásság volt-e a főszereplője 1956-nak, elmondhatjuk, hogy Kárpátalján ez a réteg főleg a diákság volt.

A kárpátaljai fiatalság, akik elég bátrak és elszántak voltak a forradalom kitörésének híre után nem sokkal spontán szervezkedni kezdtek, így alakultak meg a különböző fent említett csoportok. Igaz, hogy csak néhány napig voltak történelmi szereplők, de ezért a pár napért nagy árat fizettek.

Október 30-a után a legtöbb börtönből kiszabadultak a politikai foglyok, s velük együtt olyanok is, akiket az akkori rendszer, joggal vagy anélkül, közbüntényes bűnözőnek minősített. Közülük sokan azonnal igyekeztek elhagyni az országot, voltak, akik ártatlanságuk tudatában a békés életet választották, de nem kevesen csatlakoztak azokhoz a fegyveresekhez, akiknek szabadságukat köszönhették, s akiknek körében bizonyítani akarták igaz magyarságukat és bátorságukat. Ezt a kárpátaljai sajtó úgy írta meg, hogy ellenszenvet váltson ki a helyi, főleg magyar olvasókból, de ez azért nem tudta elterelni az igazságról mindenki figyelmét. A helyi lakosok ismerték a szovjet propagandát.

Október 23-a és november eleje között a fegyveresek jogi és politikai helyzete többször is gyökeresen megváltozott. Először statáriális bírósággal fenyegették őket, majd büntetlenséget ígértek nekik, ha leteszik a fegyvert, végül elismerték őket a forradalom katonáinak. A szovjet

csapatok fellépése szabadságharcra szélesítette az első éjszaka összeütközéseit és megerősítette a fegyvereseknek azt a hitét, hogy a forradalomnak szüksége van rájuk. A megbuktatott rendszer elleni indulat a fegyveresek körében fogalmazódott meg a legegyszerűbben: a zsarnokot – a korábbi rendszer vezetőit, a pártfunkcionáriusokat, az ÁVH-sokat és a megszálló szovjeteket – el kell tiporni. Ezzel a véleménnyel egyetértettek a kárpátaljai magyarok is és megfogalmazták jelszavaikat pld: „a szovjet csapatokat vonják ki Magyarországról”, amiért több év börtönbüntetést kaptak.

Suba Sándor – Mezővári lakos, – elmondja, hogy ő sokszor tolmácsolt Andropovnak is. Csernovicban szolgált, amikor kitört a forradalom. Természetesen azt, hogy forradalom van Magyarországon ő sem tudta. Október 28-án riadóztatták őket. A vonaton megkérdezték tőle: „te magyar vagy ugye?”. Munkácson pihenőt tartottak, ezalatt ő meglátogatta a szüleit. Nyíregyházán át Szolnokra, majd Kecskeméten át Dunaföldvárra folytatták útjukat. Később elvitték a kémelhárítókhoz tolmácsnak. Főleg hadbíróságokon kellett fordítania. Elmondásai szerint sokszor még ma is arról álmodik, hogy megszökik és bujkál, de annak ellenére, hogy sok társa megtette, ő nem mert megszökni, a kémelhárításnál rögtön agyonlőtték volna itthon marad rokonait.²⁵⁸ A kárpátaljai fiatalokban még mindig rémálomként él 1956 emléke, mert vannak dolgok, amit soha nem lehet feldolgozni.

Október 28-a után a fegyveresek nagy része Nagy Imre és a kormány mellé állt, a harcok is elcsitultak. A miniszterelnök október 28-a és november 3-a közötti megnyilvánulásai és tettei a fegyveresekben jogosan ébresztették azt a hitet, hogy Nagy Imre az ő miniszterelnökük, s programja immár azonos az ő követeléseikkel. A szovjet csapatok kivonása, kilépés a Varsói Szerződésből, a nemzeti függetlenség megteremtése, a gyűlölt ÁVH feloszlata olyan politika volt, amely az utca embere számára közérthetően, sőt lelkesítően hangzott. S különösen reményt ébresztő volt, hogy a fegyveres csoportok képviselői találkozhattak a vezetőpolitikussal, egyesek magával a miniszterelnökkel, Nagy Imrével is, és lemondhatták követeléseiket, tárgyalhattak a kormánnyal az együttműködésről. Így vált lehetővé a Forradalmi Karhatalmi Bizottság létrehozása és a Nemzetőrség megszervezése a fegyveresek számos csoportjának a részvételével. Moszkvában pedig a bizonytalanság nőtt. Ilyenkor már nem tudták, hogy Nagy Imrét kinek titulálják, árulónak, vagy elvtársnak. A kárpátaljai szerkesztőségeknek leadott információt óránként cserélték.

²⁵⁸ Interjú Suba Sándorral

A rendszerváltással egy időben megkezdődött az 1956-os forradalom és szabadságharc dokumentumainak összegyűjtése

Fontosnak tartom, hogy összegyűjtsem mindazt, ami az egykori résztvevők elbeszéléseiből, visszaemlékezéseiből megtudható a magyar forradalomról.

Ez a dolgozat az első kísérlet arra, hogy feltárjuk mi történt a magyar történelem egyik legfontosabb szakaszában Kárpátalján.

Ahogy kerekednek az évtizedek úgy teljesedik 1956 történelme. Nem vállalkozom arra, hogy tudományos emléket állítsak a forradalom minden szereplőjének, de törekedtem arra, hogy a legfontosabb személyek ismertté váljanak, hogy elfoglalják helyüket Kárpátalja és ezzel Magyarország történelmében.

A szolnoki beszéd megítélése

Kádár János szolnoki beszéde valamint pártja megalakulásának körülményei a mai napig vitatott a történészek körében. A vitás kérdések tisztázásra várnak.

Az a feltételezés korábban is általánosan elfogadott volt, hogy a Magyar Dolgozók Pártja Moszkvában tartózkodó vezetőit (vagy legalábbis egy részüket) bevonták a szovjet beavatkozással és az új kormány megalakításával kapcsolatos döntés-előkészítésbe. Mint ismeretes, Rákosi Mátyás 1956 júliusa óta „gyógykezelésen” tartózkodott a Szovjetunióban²⁵⁹, más vezetők pedig október 28-án hagyták el Magyarországot.²⁶⁰ A SZKP KB Elnökségének 1956. október 28-i ülésén Molotov javasolta a leginkább kompromittált magyar politikusok kimenekítését —„gondoskodnunk kell a magyar kommunistákról”²⁶¹—, további sorsukat illetően pedig úgy döntöttek, hogy Hegedüst, Gerőt és Pirost Bulgáriába kell szállítani.²⁶² Ez arra utal, hogy Hruscsovék kezdetben nem számítottak „tanácsaikra”. Ámde még ugyanazon a napon módosult a korábbi elképzelés, és a Hruscsov által előterjesztett javaslatok között szereplő mondat — „Hegedüs és mások lépjenek érintkezésbe velünk”²⁶³ —némi magyarázatot adhat arra, hogy miért szállították őket végül mégis Moszkvába. Hegedüs András visszaemlékezése szerint október 28-án a déli órákban előbb Nagy Imre, majd Andropov szovjet nagykövet vetette fel, hogy az adott helyzetben célszerű lenne, ha azok elhagynák az országot. Az akkori javaslatban a Gerő, Bata, Hegedüs, Piros család számára már a Szovjetuniót jelölték meg célországként.²⁶⁴ A Budapestről kimenekített vezetőket az első időkben egy Moszkvához közeli üdülőtelepen, Uzpenszkójában szállásolták el. Rákosi Mátyás visszaemlékezésében azt állítja, hogy vele már közvetlenül a forradalom kitörése után kapcsolatba léptek a szovjet vezetők.

²⁵⁹ Baráth Magdolna, Feitl István, Gyarmati György...”Rákosi Mátyás (visszaemlékezések) 1940-1956, II. kötet, Napvilág Kiadó, 1997, 1010-1040.old.

²⁶⁰ Hegedüs András: „Élet egy eszme árnyékában”. Bethlen Gábor Könyvkiadó, Budapest, 1989. 280–314.;

Hegedüs András: „A történelem és hatalom igézetében” (életrajzi jellemzések), Kossuth Könyvkiadó, 1988, 291-325;

Berecz János: ”Visszaemlékezések 1956” Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1986, 32-39. old.;

Huszár Tibor: „Kádár János politikai életrajza 1912-1956”, i. kötet, Kossuth kiadó, 2003, 298-348. old.;

Marosán György: „A tanúk még élnek”, szerk.: Faragó Jenő, Hírlapkiadó, 1989, 121old.

²⁶¹ Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról, szerk.: Vjacseszlav Szereda – Rajner M. János, 1956-os Intézet, Budapest, 1996. 41. old .

²⁶² Uo. 42. old .

²⁶³ Uo. 45. old .

²⁶⁴ Hegedüs András: „Élet egy eszme árnyékában”. Bethlen Gábor Könyvkiadó, Budapest, 1989. 312–314. old.

Eszerint őt már október 23-án moszkvai idő szerint este fél 10 körül hívták az SZKP Központi Bizottságától, s egy jó óra múlva már az ülésen volt, ahol informálták a budapesti helyzetről.²⁶⁵ Úgy emlékszik, az SZKP KB Elnökségén tett következő látogatására október 29-én vagy 30-án este került sor, ahol Hruscsov felvázolta egy ellenkormány megalakításának tervét. Memoárja szerint a szovjetek kérték, hogy az időközben Moszkvába érkezett magyar vezetőkkel – Gerő, Hegedüs, Kovács, Piros – közösen tegyenek javaslatot arra, kiket vonjanak be a „rendezésbe”.²⁶⁶

Rákosi visszaemlékezése némi adalékkal szolgál ahhoz is, hogyan készült a Kádár-kormány felhívása: „Azonnal felmerült annak a politikai okmányoknak a megírása, amellyel az új szocialista kormány a magyar nép elé tárja indokait. Ennek megírására is mi, a magyar elvtársak kaptunk megbízatást.”²⁶⁷

Majd az Elnökség döntése értelmében „Gerő, Hegedüs, Piros visszamegy a szovjet csapatokkal, s elfoglalják régi posztjukat. „A folyamatosságot biztosítani kell”.²⁶⁸

Állítólag ugyanekkor közölték velük azt is, hogy másnap el kell készíteniük egy felhívást a magyar néphez, amelyben megígérik a hibák kijavítását.

Rákosi Mátyás erre így emlékszik vissza: „...október 29-én vagy 30-án újra behívtak a KPSZSZ prezídiumába...Felmerült a gondolat, hogy a népi demokrácia híveiből ellenkormányt hozunk létre ... munkához láttunk... A káderkérdéseknél nem volt könnyű dolgunk, mert határozottan senki sem tudta, hogy az otthon lévők közül ki hogyan változott meg az utolsó napok folyamán, s nem bizonyul-e egy-egy személyi javaslatunk emiatt súlyos balfogásnak...Első elgondolásunk az volt, hogy az új kormány feje Münnich Ferenc legyen...A jelöltek kiválogatásánál én mindig szem előtt tartottam, hogy állásfoglalása milyen zavart fog előidézni az ellenforradalmárok táborában...Afelől nem volt kétségem, hogy az ellenforradalmi fegyveres erőket a szovjet hadsereg néhány nap alatt teljesen likvidálni fogja, de nem lehetett látni, hogy mit tesznek az imperialisták. Szerencsére Anglia és Franciaország akkor tenyereltek bele a szuezi kalandba...Magyarországra a Szovjetunióból lényegében egyetlen vasútvonal vezet... valami nagy titok tehát az, hogy valami készül, az ellenség számára sem lehet...Ugyanabban az órában, amikor mi Moszkvában a végső simításokat végeztük a felhíváson

²⁶⁵ Rákosi Mátyás: „Visszaemlékezések 1940–1956”, I–II. k. Szerk.: FEITL István, Gellériné Lázár Márta, Sipos Levente. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997, 1032–1033. old.

²⁶⁶ Uo.1035-1036. old.

²⁶⁷ Uo.1036. old.

²⁶⁸ Uo. 1036. old.

(amely aztán egyetlen szóváltozás nélkül, pontosabban egy beszúrással, mint a forradalmi munkás-paraszt kormányfelhívása látott napvilágot)...²⁶⁹

A Gerő- hagyatékából előkerült dokumentumok ugyancsak megerősítik azt az általánosan elterjedt véleményt, hogy a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány 1956. november 4-i felhívását, amelyet a Szolnokon kiadott Szabad Nép november 6-i száma közölt, és amelyet röplapokon is terjesztettek, Moszkvában fogalmazták.²⁷⁰ A felhívás megszületésének körülményeit illetően azonban ennek ellenére számos kérdés homályban maradt, és nem tisztázott teljes mértékben: ki vagy kik készítették a felhívás különböző változatait, s eredetileg milyen nyelven íródott.

A Borisz Jelcin által 1992-ben átadott dokumentumok között fellelt szöveg és az azon végrehajtott módosítások alapján a dokumentumok megjelentetői úgy vélték: szinte kétséget kizáróan oroszról fordították magyarra, abban Kádár és Münnich két lényeges tartalmi módosításon kívül csak stiláris változtatásokat eszközölt. Állításukat a szöveg kontár magyar fordításával, a magyartalan mondat szerkezetekkel igazolták.²⁷¹

A november 4-i felhívás rendelkezésünkre álló szövege kétségtelenül hemzseg a nyelvtani hibáktól és a magyartalan szófordulatoktól, ami alátámasztja azt a vélekedést, hogy a dokumentumot magyarul rosszul tudó személy kapkodva fordította oroszról magyar nyelvre.

A stílselemzések alapján Gyurkó László is elfogadja, hogy a felhívást oroszról fordították magyarra, s azt sem vonja kétségbe, hogy szövegezésében a szovjet vezetők is részt vettek, véleménye szerint azonban maga a nyilatkozat és a kormányprogram szellemisége egyértelműen Kádár gondolatvilágát tükrözi.²⁷² Azzal egyre több történész ért egyet, hogy a Kádár-kormány felhívásának a Szabad Népből közölt szövegét oroszról fordították magyarra.²⁷³

Ez azonban nem mond ellent annak a feltételezésnek, miszerint a felhívás első változata – Gerőék aktív közreműködésével – eredetileg magyar nyelven, vagy egyidejűleg magyar és orosz nyelven készült. Miután az SZKP KB Elnökségében megvitatták és módosították, esetleg már Gerőék közreműködése nélkül „fordították vissza” hibásan magyarra, s ebben a változatban eszközölte Kádár János és Münnich Ferenc az ismert változtatásokat. E feltételezést erősítik a

²⁶⁹ Uo.1035-1036. old.

²⁷⁰ Baráth Magdona: „A Moszkvába menekült magyar pártvezetők 1956. október végi-november eleji tevékenységéről”, Múltunk c. történelmi folyóirat, szerk: 272-296. old.

²⁷¹ A „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról. Szerk.: GÁL Éva és mások. Századvég Kiadó–1956-os Intézet, Budapest, 1993., 92.old.

²⁷² Gyurkó László: 1956. Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1996. 451 old.

felhívás korábbi szövegével együtt előkerült más dokumentumok is. „Keletkezéstörténetük” bemutatásához érdemes áttekinteni az SZKP KB Elnökségének üléséről készült feljegyzéseket.

Tudomásunk szerint az Elnökség október 28-i ülésén Hruscsov szól először arról, hogy felhívást kell intézni „a lakossághoz, a munkásokhoz, parasztokhoz, értelmiségiekhez – mert enélkül csak lövünk”. Foglalkoztak egy esetleges ellenkormány alakításával is, egyelőre valamiféle bizottság formájában, amely „kézbe veszi a hatalmat”. Brezsnyev, Poszpeljov, Sepilov és Furceva részvételével egy négytagú szerkesztőbizottságot bízta meg azzal, hogy állítsa össze az említett kormányt, valamint dolgozza ki a szocialista országok által a magyar kormányhoz intézendő közös felhívás és a szovjet parancsnokság által kiadandó felhívás szövegét.²⁷⁴

A volt magyar vezetők részvételével ekkor még nem számoltak, hiszen nem sokkal ezt megelőzően döntöttek Gerő, Hegedüs és Piros Bulgáriába szállításáról. A kérdésre az 1956. október 30-i elnökségi ülésen tértek vissza, ott azonban kezdetben két különböző nyilatkozatról folyt a vita. A kínai vezetőkkel folytatott tárgyalásáról megérkező Hruscsov a közösen kialakított állásponttól a következőképpen tájékoztatta az Elnökség tagjait: „Ma el kell fogadni a Nyilatkozatot a csapatoknak a népi demokratikus országokból való kivonásáról (ezeket a kérdéseket meg kell vitatni a Varsói Szerződés ülészakán), azon ország véleményének figyelembevételével, amelyben csapataink ott tartózkodnak.”²⁷⁵

Ezután először Bulganyin, majd Molotov javasolta, hogy még aznap fogalmazzák meg a felhívást a magyar néphez, amely tartalmazza a csapatok kivonásáról való tárgyalásra vonatkozó ígéretet is. Kaganovics azon a véleményen volt, hogy két dokumentumot kell készíteni, egy felhívást a magyaroknak, és egy Nyilatkozatot. Sepilov külügyminiszter azonban opponálta a magyarokhoz intézendő felhívásra vonatkozó indítványt; véleményéhez csatlakozott Zsukov és később Furceva is. Végül abban maradtak, hogy a Szovjetunió és a többi szocialista ország kapcsolatának alapelveit rögzítő kormánynyilatkozatban fogalmazzák meg a Magyarországhoz való viszonyt is, s az ülés folytatásakor már a szovjet kormány október 30-i Nyilatkozatának tervezetéről folyt a vita.²⁷⁶

Az SZKP KB Elnökségének október 31-i ülésén megszületett a döntés, hogy létrehozzák az akkor még Ideiglenes Forradalmi Kormányt nevezett új hatalmi szervet. Az

²⁷³ Interjú Baráth Magdolnával, Rajner M. Jánossal, Gyarmati Györggyel, Alekszandr Sztikalinnal és másokkal.

²⁷⁴ Döntés a Kremlben, 1956. 8.old.

²⁷⁵ Uo. 51.old

ülésről Vlagyimir Malin, az SZKP KB Általános Osztályának vezetője feljegyzéseket készített, s ezekben rögzítette Rákosi Mátyás, Gerő Ernő és Hegedüs András véleményét is az új hatalmi szerv vezetőjének személyéről.²⁷⁷

Az a feljegyzésekből nem állapítható meg, hogy a volt vezetők magán az ülésen jelen voltak-e, illetve hogy a tervezett ellenkormányba bevonandó politikusokra (Apró, Kádár, Kiss Károly, Boldoczki János, Horváth Imre) ki tette a javaslatot. Ugyanezen az ülésen elhatározták, hogy Zsukovot bízzák meg a magyarországi eseményekkel kapcsolatos intézkedési terv kidolgozásával és a jelentéstétellel, illetve megerősítették az október 28-i elnökségi ülésen kijelölt bizottság ama megbízatását, hogy a „szükséges dokumentumokat” elkészítse.²⁷⁸

Az intézkedési terv kidolgozására vonatkozó döntést – Zsukovon kívül most már Szuszlov, Konyev, Szerov és Brezsnyev nevének feltüntetésével – az Elnökség november 1-jei ülésén elfogadott határozat ismételten megerősítette.²⁷⁹

A hivatalos jegyzőkönyvbe, illetve a végleges határozatba azonban nem került be az a rész, amely Brezsnyev, Szuszlov mellett a „magyar elvtársak” feladatává tette az intézkedések előkészítését.²⁸⁰

Rainer M. János a november 1-jei intézkedési tervet úgy értelmezi, hogy a későbbiek fényében nem lehetett szó másról, mint az Ideiglenes Forradalmi Kormány kiszemelt tagjainak, elsősorban Münnichnek és Kádárnak Budapestről Moszkvába szállításáról, feladataik ismertetéséről.²⁸¹

A Gerő-hagyatékból előkerült dokumentumok között található egy egyoldalas, dátum és aláírás nélküli, orosz nyelvű gépelt feljegyzés, amely „Az elkészített intézkedések listája” címet viseli, s amelyben néhány helyen Gerő kézírásos javítása szerepel. Nem zárható ki, hogy azonos lehet a Zsukov-féle „intézkedési tervvel”, vagy legalábbis annak azon részével, amelynek kimunkálásában a magyarokra is számítottak. Az „elkészített dokumentumok listája” így festett:

- „1. Az Ideiglenes Forradalmi Kormány összetétele.
2. Az Ideiglenes Forradalmi Kormány felhívása a lakossághoz.
3. A szovjet csapatok parancsnokságának, katonáinak és tisztjeinek felhívása a lakossághoz.

²⁷⁶ Uo. 55-56 old.

²⁷⁷ Uo.64.old.

²⁷⁸ Uo.67. old.

²⁷⁹ A „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról. Szerk.: GÁL Éva és mások. Századvég Kiadó–1956-os Intézet, Budapest, 1993. 75.old.

²⁸⁰ Döntés a Kremlben, 195, 73. old.

²⁸¹ Uo.145. old

4. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének felhívása a párt tagjaihoz.
5. Az Ideiglenes Forradalmi Kormány felhívása az államvédelmi tisztekhez, határőrökhez és belső karhatalmistákhoz.
6. A Magyar Ideiglenes Forradalmi Kormány felhívása az ifjúsághoz.
7. Szervezeti intézkedések:
 - a) az ideiglenes pártközpont összetétele;
 - b) az ideiglenes párt irányító központ mellett működő agitáció- propaganda, szervezési, mozgósítási stáb összetétele;
 - c) a rádió szerkesztőségének összetétele;
 - d) a Szabad Nép szerkesztőségének összetétele;
 - e) az ideiglenes szakszervezeti központ összetétele;
 - f) az ifjúság demokratikus szervezete ideiglenes vezetésének összetétele;
 - g) a sajtótermékek és rádió cenzorainak összetétele;
 - h) a megyei megbízottak listája;
 - i) azoknak az íróknak és irodalmároknak a listája, akiket fel lehet használni;
8. A honvédelmi miniszter utasítása a hadsereg valamennyi katonájának, tisztjének és valamennyi katonai egységnek.²⁸²

Itt is felvetődik azonban a kérdés: ki készítette a listát? Az SZKP KB Elnöksége által kijelölt bizottság állította-e össze a magyarok számára a feladatsort, vagy a kapott instrukciók alapján a szükséges intézkedésekre és az elkészítendő dokumentumok jellegére is ez utóbbiak tették a javaslatot, s azt a már elkészült tervezetekkel együtt csupán jóváhagyásra terjesztették az elnökségi tagok elé. Ez a második variáció tűnik a valószínűbbnek a korabeli pártfunkcionáriusok visszaemlékezései alapján. A dokumentumok egy része kézírással készült, így megközelítő pontossággal az is megállapítható, kik vettek részt a szövegezésben. Habár Rákosi arról ír, hogy e megbeszéléseken ő is részt vett, a rendelkezésre a felsorolt egyetlen dokumentumon sem szerepel a kézjegye. A listán első helyen szereplő kormánylista Hegedüs András kézírásával íródott, és egy helyen szerepel Gerő Ernő kézírása is. Az új kormány által a magyar néphez intézendő felhívás magyar és orosz nyelven is rendelkezésre áll, mindkettő géppel íródott, az orosz nyelvű változaton Gerő kézírásos javítása szerepel.²⁸³

²⁸² Baráth Magdona: „A Moszkvába menekült magyar pártvezetők 1956. október végi-november eleji tevékenységéről”, *Múltunk* c. történelmi folyóirat, szerk: 277. old.

²⁸³ Uo. 278. old.

A két változat szövege a Magyar Ideiglenes Forradalmi Kormány programpontjainak ismertetésében található néhány eltérést leszámítva megegyezik. A különbségek egy kivétellel nem lényegiek. Először is a magyar változatban 12, az orosz nyelvű dokumentumban 13 programpont szerepelt. Az első eltérés a kormányprogram negyedik pontjában található, ez azonban pusztán technikai jellegű: míg a magyar szöveg ebbe a pontba sűríti a szocialista országokkal való szoros viszony kiépítését és a többi országgal való békés együttműködést is, az orosz nyelvű szövegben az utóbbi külön, az 5. pontban szerepel. A munkásigazgatásra vonatkozó kitételek (magyar változatban a 8., az oroszban a 9. pont) is csupán stílusban különböznek egymástól. Ugyanis a magyar változatban: „Demokratikusan választott munkásigazgatás az összes üzemekben és vállalatokban.” Az orosz szöveg magyar fordítása: „Széles demokratikus alapon létrehozott munkásigazgatás az összes gyárban, üzemben, vállalatnál.” Formában szerepel. A következő pontot illetően a szöveg első fele teljesen azonos; majd az orosz szöveg tartalmaz még egy mondatot, valamint egy utólag kihúzott részt, amely a magyar változatban nem szerepel. Mégpedig a következőt: „9. A mezőgazdasági termelés fellendítése, a begyűjtési kötelezettség jelentős csökkentése, az egyénileg gazdálkodó parasztok fokozottabb mértékű megsegítése.” Az orosz változat (10. pont) eredetileg a következő mondattal egészült ki: „komoly támogatás a mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek, az önkéntesség legszigorúbb betartása a szövetkezetesítésben.” Azon kívül az orosz szövegbe Gerő Ernő utólag szúrta be a horthysta tisztokra és a fasiszta terror véres tombolására, valamint a magyar hazafiak megtévesztésére vonatkozó egy-egy bekezdést; ez a magyar nyelvű változatban azonban már a szövegbe beépítve szerepel. Mindez inkább azt erősíti, hogy az orosz nyelvű szöveget fordították utóbb magyarra. Ha elfogadjuk azt a feltételezést, hogy a felhívás szövegét Gerőék készítették el, akkor viszont az a valószínűbb, hogy a dokumentumot először magyarul fogalmazták meg, mivel azonban az általuk készített dokumentumokat a szovjet vezetőkkel egyeztetni kellett, feltehetőleg ezzel egyidejűleg készítettek egy orosz nyelvű változatot is. (Ez nem okozhatott különösebb nehézséget, hiszen Gerő kiválóan beszélt oroszul.) Ha a feltételezés helytálló, akkor az orosz nyelvű szövegnek a szovjet vezetőkkel történt egyeztetése során Gerő a szövegben elvégezte a szükséges módosításokat. Ha a feltevés helytálló, akkor erre az egyeztetésre november 2-án kerülhetett sor. Az Elnökség akkor tárgyalta a Magyarországgal kapcsolatos intézkedési tervet, s bár a javasolt módosítások („szólni kell a horthystafasizmus veszélyéről”) Konyev marsall napiparancsának tervezetét érintették, ez a direktíva vonatkozhatott a többi előkészületben lévő dokumentumra is, hiszen a magyar néphez intézett orosz nyelvű felhívástervezethez Gerő éppen ilyen tartalmú utólagos beszúrásokat készített. A rendelkezésre álló dokumentum már a szovjet

vezetőkkel egyeztetett orosz nyelvű változat magyar nyelvű fordítása, illetve tisztázata. Ezt az a Hegedüs András kézírásával fennmaradt cédula is alátámasztja, amelynek címszavai („1. kormány neve, 2. két betoldás a felhívásnál, 3. a programmal kapcsolatos kérdések 13 helyett 12, tsz-ek – begyűjtés, 4. a Hadsereg felhívása II. bekezdés, 5. Párt neve.”) feltehetően a fentebb említett felhívás véglegesítésére utalnak. Az első variációt – akár magyar, akár orosz nyelven készült – eredeti formájában nem használták fel.²⁸⁴

Utóbbi a Kádár-kormány felhívásaként vált ismertté, s jelent meg a Szabad Népben is. A listán harmadikként szereplő dokumentum, a szovjet parancsnokságnak a magyar néphez intézendő felhívása (amely lényegében a második szovjet katonai intervenció indoklását tartalmazza) maradt fenn a legtöbb változatban: két különböző kézírással írt és két gépelt példányban, amelyek közül az egyik különböző javításokkal tarkított, valamint kefelevonat formájában is. A gépelt szövegek tartalmilag megegyeznek az általunk korábbiak tekintett egyik kézírásos felhívással, azok tisztázatainak tekinthetők. A röpiratszerű terjesztésre utaló nyomtatott változat tartalmilag megegyezik a második, későbbi változattal. A felhívás szövege megjelent a Szabad Nép 1956. november 6-i számában is. Az első változat készítőjét kézírása alapján a történészeknek eddig még nem sikerült azonosítani, a dokumentumban található néhány javítás azonban Gerőtől származik. A második, Hegedüs András kézírásával lejegyzett változat nagy valószínűséggel november 3. után vagy legkorábban aznap készülhetett. E feltételezést arra alapozzuk, hogy ebben az új magyar hatalmi szerv elnevezéseként a Magyar Ideiglenes Forradalmi Kormány helyett már a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány szerepel. Ez a név azonban tudomásunk szerint első alkalommal az SZKP KB Elnökségének 1956. november 3-i üléséről Horváth Imre által készített feljegyzésben fordult elő.²⁸⁵

Az előbbiekkal ellentétben a többi dokumentumról nem készült sem gépelt tisztázat, sem orosz nyelvű fordítás. A listán negyedikként következő, a Magyar Dolgozók Pártja tagjaihoz intézett felhívás szövegét Gerő jegyezte le jellegzetes nagy betűkkel, egyre romló látása miatt nehezen olvashatóan. Habár a fentebb idézett dokumentumokat különböző személyek foglalták írásba, néhány itt is visszatérő jellegzetes szófordulat (pl. „sötét reakció”) azonos szerzőre utal. Tudomásunk szerint nem „hasznosult” az államvédelmi tisztekhez, határőrökhöz és belső karhatalmistákhoz intézendő felhívás és a Magyar Ideiglenes Forradalmi Kormány Belügyminiszterének napiparancsa sem, amelyeket Piros László foglalt írásba, de az irat feltehetően ez esetben is kollektív munkával készült. Abból, hogy valamennyi dokumentumot

²⁸⁴ Uo.279. old.

még a Magyar Ideiglenes Forradalmi Kormány nevében fogalmazták meg, arra lehet következtetni, hogy ezek az írások legkésőbb az SZKP KB Elnöksége november 3-i ülésének megkezdéséig elkészültek.²⁸⁶

Ebben az esetben az ülésről készített feljegyzésben szereplő megállapítás („A dokumentumok rosszul vannak előkészítve.”)²⁸⁷ vonatkozhatott a Gerőék által készített anyagokra is. Az Elnökség ezt követően – a korábbi szövegezőbizottságtól némileg eltérő összetételű csoportot – Szuszlovot, Mikojant és Sepilovot bízta meg a dokumentumok előkészítésével.

Ezután kerülhetett sor a szovjet katonai parancsnokság nevében kiadott felhívásnak és a Kádár-kormány november 4-i felhívásának átdolgozására. A korábbi „tervet” és a többi dokumentum felhasználását a legnagyobb valószínűség szerint elvetették, és a dokumentumok, valamint a kormánylista véglegesítése már Gerőék közreműködése nélkül történt. A korábbi elképzelés módosulására utal Rákosi 1956. december 15-én Hruscsovhoz írt levele: „... úgy tűnik megteremtődnek annak előfeltételei, hogy végre bevonják a munkába az eddig teljesen kizárt régi kommunistákat, és meg lehet valósítani azt a tervet, amelyet a november 4-ét megelőző napokban dolgoztak ki. E terv szerint a szovjet fegyveres erők fellépését egyidejű erős politikai offenzíva támogatta volna, amelyben rajtam kívül részt vettek volna a Szovjetunióban tartózkodó magyar kommunisták és természetesen a magyarországi kommunisták. A terv második rendkívül fontos része Kádár elvtárs ellenállása miatt nem valósult meg.”²⁸⁸

Ezt a feltételezést megerősíti Hegedüs András is, habár ő – feltehetőleg tévesen – október 29-re teszi a munka befejezését. Közlése szerint az általuk elkészített dokumentum további sorsát nem ismerték, de az Gerő szerint is a Kádár-kormány felhívásaként vonult be a magyar történelembe.²⁸⁹

A különböző visszaemlékezések és történeti munkák más-más hipotézist állítanak fel arról, hogyan került Kádár János az új kormány élére; ennek részletes taglalásától ez alkalommal eltekintünk. A Malin-feljegyzések november 3-án már egyértelműen Kádárt említik az új

²⁸⁵ Döntés a Kremlben, 1956, 95. old.

²⁸⁶ Baráth Magdolna: „A Moszkvába menekült magyar pártvezetők 1956. október végi-november eleji tevékenységéről”, *Múltunk* c. történelmi folyóirat, szerk.: 280. old.

²⁸⁷ Döntés a Kremlben, 1956, 88. old.

²⁸⁸ Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB Levéltárából. Szerk.: Vjacseszlav Szereda–Alekszandr Sztikalin. Móra Ferenc könyvkiadó, Budapest, 1993. 196–197. old

²⁸⁹ Baráth Magdolna: „A Moszkvába menekült magyar pártvezetők 1956. október végi-november eleji tevékenységéről”, *Múltunk* c. történelmi folyóirat, szerk.: 281. old.

kormány vezetőjeként. Gyurkó László – forrás megjelölése nélkül – azt is tudni véli, hogy a kormány összetételét érintő személyi kérdésekben éles viták voltak: míg Kádár Münnichet, Apró Antalt, Rónai Sándort, Kiss Károlyt, Marosán Györgyöt és Dögei Imrét javasolta a kormányba, a szovjet vezetés Hidas Istvánt, Berei Andort, Andics Erzsébetet, Kovács Istvánt, Egri Gyulát és Vég Bélát látta volna szívesen valamilyen minisztérium élén.²⁹⁰

Horváth Imrének az ülésről készített feljegyzése szerint a végleges kormánylistában nem is sikerült megegyezni. Az erre vonatkozó utalást megtalálhatjuk az 1956. november 3-ai elnökségi jegyzőkönyvben.²⁹¹ Ennek fényében érthető, hogy a szovjet parancsnokság nevében készített felhívásból miért maradt ki a kormány összetételét tartalmazó rész, és az is, hogy a november 4-i felhívás is miért hagyja nyitva ezt a kérdést.

A rendelkezésünkre álló dokumentumok alapján még most sem tisztázható, milyen felhívás-tervezet került Kádárék elé. Malin rendkívül szűkszavú feljegyzése szerint a november 3-i elnökségi ülés elején foglalkoztak a Magyarországgal kapcsolatos dokumentumokkal, azokat azonban nem tartották jónak, és új dokumentumok előkészítését vagy legalábbis az addig elkészült anyagok átdolgozását tartották szükségesnek.²⁹²

Nem tudjuk, hogy Kádár november 3-án, az SZKP KB Elnöksége ülését megelőzően megismerhette-e a nyilatkozat szövegét, vagy csak azután javíthatott bele, hogy a szovjet vezetés elfogadta. Az sem ismeretes, tudott-e arról, kik szövegezték. Az a változat, amelyen Kádárék az utólagos javításokat végrehajtották, bár számos tartalmi egybeesést mutat a Gerőék által készített felhívással, nem azonos azzal, és a különbségeket sem lehet kizárólag a fordítás számlájára írni.

Ha az a feltevés helytálló, hogy Kádárék csupán két ponton módosították lényegesen a szöveget, akkor a változtatásokat már az Elnökség által kijelölt ülésen a magyarországi kommunisták bizottságnak végre kellett hajtania a Gerőék által elkészített (orosz nyelvű)szövegen. Miután az idő sürgetett, ezt egy magyarul tudó, de nem magyar anyanyelvű személlyel (talán Nyikolaj Dzubával) lefordíttatták magyarra, s azt adták át Kádáréknak. Ennek azonban némileg ellentmond az 1956. november eleji napokban Kádár mellett tolmácsként működő Nyikolaj Dzjuba, akinek emlékei szerint 1956. november 18-án Kádár azt mondta az őt felkereső Szuszlovnak: „Ha nem vették volna be a magyar néphez intézett felhívásba, hogy azok a hibák, amelyek kiváltották az eseményeket, főleg a Rákosi– Gerő tevékenységének

²⁹⁰ Gyurkó László: 1956. Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1996. 395. old.

²⁹¹ Döntés a Kremlben, 1956, 95. old.

²⁹² Uo. 88.old.

köszönhetőek, én nem vállaltam volna az egészet. De hát majdnem egy napi vitámba került, amíg meggyőztük önöket.”²⁹³

Kádár utalása a szovjet vezetéssel folytatott vitára nem feltétlenül a nyilatkozat közös megszövegezésére célozhat csupán. Utalhat az Elnökség november 3-i, Kádár János részvételével tartott ülésére is, ahol nem kevés szó esett a régi vezetés hibáiról. Elvben nem lehet kizárni azt a lehetőséget sem, hogy Kádárék már november 3-án napközben megismerkedtek a szöveggel és az elnökségi tagokkal közösen hajtották végre a változtatásokat, ám a nyilatkozatban maradt rendkívül sok nyelvi hiba ezt szinte kizárja. A nyilatkozat véglegesítése valószínűleg az Elnökség november 3-i ülését követően történt. Ekkor szűrhatták bele Kádárék a szövegbe a Rákosi– Gerő-vezetés helyett a „klikk” szót, ami az Elnökség következő napi ülésén a testület „keményvonalasainak” –előbb Molotov, majd Sepilov– nemtetszését váltotta ki.²⁹⁴

Molotov és Sepilov érvelésével rokon Gerő véleménye is, aki az 1956. októberi események okairól írt írásában maga is hosszan foglalkozott azzal, milyen káros következményei lettek annak, hogy a nyilatkozatba beszúrták a „Rákosi–Gerő-klikk” kifejezést.²⁹⁵

A kemény vonal újabb próbálkozásának azonban Hruscsov „A nyilatkozat jó!” kijelentéssel véget vetett. Nem tudjuk, hogy a többi, Gerőék által készített dokumentummal Kádárék mikor ismerkedtek meg, s azokban ki végezte el a szükséges módosításokat. A szovjet csapatok parancsnoksága nevében kiadott és a Szabad Nép 1956. november 6-i számában megjelent felhívás²⁹⁶ teljes egészében megegyezik a Hegedüs András kézírásával íródott szöveggel, azon Kádárék semmit nem változtattak. A felhívás megszövegezésében nem feltétlenül volt szükség közreműködésükre, a Szabad Népben történő közlés azonban aligha történhetett volna meg Kádárék jóváhagyása nélkül. A Magyar Dolgozók Pártja tagjaihoz intézett felhívás Gerőék által készített szövege és a Szabad Népben november 7-én közölt felhívás²⁹⁷ azonban annyira különböző, hogy valószínűleg Kádárék vagy nem ismerték az MDP volt vezetői által készített változatot, vagy mint használhatatlant, teljesen elvetették azt.

Habár az alább közölt dokumentumok számos kérdést továbbra is nyitva hagynak, fontos adalékkal szolgálnak a Moszkvába menekült magyar politikusok 1956. október végi–november eleji tevékenységéhez és a Kádár-kormány geneziséhez. A Kádár-kormány megalakulása nem

²⁹³ Gyurkó László: 1956. Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1996. 39. old.

²⁹⁴ Döntés a Kremlben, 1956, 96-97. old.

²⁹⁵ Gerő Ernő értékelése az 1956. októberi eseményekről. Közreadja: Baráth Magdolna. *Múltunk*, 1999/1, 153-154. old.

²⁹⁶ Szabad Nép c. lap 1956. november 6-ai száma

²⁹⁷ Szabad Nép c. lap 1956. november 7-ei száma

jelentette azt, hogy akár a Kádár kiválasztását leginkább opponáló Molotov, akár a Szovjetunióban tartózkodó volt vezetők a továbbiakban csupán az események tétlen szemlélői lettek volna. A bukott politikusok – Hegedüs András szavaival – „ugrásra készen” álltak²⁹⁸, és egészen Kádár 1957. márciusi látogatásáig –Rákosi még tovább– beadványaikkal bombázták a szovjet vezetést. Ha 1956. november 4-én még nem is, addigra a szovjetek már ejtették őket.

Az is sok vitát okoz a történészek között, hogy a magyar kormány megalakulásáról szóló felhívást honnan sugározták. Köztudott tény, hogy Kádár János november 1-én még a párt intéző bizottságának ülésén van, ahol jelen volt Münnich Ferenc, Apró Antal, Lukács György, szántó Zoltán, Kiss Károly, Dónáth Ferenc, Losonczy Géza, Horváth Márton is. A szovjet IIB tagjai közül Münnich Ferenc állt kapcsolatban. Andropov kezdeményezése nyomán ő javasolta Kádárnak, hogy a szovjet csapatmozgásokkal kapcsolatos félreértések tisztázása érdekében tárgyaljanak a nagykövettel, aki várja őket. Kádár gyanútlanul, úgy hagyta el a Parlament épületét, hogy még csak távozását sem tudatta senkivel, az épületben tartózkodó feleségével sem. Kádár a kínai nagykövet tájékoztatása közben hagyta el a miniszterelnöki szobát és autón Münnichez ment, aki a Belügyminisztérium épületében tartózkodott. Andropov, a szovjet nagykövet hamarosan Kádár odaérkezte után felhívta Münnichet, akivel oroszul beszélt. Münnich elmondta, hogy Kádár nála van. Rövid beszélgetés után Münnich közölte Andropovval, hogy 10 perc múlva ott lesznek nála. Münnich és Kádár a szovjet nagykövetséghez mentek, 8-10 perces várakozás után egy másik autó is megállta a nagykövetség előtt és két orosz szállt ki belőle, majd megkérték Kádárt és Münnichet, hogy szálljanak be az autóba. Mivel megígérték, hogy visszahozzák őket, azok saját autójukat elküldték.²⁹⁹

Visszaemlékezésében Hruscsov e történetet így idézi fel: „Miközben mi elrepültünk Moszkvából Bresztbe, Andropovval közölték, hogy adja át üzenetünket: meghívjuk Münnichet és Kádár Moszkvába... arról, hogy elindultak Bukarestben szereztünk tudomást”³⁰⁰

A repülőgép – Hruscsov közlése szerint – Munkácson szállt le, majd innen az Ungváron lévő pártbizottságra vitték a magyar vendégeket, ahol az e célból ide érkező Brezsnyev várta

²⁹⁸ Hegedüs András: A történelem és a hatalom igézetében, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988. 319.old.

²⁹⁹ Huszár Tibor: „Kádár János politikai életrajza 1912-1956”, I. kötet, Kossuth Kiadó, 2003, 333. old.,

Széll Jenő visszaemlékezése. Rubicon, 2000. 7-8. sz. 84. old.; MOL XX-5-h. Nagy Imre és társai pere. Vizsgálati iratok. 33. k. Jánosi Ferenc kihallgatási jegyzőkönyve 1957. április 25.

³⁰⁰ Memuari Ny. Sz. Hruscsova. Voproszi Isztorii, 1994. 5. sz.,
Döntés a Kremlben, 1956. 83. old. 2. sz. jegyzet

őket. Az eddig ismert változat szerint Kádár és Münnich Tökölön töltötték az éjszakát, majd 2-án vitték őket külön repülőgépen Moszkvába.³⁰¹

Ezután Kádár és Münnich tovább repült Moszkvába, de különválasztották őket, így külön gépen folytatták útjukat.

„Nem emlékszem, hogy milyen repülőtérrre érkeztünk. Autók vártak bennünket. Azonnal elvittek Uspenszkójéba. Semmi hivatalos fogadás nem volt.”– Emlékszik vissza Hegedüs András.³⁰²

Minderről Muszatov magától Brezsnyevtől értesült, aki e különös repülőút történetét 1972 februárjában idézte fel egy Moszkva melletti vadászházban, a hosszú tárgyalásokat követő szünetben. Személyes találkozásukról Kádár János az MSZMP PB 1972. február 22-i ülésén számolt be.³⁰³

Muszatov szerint, aki e tanácskozáson tolmácsként jelen volt, körülbelül a következőképpen zajlott le: „Voltunk mi már ketten nehezebb helyzetben- fordult a gondterhelt Kádárhoz. Emlékszel az 1956. november 2-i hajnali repülőútra? Te magadba roskadtan ültél magányosan, nem tudván, hogy milyen sors vár, de én sem voltam könnyebb helyzetben, mert Hruscsov azt mondta , „fejjel játszol, ha ez az akció nem sikerül”...”³⁰⁴ így tehát külön katonai repülőgéppel ment Kádár Moszkvába majd utána ment Münnich egyedül és Bata István egy tolmácsnővel és az adjutánsával.”³⁰⁵

Az SZKP Elnökségének 1956. november 1-jei üléséről készített feljegyzés szerint Szuszlovnak és Brezsnyevnek volt olyan megbízatása, hogy a „magyar elvtársakkal” együtt „készítsék elő az intézkedéseket (milyen káderekre kell támaszkodnunk, mit fogunk tenni?)”³⁰⁶

November másodikán hajnalban Kádár katonai repülőgépen megérkezik Moszkvába, ahol Igor Medvegyev és Nyikolaj Dzuba –a tolmács– fogadta. Münnich és Bata egy másik gépen

³⁰¹ Top Secret. Magyar-jugoszláv kapcsolatok 1956. 156. old. 7. sz. jegyzet.

³⁰² Hegedüs András: „Élet egy eszme árnyékában” Életrajzi interjú. Szerk.: Zsille Zoltán, 1985., 282.old.

³⁰³ MOL M-KS 288. f. 5/575. ó. e. Részlet a jelentésből: „Bresznev elvtárs meghívása alapján 1972. február 11-14. között bonyolítottam le moszkvai látogatásomat. Az előzetes megállapodás szerint repülőgéppel azonnal elutaztunk egy onnan 130 kilométerre lévő állami erdőgazdaságba... A találkozó során egy hosszas (12-13-án három szakaszban lebonyolított) személyes hangvételű, nyílt, elvtársi megbeszélés volt Brezsnev elvtárs és köztem.”

³⁰⁴ Aczél György beszélgetése Nyikolaj Dzubával. 1990. szeptember 20. MTA KK AKH MS 6140/1.

³⁰⁵ Az interjút Gyurkó László készítette Ny. Dzuba visszaemlékezése. 1990. december. (MTA KK AKH MS 6140/1.)

³⁰⁶ Döntés a Kremlben, 1956. 72-73. old.

érkezett. Amikor a Kádárt hozó repülőgép leszállt a Forgósztél fedőnevű hadművelet előkészítése az utolsó szakaszába érkezett. A politikai döntés október 31-én megszületett, Zsukov az operatív terveket véglegesítette, Konyev és Szerov a katonai, illetve a belbiztonsági intézkedések helyszínén való kivitelezéséről gondoskodott. Ami még hátra volt: a terv elfogadtatása a szövetségesekkel, mindenekelőtt a jugoszlávokkal, illetve az ellenkormány tagjainak és vezetőjének véglegesítése. E célból Hruscsov, Malenkov és Molotov először Bresztbe a lengyelekkel tárgyalt, majd az első titkár Malenkov társaságában Bukarestbe repült, itt a román és a csehszlovák vezetőket tájékoztatta, majd Pulába utaznak, Tito, Rankoviccal tárgyalnak november 2-án este és 2-ről 3-ra virradó éjszaka.³⁰⁷

A leginkább tartózkodó álláspontot a lengyelek fogalmazták meg, a románok és a csehszlovákok teljes egyetértésükről biztosították őket. A jugoszlávok a katonai beavatkozást csak megfelelő politikai feltételek mellett tartották támogathatónak:³⁰⁸ „...nem szabad csak a szovjet fegyverekre támaszkodni. A vérontás elkerülhetetlen lesz....A kialakult helyzetben szükség van politikai előkészítésre is... meg kellene próbálni egy magyarokból álló forradalmi kormányféléseget létrehozni, vagy legalább bejelenteni a megalakulását, ami aztán valamiféle programmal fordulhatna a néphez.”³⁰⁹

A jugoszlávok egyébként bizonyosak voltak abban, hogy Moszkvában már megszületett a döntés a katonai beavatkozásról, s hogy Hruscsovék titkolják annak dátumát. Sőt! Azt is feltételezték, hogy az általuk szorgalmazott „kormánynyilatkozatot” Moszkvában már meg is fogalmazták, „és ha változtatnak rajta, akkor azt a mostani beszélgetés és a mi javaslataink alapján fogják tenni”.³¹⁰

Münnich és Kádár személye ezzel kapcsolatban kerül a beszélgetés központjába. A fent említettekkel Hruscsov is egyetértett, de a vélemények nem estek egybe a forradalmi kormány leendő vezetőjének személyét illetően. Hruscsov Münnichet szerette volna megbízni a kormányalakítással, a jugoszlávok ezzel szemben Kádár Jánost. De mivel Rákosi alatt Münnich nagykövet volt Moszkvában, Kádár meg rab Budapesten, Kádár mellett döntöttek.³¹¹

³⁰⁷ Uo. 67. old. Az SZKP Elnökség 1956. október 31-i ülésén készült jegyzőkönyv VI. pontjával kapcsolatos határozatot.

³⁰⁸ Memuári Nyikita Szergejevics Hruscsova. Voproszi Isztorii, 1994. 5. sz. 76. old.; Veljko Micunovic: Tito nagykövete voltam. Moszkva 1956-1958. Interart, Budapest, 1990. 129-135. old.

³⁰⁹ Veljko Micunovic: Tito nagykövete voltam. Moszkva 1956-1958. Interart, Budapest, 1990. 131. old.

³¹⁰ Uo.132.old.

³¹¹ Uo.133. old

Az SZKP Elnökségének Kádár személye ügyében is döntést hozó ülésére november 3-án a késő esti órákban került sor. Tehát arról a mai napig nem lehet tudni, hogy Kádár napközben megismerkedhetett-e a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány nevében kibocsátott s november 4-i dátummal keletkezett felhívás tervezetével, vagy csak elfogadását követően eszközölhetett változtatásokat rajta, illetve, hogy tudott-e arról, hogy a szöveg megfogalmazásában Rákosi, Gerő és Hegedüs is részt vett. Ami tény: a felhívás oroszul írt nyersfogalmazványa a november 3-i esti elnökségi ülés előtt kész volt.³¹²

„Törtem a fejem, hogy mit lehetne tenni ebben a helyzetben. A legkülönbözőbb tervek fordultak meg az agyamban, de valamennyihez a szovjet elvtársak beleegyezése és segítsége volt szükséges, mert e nélkül nem térhettem volna vissza Magyarországra. Miközben így vergődtem, egyik este, valószínűleg október 29 vagy 30-án, újra behívtak a KPSZSZ prezídiumába... Felmerült a gondolat, hogy a népi demokrácia híveiből ellenkormányt hozunk létre... Én azonnal helyeselte, annál is inkább, mert ez a gondolat az én fejemben is megfordult... Azonnal felmerült annak a politikai okmányoknak a megírása, amellyel az új szocialista kormány a magyar nép elé tárja indokait. Ennek a megírására is mi, a magyar elvtársak kaptunk megbízást. ... Munkához láttunk. Megállapodtunk az új kormány főbb vonalaiban, s ennek alapján Gerő és Hegedüs elvtársak kaptak megbízást, hogy végső formába öntsék.” –Emlékszik vissza Rákosi Mátyás.³¹³

Ugyanezen a napon beszélt Rákosi Zsukovval, a honvédelmi miniszterrel, aki lázasan készítette elő a felszabadító akciót. Ezért mondta az elnökségen azt, hogy ha „november 4-ére ... nem tudjuk elkezdni, akkor... aznap már olyan vérfürdővel kell számolnunk, amelynek rengeteg elvtársunk esik áldozatul.”³¹⁴

Hruscsov emlékiratai szerint miután Jugoszláviából hazatértek a Kremlben azonnal összeült az Elnökség. Ez a kora délutáni órákban történt. Miután teljes volt az egyetértés abban, hogy azonnal cselekedni kell és el kell indítani a Forgószelet hadműveletet, azonnal hozzáláttak az ideiglenes magyar kormány, Magyarország Ideiglenes Forradalmi Kormányának összeállításához, a Kádárral és Münnichhel való tanácskozáshoz. Az ülésen Kádár ellen élesen fellépett Molotov, azt mondta, hogy Kádár úgy viselkedik, mintha a Nagy-kormány tagja lenne,

³¹²Vozzvanyije Vengerszkovo revoljucionnovo rabocse-kresztyjanszkovo pravityelsztva (csernovoj variant sz pravkoj) Szovjetszkij Szozuz i vengerszkij krizisz 1956 g. 549-554. old.

³¹³Rákosi Mátyás: „Visszaemlékezések 1940-1956”, II. kötet, Szerk: Feitl István, Gellériné Lázár Márta, Sípos Levente, Napvilág Kiadó, Budapest, 1997, 1035-1036.old.

³¹⁴Uo. 1036-1037.old.

egy ilyen embert nem lehet vezetőnek jelölni egy olyan kormány élére, amely a jelenleg hatalmon lévő kormány ellen támadásra készül, hisz Kádár a Nagy-kormányral szimpatizál.³¹⁵

Hruscsov számítása sem volt azonban megalapozatlan, amikor Kádár mellett állt ki. Egyrészt a lépés magyarországi és nemzetközi megítéléséhez a Szovjetunió szempontjából előnyös a folytonosság látszatának megőrzése, s e szempontból Kádár hitelesebb személy. Másrészt a jugoszláv közvetítéssel Hruscsov tudott Kádár november 1-jei beszédének az ellenforradalmi veszélyre utaló szavairól, ugyanis szóba került Kádár rádiónyilatkozata is, amelyben a magyarországi események tragikus fordulatáról beszél, és kifejezi félelmét afelől, hogy Magyarországon meg fog bukni a szocializmus és a munkáshatalom.³¹⁶

Kádár a november 2-i moszkvai beszámolójában is tett ilyen irányú kijelentéseket, amiből Hruscsov Kádár álláspontjának ambivalenciájára következtetett. Beláttatta vele, hogy az utóbbi 48 órában hazájában az ellenforradalom elhatalmasodott, így az a feladatott meggyőződésből fogja vállalni.

Hruscsov, Kádár és Münnich jelenlétében az ellenforradalom felülkerekedéséről beszélt, amelyet csak katonai erővel lehet megállítani. Közben figyelmesen nézte Kádár arcát. Hruscsov beszédének végén Kádár egyetértett az elhangzottakkal: „Önöknek igazuk van abban, ahhoz hogy a helyzet stabilizálódjon, most az Önök segítsége kell”³¹⁷

Hruscsov visszaemlékezése szerint egyetértő válaszukat követően Kádár és Münnich már ekkor bekapcsolódott az új kormány összeállításába, „minthogy ők ismerték az embereket”.³¹⁸

1956.november 3-án este 8.45-kor, amikor elkezdődött az elnökség ülésének újabb szakasza, Kádárban már megérlelődött az igenlő válasz a felkért szerepre, Hruscsov pedig meggyőzte az Elnökség többségét, hogy a feladat végrehajtására Kádár alkalmasabb.³¹⁹

A drámai szituációt jelzi, hogy november elejére két csapat volt előkészítve, hogy valamelyikük majd behívja a szovjeteket. Az egyik a pártközpontban volt Moszkvában – Rákosi és Gerő –, a másik Kádár és Münnich volt a Kremlben.³²⁰ Viszont Hruscsov számára november 3-án már egyértelmű, hogy Kádárt kell hatalomra juttatni. Ám az is tény, hogy október 31-én

³¹⁵ Memuari Ny. Sz. Hruscsova. Voproszi Isztorii, 1994. 5. sz. 78-79. old.

³¹⁶ Veljko Micunovic, 133. old.

³¹⁷ Memuari Nyikita Szergejevics Hruscsova. Voproszi Isztorii, 1994. 5. sz. 78-79. old

³¹⁸ Uo.80.old.

³¹⁹ Horváth Imre feljegyzése. MOL XIX. J-1-k. Külügyminisztérium. Horváth Imre külügyminiszter iratai. 55. d.

Döntés a Kremlben, 1956. 92-93. old.;

Szovjetszkij Szozuz i vengerszkij krizisz 1956 g. 545-547. old.

³²⁰ Veres Mária-Bächer Iván: Beszélgetések Aczél Györggyel. Mozgó Világ, 1992. 3. sz. 52.old.

még ő javasolta a Rákosival, Hegedüssel, Gerővel való konzultációt, s hogy az MDP bukott vezetői még 3-án is Brezsnjevnek, Poszpeljovnak segédkezve dolgoztak a leendő munkás-paraszt kormány kiáltványának szövegén.³²¹

Molotov, Vorosilov, Kaganovics nem akart lemondani egy vélhetően Rákosi nélkül kivitelezendő neorákosista restaurációról. Erre már a november 3-i késő esti ülést követően fény derült, amikor Kádár és Münnich a kormány felhívását átjavították. Molotov az elnökség november 4-i ülésén különösen azt nehezményezte, hogy bevették a szövegbe a „Rákosi-Gerő-klikk” kifejezést, a sztálinizmus elítélését, hogy nem akarják meghagyni az MDP nevet. „Meg kell győzni őket, hogy tartózkodjanak a Rákosi-Gerő-klikk ilyen említésétől... A katonai győzelmet politikailag is alá kell támasztani...”³²²

A vita még a november 5-i és 6-i elnökségi ülésen is folytatódott.³²³

E napokban a volt MDP – vezetők csoportja sem maradt tétlen. Hegedüs a következőket írja önéletrajzában: „Tudtuk, hogy két alternatív lehetőség áll Magyarország előtt, ami meghatározhatja a mi sorsunkat is:

Megszilárdul a Nagy Imre – kormány. Én részben reménykedtem ebben, részben viszont – egyéni sorsomat tekintve-féltem is tőle, mert nem tartottam kizártnak, hogy a konszolidáció érdekében perbe fognak bennünket és kiadásunkat kérik, amelyhez az SZKP vezetése ugyancsak politikai, hasznossági szempontokat követve talán hozzá is járul.

A Szovjetunió hadserege közbeavatkozik. Biztosak voltunk abban, hogy ebben az esetben újra szerepet kapunk az ország legfőbb vezetésében. Mivel a beavatkozást valószínűnek tartottuk, „ugrásra készen álltunk” november 3-án azonban csak Piros László, volt belügyminiszter „ugrik” és vesz részt a november 4-i szovjet fellépésben és az azt követő harcokban”³²⁴

Mint ahogy november 5-én Munkácsról Kovács István is a maga, valamint Friss István, Matolcsi János, Betlen Oszkár és Bíró Zoltán nevében úgynevezett VCS - vonalon „munkára” jelentkezett, és B.N. Ponomarjov, a KB Külügyi Osztályának vezetője szükségesnek ítélte, hogy

³²¹ Szovjetszkij Szozuz i vengerszkij krizisz 1959 g. 553. old. 1. sz. jegyzet.

³²² Döntés a Kremlben, 1956. 96-97. old. Feljegyzés az SZKP KB Elnökség 1956. november 4-i üléséről.

³²³ Uo. 100-104.old.

³²⁴ Hegedüs András: „A történelem és a hatalom ígázatában” (életrajzi elemzések), Kossuth Könyvkiadó, 1988, 319. old.

a tényről, politikai jelentést tulajdonítva magánakciójuknak, a KB részére külön feljegyzést készítsen.³²⁵

Hruscsov az SZKP Elnökségének november 3-i ülésén Rákosi és Gerő politikai indítékait, kommunista voltát nem kívánta megkérdőjelezni, becsületes kommunistáknak nevezte őket. S azt mondta Kádárnak, hogy a kormány legitimitását biztosítják.³²⁶

Hruscsov ekkor ismerteti az új kormány összetételét: Kádár elnök, Münnich miniszterelnök-helyettes, belügy, honvédelem, Kossa pénzügy, Apró, Rónai, Kiss, Marosán. Kiss Károly végül is nem lett a kormány tagja.

Horvát Imre jegyzete megemlíti további hat –az említettekkel párhuzamosan írott nevet: hidas, Berei, Andics, Kovács István, Egri, Vég.³²⁷ Ezek valamennyien Munkácson tartózkodtak és valószínűleg valakinek velük is voltak terveik. Véleményem szerint, ha a Moszkvában lévőekkel nem sikerül megegyezni, akkor ezek olvassák be a kormányfelhívást Ungvárról, de a kormány megalakulást mindenképpen be kellett jelenteni, mert a csapatok már készen álltak a beavatkozásra.

Hruscsov végül javaslatot tesz a visszatérés útvonalára: Miskolc -Szolnok-Budapest.³²⁸

Szolnokot az 1960-as, 1970-es években sokan kis Moszkvának nevezték a szélsőségesen politikai légköre miatt.³²⁹

Szolnokon a rendszerváltásig a Kolozsvári utcai stúdió falán márványtáblába vésett felirat emlékeztetett arra, hogy 1956. november 4-én ebből az épületből adták hírül a Kádár-kormány megalakulását. Majd 1989-90 fordulóján gyorsan eltűntették.³³⁰

Kádár attól a perctől, amikor gyanútlanul Münnich autójába szállt, a szovjet pártelnökség előtt a forradalom minisztereként lépett fel. A bolsevik vezérkar felhasználta őt a közben már reá is hivatkozva beindított „akcióba”. Ugyanis az SZKP PB nevében az elnökség már november 3-án elküldte levéltáviratát az illetékes köztársasági, illetve területi pártbizottságok titkárainak „A magyarországi helyzetről”.³³¹

A közlemény szerint Magyarországon eluralkodott az ellenforradalmi terror,

³²⁵ Zapiszka B. N. Ponomarjova o szovbscsenyii I. Kovácsa iz Munkacsevo. Szovjetszkij Szozuz i vengerszkij krizisz 1956 g. 590. old.

³²⁶ Döntés a Kremlben, 1956. 92. old

³²⁷ Uo.93.old.

³²⁸ Uo.94.old.

³²⁹ „A Damjanich Rádió hullámhosszán”, Szolnok, Szoltisz KFT, 2003, 175. old.

³³⁰ Uo. 19.old.

³³¹ Posztanovlenyije Prezidiuma CK KPSZSZ Polozsenyii v Vengrii". 1956. november 3. Szovjetszkij Szozuz i vengerszkij krizisz 1956 g. 547-548. old.

kommunistákat akasztanak, s a Nagy Imre-kormány azt tekinti legfőbb feladatának, hogy elősegítve Magyarország kilépését a Varsói szerződésből, kiszakítsa az országot a szocialista táborból, és a „semlegesség védőernyője alatt az úgynevezett nyugati demokráciák szövetségesévé tegye.” A horthysta reakció azonban ezzel sem elégedett, és nyíltan burzsoá-földesúri rendszer restaurálására törekszik. „mindennek eredményeként Nagy kormánya szétesett, és a becsületes emberek kiváltak a kormányból. Az országban káosz uralkodik, amelyet a reakció, pusztítva a népi demokratikus rendszerhez hű embereket, kihasznál. Ebben az időben alakult meg az új Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány, amely felhívással fordult mindenkihez, aki hű a népi demokratikus rendszerhez, hogy egyesítsék erőiket a szocializmus vívmányainak védelmében, egyidejűleg azzal a kéréssel fordulva a szovjet kormányhoz, hogy nyújtson segítséget az ellenforradalom felszámolásához, az ország rendjének helyreállításához. A Varsói Szerződés alapján Magyarországon tartózkodó csapatok összhangban az új kormány kérésével, megkezdték akciójukat.”³³²

Amikor ezt a levéltáviratot fogalmazták, még nem volt végleges a kormánylista: a „becsületes emberek” megjelölés e szempontból árulkodó. Más szóval egy olyan kormány célkitűzéseiről beszéltek- azt állítva, hogy „kérésére” indították meg a katonai akciót –, amely még nem alakult meg.³³³

A „Jelcin-dosszié”-ban publikált szöveg már tartalmazza Kádár Jánosnak és vélhetően Münnich Ferencnek javításait, amelyet november 3-áról 4-ére virradó éjszakán javítottak az eredetileg valószínűleg orosz nyelvű szöveg magyar fordításán.³³⁴

Párhuzamosan a kiáltvánnyal még egy dokumentum született, amit november 4-én Münnich Ferenc magyar idő szerint 5 óra 5 perckor, szintén Kárpátalja területéről a szolnoki rádió hullámhosszán a „magyar dolgozó néphez” adresszált „nyílt levél”-ként olvasott fel: „Alulírottak Apró Antal, Kádár János, Kossa István, Münnich Ferenc miniszterek, Nagy Imre kormányának volt tagjai bejelentjük, hogy 1956. november 1-jén, megszakítva ezzel a kormánnyal minden kapcsolatunkat, kiléptünk a kormányból és kezdeményeztük a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulását.”³³⁵

Apró Antal és Kossa István az állítólag Budapesten született dokumentumot a rádió közleményéből ismerte meg, így sem az új kormány megalakulásában, nem a nyílt levél

³³² Uo.549.old.

³³³ „Jelcin-dosszié”. 203-204. old.

³³⁴ „Jelcin-dosszié”. 89-92. old.

³³⁵ Szovjetszkij Szozuz i vengerszkij krizisz 1956 g. 577. old.

szövegezésében nem vehettek részt. Ennek ellenére a Pravda november 5-i számában az aláírásukkal jelent meg.³³⁶

Kádár János és Münnich Ferenc 1956. november 4-én hajnalban 5-6 óra körül indultak el Moszkvából Ungvár irányába, majd innen Szolnokra. Az erre vonatkozó moszkvai feljegyzések szerint az indulást magyar idő szerint éjfélre-hajnali egy órára tették.³³⁷

Munkácson találkoztak a magyar pártemberek a szovjet pártemberekkel, onnan folytatták útjukat Ungvárra, itt olvasták, olvastatták be a nyilatkozatokat a rádióba, mert Szolnokra messzebb volt az út, nem értek volna oda november 4-én hajnalra, de nem is lett volna ésszerű a berepülés a Forgószél nevű hadművelet megkezdésekor, hiszen senki sem tudhatta előre, hogyan reagál a magyar honvédség a szovjet erőkre.³³⁸ Valószínűleg erre utal Rákosi Mátyás is, amikor ezt mondja Zsukovnak: „ha november 4-ére ... nem tudjuk elkezdni, akkor... aznap már olyan vérfürdővel kell számolnunk, amelynek rengeteg elvtársunk esik áldozatul.”³³⁹

Tizenöt perccel a nyílt levél felolvasását követően, november 4-én 5 óra 20 perckor a szabad Kossuth Rádió megszakította adását: „Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar kormányt. Csapataink harcban állnak, a kormány a helyén van.”³⁴⁰ Hangzik el Nagy Imre beszéde, aki mit sem tud az elmúlt napok moszkvai tárgyalásairól.

A fent vázoltak szerint a „Szolnokon megalakult kormány híre egy nappal korábban jutott el a Szovjetunióba, Ungvárra, mint Szolnokra. Ezt támasztja alá Kádár egy későbbi, 1959. december 7-én tett kijelentése a megyei pártbizottság erkélyéről: „Három évvel ezelőtt, amikor a magyar nép nehéz helyzetben volt, én már jártam ezen a vidéken. Azért jöttünk ide, hogy testvéri segítséget kérjünk a szovjet néptől” — mondta, amikor visszakísérte szovjet területre a Magyarországra látogató Nyikita Hruscsovot. Ezt Hruscsov halála után Nyugaton megjelent emlékiratai is alátámasztják. A hivatalos párttörténet azért nem szól Kádár és Münnich szovjetunióbeli, kárpátaljai látogatásáról 1956.-november 1-3 között, mert ha az új kormányt a

³³⁶ Uo. 578. old.,

Pravda, 1956. november 5.-ei száma.

³³⁷ Döntés a Kremlben, 1956. 90. old

³³⁸ Fekete István: „A forradalom és a Forgószél hadművelet”, Jászkunság, 2001/3-4. 132.old.

³³⁹ Rákosi Mátyás: „Visszaemlékezések 1940-1956”, II. kötet, Szerk: Feitl István, Gellériné Lázár Márta, Sípos Levente, Napvilág Kiadó, Budapest, 1997, 1036-1037.old.

³⁴⁰ A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956.október 23-november 9. Főszerk.: Gyurgyák János, Századvég kiadó és Nyilvánosság klub, Bp.1989 487. old.

Szovjetunióban alakították, akkor az nem magyar, nem forradalmi, nem munkás-paraszt és nem kormány.

Megerősíti Kádár János kárpátaljai tartózkodásának tényét Balla László, aki 1956 november első napjaiban az Ungvári Tankönyvkiadó magyar szerkesztőségének vezetőszerkesztőjeként dolgozott. November 3-án éjszaka az Ungvári Rádióba rendelték őt, és a területi pártbizottságba a beregszászi laptól Lusztig Károlyt. A stúdióba természetesen katonatisztek jártak be. Az elejtett szavakból tudták, hogy Kádár János Kárpátalján tartózkodik, Ókemencén, a területi pártbizottság nyaralójában. „Én tehát nem láttam, nem találkoztam vele — emlékezett Balla —, viszont november 3-án a kora esti órákban egy Prihogyko nevű moszkvai propagandafőnök berendelt szolgálatra, letett egy iratcsomót az asztalomra. Első ízben történt meg, hogy kész magyar szöveget kaptam. Ezt tehát nem kellett fordítani. Így kaptam egy anyagot kontrollszerkesztésre, hogy nézzem meg nyelvi szempontból és stilizáljam. Magyar szöveg volt, de épp elég munkám akadt vele. Megoldásaiból, a nyelvi fordulataiból lehetett tudni, hogy fordítás, tele volt russzicizmussal. Jellegzetes fordulataiból is nyilvánvaló volt, hogy oroszról fordították.... Kádár szolnoki beszéde volt.”³⁴¹

Lusztig Károly elmondja, hogy nem mondták el neki milyen ügyben kell ilyen hirtelen Ungvárra utaznia éjszaka, de ott már Podgornij – Ukrajna Kommunista Pártja Központi Bizottságának másodtitkára – várta. Majd átnyújtottak neki néhány gépelt ívet, hogy fordítsa le: a szovjet hadsereg felhívását a magyar néphez. A szövegből rögtön tudta, hogy a szovjet hadsereg akcióba lép. Épphogy befejezte volna a fordítást, megszólalt a K-vonal (ezen lehetett külön vonalon hívni a pártbizottságot) készüléke. Egy mély hang szabatosan, gondosan ejtve ki a szavakat, egyes szövegrészeket megismételve, diktálta a „Magyar Forradalmi Munkás- Paraszt Kormány felhívását a magyar néphez. A kézzel írott szöveget majd Barzsó Tibornak adták oda, hogy szedje ki az újságnyomdában, ő ugyanis akkor ott dolgozott. Jelenleg az Együtt c. folyóirat olvasószerkesztője. Majd odahívták Balla László író, az említett szöveg kontrollszerkesztésére.”³⁴²

Ezek után a Magyar Rádió elnöke Afanaszij Lavrenyijevics Prihogyko a rádióba hívatta Sándor Lászlót, hogy egyenes adásba olvassa be „Magyar Forradalmi Munkás- Paraszt Kormány felhívását a rádióba. Az adást néhányszor megismételték. Pár órával később a szolnoki rádió hullámhosszán is egy időben.”³⁴³ A szovjet hadsereg nagy teljesítményű mozgó katonai adót

³⁴¹ Interjú Balla Lászlóval

³⁴² Interjú Lusztig Károlyval

³⁴³ Sándor László: „Emlékezés és vallomás”, 1993.

működtetett valahol Szolnoktól keletre, valószínűleg Karcag közelében.³⁴⁴ Ezt bizonyítja az is, hogy a 0,4 kW-os szolnoki kisadó sugárzását ugyanis sohasem lehetett fogni külföldön, csak most, november 4-én, a szovjet támadás napján. Kövér Gyulának, a stúdió technikusának elmondása szerint aznap a kisadót be sem kapcsolták, és a 16 órakor megkezdődött adást csak vezetékös rádióon közvetítették.³⁴⁵

„... a szolnoki rádióból november 4-én délután sugárzott műsor soha nem került az éterbe, csak a vezetékös rádióon volt hallható... 1956. november 4-én hajnali 4 óra 30 percig a külföldi hallgató-állomások nem tudták rögzíteni az akkoriban Damjanich-rádióknak nevezett, gyenge térerősségű szolnoki adás műsorát. Az említett időponttól kezdve viszont igen...– emlékszik vissza Kövér Gyula.³⁴⁶

Kovács Árpád, – 1956-ban a szolnoki rádióállomás egyik alkalmazottja – elmondja, hogy: „... Addig tekergettük, csavargattuk rádióink keresógombjait, hogy a kora délelőtti órákban megtaláltuk az éterben Kádár János későbbiekben ismertté vált beszédét. Sőt fel is vettük egy „Vörös szikra”, magyar gyártmányú magnetofonra. A középhullámú adás minőségéből arra következtethettünk, hogy vagy távoli adást veszünk, vagy mobil, tehát mozgó katonai adó rosszul modulált adását halljuk...Ogyincov városparancsnok, délután három órakor, november 4-én Fjodorov gárdaezredes közvetítésével utasított bennünket, hogy 19 órától a helyi, tehát a szolnoki stúdióból kapott – Kossuth Rádió Budapest– konferálással bejelentkező műsort sugározzuk az 539-es Kc-on, a 135 kW-os Petőfi adón, amely a Kossuth adó távtartaléka volt. Az adó üzemzavara miatt – egy transzformátor égett ki – a műsor sugárzása csak 22 óra 5 peckor kezdődhetett meg... Ungvár, vagy mozgó katonai adók sugározták a nem létező kormány felhívását, a kormányfő beszédét..”³⁴⁷

Kádár János Ókemencén való tartózkodását megerősít egy agyor KGB ügynökként dolgozó ókemencei lakos, Iván Mihájlovics Kizmá, aki személyesen látta Kádár Jánost egy éjszaka Ókemencén.

Az Ungváron élő, volt nagykátaügyvéd, Gábor Mózes, aki 1919 után a Szovjetunióba emigrált, egykori szociáldemokrata politikus is alátámasztja, hogy Kádár és Münnich Ungváron szállt meg 1956 november 3-áról 4-re ébredő éjszaka.³⁴⁸

³⁴⁴ Tiszai Lajos: „Szolnokország”. Szolnok, 2001, 125.old.

³⁴⁵ Fekete István: „A forradalom és a Forgószél hadművelet”, Jászokunság, 2001, 131.old.

³⁴⁶ Nagyalöld, 1992. október 22., 6. old.

³⁴⁷ Nagyalöld, 1992. október 22., 6. old.

³⁴⁸ Tiszai Lajos: „Szolnokország”. Szolnok, 2001, 127.old.

Így tehát ma már azt is tudjuk, hogy Kádár szolnoki beszédét Ungvárról sugározták. Kádár november 1-e és 4-ke között megjárta Moszkvát és Ungváron keresztül tért vissza Szolnokra.

A Jelcin által Magyarországnak átadott dokumentumok között mindenféle kísérőlevél nélkül fekszik „a magyar forradalmi munkás és parasztkormány” (ekkor még betű szerint így!) felhívásának magyar nyelvű gépiratos fogalmazványa, helyenként kéziratos javításokkal.³⁴⁹ Két kézírás volt megkülönböztethető. Az egyik Kádár Jánosé, a másik valószínűleg Münnich Ferencé.

A dokumentumból szinte kétséget kizáróan megállapítható, hogy a „magyar” kormány első felhívását oroszul fogalmazták, oroszból fordították magyarra, s az újdonsült magyar miniszterelnök, illetve helyettese jórészt csak stiláris javításokat végzett rajta - kevés kivételtől eltekintve. A feltehetően Münnich kezétől származó javítások közül nem stiláris a „Rákosi és Gerő vezetése” helyére írt „Rákosi és Gerő klikkje” kifejezés, valamint a „Munkások! Dolgozó Parasztok! Értelmiségiek!” megszólítás után beírt „Fiatalok!” szó.

Kádár javításai közül a legfontosabb az, amellyel Marosán Györgyöt a kormánylistában, ahol a gépelt szövegben eredetileg csak a hatodik helyen, könnyűipari miniszterként szerepelt, a harmadik helyre szúrta be, államminiszternek, rögtön a miniszterelnök-helyettes után. Kádár egy másik lényegi javítása, hogy az első mondatban eredetileg szereplő „szeptember 23-án” helyett a helyes dátumot, október 23-át írta be.

Egyébként a fent említett dátumtévesztés már önmagában is csaknem bizonyossá teszi, hogy az eredeti szöveg orosz nyelven íródott, hiszen a forradalmat Budapesten átélt ember 1956. november elején aligha téveszthette volna el az október 23-i dátumot. De erre jó néhány más bizonyíték is van, mivel az ügyetlen, valósággal kontár fordításban számos olyan fordulat szerepel, amelyet magyar ember, ha mégoly műveletlen is, egyszerűen nem ír le. Ilyen például rögtön az első mondat, s különösen az a fordulat, hogy a „tömegmozgalom... veszélybe hozta szocialista vívmányainkat...” Hasonlóan magyarul beszélő ember által elkövethetetlen hiba a 2. oldal egy áthúzott mondatában szereplő „a reakciók nem arra igyekeznek...” Árulkodó a 4. oldalon szereplő „tudva vagy tudatlanul” is (az „akarva vagy akaratlanul”, avagy „tudatosan vagy öntudatlanul” kifejezés helyett). Ugyanilyen az eredeti szövegben szereplő „függetlenül azok *szociális rendjétől és igazgatási formájától*, amelyet ismeretlen kézírással társadalmi rendre és államformára javítottak a végleges szövegben. Ilyen kiáltóan orosz fordulat „a demokrácia

³⁴⁹ Széchenyi Könyvtár: „Jelcin-dosszié”.

széles kifejlesztése" (a program 8. pontjában), továbbá (a 3. pontban), hogy „A kormány nem *tűri meg*, hogy a dolgozókat bármi ürügy *alapján* üldözzék", vagy a következő megfogalmazás: „Egyidejűleg az elmúlt 12 esztendőben elért haladással...". A példákat még hosszan lehetne sorolni, de erre aligha van szükség, hiszen a szöveg minősége önmagáért beszél, s az orosz nyelvet, valamint az oroszból magyarra történő fordítások néhány évtizedes gyakorlatát némileg ismerők számára szembeötlő, hogy a „forradalmi munkás és parasztkormány" első deklarációját sebtében fordította oroszból magyarra valaki, akinek nem sok fogalma nyelvhelyességről és stílusról. Talán nem véletlen, hogy ezt a szöveget Kádárék sem igyekeztek később nagyon terjeszteni, s például az 1956. november 8-tól kezdve újra megjelenő Népszabadságban már nem is tették közzé.

Ugyanezt a felhívást meglehetősen találni orosz nyelven a Szovjet Kárpátalja (Советское Закарпатье), illetve ukrán nyelven a Kárpát Igaz Szó (Закарпатська Правда) című újságok 1956. november 6-ai számaiban. Ez is érdekesség tárgyát képezi, hogy ugyanazon a napon három nyelven lett megjelentetve a felhívás. Ha ez a magyar nép felhívása, és semmi beleszólása nem volt az oroszoknak a megfogalmazásába, akkor véleményem szerint legalább egy nappal hamarabb kellett volna megjelennie a felhívásnak a magyarországi sajtóban.

Napjainkig a közvélemény úgy tudta, hogy 1956. november 3-án az új forradalmi központ Szolnokon jött létre, s november 4-én innen intéztek kiáltványt a magyar néphez. A tények azt bizonyítják, hogy ez az állítás valótlannak látszik. Egyetlen adat sincs arra bizonyítékul, hogy a felhívást tényleg Szolnokról sugározták volna. Sőt az ismert tények szerint a rádiónak azon napon üzemzavara volt³⁵⁰, így ha oda el is jutnak Kádárék nem tudták volna beolvasni a rádióba a felhívást.

Tiszai Lajos újságíró tényfeltáró riportjai – a stúdió munkatársaival– és a rádióállomás iratai is egybehangzóan cáfolják, hogy a szolnoki adótoronyból hajnali 5 óra körül sugároztak volna, s ekkor a stúdió sem üzemelt.³⁵¹ Alátámasztja ezt Jenvay Kálmánnak, a rádióállomás üzemvezetőjének 1957-ben írt jelentése is.³⁵²

A korabeli üzemnapló kivonatos másolata alapján – az eredeti nincs meg – megállapítható, hogy a 0,4 kW-os szolnoki, úgynevezett kisadó 1956: november 4-én hajnali 4 óra 30 perc után nem sugárzott műsort, november 8-ig nem volt üzemben. Ez azt jelenti, hogy a

³⁵⁰ Cseh Géza: „A Damjanich Rádió hullámhosszán”, Szolnok, Szoltisz KFT, 2003, 170. old.

³⁵¹ Tiszai Lajos: „Szolnokország”. Szolnok, 2001, 120-124.old.

³⁵² „A Damjanich Rádió hullámhosszán”, 20.old.

szolnoki stúdióból november 4-én 22 óra 5 percnél előbb a többször említett felhívás, a Kádár-beszéd nem kerülhetett ki az éterbe.³⁵³

A Kolozsvári utcai stúdióba éjfélkor telefonhívás érkezett Nyíregyházáról, onnan figyelmeztették a szolnoki rádióadásokat, hogy a szovjetek szét akarják lőni az épületet. Demcsák Katalin bemondónő elmondása szerint ezután ki sem mertek menni az utcára, és hogy illetéktelenek ne használják, szétszerelték a legfontosabb műszaki berendezéseket, s a csöveket a kábelcsatornába rejtették. November 4-én hajnali 4 óra 30 körül szovjet katonák megszállták a szolnoki Damjanich Rádióállomást (a szolnoki rádió 1956. október 31-én vette fel a Damjanich nevet, ezzel is kifejezve elkötelezettségét a függetlenségi eszme iránt). A benyomuló katonák megtiltották, hogy a két bemondónő és az ugyancsak jelenlévő technikus elhagyja az épületet. Délelőtt 11-ig őrizték őket, ezután mindhárman hazamehettek. Délután egy óra körül lakásukról ismét a stúdióba vitték őket. Útközben felkeresték Kálmán István, a megyei pártbizottság első titkárát, aki megkérdezte tőlük, hogy hajlandóak-e az új kormánynak dolgozni. Mivel a hátuk mögött fegyveresek voltak: igent mondták. Kövér Gyula 1991-ben, Demcsák Katalin 2001-ben egyaránt úgy emlékszik vissza, hogy a stúdió berendezését érintetlen, szétszerelt állapotban találták. Onnan műsort nem közvetíthetett senki. Az összeszerelés időt vett igénybe, de sietniük kellett, mert egy magyarul is beszélő szovjet tisztől utasítást kaptak, hogy délután négy órakor az adást kezdjék meg. Közben maguk is a rádiót hallgatva, a Kádár-kormány felhívására figyeltek fel. Alighogy lejegyezték a távolról érkező rosszul érthető szöveget, újabb szovjet tisztek érkeztek és magnószalagot adtak át nekik. Kövér Gyulának 17 óra előtt néhány perccel a szalagot az adásba be kellett forgatni, majd félóránként megismételni, ez a nem volt más, mint a Munkás-Paraszt Kormány felhívása, kifogástalan minőségben.³⁵⁴

A bemondónőknek a „Kossuth rádió, Budapest” szöveggel kellett a műsort konferálniuk, de az egyikük egyszer „Kossuth Rádió Szolnok”-ot mondott be, amire a rádióhallgatók valószínűleg meglepetten reagáltak.³⁵⁵ A nyelvbotlásban nem lehet csodálkozni, ugyanis a bemondónők mellett géppisztolyos szovjet katonák ültek.³⁵⁶

Kövér Gyula, 1956-ban a Magyar Rádió szolnoki Stúdiójának vezető technikusa a következő képen emlékszik vissza azokra a napokra:

³⁵³ Nagyalföld, 1992. október 22., 6.old.

³⁵⁴ Tiszai Lajos: „Szolnokország”. Szolnok, 2001, 120-124.old.

³⁵⁵ Tiszai Lajos: „Megalakult Szolnokon a Munkás-Paraszt Kormány”, Nagyalföld, 1992. október 22, 5-6 old.

³⁵⁶ Tiszai Lajos: „Szolnokország”. Szolnok, 2001, 125.old.

„November 3-án este úgy 10 óra tájban hagytam el a stúdiót... a készülékeket mondhatom úgy is, illetéktelenek számára működésképtelenné tettem...Pontosa fél öt volt... a szovjet tankok a Rékasi úti laktanyát lőtték. Délelőtt már hallottam a lakásomon a Kádár-kormány felhívását. Úgy ebéd után egy óra tájt jöttek értem, bevittek a stúdióba... A stúdió berendezését úgy találtam, ahogy este hagytam. Ahhoz nem nyúlt senki, az biztos...Két davajgitáros Iván a hátam mögé állt, egy magyarul beszélő tiszt meg közölte velünk, pontosan négy órakor kezdődik az adás. A bemondónők mellett is géppisztolyos katonák ültek. Pontosan 16 órakor feltoltam a keverőasztal kulcsát adásra., a bemondónő kezében ropogott a papír, a keze remegett, de azért konferált: „Kossuth Rádió Budapest”... öt óra előtt néhány perccel hoztak...egy adásra kész magnetofonszalagot... és ezt a szalagot félóránként kellett beforgatnom az adása... a Kádár-beszéd volt. Jól felszerelt stúdióban készülhetett a felvétel, mert műszakilag hibátlan volt.. A délelőtti adások hangtechnikai minősége viszont csapnivalóan fedingens...Kádár János sosem járt a szolnoki stúdióban.”³⁵⁷

Mivel délután egy óra körül a rádióstúdió berendezése ugyanúgy volt, ahogy Kövér Gyula hagyta, azaz kikapcsolt állapotban, akkor innen hajnalban nem sugározhatták a Kádár-kormány megalakulásáról szóló hírt.

A Damjanich Rádió megszokott adását csak 22 óra 5 perckor kezdte. A stúdió és a rádióállomás megszállására sem azért volt szükség, hogy a Kádár-kormány megalakulását innen adják először hírül, hanem, hogy a szolnoki rádió ne működjön, s a szolnoki rádiósok nehogy megzavarják az Ungvárról és a mozgó szovjet katonai adókról leadott közleményeket.

A hatvanas évek elején Gál Gyula, a szolnoki stúdió 1956 után kinevezett vezetője, a stúdió pánccélsekreányében őrzött két magnetofontekercset a Budapestről Szolnokra érkező bizottság előtt meg kellett, hogy semmisítse. A stúdió udvarán égették el. Az égetés előtt Kövér Gyula és Kovács Árpád mindkét szalagba behallgatott – az egyik rossz a másik jó minőségű felvétel volt, de tartalmi különbségek is voltak a két szalag között.– Emlékezett vissza Kövér és Kovács.³⁵⁸

Így tehát már azt is tudjuk, hogy csak november 4-én a déli órákban érkezik Szolnokra Kádár János. Kádár 17-18 óra körül találkozik a városi pártbizottság épületében a helyi párt és tanácsi funkcionáriusokkal, akikkel éjszakába nyúló beszélgetést folytat.³⁵⁹

³⁵⁷ Nagyalföld, 1992. október 22., 6.old.

³⁵⁸ Nagyalföld, 1992. október 22., 6. old.

³⁵⁹ Uo.176. old.

Kádár János november 4-én csak az esti órákban kereste fel a város és a megye több vezetőjét, hogy tájékoztassa őket az időszerű kérdésekről és a politikai helyzetről.³⁶⁰ Ha már november 3-án Szolnokról hangzik el a felhívás miért nem tette meg ezt a lépést Kádár november 3-án vagy legalább november 4-én reggel? A válasz egyszerű: mert nem volt Szolnokon. Ha ott lett volna az azokban a napokban – a szolnoki levéltárból előkerült – a jegykönyvekben legalább említést tettek volna arról, hogy Kádár a városban van, vagy a városba jön, és ha nem is a jegyzőkönyvek, de legalább a Szolnokon megjelent sajtó írt volna róla. (A forradalom napjaiban Szolnokon megjelent sajtó minden lapját átnéztem).

Ez is azt bizonyítja, hogy Kádár nem olvashatja be a felhívást kora hajnalban Szolnokon, hisz nincs is ott, mivel csak kora délután érkezik meg oda.

Dancsi József, a Szolnok Megyei forradalmi Munkástanács elnökének Dr. Mizsei Bélával történő beszélgetéséből tudjuk, hogy Dancsit november 5-én Kádár magához rendelte a szovjet laktanyába. Kádár arra kérte vállaljon tisztséget a közéletben, mert rá hallgatnak a munkások. Dancsi elmondja, hogy a november 5-i kormányülés a megyei tanácsházán volt. Ezen a kormányülésen Kádár nem volt jelen, de a városban senki nem látta Münnich Ferencet és Dögei Imrét sem. Münnich nem jelent meg azon a szűk, november 4-i pártaktíván sem, amelyet Kádár tartott. November 5-én érkezik meg Marosán s Kádár közli vele, hogy Münnichet már előre küldte Pestre, Apró Antalt a tököli repülőtérre hagyta. Rónai Sándort november 4-én hajnalban a nemzeti erők letartóztatták. Kossa István csak november 6-án érkezett meg, Horváth Imre Prágában volt.³⁶¹ A felsorolt tények alapján a november 5-ei kormányülés nem igazán nevezhető kormányülésnek.

Annak ellenére, hogy az új kormány vezetői nem voltak a megyei tanácsházán, november 5-én hajnalban kivezényelték a Kilián György Repülőtisztviselői Iskola egyik növendékszázadát a megyei tanácsháza őrzésére. Ugyanis a itt tartózkodtak: Berei Andor, Andics Erzsébet, Hidas Antal és mások,³⁶² tartalékkal arra az esetre, ha netán Kádárt és Münnichet valami baj éri, vagy esetleg nem érnének Magyarországra időben.

Az említettek a szovjet katonai titkosszolgálat már a november 4-i offenzíva előtt a tököli repülőtérre vitte. Marosán november 5-én találkozott velük , elítélően írt róluk: „Hatalmon

³⁶⁰ Cseh Géza: „Válogatás az 1956-os forradalom levéltári dokumentumaiból”, Szoltisz KFT, Szolnok, 2006, 229.old.

³⁶¹ Nagyalföld, 1992. október 22., 4. old.

³⁶² Tiszai Lajos: „Szolnokország”, Szélrózsa Kiadó, Szolnok, 2001, 129.old.

voltak, még hozzá családi összefonódással. A Berei, Andics és a Farkas család hitbizománya lett az ország...”³⁶³

Tartalék kormány volt a szovjetek részére a tanácsházán őrzött társaság, főleg arra az esetre ha netán Kádárral nem tudnak megegyezni.

A megyei tanácsháza katonai biztosításáért Fodor Gyula repülőszázados volt a felelős. A vele készített interjúból kiderül, hogy azokban a napokban sem Kádár Jánost, sem Münnich Ferencet nem látta. „Egyikőjük sem járt az épületben. Nekem, mint parancsnoknak arról tudnom kellett volna... Marosán csak november 6-án délelőtt, és nagyon rövid ideig tartózkodott az épületben... Az állítólagos új kormánynak csak három tagja ülhetett november 6-án szovjet tankba: Kádár, Kossa és Marosán. Ennyien voltak...”³⁶⁴ - Emlékezett vissza Fodor Gyula.

November harmadikáról még érdemes tudni, hogy a szolnoki katonai repülőtéren megfigyelő szolgálatot teljesítő tisztek azt jegyezték fel, hogy „ismeretlen berepülés nem történt”. A szolnokiak közül többen is arra emlékeztek, hogy három szovjet helikopter északnyugati irányból november 4-én délelőtt igen alacsonyan repülve érkezett a város fölé. A légtér november 4-i megfigyeléséről már nincs adat, hiszen a repülőteret hajnalban megszállták a szovjet csapatok.³⁶⁵

Fekete István nyugállományú alezredes a szolnokiak visszaemlékezéseiből és az akkor használt repülőgéptípusok sebessége alapján kiszámította, hogy Kádárék legkorábban háromnegyed 11-re értek be Ungváron keresztül Szolnokra, ha Moszkvából hajnalban elindultak.³⁶⁶

Egy „koronatanú” – a későbbi karhatalom parancsnoka, majd megyei párttitkár – így emlékezett a „történelmi” jelenetre a Magyar Hírlap 1991. november 4-i számában, majd pedig a Magyar Televízió A hét műsorának egyik adásában: „Egyszer csak megnyílt az ajtó, szovjet főtisztek, tábornokok léptek be, majd tíz-tizenöt tábornok, főtiszt után civilként megjelent Mikoján, Szuszlov, Andropov, Brezsnyev, Kádár és Münnich, lehettek vagy negyvenen. Kádár odalépett hozzánk, és azt mondta: Közlöm önökkel, hogy megalakult a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány...”³⁶⁷

³⁶³ Marosán György: „A tanuk még élnek” Szerk: Faragó Jenő, Hírlap kiadó, 1989. 126.old.

³⁶⁴ Nagyalföld, 1992. október 22., 5. old.

³⁶⁵ Tiszai Lajos: „Szolnokország”, Szélrózsa Kiadó, Szolnok, 2001, 119.old.

³⁶⁶ Fekete István: „A forradalom és a Forgószeél hadművelet”, Jászokunság, 2001, 132.old.

³⁶⁷ Magyar Hírlap, 1991. november 4.

Itt egy dologra érdemes figyelni, hogy a szovjet tisztok, tábornokok, politikusok miért voltak szükségesek a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulásának ünnepélyes bejelentéséhez.

Kablay Lajos alezredes, a Kilián Repülő és Hajózó Tiszti iskola parancsnoka 1957-ben írt egy 13 oldalas vallomást, amely alátámasztja azt, hogy Kádárék november negyedikén érkeztek a szolnoki repülőtérre.³⁶⁸

Marosán György pedig csak november 5-én érkezik Szolnokra, akit tudta nélkül választottak államminiszternek az új kormányba.³⁶⁹

November 4-én „Nyolc óra körül a rádió elnémult, nekünk azonban hírek kellene. Erdélyi Karcsi mindent megpróbál: Pozsony, Újvidék, Kolozsvár, Munkács, majd Moszkva, de az istennek sem jön be semmi. E nagy keresésben hirtelen magyar beszéd hangzik fel, nem tudjuk honnan. Többször ismétlik: „Maradjon mindenki a rádiónál, fontos hírt közlünk”...felhangzik a Kádár felhívás...felsorolják a minisztereket... Most már tudom hol van Kádár és azt is, hogy miért s hogyan kerülök tudtom és beleegyezésem nélkül a kormányba...”³⁷⁰

Marosán november 5-én megkérdezi Kádártól, hogy hol van a többi miniszter, amire Kádár azt feleli, hogy „hát úgy kell összeszedni őket...Igen sajnálom, hogy nem tudtam neked üzeni. Gyorsan kellett cselekedni... Ha egyetértesz velem, Friss Istvánt is idehozom Ungvárról...”³⁷¹

„Kádár azt mondta, hogy mindezt (a kormánnyal kapcsolatos kérdéseket) a szovjet elvtársakkal és a szomszédos szocialista országok vezetőivel már megbeszélte. Az új kormány a szovjetunió katonai segítségét kéri a fegyveres ellenforradalom leveréséhez...november 5-én a szolnoki rádión keresztül fordultunk felhívással a testvéri szocialista országok kormányaihoz...”– Emlékszik vissza Apró Antal³⁷²

Andropov november 4-én jelenti Moszkvának hogy a következőket, hogy csapatok bevonultak Budapestre sikerült kapcsolatot teremteni Dobi I, Rónai S., Kristof I., Pongrácz K és más „elvtársakkal” a Parlamentben, akik azonnal munkához akartak látni, de nem tudták mivel

³⁶⁸ Hadtörténelmi levéltár, Budapesti Katonai Bíróság iratai 716/1957

³⁶⁹ Marosán György: „A tanúk még élnek” Szerk: Faragó Jenő, Hírlap kiadó, 1989. 125., old.

³⁷⁰ Uo. 120-121.old

³⁷¹ Uo.126-127.old.

³⁷² Berecz János: „Visszaemlékezések 1956” Szerk: Baló György, Koncz István, Maros Dénes, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1986, 36-39.old

kezdjék és féltek, hogy hibát követnek el. Azt is jelenti Andropov, hogy nincs kapcsolatuk Kádáral, Apróval és Münnichel.³⁷³

A kormány november 6-án – Kádár János, Kossa István és Marosán György – az esti órákban szovjet katonai kísérettel távozik Szolnokról Budapestre.³⁷⁴ Csak 1956. november 7-én gyűlnek össze a kormánytagok és kezdődik el az első minisztertanácsi ülés.³⁷⁵

Az 1956. november 7-ei ülésen született jegyzőkönyv szerint az első pontban határozat születik a Kormány megválasztásáról, az állami-gazdaság egyes ágazatainak vezetéséről. És még ugyanebben a pontban rögzítik, hogy aznap délután 14:00 órakor leteszik az esküt. A 9. pontban pedig rögzítik Marosán, Dobi, rónai feladatait, mégpedig azt, hogy tartsanak beszédet, amit röplapokon és a rádión keresztül széles körben nyilvánosságra kell hozni, csakúgy mint a kormányrendeleteket is. Az ülésen jelent volt Kádár J., Kossa I., Apró A., Dobi I., Marosán Gy., Dögei I., Dr. Münnich F., Sebes I., Gáspár S.³⁷⁶ A következő ülést a Magyar Országos Levéltárban őrzött jegyzőkönyvek szerint 1956. november 10-én tartották, majd november 12-én, 13-án, 15-én, 19-én, 27-én ezt követően pedig hetente egyszer csütörtökönként reggel 9:00 órától.³⁷⁷

A KB Külügyi Osztálya, Adminisztratív Osztálya a továbbiakban sokáig azzal foglalkozott, hogy megfelelő pártemberek kerüljenek a vezetői székekbe, de semmiképp sem fiatalok.³⁷⁸

Rákosi pedig sokáig azt gondolta, hogy ha ő marad az első titkári tisztségben, akkor a nemzeti felkelés nem következett volna be.³⁷⁹

A moszkvai nagykövetség jelentéséből tudjuk, hogy munkájukat három periódusra osztották: „1. Az ellenforradalmi és az ezt közvetlenül megelőző periódusra, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulásáig. 2. A november 3-a utáni időszak, a párt- és a kormánydelegáció moszkvai tárgyalásainak befejezéséig. 3. A magyar-szovjet párt- és kormánynyilatkozat aláírásától napjainkig.”³⁸⁰ Ebből is látszik, hogy a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány már november 3-án létező tény volt a szovjet vezetőség körében.

³⁷³ „Jelcin-dosszié”, 94.old.

³⁷⁴ Marosán György: „A tanúk még élnek” Szerk: Faragó Jenő, Hírlap kiadó, 1989, 128-129.old.

³⁷⁵ Uo. 130-131.old.

³⁷⁶ XIX-A-83-a-1956.IX.07. 50991. d.

³⁷⁷ Uo. 50992. d.

³⁷⁸ MOL 288f32/1957/1.óp, illetve 288f 30/1957/1őe.

³⁷⁹ Hegedüs András: „a történelem és hatalom ígézetében” életrajzi elemzések, Kossuth Könyvkiadó, 1988, 324.old.

³⁸⁰ MOL, IXI-J-1-j-SzU-26/a-004912-1957, 511-514.old.

Kádár János Kanyó Andrásnak azt nyilatkozta 1989-ben, hogy november 2-án és 3-án Moszkvában tárgyalt több szocialista ország és testvérpárt vezetőivel a magyarországi helyzet alakulásáról. Arra a kérdésre is válaszolt, hogy hogyan és miért távozott Budapestről. Azt, hogy erőszakkal szállították őket a Szovjetunióba, határozottan elutasította.

„Azokban a napokban sok furcsa dolog történt, de azért ez elég nevetséges állítás. Alighanem azok találták ki és terjesztették, akik úgy akarták a dolgokat beállítani, hogy ami november 4-én és azt követően történt, az szovjet parancsra történt, hogy mi, akik meg akartuk akadályozni a kibontakozó katasztrófát, nem voltunk a magunk urai... A szovjet vezetés képviselőivel nemcsak Nagy Imre állt kapcsolatban, nemcsak vele konzultáltak. Azokban nehéz a napokban a magyar vezetés más tagjaival együtt engem is megkérdeztek, véleményünket meghallgatták...Úgy emlékszem, Münnich elvtárs vagy az ő közvetlen munkatársai biztosítottak gépkocsit, azzal mentünk a szovjet nagykövetségre. Ott kaptunk egy másik gépkocsit és kíséret, így jutottunk Tökölre a szovjet katonai repülőtérre...Ungváron valóban jártunk, de ott mi kormányt nem alakítottunk. Azt, hogy egy független magyar kormány ne magyar földön alakuljon meg, azt sem én sem Münnich Ferenc nem vállaltuk volna...Münnich Ferenc és sokan mások, katonák, tisztek és pártmunkások a szovjet csapatokkal együtt nyomultak be Budapestre. Én néhányad magammal Szolnokon maradtam és ott kezdtük el a szervezést...A katonai vonatkozású feladatok Münnich elvtársra hárultak, nekem a kormány és a pártlapjának szervezésével kellett foglalkoznom...³⁸¹

Veljko Mičunovič – Tito moszkvai nagykövete– megcáfolja Kádár állítását. „Ma, azaz november 2-án telefonon beszéltem Bulganyinnal, aki azt az örömteli hírt tudatta velünk, hogy Münnich Ferencnek és Kádár Jánosnak sikerült elmenekülnie Budapestről és most repülőgépen útban vannak Moszkva felé. Hruscsov ennek óriási jelentőséget tulajdonít. Azt kérdezi tőlünk, tudunk-e valamit Apró Antalról. Nagyon fontos lenne, hogy ő is ép bőrrel megússza és meg tudjon szökni... Malenkov nem hagy kétséget afelől, hogy a Szovjetunióban minden készen áll, s hogy a Nagy Imre kormánya elleni újabb katonai intervenció minden pillanatban megkezdődhet. Az is nyilvánvaló, hogy az oroszok frontálisan és nagyon keményen fognak támadni...³⁸²

És hogy miért kellett titkolni a kormány megalakulásának körülményeit? A látszatok miatt! Ne mondhassa senki, hogy előbb kezdődött a szovjet katonai intervenció, mint ahogyan a

³⁸¹ Magyarország, 1989. június 16., 4-5old.

³⁸² Veljko Mičunovič: „Tito követe voltam”, Moszkva, 1956-1958, Interart Kiadó, Budapest, 1990, 130.old.

„kormány” megalakult, éppen ezért körültekintőek voltak, és hogy mindenképpen véghez tudják vinni elgondolásiakat 3 lehetséges csoportot is előkészítettek a kormányalakításra: Uszpenszkojében Rákosiék volt az egyik, Bereiék Szolnokon a második és Kádárék a harmadik.

A fent említett tetteikkel bizonyítani igyekeztek még azt is, hogy Kádárt és Münnichet nem a szovjetek tették meg vezetőkné, s hogy nem külföldön alakult meg a magyar „kormány”.

A forradalmárok deportálása a Szovjetunióba

Manapság már megközelítőleg arra is választ lehet adni, hogy a szovjet katonai hatóságok hány száz magyar fiatalot internáltak és tartottak fogva börtöneikben 1956 végétől hosszú hónapokig.

Sajnálatos, de megérthető, hogy a még élő magyar szem- és fültanúk napjainkban is félnek megnyilatkozni, és csak kevesen járulnak hozzá nevük, adataik vagy pláne fényképük közléséhez. Ugyanis az ÁVH és a „feloszlata” után a rendőrségbe beépített emberei testi -lelki sanyargatásba kezdtek, s a forradalom után is hosszú évtizedekig sanyargatták a szovjet börtönöket megjártakat.

A nyíregyházi a vasutasok, utasok és a vasúti állomások környékén élő emberek elmondása alapján szerzett tudomást a magyar szabadságharcosok többsége a szovjet börtönökre való deportálásokról. A marhavagonokba zárt magyarok az állomásokon történő megálláskor vagy áthaladáskor a Himnuszt énekelték és nevüket, lakcímüket tartalmazó cédulákat dobtak ki a szellőző rácson keresztül. Ezek a jelzések jutottak el Nyíregyházán is a sztrájkolókhöz, a munkástanácsokhoz, akik megszervezték a sztrájkokat. Eleinte a hatóságok, vezetők tagadták, hogy hihetetlennek tartották a deportálást. A lakosság bizalma azonban már réges-régen elfogyott, s így kénytelen volt az MSZMP Szabolcs-Szabolcs megyei elnöksége és a megyei tanács végrehajtó bizottsága tényfeltáró különbizottságot kiküldeni, amely a helyszínen megállapította: „november 14-én délelőtt 3 órakor valóban előfordult az a sajnálatos eset, hogy egy hat kocsiából álló szerelvény, amelyben magyar foglyok voltak, elhagyta országunk határát”³⁸³

Ez az 5 tagú bizottság a megyei pártbizottság autóján ment végig a vasútvonal mentén Kemece, Demecser, Pátroha, Kisvárada, fényeslitke, Komoró, Tuzsér érintésével Záhonyba. Minden község érintésével informálódtak a lakosokkal elbeszélgetve, így több mint 100 cédulát gyűjtöttek össze. A bizottság Záhonyban egyenesen az állomásfőnök helyett dr. Münnich Ferenc fegyveres erők minisztere által újonnan kinevezett Kovács nevezetű kormánybiztoshoz ment, aki a beszélgetés végén megkérdezte a nyíregyházi küldötteket: éreznek-e elég bátorságot magukban, mert itt a sikerért küzdeni kell. Az igenlő válasz után a kormánybiztos rendkívüli magyar-szovjet tanácskozást hívott össze. Az összegyűjtött cédulák bemutatása meggyőzte a szovjet felet, el kellett ismerniük a deportálás tényét. A kormánybiztos telefonon beszélt dr. Münnich Ferencsel, aki nem tudott semmit az elhurcolásról, s azonnali tájékozódást és gyors

telefon-visszahívást ígért, valamin kérte, hogy a záhonyi tanácskozók együttmaradását. Münnich rövidesen a következőket telefonálta: alsóbb fokú szovjet katonai parancsnokság végezte a deportálásokat, amelyet azonnal leállított.³⁸⁴

Fényeslitkén a bizottság talált egy füzetet, amelyben 20 pesti ember neve, valamint lakcíme mellett a következő szöveg: „Kedves Honfitárs! Ki ezt megtalálja, legyen szíves értesíteni a hozzátartozóinkat, hogy élünk és kivettek bennünket a SzU-ba.” Egy vállalati tisztviselő értesítette a családokat, de sajnos vállalati cégjelzésű borítékokat használt, valamint a pesti családok köszönő levelei is mind a vállalathoz érkeztek. Természetesen a tisztviselőt meghurcolták, majd a megyei börtönbe került.³⁸⁵

A Bálint Pál vezetése alatt álló bizottságnak köszönhetően lelepleződtek a Nyíregyháza környékéről Szovjetunióba zajló deportálások, de ez nem azt jelenti, hogy a deportálások teljesen meg is szűntek volna.

A fentiekhez hasonló cédulákat találtak a kárpátaljai lakosok Csap-Ungvár vasútvonalon, amelyek közül a legfontosabbak azok, amelyek segítségért kiáltanak gyermekeik megmentéséért.³⁸⁶ Ugyanis a buzgó ÁVH gyerekeket is hozott a Szovjetunióba, akiket az onokóci gyermekotthonba akartak elhelyezni. De a vagonokból kidobott céduláknak köszönhetően kárpátaljai szülők jelentkeztek a gyermekek örökbefogadásáért, hogy azokat a forradalom után vissza tudják juttatni vérszerinti szüleikhez. Természetesen a szovjet hatóságok tagadták, hogy gyerekeket helyeztek el a gyermekotthonban, de ennek a lépésnek köszönhetően viszont visszaszállították a gyerekeket Magyarországra.³⁸⁷

Megbízható adatokat és dokumentumokat találunk a deportálásokról két orosz hungarológus Vjacseszlav Szereda és Alekszandr Sztikalin közösen összeállított könyvében: „Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából.” Az iratok tanúsága szerint Szerov tábornok 1956. november 11—én azt jelenti Hruscsovnak, az SZKP KB főtitkárának, hogy november 10-ig 3773 főt tartóztattak le. A letartóztatottak közül több mint 700 főt katonai fedezettel Csap állomásra irányítottak.³⁸⁸ November 13-án Szerov ismét jelentést

³⁸³ MSZMP 1989-ben kiadott 183.sz. dokumentuma: „1956 októbere Szabolcs-Szatmár megyében ” címmel

³⁸⁴ Dr. Fazekas Árpád: „1956 Szabolcs-Szatmárban a valóságban”, Kiadja: Történelmi Igazságtétel Bizottság, Nyíregyháza, 1994, 57-61.old.

³⁸⁵ Uo.58.old.

³⁸⁶ Interjú Paládi Máriával-beregszászi lakos, Rohály Gyulával-ungvári lakos

³⁸⁷ Interjú Árpá Istvánnal-ungvári lakos

³⁸⁸ Vjacseszlav Szereda és Alekszandr Sztikalin :Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából, 1993, Budapest, 145.old

tesz Hruscsovnak, miszerint november 10-én és 11-én 83 főt, a hadművelet első napja óta 4056 főt tartóztattak le, közülük 767 főt Csop állomásra irányítottak, róluk nyomozati anyagot készítettek. Szerov szóvá teszi, hogy Münnich felvetette azt a kérdést, hogy vessenek véget a megyékben foganatosított letartóztatásoknak, mivel válaszul a munkások sztrájkolnak. Különösen nagy az elégedetlenség amiatt, hogy a letartóztatottakat Szibériába szállítják. De Szerov szerint nem kell engedményeket tenni, mivel a gyakorlat azt bizonyítja, hogy a „reakcióknak tett legkisebb engedmény is újabb követeléseket és fenyegetéseket von maga után”.³⁸⁹

Ugyanebben a jelentésben Szerov beszámol arról, hogy november 9-én este Kádár és különösen Münnich igen feldúlt volt Nagy Tamás egyetemi professzor letartóztatása miatt, aki az egyetemi hallgatók felkelésének szellemi vezére, minden kormány ellenes megnyilvánulás aktív résztvevője volt. Nagy Tamás azért indult a jugoszláv követségre, hogy felvegye a kapcsolatot Nagy Imrével, de a kapu előtt letartóztatták. Szabadon engedésének kérését Münnich azzal indokolta, hogy Tamást mindenki ismeri, és az egyetemisták tüntetést szervezhetnek. Így Tamást szabadlábra helyezték.³⁹⁰

Münnich maga is kéréssel fordult Szerovhoz, hogy az szervezze meg Budapesten 70 olyan különböző szervezethez tartozó személy letartóztatását, akik november 10-én 15 óra 00-kor akartak tanácskozársra összeülni és a kormánnyal szembeni követeléseiket megfogalmazni. Természetesen Szerov intézkedett ebben az ügyben.³⁹¹

1956. november 13-án Szerov és Andropov a jelentik Hruscsovnak, hogy Kádár és Münnich felkereste őket, és közölték, hogy a szovjet katonai hatóságok egy vasúti szerelvényen a fegyveres felkelésben részt vett magyar fiatalokat szállítottak a Szovjetunióba. Kádár és Münnich ezzel kapcsolatban kijelentették, hogy nem helyeslik az ilyen szovjet eljárást, mert szerintük ez készítette a magyar vasutasokat általános sztrájkra, és rontotta el az egész belpolitikai helyzetet.³⁹²

Münnich kérte, hogy a szovjet csapatok parancsnoksága hivatalos sajtóközleményben bejelentse, hogy Magyarországról senkit nem szállított és nem is fog szállítani a Szovjetunióba.

Kádár és Münnich már november 14-én határozottan tiltakozott a deportálások ellen, főleg a Bálint Pál vezette bizottság bejelentése után. Így Szerov, a szovjet titkosszolgálat

³⁸⁹ Uo.146.old.

³⁹⁰ Uo.147.old.

³⁹¹ Vjacseszlav Szereda és Alekszandr Sztikalin :Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából, 1993, Budapest, 149.old

tábornoka és Andropov szovjet nagykövet beismerték, hogy november 14-én Csap állomásra irányítottak egy kisebb szerelvényt olyan letartóztatottakkal, akik a vizsgálati anyagban úgy szerepeltek, mint a fegyveres lázadás tevékeny résztvevői és szervezői. A szerelvény áthaladt a határon. A szerelvény útja közben a foglyok két állomáson cédulákat dobáltak ki, amelyeken tudatták, hogy Szibériába viszik őket. Ezeket a cédulákat magyar vasutasok felszedték, és értesítették a dologról a kormányt.³⁹³

Szerov és Andropov, a szovjet cselszövészek irányítói, 1956 november 14-én előre közölték a K-vonalon az SZKP Központi Bizottságával, hogy Münnichnek azt fogják mondani, hogy azért akartak letartóztatni és szovjet-magyar határ közelében lévő épületben elhelyezni egy kis csoportot, mert Magyarországon nincs olyan, a foglyok elhelyezésére kellően felkészült börtön, ahol biztosítani lehetne az objektív vizsgálat lefolytatását. Ezek után Szerovék utasítást adtak arra, hogy a jövőben a letartóztatottakat zárt gépkocsikon szállítsák, megerősített konvojokkal.³⁹⁴

Szűcs Sándor, a Záhonyi MÁV állomásfőnöke, egyike volt azoknak akiket az ungvári börtönbe vittek és vallattak. Elmondása szerint sorsuk, itt csak akkor fordult jobbra, amikor a fiatal magyar felkelőknek a szovjetunióba történt tömeges deportálása lelepleződött, főleg a vasutasok és a környék lakosságának segítségével, és azonnali visszahozatalukat a nyíregyházi üzemek munkástanácsai 1956. november 15-én elemi erővel követelték Münnichtől. Így először a tatabányai Bányásziskola 16-17 éves tanulóit, majd a nőket- a Nyugati pályaudvar takarító személyzetét –engedték haza, utána a férfiakat. Ezeket az embereket visszafelé a beregsurányi határátkelőn hozták át Magyarországra, leponyvázott teherautón.³⁹⁵

Ez is bizonyítja azt, hogy Szerovék betartatták a kiadott parancsot: „a letartóztatottakat zárt gépkocsin szállítsák”

4-5 Pobeda személygépkocsival és 1 teherautóval Ungvárra menekült kb. 40 személy, köztük családtagok is. Néhány operatív tiszt, akik részt vettek az ungvári börtönben az 1956-os elhurcolt magyarok kihallgatásában. Köztük volt a nyíregyházi Végh György (a szovjet dokumentumokban Vig)³⁹⁶ ÁVH őrnagy főosztályvezető is, aki mielőtt elindult volna a következő utasítást adta helyettesének, Petényi Józsefnek: „Úgy határoztunk Jóska, hogy

³⁹² Uo. 150-151. old.

³⁹³ Uo. 152old.

³⁹⁴ Uo.153.old

³⁹⁵ Kelet-Magyarország, 1991. október 22., 8.old.

³⁹⁶ Dr. Fazekas Árpád: „1956 Szabolcs-Szatmárban a valóságban”, Nyíregyháza, 1944, Történelmi Igazságtétel Bizottság, 1994, 37.old.

elmegyünk! Vigyázz mindenre, nehogy az ügynöki hálózat névsora kijusson a közönség köré!” Végh György főosztályvezető 1956.november 5-én éjjel visszajött a szovjetekkel és itthon folytatta kegyetlenkedését.³⁹⁷

Záhonyt fontos gócnak tekintette a szovjet vezetés. Ugyanis a Magyar Államvasutak Záhony Állomása 1956-ban Magyarország legfontosabb határállomása volt. Egyben ez volt a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa keretében Magyarország folyamatos gazdasági kifosztásának a legfőbb helye. Ennek a rendkívül fontos vasúti gócpontnak volt az állomásfőnöke Szűcs Sándor, akinek vezetésével a magyar forradalmárok, 1956. október 29-én felrobbantották a széles nyomtávú pályaudvar bejáratánál lévő vágányszintbeni keresztezést, amivel elzárták Záhonyban a közlekedést, ezzel arra kényszerítették a szovjet hadvezetést, hogy katonai pontonhidat létesítsen a Tiszán. Ezen a hídon kelt át a szovjet hadsereg november 4-én a szabadság eltiprására. Tóth Főhadnagy a záhonyi református templom tornyából figyelte a szovjet csapatok mozgását a Tisza kárpátaljai partján és jelentette a forradalmároknak. A szovjet katonák november 4-én 58 magyar foglyot vittek át Záhonyból Kárpátaljára. Egy régi, még a csehek által használt vámépületbe helyezték el őket, akiket azonban másnap vissza is vittek, s csak két embert Szűcs Sándort és Könczöl Ernő határőr hadnagy maradt szovjet területen. Ők lettek Szűcs Sándort 40nap után haza szállítottak. Könczöl hadnagyot azonban tovább szállították Sztrij város börtönébe.³⁹⁸ Pintér István nyíregyházi alezredes, akit valamivel később hurcoltak át szovjet földre meg is halt az ungvári börtönben.³⁹⁹

Meghatóan emlékeztek vissza az ötven évvel ezelőtt történetekre az egykoron az ungvári börtön lakói. Elmondják, hogy, hogy az egyszerű orosz nép, a szovjet hadsereg közkatonái, sőt, még a börtönőrök nagy része is együtt érzett a magyar néppel, és együttérzéssel viseltettek a foglyokkal szemben is.

Az 1956-os időszakról Dr. Vándor Béla a Budapesti születésű lakos a forradalom idején 16-éves volt, és a forradalom kitörésének hírére a Sztálin szobor ledöntésére sietett majd a Tompa utcai felkelők csoportjához került. November 9-én tartóztatták le. És miután az ÁVH egy teljes éjszakán át vallatta társairól és azok honlétéről a Kilián laktanyában más forradalmárokkal együtt, vagonokba ültették őket és a Szovjetunió irányába szállították. Ekkor még nem tudták, hogy az ungvári börtönbe szállítják őket, csak a vagonok résein kinézve tájékozódtak. Mikor már számukra kiderült, hogy a Szovjetunióba viszik őket, megpróbáltak nyomot hagyni maguk után.

³⁹⁷ Kelet-Magyarország, 1993.augusztus 3., 5.old.

³⁹⁸ Kelet-Magyarország, 1991, június 15., 7.old.

³⁹⁹ Kelet-Magyarország, 1990. március 3., 7.old.

A legjobbnak látszó pénztárcába egy cédulát tettek, ami tartalmazta a vagonban lévők nevét és címét, majd kidobták. Szülei így szereztek tudomást hollétéről. Az ungvári börtönben a börtönőrök nem tudták, hogy tulajdonképpen Magyarországon mi zajlik. Ők úgy tudták, hogy a Szovjetunió katonái Szuezebe mennek. A börtönőrök nem értettek egyet a szovjet vezetéssel, és igazat adtak a forradalmároknak. A börtönben Vándor Béla elmondása szerint, nem bántották a foglyokat.⁴⁰⁰

Bük János –budapesti születésű magyar állampolgár – visszaemlékezéséből tudjuk, hogy sokszor miután elfogták a magyar felkelőket egymásután vitték őket egy katonai teherautóba kihallgatásra. Pufajkások tolmácsoltak – kárpátaljai magyarok. Aztán marhavagonokba tették őket és kivitték Ungvárra. Ott lekopaszították minden testrészüket, fertőtlenítették a ruháikat. Éjjel-nappal folytak a kihallgatások. Főleg a városi börtönbe vitték a foglyokat. Innen néhányukat elvitték a lengyel határhoz Sztrijbe, ahol ugyanúgy folytatódott a kihallgatás sorozat. Itt azokkal az orosz katonákkal voltak elszállásolva egy ideig, akik átálltak a forradalom oldalára. Uborkalevessel, káposztalevessel, heringgel etették őket, ettől sokan sárgaságot kaptak. Az ENSZ felfigyelt arra, hogy fiatalokat visznek ki a Szovjetunióba, így az ENSZ nyomására végül is „hazalopták” őket.⁴⁰¹

Kutatásaim folyamán kiderült, hogy az Ungvári Katonai Hadbíróóság pincéjében volt a KGB börtöne.⁴⁰² A börtön a csehszlovák érában épült, új volt és modern még angolvécé is volt benne.⁴⁰³

1956. november 19-én Szerov ismét jelentést tesz Hruscsovnak. Míszierint a forradalom ideje alatt az állambiztonsági szervek 1278 főt vettek őrizetbe, közülük 102-öt letartóztattak. Elkoboztak 293 géppuskát, 33 445 lőfegyvert (puskákat, karabélyokat, géppisztolyokat és pisztolyokat), valamint 57 500 gránátot. A hadművelet ideje alatt 4700 főt vettek őrizetbe, közülük 1400-at letartóztattak. 860 főt szállítottunk Ungvárra és Sztrijbe, ahol fogva tartják őket. Hozzá teszi, hogy az őrizetbe vettek és letartóztatottak útnak indítása során az első napokban előfordultak olyan esetek, amikor a katonai egységek parancsnokai a Különleges Ügyosztályon és az állambiztonsági szervek képviselőin kívül önállóan indítottak útnak őrizetbe vettek Csap állomásra, a Belügyminisztérium táborai pedig a velük való egyeztetés nélkül, a szóban forgó

⁴⁰⁰ Interjú Dr. Vándor Bélával

⁴⁰¹ Interjú Bük Jánossal.

Csete Örs: „1956 arcok és sorsok”, Magyar Napló Kiadó, Budapest, 1999, 32-35. old.

⁴⁰² Interjú Lizák Katalinnal 1956-ban titkárnő a KGB épületében.

⁴⁰³ Milován Sándor: „Kárpátaljai mozaik”, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2004, 188-190.old.

személyek nyomozati anyagai nélkül vették át őket. Így az ungvári gyűjtőtábor parancsnoka vette át azt a 68 ipari tanulót, akit az egyik Budapesten állomásozó hadosztály parancsnoka indított útnak. I. Sz. Konyev elvtárs utasítására a serdülők e csoportját visszavitték Budapestre, és szabadon engedték.

Szerovék megszervezték az ungvári és sztriji börtönben fogva tartott letartóztatottak újbóli ellenőrzését és ügyszerkeik összeállítását. E célból a KGB nyomozati csoportfőnökségéről két csoport tapasztalt nyomozót küldtek a helyszínre.⁴⁰⁴

Holodkov belügyminiszter-helyettes november 7-étől 13-ig Ungváron tartózkodott, ahol a magyar „ellenforradalmi felkelés” letartóztatott és a szovjet hadsereg egységei által odaszállított résztvevőinek fogadásával és elhelyezésével foglalkozott. Majd az itt tapasztaltakat Dudorovnak jelenti. Éspedig azt, hogy a Belügyminisztérium munkatársainak egy csoportjával és Berezin ezredessel, a szovjet honvédelmi minisztérium képviselőjével november 6-án Munkácsra érkezett, ahol felvette a kapcsolatot Komarov vezérezredes elvtárssal, a szovjet csapatok parancsnokságának képviselőjével, akivel megállapodtak a magyarországi ellenforradalmi megmozdulásban részt vevő, a szovjet hadsereg egységei által letartóztatott személyek fogadási rendjéről és helyéről. Úgy döntöttek, hogy a szovjet hadsereg egységei valamennyi letartóztatottat az ungvári börtönbe szállítanak. November 7-én a „K”-vonalon folytatott beszélgetést I. A. Szerovval, aki tájékoztatta, hogy a letartóztatottak száma 4-5 ezer fő. Ezt követően az ukrán SZSZK Belügyminisztériumának képviselőivel közösen úgy döntöttek, hogy a foglyokat az ungvári börtönön kívül Sztrij, Drogobics, Csemovci és Sztanyiszlav város börtöneiben kell elhelyezni. A foglyok november 8-án érkeztek az ungvári börtönbe. Ezen a napon Debrecenből és Miskolcra 22 fő jött szállítottak ide

1956. november 15-én az ungvári börtönben 846 fogoly volt, közöttük 23 nő, akik közül 463 főt további fogva tartás céljából Sztrij város és a drogobicsi terület börtöneibe szállítottak. A további fogolyszállítmányokat a sztanyiszlavi, csemovci és drogobicsi városi börtönökben helyezték el.

A foglyok többsége Budapest környékéről (548 fő), Vesztpremből (90 fő), Kaposvariból (45 fő), Szambatelről (55 fő) és Miskolcra (20 fő) lett letartóztatva.

A beérkezett foglyok között jelentős számban voltak a Magyar Dolgozók Pártjának tagjai, a magyar hadsereg katonái és egyetemi hallgatók, valamint 68 1939-1942 között született kiskorú, közöttük 9 kislány. A foglyok jelentős részére vonatkozóan nem voltak megfelelően

kitöltött dokumentumaik. A rendelkezésre álló anyagok alapvetően a helyi magyar hatóságok, a szovjet hadsereg elhárító szervei, a katonák jelentései, illetve a letartóztatottak bemondása alapján készített listák voltak. A foglyok többségénél hiányoztak a letartóztatáshoz szükséges dokumentumok, sőt némelyek még a listákon sem szerepelnek.

Holodkov maga vallotta be a következőket: „figyelembe véve, hogy a letartóztatottak között 14-17 éves kamaszok, közöttük lányok is vannak, feltételezhető, hogy a letartóztatások egy része nem volt megalapozott.”⁴⁰⁵

Majd utasítást adott, hogy a foglyokat a 2-es számú étkeztetési norma szerint lássák el mint ideiglenesen fogva tartottakat, adjanak nekik cigarettát, továbbá napi árfolyamon váltsák be a tőlük elkobzott forintokat szovjet bankjegyekre, tegyék lehetővé, hogy a börtönkantinban megvásárolhassák a legszükségesebb személyes dolgokat (szappant, fogkefét, fogport stb.).⁴⁰⁶

Az ungvári börtönben fogva tartott személyek az interjú alatt elmondták, hogy amíg Ungváron voltak nem bántak velük rosszul.⁴⁰⁷

A Szovjetunióba történt ekkori deportálásokról az iratokban nincs további dokumentum, és mindeddig más forrásból sem állnak rendelkezésre számszerű adatok. Valószínűnek látszik, hogy a Kárpátaljára (a munkácsi és ungvári börtönbe) irányított néhány fogolyszállítmány után a moszkvai vezetés ezt az akciót - a nemzetközi közvéleményre való tekintettel, s talán Kádárék fellépésének hatására - leállította. A deportálás ellen tiltakozott az Írószövetség és a Nagy-budapesti Központi Munkástanács is.

Sebes miniszterhelyettesnek írt feljegyzésben Maráz László 1957. január 17-én a következőket írja: „... a Szovjetunió ellen Magyarországon elkövetett bűnökért kiszabott büntetésüket a szovjetunióban töltik...1956-ban a Szovjetunió több száz magyar állampolgárt átadott az illetékes magyar szerveknek. Az átadás után közölték, hogy az átadottak egy részét téves bírói ítélet alapján ítélték el /általában 10-15 évre/, mások vádiratában a vádak nem kellően megalapozottak, ismét másoknál pedig az ítéletet túl szigorúnak találta a szovjet felülvizsgáló bizottság. Az átadottak egy részénél a bizottság az ítéletet megerősítette, ezek büntetésük hátralévő részét Magyarországon töltik le. Szükség lenne azonban arra, hogy a szovjet szervek

⁴⁰⁴ Vjacseszlav Szereda és Alekszandr Sztikalin :Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából, 1993, Budapest, 161.old.

⁴⁰⁵ Uo.154.old.

⁴⁰⁶ Uo. 155.old.

⁴⁰⁷ Interjú Perduk Tiborral, Vándor Bélával, Dr. Laurenszky Ernővel, Dr.Szarka Zoltánnal

minden esetben rendelkezésünkre bocsássák az átadott személyekkel kapcsolatos bírósági anyagokat, a bűnügyi nyilvántartási anyagokat és az ítéletekről szóló okmányokat.⁴⁰⁸

Az ungvári, illetve a sztriji és más börtönöket megjáró 56-os felkelők közül 1989-ig legtöbben nem szívesen emlékeztek a Szovjetunióban átélt börtönhónapokra. Egy önmagát megnevezni nem kívánó túlélő, aki dunántúli járásszékhelyen született és élt 1956-ig, így emlékezik vissza a Kopjafák és vallomások. Levelek 1956-ról c., Szegeden kiadott gyűjteményben (1989):

„Szülőhelyemen ... megalakult a Forradalmi Bizottság, minden társadalmi rétegből, közfelkiáltással egy-egy tagot delegáltak. Én a kisiparosokat képviseltem. A Bizottság elnökének gyakorló jogászt választottunk, a törvényesség betartásának biztosítására. Az egész járásban a forradalom ideje alatt semmiféle erőszakos cselekmény nem történt, ahogy mondani szokták, egy pofon sem csattant. 1956. november 4-én szovjet katonák páncélos erősítéssel megszállták a helységet és visszaállították a hatalmat. November 7 - én egy rendőr jött a lakásomra, kérte, menjek vele a helybeli rendőrkapitányságra. Útközben még egy rendőr csatlakozott hozzánk, és amikor a járásbíróság bejárata elé értünk, beirányítottak az épületbe és pillanatok alatt a börtönben voltam, ahol már hasonló módon fogva volt egy agronómus foglalkozású Forradalmi Bizottsági társam.

Éjfél felé a járásbíróság udvarára beállt egy szovjet páncélautó 6 fő fegyveres katonával, betuszkoltak az autó belsejébe és kiloptak a börtönből. Senki sem tudta, hová tűntünk. Hajnalra a Tamási község börtönében kötöttünk ki, ahol már sokan voltunk, és egy részeg szovjet katona össze-vissza lövöldözött, egy lövedék fületem súrolva fúródott a falba. Halláscsökkenésem azóta is emlékeztet rá. Másnap éjjel leponyvázott teherautóban továbbloptak bennünket Ungvárra. Itt egy hétnél több időt töltöttünk és rendkívül durva bánásmódban részesültünk.

8—9 nap múlva, szintén éjszaka, továbbloptak bennünket Sztrijbe, a börtönbe. Egy hét elmúltával megkezdődött a kihallgatásunk, grófok, bárók vagyunk-e? Nem emlékszem pontosan, a kihallgatás mennyi időt vett igénybe, de mikor mindenkinél véget ért, egy éjjel, ismét titokban, bevagoníroztak bennünket olyan marhavagonba, amelynek egyik fele szénnel volt megrakva, vaskályha beállítva, a másik fele deszkákkal három részre osztva, fekhelynek. Egy-egy vagonban 20 ember volt és a szerelvény kb. 10 kocsiból állt. Valahogyan megtudtuk, hogy a következő állomás Szibéria.

⁴⁰⁸ MOL XIX-J-1-j-SZU-26/a-00913/8-1957 694-695.old.

Bevagonírozva egy éjszakát és egy napot töltöttünk, másik éjjel visszavitték a sztriji börtönbe. Ekkor megváltozott a velünk való bánásmód és kezdtünk bizakodni, megússzuk Szibériát. Több mint egy újabb hét elteltével, egy éjszaka leponyvázott teherautóra raktak és visszaloptak bennünket Magyarországra. Engem december 10—14-e körül adtak le a megyei börtönbe. Ez a kis kirándulás kb. öt hétig tartott. Időközben az emberek magukhoz tértek az ijedtségükből és zúgolódni kezdtek, „hova tettek bennünket és ki ezért a felelős? Mikor már hír volt rólunk, a kedélyek kissé csillapodtak. A megyei főügyész mindkettőnket szabadlábra helyezett azzal az utasítással, „Felejtsük el, hol voltunk.” Négyszemközt tanácsolta, feleségemmel ülünk motorkerékpárra és Jugoszlávia felé hagyjuk el az országot. Közölte, hogy nem ússzuk meg büntetés nélkül, mert példát kell statuálni, de egyelőre még nincs bíró, aki vállalja ezeknek az ügyeknek a letárgyalását.

Három ok miatt nem fogadtam meg a tanácsát.

1. Lelkiismeretem nyugodt volt, senkit nem bántottam.
2. Idős, beteg szüleimnek egyetlen támassza voltam.

3. Komolyan vettem Kádár János ígéretét, hogy aki erőszakos cselekményt nem követett el, nem lesz bántódása. Ez a hiszékenység nekem kettő és fél évi szabadságvesztésembe került. A megyei főügyész intézkedésére január 1-től 15-ig voltam szabadlábon, majd ekkor, most már négyünket, a Forradalmi Bizottság Elnökét és a Nemzetőr Parancsnokot velünk együtt letartóztatták és koholt vádak alapján, védelmi tanúk meghallgatásának mellőzésével, elítéltek bennünket.

Mint a történelem folyamán már sokszor, asszonyaink helytállása most is sokat segített.

1956. november 8-án reggel keresésemre indult a feleségem. A rendőrkapitányságon székel a szovjetparancsnokság, odavitte magával az orosz nyelvet is jól beszélő barátnőjét, aki határozott hangon kérte számon hollétünket. Két héten keresztül, másnaponként megjelentek ott. Közben hír érkezett, hogy a Szovjetunióba foglyokat szállítanak ki az országból. A szovjet parancsnok tagadta ezt és felajánlotta, ad egy orosz nyelvű ajánlólevelet és próbálkozzon keresésünkkel a fővárosban.

November 26-án sorstársam feleségével — aki három apró gyereket a szomszédokra hagyta — Budapestre utaztak. Az akkori közlekedési viszonyok között gyalog, a szovjet követségre, majd onnan át a Gorkij fasor 4. sz. alatt székelő szovjet parancsnokságra. Mindkét helyen állították, hogy elhurcolásról szó sincs, kérjük számon a magyar hatóságoktól, hova tettek. December 4-én feleségem ismét Budapestre utazott egy félidős-terhes barátnője kíséretében. Megkeresték a Nemzetközi Vörös kereszt képviselőjét, ahol egy nő elmondta,

valóban igaz a hír, sok embert kivittek a Szovjetunióba, de a nemzetközi felháborodás olyan erős, hogy nem merik a transzportot továbbszállítani.

Az ENSZ megbízásából Nehru úr, India miniszterelnöke vállalta, tisztázza a magyarok elhurcolásának tényét. Közölte továbbá, hogy éppen Budapesten tartózkodik Nehru megbízásából Krisna Menon indiai tárca nélküli miniszter. Ő gyűjti az adatokat az eltűnt emberekről és már több anya, feleség, testvér kereste őt fel. Javasolta, menjenek fel a Rózsadombra, a Borbolya utca 4. sz. alá, az indiai követségre és adják elő panaszukat, illetve sejtelmüket az elhurcolásunkról. Így történt, hogy értekeztek Menon úrral, aki tolmács útján azt mondta: „Az én felséges uram, Nehru Öxelenciája intézkedésére már megállították a transzportot. Ha él a férje és ott van, hamarosan hazakerül”. Tehát ilyen intézkedések segítségével menekültünk meg Szibériától.⁴⁰⁹

A fent leírtak csak egy töredéke a velünk történt kálváriának. Mi legalább életben maradtunk. Viszont nem szeretnénk, hogy akik életüket is áldozták a közügyért, emlékük eltűnjék.

A fentebb közölt okmányok és tények megdöntik azt a korábbi feltevést, hogy a KGB és a szovjet katonai hatóságok által összefogdosott fiatalokat csak az ungvári börtönbe szállították. A Szovjetunió Belügyminisztériumának jelentése alátámasztja, hogy a letartóztatottak nagyobb részét a Kárpátokon túli sztriji, drohobicsi börtönökbe szállították, A túlélők vallomásai is megerősítik ezt. Biztos, hogy az első intézkedések között ott szerepelt ez az utasítás is, hogy a budapesti és a vidéki felkelőket Szibériába kell internálni. Miután kiszivárogtak ezek a hírek, csak a nemzetközi tiltakozás készítette a szovjet államhatóság vezetőit arra, hogy lemondjanak erről a tervükről. S az ungvári, sztriji, drohobicsi börtönökben tartott fiatalok így menekültek meg a szibériai lágerektől. Államhatósági okmánnyal nem tudjuk bizonyítani azt a feltevést, hogy a szovjet belügyi tisztek valóban Szibériába szállítottak néhány száz fiatait.

2006. október 20-án a Magyar Köztársaság Ungvári Főkonzulátusa szervezésében az ungvári börtön falán, ahol a kárpátaljai forradalmárok, a magyar forradalommal szimpatizálók mellett összesen több mint 800 magyar állampolgárt tartottak fogva az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően, emléktáblát avattak. A megemlékezésre eljöttek az egykori szabadságharcosok, elítéltek, akik a szabadságukat áldozták azért, hogy a következő nemzedék szabadon élhessen, s akik drága áron váltották meg ezt a szabadságot. A hálás utókor immáron leróhatja köszönetét a börtön falán található '56-os hősök emlékét őrző tábla előtt. 50 évvel

⁴⁰⁹ Interjú a visszaemlékezővel

ezelőtt ez a harc nem volt hiábavaló, hisz enyhült a rezsím, élhetőbbé vált a világ. '56 történései ma is igaz értéket közvetítenek, amiből erőt meríthetünk. Az orosz Duma is elismerte, hogy akkor nem volt igazuk. Fél évszázaddal ezelőtt fellobbantották az igazság fáklyáját és fény derült a zsarnokságra. Ötven évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy méltóképpen emlékezzünk a hősökre. A rendszerváltozások előkészítése volt '56, a világ csodája, mert addig „tilalomfák között gúzsba kötve” éltünk. S akiket elítéltek, akik e börtön falai között is raboskodtak, egyetlen bűnük volt: határtalanul szerették hazájukat.

2007. július 10-én Viktor Juscsenkó, Ukrajna elnöke Sólyom Lászlónak átadta az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése során letartóztatottak és a Szovjet - Ukrajna börtöneibe elhurcolt magyar állampolgárok listáját, amely közel háromezer nevet tartalmaz.⁴¹⁰

⁴¹⁰ Kárpáti Igaz Szó, 2007. július 14-ei száma

**A magyar és szovjet csapatok karhatalmi alkalmazása
a forradalmi események időszakában**

1947. szeptember 15-én hatályba lép a párizsi béke, aminek eredményeként a szovjet hadsereg Magyarországon marad;

1948. február 18-án megkötik a szovjet-magyar barátsági és segélynyújtási szerződést;

1955. májusában létrejön a Varsói Szerződés egy egységes parancsnokság alatt, ugyanakkor az osztrák államszerződés garantálja a szovjet erők magyarországi berendezkedését.

1955. szeptemberében feláll a Különleges Hadtest és létrejön a nyugati határzár.

Ahhoz, hogy megértsük az erőszakszervezetek szerepét az 1956-os forradalomban, szólni kell az államvédelmi szervek közül a Belső Karhatalom, a Határőrség, illetve a Magyar Néphadsereg és a Rendőrség szervezetéről, és elsősorban arról, hogy azok felkészültek-e egy rendszerellenes megmozdulás felszámolására.

A karhatalmi alkalmazásra vonatkozó tervet Nagy Imre még 1954. január 18-án hagyta jóvá. A Honvédelmi Tanács a karhatalmi szolgálat megszervezését, a belső rend fenntartását - a rendőrség és a belső karhatalom erőinek felhasználásával - elsősorban a Belügyminiszter kötelességévé tette.

A később több alkalommal módosított tervben Magyarországot 4 nagy karhatalmi körzetre osztották, amelyekben a rendőri, államvédelmi és honvédségi erők alkalmazásával számoltak.

A karhatalmi riadó elrendelése esetén a rendőrség szervei többek között biztosították a belső rend fenntartását, őrizték az állami intézményeket, a tanács- és pártszervek épületeit, a vasúti objektumokat, a közlekedési hidakat és a polgári repülőtereket. A Belső Karhatalom csapatai biztosították a Kormányiszervek épületeit, a nagyobb jelentőségű ipari vállalatokat, erőműveket, állami raktárakat, védelmi jellegű objektumokat, fontosabb hidakat, hírközpontokat. Az államvédelmi testület mindössze 7723 főből állt.

A Honvédelmi Tanács különleges esetekben a Határőrség változatlan feladatáént az országhatár védelmét határozta meg, ugyanakkor a határőr erők karhatalmi alkalmazását nem köti a Honvédelmi Tanács külön engedélyéhez. Így válik érthetővé, hogy október 24-én a határőr-alakulatok Budapesten miért jelenhettek meg.⁴¹¹

⁴¹¹ Zseliczky B., Kirov A, Kapicsenko N.: „1956:Oszeny v Budápeštye”, Mart Kiadó, Moszkva, 1996,120 old.

A karhatalmi terv szerint ha a rendőrség és a Belső Karhatalom erői "az ellenséges bandák szervezett támadásai visszaverésére" nem elegendők, akkor a helyőrségeket a Néphadsereg csapataival kell megerősíteni, illetve meg kell adni a szükséges segítséget a támadás elhárítására.

A politikai és katonai vezetés az országos és fővárosi karhatalmi terv szerint egy rendszerellenes megmozdulást a rendelkezésre álló erők – körülbelül 115 000 katona, 17 366 rendőr, 7723 karhatalmista és 15 233 határőr, tehát mindösszesen 164 965 fő – nem egészen 14%-ával felszámolhatónak tartotta.

Moszkvában már 1956. szeptemberében Zsukov utasítására összeállítottak egy úgynevezett „Magyarországi Különleges Hadtest”-et, amelyhez a 2-es és 17-es gépesített gárdahadosztályok, 117 bombázó, 195 vadász gárdahadosztályok, és kiegészítésként kiszolgáló hadtápegységek tartoztak. A hangzatos név nem járt semmiféle jelentőséggel vagy funkcióval. A hadtest csupán azért viselte a „különleges” nevet, mert sajtóságos volt a szervezési és felépítési struktúrája, amely eltért a megszokott és a szovjet hadseregben rendszeresített hadtesti felépítéstől. A hivatalos verzió szerint a különleges hadtest feladata az volt, hogy háború esetén a magyar hadsereggel együtt fedezzék az osztrák határszakaszt és biztosítsák a csapatok akadálymentes vonulását a Szovjetunióba. A főparancsnokság Székesfehérváron tartózkodott.

A hadtestnek más feladatai is voltak, amelyek nem voltak publikusak. A magyarok, akik abban a hitben éltek, hogy miután aláírják az Osztrák Állami Egyezményt, a szovjet csapatok elhagyják az országot, nagyot csalódtak. Megértették, hogy a különleges hadtest egységei azért vannak az országban, hogy biztosítsák a népre erőltetett kommunista rezsimet. A moszkvai párt és a katonai elit pedig megértette, hogy amennyiben kivonja egységeit, lerombolódik az immár összeállt ellenőrzési rendszer kelet-európai szövetségeseik fölött.⁴¹²

Július második felében, párhuzamosan a moszkvai párt helytartóinak látogatásával, Magyarországon egy bizottság dolgozott – a Szovjetunió hadügyminisztere, G. Zsukov marsall utasítására – amelyet A. Antonov hadseregparancsnok vezetett. A bizottság vizsgálta és ellenőrizte a különleges hadtest egységeinek a hadikészültségét. A vizsgálat folyamán megállapították, hogy a legfőbb hiányosság a harckészültség terén az volt, hogy semmilyen terv nem volt kidolgozva arra az esetre, ha az országban az 1953 júniusában az NDK-ban történt népforgáshoz hasonló történe.⁴¹³

⁴¹² Az Orosz Föderáció Fegyveres Erői Vezérkarának Központi Archívuma, 32. fond 701291 op.17.d. 45.old.

⁴¹³ Györkei Jenő, Horváth Miklós „Szovjet katonai intervenció”, H and T kiadó, Budapest, 2001

A berlini népforgások után a szovjet csapatok számára – amelyek a II. világháború után a kelet-európai államok területén állomásoztak– különleges és szigorúan titkos terveket dolgoztak ki, melyekben pontos utasításokat kaptak, miként járjanak el, ha rendet kell teremteni és a néptömeg megmozdulásait el kell fojtani a szövetséges államok területén. Miután a hadügyminiszter tudomására hozták, hogy még nincs hasonló terv, határozottan kifejezte nem tetszését. M. Malinin hadseregtábornok, aki a katonai feladatokért felelt, megrovást kapott G. Zsukovtól, amiért ilyen mulasztást követett el. Zsukov parancsára, a moszkvai tábornokok segítségével, a Különleges Hadtest parancsnoksága kidolgozott még egy szigorúan titkos haditervet arra az esetre, ha Magyarországon biztosítani kellene a nyugalmat. A terv a „Volna” (Hullám) fedőnevet kapta.⁴¹⁴

A terv kilátásba helyezte, hogy 3-6 óra alatt elfoglalják és ellenőrzésük alá vonják a legfontosabb csomópontokat a köztársaság területén. A „Hullám” részletes tervet tartalmazott Budapest elfoglalására. A tervhez tartozott egy erre a célra kidolgozott útmutató, melyben leírták, miként járjanak el az alakulatok az objektumok elfoglalása és megtartása idején. Továbbá tartalmazta a fegyverhasználat feltételeit, az egységek működését, s azt is hogy hogyan fogják tartani a kapcsolatot a helyi civil közigazgatással és a Magyar Népi Hadsereg parancsnokságával, milyen lőszerkészletekkel kell rendelkezni a tüzérség, a harcokocsik és a kézi lőfegyverek részére.

Ami Magyarország belpolitikai helyzetét illeti, azt nagyban befolyásolták a Moszkvában történő események, változások. 1953-ban Sztálin halálát követően az új moszkvai vezetés változtatásokat tervezett a külpolitikában. Tervbe vették a Jugoszláviával megromlott kapcsolatok rendezését, az ország visszaterelését a szocialista táborba, valamint a háború befejeződése óta húzódó német és osztrák kérdés megoldását. Magyarország ezért vált fontossá, hiszen egyaránt határos volt Jugoszláviával és Ausztriával, nem beszélve arról, hogy döntő szerepet játszott Titóék megbélyegzésében. Jelentőségét emelte az évszázados közös múlt Ausztriával is.⁴¹⁵

1953 júniusában Moszkvába rendelték vezető kommunista magyar politikusok egy csoportját. Berija vezetésével kíméletlenül bírálták az MDP politikáját, ami robbanással fenyegető helyzetet teremtett az országban. A részleges szovjet politikai irányváltáshoz szükséges

⁴¹⁴ Sztikalin A. „Prervánájá revolucijá”, Moszkva, Novij Hronográf Kiadó, 2003.

⁴¹⁵ Ehrenberger Róbert: „A béketábor magyar hadserege” A magyar demokratikus hadsereg és a Magyar Néphadsereg Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból 1945–1957, Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 2001

biztos háttér megteremtését, a gazdasági csőd elhárítását célozták az SZKP vezetőinek javaslatai és a konkrét személyi változások, elsősorban Nagy Imre kijelölése miniszterelnökké. A szovjet szándék nem a magyarországi szocialista rendszer reformját célozta, hanem a fenyegető válság megoldását, kezelését, nehogy bármilyen incidens megzavarja a tervezett óvatos külpolitikai nyitást.

A szovjet politikai intervenciót kellően indokolta, hogy az MDP néhány éves uralma a gazdasági összeomlás szélére juttatta az országot, a különböző forrásokból érkező jelentések mind a feszültségek fokozódásáról, fenyegető elégedetlenségről számoltak be. 1953-ra 20%-kal csökkent a bérből élők reáljövedelme 1949-hez képest.

A Moszkvából hazatért vezetők a szovjet döntésről előbb az MDP Politikai Bizottságát tájékoztatták, amely természetesen ezúttal is egyetértett az SZKP vonalával, és elhatározta a Központi Vezetőség összehívását. A KV a szovjet útmutatás figyelembevételével rendkívül kemény, részleteket is érintő, az igazi (magyarországi) felelősöket megnevező határozatában ítélte el a párt addig követett politikáját, a túlfeszített iparosítást (elsősorban a nehézipar irreális ütemű fejlesztését), a mezőgazdaság elhanyagolását, kizsákmányolását és az erőszakos szövetkezetesítést, melyek együttesen az életszínvonal nagyarányú romlását idézték elő. Mindezt betetőzte a társadalom ellen folytatott háború, az úgynevezett adminisztratív módszerek elharapózása, a tömegessé vált, fékevesztett terror, az egész ország kiszolgáltatottsága néhány embernek, akik a pártok, társadalmi szervek eltorzítása után magát a kommunista pártot, a Magyar Dolgozók Pártját, illetve annak vezető testületeit is politikai látszatszerepre kényszerítették.⁴¹⁶

Rákosi azonban, miközben a bolsevik rítus szerint Moszkvában is és idehaza is önkritikát gyakorolt, nem adta föl a küzdelmet, és az első pillanattól mindent elkövetett hatalmának (és politikájának) restaurálása érdekében. Noha a KV határozatát nem tudta megváltoztatni – hiszen ezzel nyíltan szembefordult volna Moszkvával –, annyit sikerült elérnie, hogy azt ne közöljék az újságokban, hanem helyette a Politikai Bizottságot bízzák meg párttájékoztató elé kerülő szöveg megszerkesztésével. Így a politikáját és őt személy szerint is megbíráló, elítélő párthatározat nem vált publikussá, ez viszont azt eredményezte, hogy a lakosság az új irányvonalról az eddig megszokottól eltérően nem a párttól, hanem az új miniszterelnöktől, Nagy Imrétől értesült, ami a

⁴¹⁶ Ehrenberger Róbert: „A béketábor magyar hadserege” A magyar demokratikus hadsereg és a Magyar Néphadsereg Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból 1945–1957, Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 2001

hagyományos kormányzati szerveknek a párthoz képest való erősödését, önállóságának növekedését (de mindenképpen a teljes gyámság alól való szabadulását) mutatta.⁴¹⁷

1953. július 4-én össze ült a májusban megválasztott országgyűlés.

Ekkor tartotta meg miniszterelnöki expozéját Nagy Imre, és hirdette meg az új szakasz népbarát politikáját.⁴¹⁸

Új volt a miniszterelnök személye – aki nem volt azonos a párt első emberével –, új volt a beszéd tartalma, de formája, stílusa is élesen és előnyösen elütött a funkcionáriusok egyhangú, jellegtelen deklarációitól.

Nagy Imre katasztrófával fenyegető helyzetben kényszerült elvállalni az ország vezetését, olyan szituációban, amikor saját igazának hitén kívül egyedül a Kreml általa kevésbé befolyásolható belátásában, jóindulatában, nyitásának őszinteségében bízhatott. Nagy Imre nem készült a vezetés átvételére. Áttekintése, ismerete a fennálló helyzetről csak korlátozott lehetett, hiszen hiába volt tagja a Titkárságnak, hiába volt miniszterelnök-helyettes, az információk hozzá is csak a „négyesfogat” által megszűrve-közvetítve jutottak el. Ezt kiegészíthette a Moszkvában hallottakkal (és következtetéseivel), mindez azonban kevés volt ahhoz, hogy a valós helyzetet felmérve átfogó, rendszeres program alapján indítsa el az új kormányzat munkáját. Így kellett a Moszkvában kapott útmutatás alapján meghoznia azokat az intézkedéseket, amelyek alkalmasak lehetnek a fenyegető katasztrófa elhárítására, és csak bizonyos fokú stabilizáció után adódhatott lehetőség, menet közben, az átfogó programalkotásra.⁴¹⁹

Nem sokáig bízhatott abban sem, hogy a párt vezetése és apparátusa ugyanolyan lelkesen áll a Moszkvában elhatározott reformok mellé, mint ő. Legfeljebb azt remélhette, hogy a személyi összetételében és mentalitásában alig változott hatalmi gépezet a központi intézkedéseket fegyelmezetten igyekszik majd végrehajtani, de azt már nem, hogy a megzavarodott szervezet az új irány által szükségszerűen keltett zavarokat, ellentmondásokat az ő szellemében akarja és tudja a saját szintjén korrigálni. Nem számíthatott a lakosság aktív támogatására sem, hiszen minden társadalmi szervezet, valamint a köz hangját hallatni (nem) tudó sajtó, rádió szigorúan a továbbra is Rákosi vezette párt irányítása, ellenőrzése alatt maradt.

⁴¹⁷ Dávid J.– Gerkó S.– Schiffer P. “Forradalom, sortűz, megtorlás”, Progresszió Kiadó, 1990, 128.old.

⁴¹⁸ Fekete István: „A forradalom és a Forgószeél hadművelet”, Jászkunság, 2001/3-4

⁴¹⁹ Geréb Sándor: „Titkos jelentések 1956. okt. 23 - nov. 4.”, Hírlapkiadó Vállalat, Budapest, 1989

Mіндеzen kedvezőtlen előjeleken túl az új szakasz politikáját már szinte születése pillanatában komoly támadások érték. Még a Központi Vezetőség ülése alatt telefonon figyelmeztette Nagyot és Rákosit az SZKP Elnökségének egyik tagja, Vjacseszlav Molotov, hogy a határozattervezet túlzásokat tartalmaz (a szöveget Rákosi juttatta el Moszkvába végső figyelmeztetésképpen), mind az 1953-at megelőző időszak kritikája, mind az ebből következő program tekintetében – ez adott alapot arra, hogy ne hozzák nyilvánosságra. Alig néhány nappal Nagy Imre miniszterelnöki expozéját követően ismét Moszkvába rendelték a magyar vezetőket, ahol tájékoztatták őket a Beriját elítélő párthatározatról, amivel kapcsolatban Hruscsov megjegyezte, hogy „leleplezéséhez sokban hozzájárult az a magatartása, ahogy a magyar kérdés tárgyalásánál viselkedett”.

Miként Molotov június 28-i közbelépését, úgy ezt a moszkvai eseményt is azonnal kamatoztatta a hatalom visszahódításáért indított küzdelmében Rákosi, aki az új politika végrehajtásának instruálása érdekében összehívott nagy-budapesti pártaktíván nyíltan hirdethette meg ellenvéleményét, ami legitimálta a pártapparátus, valamint az állami és gazdasági szervek ellenállását.

Az új szakasz politikája alapvetően öt kérdés köré rendeződik. Az első és legfontosabb a gazdaságirányítás súlypontjainak átrendezése volt. Az eddig az iparnak, ipari beruházásoknak, ezen belül is elsősorban a nehéziparnak abszolút prioritást biztosító gazdaságpolitika érvényét veszítette. Visszafogták, mérsékeltek a nehézipari beruházásokat, az ipar, nehézipar növekedésének ütemét, és az így felszabaduló összegeket a fogyasztói iparba, lakásépítésre, a mezőgazdaság fejlesztésére irányították át.⁴²⁰

A felhalmozási alap átcsoportosítása, a (nehéz)ipar eddig kiemelt szerepének radikális csökkentése az élet különböző területein számos problémát okozott. Először is egyetemlegesen sértette az eddigi politikacsinálók érdekeit, hiszen az ő tevékenységüket érvénytelenítette, annak eredményességét, helyességét vonta kétségbe, sőt tagadta. A legérzékenyebben Gerő Ernőt, a gazdaságirányítás eddigi birtokosát érintette ez az intézkedéscsomag, akinek a támogatására, politikai szövetségére pedig Nagy Imrének Rákosival szemben folytatott harcában nagy szüksége lett volna. Gerő Ernő 1954 elején mutatott is hajlandóságot a Nagy Imrével való együttműködésre – annak reményében, hogy a két küzdő fél mellett ő lehet majd a nevető harmadik, aki megszerzi, és újra egy kézbe fogja a főhatalmat –, ám Nagy Imre tervei, főként

⁴²⁰ Ehrenberger Róbert: „A béketábor magyar hadserege” A magyar demokratikus hadsereg és a Magyar Néphadsereg Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból 1945–1957, Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 2001

kísérlete a Sztálin (Dunai) Vasmű üzembe helyezésének elhalasztására óvatosabbá tették Gerő Ernőt, akire ez időtől már csak kevéssé számíthatott.⁴²¹

Gerő Ernő mellett szembefordították Nagy Imrével az utóbbi gazdaságpolitikai lépései mindazokat a funkcionáriusokat, akik helyi vagy országos szinten a nehézipar további erőltetett fejlesztésében voltak érdekeltek, vagy annak tudták magukat, legyenek gyárigazgatók vagy párttitkárok, főmérnökök vagy tanácsi vezetők, avagy a központi apparátus hatalmasai. Hiszen a rendszer a maga vazallusait minden szinten megfelelő javadalomban részesítette: kiemelt fizetést, lakást, ellátást, társadalmi rangot kaptak, bejáratosak voltak a helyi vagy országos fő hatalomhoz, ami lehetővé tette egyéni – akár személyes – érdekeik érvényesítését. Természetesen amennyiben pozíciójuk (feudumuk) veszített értékéből, úgy ők is alábszálltak a ranglétrán, vagyis jól felismert alapvető egzisztenciális érdekük volt az új szakasz rájuk vonatkozó lépéseinek akadályozása, legalábbis lassítása. A gazdaságirányítókkal, az Országos Tervhivatallal való ellentéte arra kényszerítette Nagy Imrét, hogy megpróbálkozzon a döntés-előkészítés reformjával, azonban szándéka megtört a Tervhivatal és az MDP Terv- és Pénzügyi Osztályának passzív ellenállásán.

Mind Gerő, mind a fentebb körülírt csoport eredményesen hivatkozhatott a változások során előálló gondokra, arra, hogy az elkezdett, de abbahagyott beruházások állagának megőrzése ugyanannyi pénzt von el a gazdaságtól, mint felépítésük, majd üzembe helyezésük, a majdan beinduló termelés nyomán várható eredmények nélkül; a munkanélküliség fenyegető rémére, ami elsősorban a szocializmus legfőbb társadalmi bázisát, a nagyipari munkásságot, ezáltal a szocializmus felépítését veszélyezteti, valamint a gazdasági szerkezetváltás során adódó sok-sok egyéb gondra, bajra, amit megsokszorozott, hogy Nagy Imre megfelelő felkészülés, előzetes programalkotás nélkül kényszerült a közelgő csődöt elhárító azonnali intézkedésekre.

Végül, de nem utolsósorban, legalább ennyire volt fontos, hogy a (szocialista) nehézipar fejlesztésének viszonylagos visszafogása magának a rendszernek a legitimációját gyengítette, hiszen a szocialista tervutasításos rendszer fölényét a tőkés magángazdálkodással szemben éppen a nehézipar fejlesztésében elért csillagászati eredményekkel vélték bizonyítani. Másrészt a hatalom a klasszikus, nehézipari munkásságot hitte-hirdette a rendszer legfőbb bázisának – kiemelt helyzetbe juttatva a vasasokat, kohászokat stb. –, és úgy számított, hogy az ipar,

⁴²¹ Kahler Frigyes, M. Kiss Sándor: „Kinek a forradalma?” Püski Kiadó, Budapest, 1997

nehézipar fejlesztésével nő arányuk, és ezzel a súlyuk a társadalomban. Az új szakasz a szocializmus építését ezen a szinten is lassította.

Nem véletlen tehát, hogy Nagy Imrének újra meg újra meg kellett küzdenie mindazokkal az erőkkel, amelyek a nehézipar további erőltetett fejlesztésében voltak érdekelték. 1953 őszén az Országos Tervhivatal az 1954-es terv vitájára készített előterjesztésben kimondatlanul, de azt az álláspontot képviselte, hogy az 1953-as intézkedéseknek csak a gazdaság átmeneti korrekciója volt az értelme, és a következő évtől, már 1954-ben vissza kell térni az eredeti tervhez, gazdasági modellhez, vagyis az erőltetett iparosításhoz. Nagy Imrének hosszú és kemény vita után sikerült elérnie, hogy a Központi Vezetőség 1953. október 31-én a miniszterelnök szempontjait figyelembe véve módosította az előterjesztést, és úgy határozott, hogy az 1953. év stratégiai váltást jelent a magyar gazdaságban, ami nem korlátozódhat egy félévre, az ipar vonatkozásában 1954-ben az elért eredmények megszilárdítása a feladat, és a mezőgazdaság, az élelemtermelés fellendítése az elsődleges.⁴²²

Az új szakasz másik fontos elemét a mezőgazdaság fellendítését célzó intézkedések alkották. Az iparirányítással ellentétben, ahol az új politika is a régi formában (központi döntéshozás révén, központi utasítások alakjában) jelentkezett, itt már bizonyos mértékig gazdasági szabályozók segítségével, a közgazdasági ésszerűség érvényre juttatásával is operált Nagy Imre. Az erőszakos téesszervezés leállítása, sőt a kilépés lehetővé tétele, a műveletlenül hagyott földek kedvező bérletének lehetősége, a begyűjtési kvóta leszállítása és hosszú távú szabályozása; az a mezőgazdaság hosszú távú fejlesztését célzó program, amelyet egyetemi kollégái, tanítványai, az ország legjobb mezőgazdasági szakemberei egybehívásával dolgozott ki, egyszerre szolgálta a fennálló, akut válság megoldását, a jobb ellátást és egy hosszú távú fejlődés biztos, az ország sajátosságaihoz igazodó megalapozását.

Nem véletlen, hogy az intézkedéseknek ezen csoportjával szemben ugyanolyan éles ellenállás bontakozott ki, mint az ipar súlypontváltásával szemben. Az információs rendszer már a miniszterelnöki programbeszéd elhangzásának másnapján ontotta a fenyegető figyelmeztetéseket a falu „lázadásáról”: örömtüzek gyúltak, virradatig ünnepelték Nagy Imrét, és még az is előfordult a jelentéstevők szerint, hogy egy egész falu lerészegedett. A központi szervek a pénz-áru viszony felborulásának, a paraszti magángazdaság erősödésével a városok

⁴²² Ehrenberger Róbert: „A béketábor magyar hadserege” A magyar demokratikus hadsereg és a Magyar Néphadsereg Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból 1945–1957, Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 2001

majdani éhezésének rémét vázolták fel; de folyamatosan hivatkoztak arra is, hogy míg az új szakasz a nagyipari munkásság számára hátrányos (munkahelyek megszűnése vagy legalábbis új munkahelyek alakításának elmaradása), addig a korrekció azonnali haszonélvezője a parasztság, a tulajdonos parasztság, ami a munkás-paraszt szövetség felborulásával, a szocializmus társadalmi bázisának deformálódásával fenyeget. És hivatkoztak arra is, hogy az agrárpolitika nem választható el a gazdaság egészétől, tehát a magángazdaságok túlsúlya esetén nehezebb, bizonytalanabb az egész gazdaság központi irányítása, és a falura nehezedő nyomás csökkenésével szűkül a nehézipari beruházásokba áramoltatható pénz mennyisége.⁴²³

A harmadik jelentős intézkedés-együttes a lakosság életszínvonalának emelését szolgálta. A megelőző korszak egyik legmarkánsabb jellemzője a lakosság teherbíró képességét meghaladó mértékű elvonás volt (az erőltetett gazdasági növekedés egyik fontos forrása): az egész társadalom – noha nem egyenlő mértékű – megsarcolásával fedezték a beruházások, a felduzzadt állami bürokrácia, a fegyveres erők és ezen belül a rendőri-államvédelmi szervek költségeit. Nagy Imre az árleszállításokkal és béremelésekkel, normarendezésekkel nem a pazarlás, a luxuskiadások előtt tette szabaddá az utat, mindössze enyhített a (háborús éveket is beleszámítva) immár több mint egy évtizede tartó „hét szűk esztendőn”. Nem arról volt tehát szó, hogy – Rákosi szavajárása szerint – „megették volna az aranytojást tojó tyúkot”, de arról sem, amit Kaganovics vágott 1954. májusban a magyar delegáció fejéhez: „maguk nagyobb lábon élnek, mint amilyent a lehetőségeik megengednek. Hitelbe építik a szocializmust”; mindössze annak felismeréséről, hogy egy kiéheztetett országtól nem lehet komoly teljesítményt elvárni, a végsőkéig gyötört, szegényített lakosság nem lehet alkalmas bázisa a szocializmusnak. Nagy Imre felismerte, hogy az elemi szükségleteit biztosítottak tudó munkásság termelési kedve és ennek nyomán eredménye is nagyobb lesz, vagyis hosszabb távon nagyobb felhalmozást tesz lehetővé a lakosság bizonyos mértékig megnövelt fogyasztása.

Az árleszállítások hatását ugyanakkor sok esetben mérsékelte a termékek minőségének állandó, folyamatos romlása, továbbá hogy a kínálat csak viszonylag nehézkesen szélesedett az új intézkedések hatására, és hogy noha csökkent a hiánycikkek száma, az ellátás továbbra is számos kívánnivalót hagyott maga után. A lakossági fogyasztás mértéke ugyan jelentősen, 1950-hez képest mintegy 20 százalékkal növekedett 1954-re, ám még mindig elmaradt attól, amit a nemzeti jövedelem ugyanezen idő alatt elért gyarapodása lehetővé tett volna. Hasonlóan csak a

⁴²³ Kahler Frigyes, M. Kiss Sándor: „Kinek a forradalma?” Püski Kiadó, Budapest, 1997

legégetőbb gondok egy részének orvoslását eredményezhette volna a kezdeményezett lakásépítési akció.

Az új szakasz politikájának talán legjelentősebb, de mindenképpen a leglátványosabb intézkedéseit azok jelentették, amelyek a már-már fékevesztett erőszak apparátus visszafogását, a társadalomra nehezedő nyomás mérséklését célozták. A rendszer működésében politikai és gazdasági szempontból egyaránt kulcsszerepet betöltő terror visszafogása nélkül hiteltelen lett volna minden a lakosság javát szolgálóként meghirdetett intézkedés.

A közkegyelmi rendelkezések négy fő csoportba sorolhatók. Egyfelől jelentős tömegek nyerték vissza szabadságukat, mentesültek különböző pénzbüntetések kifizetése vagy akár a büntetett előlélethez fűződő joghátrányok alól. Másfelől a kormányzat felszámolt nem egy, a megelőző években alkalmazott büntetési formát, intézményt: feloszlatta az internálótáborokat, megszüntette a kitelepítést, a kényszerlakhely kijelölését stb. A szabadulásokkal párhuzamosan merült fel egy idő után a meghurcoltak jogi és erkölcsi rehabilitációja, ami szükségképpen vonta maga után a felelősség megállapítását, hiszen amennyiben a börtönöket, internálótáborokat elhagyó politikusok (elsőként és elsősorban a kommunisták) nem voltak vétkesek, akkor azok a bűnösök, akik odajuttatták őket. A rehabilitációs eljárások azonban igen nehezen indultak meg. Megvolt a szándék arra, hogy egyedül a már amúgy is letartóztatásban lévő Péter Gáborra hárítsák a felelősséget az elkövetett törvényteleniségekért. Ugyanakkor egyre szélesebb csoportok számára volt egyértelmű, hogy Péter, akinek személyes felelősségét senki sem kérdőjelezte meg, nem egyedül, nem a pártvezetéstől függetlenül irányította az ÁVH-t sem, de hatásköre semmiképpen sem terjedt ki a bíróságok, az egész hatalmi gépezet befolyásolására. Sokan emlékeztek még Rákosi kijelentéseire, amelyekben saját, személyes ébersége érdemének nevezte a „Rajk-banda” népellenes tevékenységének leleplezését. Nyilvánvaló volt, hogy a törvényteleniségekért az MDP legfelső vezetése (sőt azon túl a szovjet politika is) felelős. A társadalom igazság utáni vágya találkozott Nagy Imre politikai felismerésével. Túl azon, hogy a miniszterelnök emberileg szükségét érezte a legfelső bűnös megnevezésének, politikusként 1954 elejére feltétlenül fölismerte, hogy a júniusi politika végrehajtásának legfőbb kerékkötője a párt első titkára, Rákosi Mátyás, aki az elkövetett törvényteleniségeknek is legfőbb felelőse. Vagyis az új szakasz politikájának kibontakoztatása egyfelől szükségessé teszi Rákosi eltávolítását a hatalomból, másfelől ez a lépés önmagában is az új szakasz egyik (ha nem a) legjelentősebb eredménye lehet. 1954-től ezért került Nagy Imre politikájának középpontjába a törvényteleniségek felszámolásának, a rehabilitációk megindításának és következetes végig vitelének a szorgalmazása. Hiszen mindez az elszenvedett sérelmek orvoslásán, az igazság kimondásán túl

nem egyedül azt eredményezhette, hogy sikerül eltávolítania a hatalomból legfőbb politikai ellenfelét, de azt is, hogy a börtönökből, táborkból szabadulók nemcsak igazának tanúivá, hanem politikájának támaszaivá is válhatnak. Mindezen nyereség reményében pedig megengedhetőnek tűnt a kockázat, ami abból származott, hogy az új szakasz meghirdetése után a miniszterelnök hívévé szegődött, de a korábbi törvényteleniségekért felelős Farkas Mihály is elfordul tőle.

Természetesen mindezeket nemcsak a miniszterelnök, hanem az ellenfél, Rákosi is felismerte, és minden erejével azon volt, hogy megakadályozza, mérsékelje a „múltban való vájkálást”, a „rehabilitáció túlhajtását”. Helyzetét egyfelől nehezítette, hogy az SZKP vezetése is ragaszkodott a törvénytelenül bebörtönzött kommunisták szabadon bocsátásához, másfelől viszont megkönnyítette, hogy eredményesen hivatkozhatott arra, hogy a miniszterelnök politikája aláássa a párt vezetőinek, sőt magának a pártnak a tekintélyét, ami a szocialista rendszer magyarországi összeomlásának a veszélyét veti fel. Segítette Rákosit, hogy az ÁVH továbbra is őrzött kivételes helyzete révén lassíthatta, akadályozhatta a rehabilitációt, valamint az, hogy az eljáró szervek továbbra is olyan vallomásokat szállítottak, amilyeneket a hatalom elvárt, vagy amilyeneket a hatalom elvárásainak megfelelőnek tartottak, vagyis sem Rákosi neve, sem a szovjet tanácsadók szerepe nem került elő, nem vált bizonyítottá. Legnagyobb súllyal az esett latba, hogy a legfelső moszkvai vezetés sem a felelősök nyilvánosság előtti felkutatását, hanem az elítéltek szabadon engedését szorgalmazta, így ugyan ért el eredményeket Nagy Imre akciója, számos kommunista politikus között szabadult és rehabilitáltak is például Kádár Jánost, azonban a rendszer legfontosabb perének, a Rajk-per felülvizsgálatának a végére csak 1956-ban, szinte napokkal a forradalom kitörése előtt került pont az újratemetéssel.⁴²⁴

Mindezzel együtt a társadalomra nehezedő önkény enyhítése volt az új szakasz legjelentősebb eredménye. Nagy Imre félreállítását után el lehetett határozni a részleges visszatérést az 1953 előtti gazdaságpolitikához, újra célul lehetett tűzni a gyors ütemű kollektivizálást, de nem sikerült visszaállítani azt a légkört, amelyben mindent és mindenkit megült a félelem, a rettegés. Szó sincs arról, hogy Nagy Imre fölszabadította a lakosságot. Szó sem volt a szociáldemokratáktól jobbra álló politikusok szabadon engedéséről. Nagy Imre miniszterelnökségének időszakában is ítélték el ártatlanul embereket politikai perekben, sőt éppen 1954-ben született meg az ítélet a magyar szociáldemokraták egyik legnagyobb formátumú vezetője, Kéthly Anna ellen. De felfeslett a terror mindent beborító szövedéke.

⁴²⁴ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 1-7 doboz, I.sz. Dosszié, Rajk-ügy

Végül az új szakasz intézkedéseinek utolsó, talán legkevesebb eredményt hozó csoportját a hatalmi struktúra megújítására irányuló reformok, elképzelések alkották. Nem véletlenül bélyegezték pártellenesnek Nagy Imrét 1955 januárjában Moszkvában, hiszen ha a szó eredeti értelmében a doktrinér, elkötelezett, párthű kommunista politikus természetesen nem volt, nem is lehetett pártellenes, elképzelései – rövid távon – mégis a párt ellenében hatottak (volna), hogy ezek segítségével állítsa vissza a párt elvesztett tekintélyét, biztosítsa hosszú távon a kommunista politika győzelmét.

1954-től Nagy Imre azon dolgozott, hogy intézményes, politikai háttérrel teremtsen az új szakasz politikájának. Ennek lényeges eleme volt az MDP monolit uralmának megbontása, a kormányzati szervek felszabadítása a párt gyámsága alól. Ezt célozta a Vas Zoltán irányításával felállított Minisztertanács Titkársága és a Szántó Zoltán vezetése alatt életre hívott Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala. Utóbbi elsőrendű feladata lett volna a közvetlen kapcsolat biztosítása a kormányzat és a sajtó, s ezen keresztül a lakosság között a párt közvetítő szerepének kiiktatásával, de a kormányzat hírforrásaként is működött. És ennek érdekében kívánta Nagy Imre életre kelteni a népfrontot, hogy intézményi keretet biztosítson a politizálásra, az ország életébe való beleszólásra a nem párttag tömegek számára, vagyis az egypártrendszeren belül valósított volna meg egy az érdekek pluralitásának helyt adó kormányzati formát, egy viszonylagosan demokratikus struktúrát. Rákosiék, felismerve ennek veszélyét, mindent elkövettek, hogy megakadályozzák egy ilyen, széles tömegeknek politizálási lehetőséget biztosító szervezet létrehozását. A vita elsősorban két kérdés körül kristályosodott ki, és Nagy Imre mindkettőben vereséget szenvedett. Nem sikerült elérnie, hogy személyek is tagjai lehessenek, vagyis a népfront kizárólag a párt által amúgy is uralt (társadalmi) szervezetek összessége lett. Ugyancsak nem sikerült részlegesen sem függetlenítenie a párt befolyása alól, vagyis vajmi kevéssé vált alkalmassá olyan érdekek képviselőjére, amelyeknek a párt nem nyújtott keretet. Így pedig az 1954. október 23-án megalakuló Hazafias Népfront sem lehetett más, több, mint elődje, tulajdonképpen nem képviselt semmit és senkit, fő feladata az időről időre megtartott, senkit nem érdeklő választások lebonyolítása lett.⁴²⁵

Hasonlóan eredménytelen volt Nagy Imre kísérlete az MDP III. kongresszusán a Központi Vezetőség és a Politikai Bizottság személyi összetételének megváltoztatására 1954 májusában.

⁴²⁵ Ehrenberger Róbert: „A béketábor magyar hadserege” A magyar demokratikus hadsereg és a Magyar Néphadsereg Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból 1945–1957, Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 2001

A KV-ba ugyan sikerült beválasztatnia Szántó Zoltánt, ám többi jelöltje kibukott, ráadásul erősödött a Rákosi vezette Titkárság, amely ismét kezdte a párt egyre nagyobb részét felügyelete alá vonni.

Az új szakasz intézkedései ugyan 1954 őszéig számos fontos eredményt hoztak, ám egyetlen területen sem lehet áttörésről beszélni. A reformlépéseket minden esetben sikerrel támadta – és gyengítette vagy legalább veszélyeztette – a Rákosi mögé sorakozó csoport, így Nagy Imre politikája természetesen nem elégíthette ki a változások moszkvai kezdeményezőit, hiszen a vágyott rend helyett csak nagyobb lett a zavar. Ezt azonban hiba lenne pusztán Rákosi ellenirányú törekvéseivel magyarázni.⁴²⁶

A megalkotott rendeletekből, az elbuktatott szándékokból és a miniszterelnök félreállítása után megírt szövegeiből egyértelmű, hogy Nagy elképzelései lényegileg különböztek attól a szereptől, amit 1953-ban kiosztottak rá Moszkvában. Míg a Kreml urai a változtatások révén nyugalmat akartak teremteni Magyarországon, addig Nagy Imre a szocializmus, a szocializmus építésének valódi reformját tűzte ki célul, ami azt jelentette, hogy szakítani kell mindazokkal a hibákkal, amelyeket a legkülönbözőbb területeken elkövettek, vissza kell térni oda, ahonnan a téves helyzetértékelés következtében a hazai viszonyoknak megfelelő, az átmenet számára hosszabb időt biztosító politika útvjáról letértek. Vissza 1947–48-hoz, ahhoz az időhöz, amikor megnyilvánulási lehetőséget kaptak különböző politikai érdekek, amikor elismerték a csak részben államosított gazdaság keretein belül az egyénileg gazdálkodó parasztok, kisiparosok és kiskereskedők jogát a magántulajdonhoz, amikor még nem kezdődtek meg a perek stb. Amennyiben lett volna idő és alkalom e reformok megvalósítására, úgy valóban stabilizálhatták volna az országot, átmenetileg azonban feltétlenül destabilizáló hatásuk volt, amit Rákosi könnyen tudott Moszkvában a szocialista építés elért eredményei feladásaként feltüntetni. Mivel Nagy Imrét már 1954 tavaszán is figyelmeztették a reformok elvárt határainak betartására, várható volt, hogy a moszkvai igényeknek nem megfelelő politika előbb-utóbb a Kreml szigorúbb fellépését fogja maga után vonni.

Nagy Imre és az új szakasz számára nem volt kedvező a nemzetközi helyzet alakulása sem. Nem volt zökkenőmentes a szovjet–jugoszláv megbékülés, ami csak 1955 májusában, Hruscsov belgrádi látogatásával hozott kézzelfogható eredményt, de még inkább vargabetűkkel tarkított volt a szovjet–német viszony. 1954 őszén a nyugati nagyhatalmak helyreállították az

⁴²⁶ Kahler Frigyes, M. Kiss Sándor: „Kinek a forradalma?” Püski Kiadó, Budapest, 1997

NSZK szuverenitását, egyidejűleg bevonták a Nyugat gazdasági-katonai rendszerébe (1955 májusában lett az NSZK a NATO tagja). Eredménytelen volt tehát a szovjet kísérlet egy egységes, demokratikus és semleges Németország megteremtésére, amit Moszkva nemcsak kudarcként, hanem egyben fenyegetésként élt meg, ezért is került sor a megfelelő válaszlépés megtételére, és hozták létre egyidejűleg a Varsói Szerződést.

A miniszterelnök politikájával való moszkvai elégedetlenséget és a külpolitikai kudarcokat eredményesen használta ki az 1954 végén hosszabb betegszabadságon a Szovjetunióban tartózkodó Rákosi, aki 1954 novemberének legvégén tért vissza az országba, és a hozott információk birtokában azonnal támadásba lendült. Az MDP Politikai Bizottságának december 1-jén tartott ülésén tájékoztatta a vezetőséget a megváltozott szovjet álláspontról, és el is érte, hogy a PB, noha még nem vonta vissza az 1953. júniusi határozatot, de már a jobboldali elhajlást minősítette a fő veszélynek, és megbélyegezte Nagy Imre politikáját. Rákosinak ez kevés volt. Ő nem Nagy Imre fölé akart kerülni, hanem teljességgel ki akarta szorítani a közéletből riválisát és annak politikáját. Ezért javasolta, hogy pártküldöttség utazzon Moszkvába, amely a szovjetekkel megtárgyalhatná a magyar helyzetet. Nagy ellenezte a konzultációt (amivel újabb érvet szolgáltatott Rákosi számára az ő befeketítéséhez), ám azt megakadályozni nem tudta.⁴²⁷

Noha a magyar pártvezetők részletesen kidolgozott programmal, számos kérdéssel érkeztek Moszkvába, a tárgyalás forgatókönyvét a szovjetek írták, őket pedig mindössze három dolog érdekelte. Az első – ez kapott a legkisebb hangsúlyt a megbeszélésen – a magyar gazdaság állapota, amely továbbra sem úgy alakult, ahogy azt a Kreml vezetői 1953 nyarán remélték. Ennél sokkal súlyosabb gondnak tekintették Nagy Imrének az 1954. október 20-i Szabad Népből megjelent írását, amelyben a miniszterelnök a párt demokratizálásáért szállt síkra, ostromozva az egyszemélyes vezetésből fakadó hibákat, aktív, önálló politizálásra szólítva föl a tagságot. Ezt Moszkvában a párt egysége ellen irányuló frakciózás nyitányának tekintették, ami súlyos bűnnek számított. Hasonlóan felháborította a szovjeteket Nagy hajthatatlansága. Vácsolva a magyarországi helyzetet, a miniszterelnök arra a megállapításra jutott, hogy az új szakasz kívánalmainak megfelelően nem tud együtt dolgozni a párt első titkárával, Rákosival – ami igaz is volt. Állásfoglalásával Nagy Rákosi menesztésére tett javaslatot, ez pedig az SZKP Elnökségének illetékességi körébe való beavatkozás volt.

⁴²⁷ Molnár M.: „Egy veresség diadala a forradalom története”, Budapest 1991

Mindezek ellenére Hruscsov nem ajánlott teljes szakítást az 1953-as programmal, mindössze azt sürgette, hogy legyen végre rend Magyarországon. Számolják fel a gazdaság válságát, de úgy, hogy a szocializmus érdekei átmenetileg se csorbuljanak, ne bomoljanak föl a mezőgazdasági szövetkezetek, és ne csökkenjenek a hadiipari (vagyis egyben nehézipari) beruházások. Utóbbi a gazdasági élet alapja, előbbi pedig a munkás-paraszt szövetség létezésének legfőbb garanciája. Legyen teljes egység az MDP élén, Rákosi vezető szerepét vissza kell állítani, de „Nagy elvtárs tekintélyét is meg kell őrizni”. Hruscsov tehát felkínálta a lehetőséget Nagy számára, hogy elismerve és elítélve hibáit csatlakozzon a régi-új politikához, ebben az esetben, ha nem is az első vonalban, de jelen maradhat a politikai életben.

Moszkvából hazatérve azonban sem Nagy, sem Rákosi nem tartotta magát a kapott útmutatáshoz. Rákosi nem elégedett meg a miniszterelnök fölött aratott győzelmével, ellenfelét végleg és teljesen meg akarta politikailag semmisíteni. E szándékát megkönnyítette, hogy Nagy Imre a bolsevik fegyelem íratlan szabályait felrúgva nem fogadta el vita nélkül a moszkvai bírálatot, hanem megkísérelte az új szakasz egyes elemeit megmenteni, a helyzetet legalább részben ellenőrzése alatt tartani. Nem volt hajlandó nyilvános önkritikát gyakorolva, szó nélkül az új elvárások mellé sorolni. De a szovjet kritika mögé felsorakozott MDP PB Rákosi vezényletével elítélte Nagy Imrét, és a moszkvai igényeket teljesen kielégítő határozati javaslat kidolgozásához látott hozzá.⁴²⁸

De 1955-ben már nem lehetett ott és úgy folytatni az ország irányítását, ahol és ahogy 1953-ban Rákosiék abbahagyni kényszerültek. Ehhez sem a külső, sem a belső feltételek nem voltak adottak. Igaz ugyan, hogy a szovjet külpolitikai nyitást súlyos kudarcok is érték, mindazonáltal a nemzetközi enyhülés folytatódott, a nagyhatalmak még 1955-ben tárgyalóasztalhoz ültek Genfben – a potsdami tárgyalások után első alkalommal képviseltették magukat legfelső szinten –, és még ősszel felvette a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunió az NSZK-val, továbbá sor került az osztrák államszerződés aláírására: Ausztria semleges állam lett, a szovjet csapatok pedig elhagyták az országot. Nem lehetett figyelmen kívül hagyni, hogy Hruscsov, ha néha óvatosan lavírozva, máskor pedig pillanatnyi benyomásainak engedve, de mégis a sztálini rendszer egyes kinövéseinek lemetszésén munkálkodik.

Nagy Imre reformjai után azonban más volt az ország is, amelynek élére Rákosi visszakерült. Hiába nem volt hajlandó Nagy az önkritikára, félreállítani sem volt egyszerű, ennél

⁴²⁸ Molnár M.: „Egy veresség diadala a forradalom története”, Budapest 1991

radikálisabb, 1953 előtt még kézenfekvő megoldásokról nem is beszélve. Az amnesziák, a megkezdett rehabilitációk után alig egy évvel már lehetetlen volt a miniszterelnök elítélése és bebörtönzése, noha ennek lehetősége is felmerült, de még azonnali leváltásának sem voltak meg a feltételei. Noha a KV 1955. márciusi határozata elítélte és megbélyegezte Nagy Imre politikáját, különböző bel- és külpolitikai okokra tekintettel Rákosi április közepéig kénytelen volt megelégedni azzal, hogy Nagyot – valós betegségének ürügyén – teljesen elszigetelte, szinte házi őrizetben tartotta. Csak három hónappal a moszkvai tárgyalások után fosztották meg előbb a pártban viselt tisztségeitől, majd a miniszterelnökségtől (utódja Hegedüs András lett) és egyéb pozícióitól, köztük még akadémiai tagságától is. A pártból való kizárására pedig még később, 1955 decemberében került csak sor, míg a Nagy Imre-kérdést, vagyis az általa képviselt politikai törekvések maradéktalan felszámolását a forradalom kitöréséig sem sikerült megoldani. Igazának tudatában az elvi tisztázást leginkább a háttérbe szorított miniszterelnök szorgalmazta, mindegyre írogatva tiltakozó memorandumait és vitairatait a magyar és szovjet pártvezetésnek (ezeket politikájának követői szűkebb körben is terjesztették).

Ebben Nagy kitartásán, elvi szilárdságán túl óriási szerepe volt az új szakasz eredményeképpen megváltozott légkörnek, valamint annak, hogy a miniszterelnök körül már 1954 végén egyre jobban körvonalazható tábor kezdett kialakulni. Még az új szakasz kezdetén, 1953. október 23-án tartottak vitát az Írószövetségben, ahol az előző hetekben a falvakban járt írók adták elő nagy vitát kavaró beszámolójukat arról, hogy milyen rombolást eredményezett az MDP parasztpolitikája. Ez alkalommal Kuczka Péter állt ki legélesebben a kormány, az új politikai irány mellett. 1954-ben, a szabadítások és a meginduló rehabilitáció következtében egyre szélesebb (párt)értelmiségi csoportok jutottak mély lelkiismereti válságba, amikor szembesültek az általuk szolgálni hitt eszmények és a valóság közötti szakadékkal. A krízist követő szigorú önvizsgálat a magyar írók javát az új politikai vonal elkötelezett hívévé tette, és már 1953 őszétől egymás után jelentek meg a valóságos helyzetet feltáró, önkritikus művek az Irodalmi Újságban Csoóri Sándor, Devecseri Gábor, Kuczka Péter, Örkény István, majd mások tollából is. 1954-re valóságos kis csapat kezdett Nagy köré szerveződni, részint volt kollégái és diákjai közül, akiknek a segítségével a mezőgazdaság gyökeres reformját igyekezett kidolgozni, részint politikusokból és írókból, újságírókból. Ez a pártellenzékinek nevezett csoport a miniszterelnök bukása után is kitartott az új szakasz politikája mellett, vállalva adott esetben az ezzel járó támadásokat is. De Rákosiék nem voltak képesek visszaidézni az 1953 előtti terror légkörét, a hivatalos vonal ellen lázadók büntetése összehasonlíthatatlan a klasszikus ötvenes években alkalmazott módszerekkel.

Ugyancsak 1954 folyamán egyre szélesebb támogatást kapott Nagy Imre politikája a magyar sajtóban is. Október végén a Szabad Nép szerkesztőségének taggyűlése viharos vita után foglalt állást az új szakasz mellett, egyben az annak érvényesülését akadályozó, visszahúzó erők, a lap vezetői, valamint Gerő Ernő és Farkas ellen. Novembertől a Hazafias Népfront lapjává vált Magyar Nemzet szerkesztőbizottságában Gimes Miklós, majd később Losonczy Géza szálltak síkra a szocializmus reformja mellett.

Nagy Imre félreállítása után ugyan egymás után érték retorziók a politikája mellé felsorakozottakat: leváltották az Irodalmi Újság főszerkesztőjét, Molnár Miklóst, egymást érték a tisztoztatások a Szabad Népnél, ahonnan még 1954 végén távozni kényszerült Kende Péter és Lócsei Pál, majd 1955 áprilisában eltávolították többekkel együtt Méray Tibort. De hiába volt minden, az újságírók elmentek, de a kritikus szellem maradt, a sajtót nem lehetett többé az 1953-at megelőzően rá kiosztott szerepre kényszeríteni. És miközben a restaurálódó rákosista hatalom megkísérelte kiűzni ellenfeleit a magyar közéletből, a reformtábor tovább erősödött. 1955 januárjában megnyílt az értelmiség Kossuth Klubja Budapesten, ott alakult meg március 25-én a DISZ Petőfi Köre, melynek titkára Tánczos Gábor lett. A Kör ugyan az SZKP XX. kongresszusáig nem játszott jelentős szerepet, azt követően azonban az igaz szó erejével, a hibák és bűnök őszinte feltárásával, nyilvános megvitatásával a forradalmi követelések egyik legfontosabb erjesztőjévé, egységesítőjévé nőtt.⁴²⁹

És ha nem is a Nagy Imre által elképzelt és tervezett ütemben, de folytak tovább a szabadítások. A kelet-európai koncepciós perekben kulcsszerepre kényszerített N. H. Field rehabilitációja lavinát indított el, egymás után omlottak össze az ő tanúvallomásaira is felépített hamis vádak. Ez Magyarországon leginkább a Rajk-per felülvizsgálatát sürgette, az azonban – Rákosi abban vállalt szerepe miatt – továbbra is tabu volt. De még 1954 végén kiszabadult Kéthly Anna, majd 1955-ben a MAORT-perben elítélt Papp Simon, a börtönből házi őrizetbe került Mindszenty József bíboros, majd Grósz József kalocsai érsek, és novemberben 1200 a Szovjetunióban elítélt társával együtt hazatért Kovács Béla, a kisgazdapárt egykori főtitkára. Az elítélt kommunistákat követően egymás után kerültek szabadlára vagy könnyebb körülmények közé a nem kommunista politikusok és a gazdasági perek elítéltejei.

Az SZKP XX. kongresszusa fordulópont volt az SZKP és a nemzetközi kommunista mozgalom politikájában és ideológiájában. A harmadik világháború elkerülhetetlenségét hirdető dogma elejtése, a békés egymás mellett élés meghirdetése új feladatokat rótt a Szovjetunió és a

csatlós országok vezetőire. Hruscsov Sztálin bűneit feltáró, leleplező titkos beszéde – jóllehet több mint harminc évig nem került széles nyilvánosság elé, mégis – azonnal egyre szélesebb körben terjedt el, miután felolvasták egyes kiemelt pártvezetők előtt, és megerősítette igazukban azokat, akik eddig is szemben álltak a sztálinizmussal, de megroppantotta azokat is, akik megkíséreltek változatlanul kitartani mellette.⁴³⁰

A XX. kongresszus megoldhatatlan feladatok elé állította a változatlan személyi összetételű magyar pártvezetést. Rákosinak kellett a magyarországi desztalinizáció élére állnia, idehaza neki kellett feltárnia, lelepleznie a múlt hibáit, bűneit és azok elkövetőit, elsősorban saját magát, miközben ügyelnie kellett arra, hogy a párt első emberének (neki magának) a tekintélye semmiképpen se csorbuljon. Nehezen elképzelhető, hogyan gondolhatták a Kreml urai, hogy ez a feladat teljesíthető, de 1956 nyaráig egyenlő intenzitással szorgalmazták Magyarországon a desztalinizáció legalapvetőbb lépéseinek megtételét, vagyis a XX. kongresszus határozatainak megvalósítását, miközben ragaszkodtak a pártvezetés változatlan összetételéhez, elsősorban Rákosihoz. Az elkövetett törvénytelenésekért felelős személyt kellett találni, a szovjetek és a rendszer igazolása érdekében. Már 1953-ban mutatkozott szándék arra, hogy a felelősséget egyetemlegesen az amúgy is letartóztatásban lévő Péter Gáborra hárítsák. Ennek eredménytelensége után került előtérbe – már Nagy Imre elmozdítása után – Farkas Mihály, akit e szerepre valóságos felelősségén túl kiválóan alkalmassá tett az a körülmény is, hogy 1953-ban Nagy Imréhez csatlakozott, így az ő meghurcolása figyelmeztetés is lehetett az apparátus számára, ami jelezte volna, hogy azoknak, akik töretlen hűséggel kitartanak a vezér mellett, nem eshetik bántódásuk. Hamarosan kiderült azonban, hogy Farkas Mihály is kevés erre a szerepre. Már a XX. kongresszus előtt fölvetette egy párttaggyűlésen Szilágyi József Rákosi személyes felelősségét, majd 1956 márciusában a Budapest XIII. kerületi aktívaülésein Litván György tanár követelte a jelen lévő Rákosi lemondását.⁴³¹

A szovjetek azonban több okból kifolyólag is kitartóan ragaszkodtak Rákosi személyéhez. Egyfelől úgy értékelték, hogy a folyamatos személycserék tovább destabilizálják a vezetést, az országot, az 1953 óta bekövetkezett váltások már éppen elég nehézséget okoztak a pártnak, vagyis amennyiben lehetséges, kerülni kell a változtatást a magyar pártvezetés élén. Másfelől

⁴²⁹ Ripp Zoltán: „A pártvezetés végnapjai 1956. október 23-31.”, Napvilág Kiadó, Budapest, 1997

⁴³⁰ Nagy Károly: „Significant Documents of the Hungarian Revolution of 1956, ARP Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2006

⁴³¹ Kahler F.: „Sortüzek, Megszállás, Menekülés”, Igazságügyi Minisztérium, 1994

személyét garanciának tekintették arra, hogy Magyarországon nem kerül sor (önálló) reformpolitikára, ami sértené a szovjet vezetés érdekeit. Végül nem találtak Magyarországon olyan személyt, aki egyaránt megfelelt volna a szovjet elvárásoknak és a magyar viszonyoknak. Amikor 1956 júliusában végképp tarthatatlanná vált Rákosi az első titkár pozíciójában, magyar részről két lehetséges utód merült fel, ám mindkettővel szemben komoly kifogások voltak. Kádár János ugyan megjárta Rákosi börtönét, ez a magyar közvélemény előtt növelte hitelét, de Hruscsovék szemében inkább ellenérv volt az első titkárrá választása körüli vitában. Rontotta helyzetét, hogy ő is részes volt Rajk elítélésében és kivégzésében, ha nem is olyan mértékben, mint Rákosi, és személye ellen szóltak az 1945 előtti politikai tevékenységét ért bírálatok, elsősorban a KMP 1943-as likvidálásában játszott szerepe miatt. Nagy súllyal esett a latba, hogy jelölését a PB tagjai közé korábban Nagy Imre szorgalmazta, vagyis megválasztása engedmény(nek tűnhet) a jobboldal számára. A másik jelölt Gerő Ernő volt (végül ő lett Rákosi utódja), de mindenki tisztán látta, hogy ő nem lehet megoldás, hiszen mindvégig a legfelső vezetés része volt, lényegileg nem különbözött Rákositól, és személyével legalább olyan élesen állt szemben az egész társadalom. Az utódlás nehézségét jelzi, hogy fölmerült: ne válasszanak első titkárt, hanem a PB tagjai felváltva elnököljenek az üléseken.

Miközben azonban a szovjetek nem láttak lehetőséget Rákosi leváltására, az MDP első titkára nemcsak a magyarországi desztalinizációt akadályozta, hanem a Szovjetunió új külpolitikáját is. 1955-ben ugyan Belgrádban sor került a történelmi kibékülésre, ezt azonban követnie kellett volna a csatlós országok megbékélésének is. A szovjet elvárás ismeretében Rákosiban meg is volt erre a készség, noha a mundér becsületének védelmében egyetlen alkalmat sem szalasztott el a jugoszláv politika bírálatára. Tito azonban nem volt hajlandó megfelelő feltételek és garanciák nélkül megbékélni a magyarokkal, ami hozzájárult ahhoz, hogy csak félsikert eredményezett a szovjet külpolitika: megszűnt ugyan az éles szembenállás a jugoszlávokkal, de nem sikerült őket visszaterelni a táborba.

A XX. kongresszust követően megélénkültek Magyarországon a reformokat követelő erők. A párton belül is egyre szélesebb csoportok akartak valódi változást, a párt gyökeres megújulását, és nemcsak Budapesten. A vidék megmozdulását segítette, hogy Nagy Imre követői közül többeket vidékre száműztek büntetésül, így került például Győr megyébe, a megyei ügyészség élére Kéri József, aki Nagy miniszterelnöksége idején a Minisztertanács pártszervezetének titkára volt. Mivel ezeket a személyeket sikerült a fővárosból eltávolítani, így

valamelyest gyengült az ottani nyomás, ugyanakkor komoly erjesztőivé váltak a vidék reformok mellé való felsorakoztatásának.⁴³²

Ebben az időszakban a Petőfi Kör megélenkülő tevékenysége adott új irányt és tartalmat a rákosista rend elleni küzdelemnek. Néhány héttel a XX. kongresszust követően a Kör már megtartotta első valóban nagyobb szabású és a jövő felé mutató rendezvényét, az egykori MEFESZ-vezetők baráti találkozóját a Kossuth Klubban. A májustól egymást követő szakmai vitákon mind szélesebb hallgatóság előtt egyre kényesebb kérdéseket feszegettek a felszólalók és hallgatóság. Újra nyilvánosság előtt kaptak szót az elmúlt években félreállított történészek (Kosáry Domokos), filozófusok (Lukács György és tanítványai), megtörtént a NÉKOSZ társadalmi rehabilitációja. A június 18-án a Magyar Néphadsereg Központi Tiszti Házában megtartott vitán Rajk Lászlóné a hallgatóság nyilvánossága előtt követelte férje, Ujhelyi Szilárd pedig az egész magyar társadalom rehabilitációját. Az alig egy hét múlva megtartott sajtóvitán elhangzott felszólalásában Déry Tibor a társadalmi bajokat a rendszer szerkezetéből eredeztette, és a gyökerekig hatoló átalakítás szükségességét vetette föl. Losonczy Géza az ülés nyilvánossága előtt kért bocsánatot korábban elkövetett bűneiért, a közönség pedig tüntetően követelte Nagy Imre visszatérését a hatalomba. Andropov Moszkvába küldött jelentésében a vitát helyesen jellemezve úgy tájékoztatót, hogy az „lényegét tekintve a pártvezetés elleni tüntetéssé fajult”. Mindez már túlment a hatalom tűréshatárán – különös tekintettel arra, hogy a szervezők a következő ülés tárgyául a törvényesség megvitatását szánták –, és az MDP KV június 30-iki ülése elítélte a Petőfi kör vitákat, ami azok szüneteltetését eredményezte.⁴³³

Összességében a Petőfi Kör több szempontból is túllépett az eddig többé-kevésbé a párt berkein belül vagy legalábbis szűk körben folytatott polémiákon. Olyan szerepet töltött be, mint a nagy francia forradalmat megelőző időszak panaszfüzetei vagy Kossuth Pesti Hírlapja: összegezte a válság tüneteit, a vitákon pedig kimondták az igazságot. Az eddigi óvatos reformelképzeléseken és reformista megfogalmazásokon túllépve mindössze a rendszer két legfontosabb tabuját nem érintették: a szovjet csapatok magyarországi állomásozását és az egypártrendszer. A rendezvények az azokon részt vevőknél sokkal szélesebb csoportokat kapcsoltak be a közéletbe. A közönség továbbvitte az ott hallottakat a munkahelyekre és vidékre is, ahol folytatódtak a viták. A fővárosi mintára egymás után alakultak az ország különböző területein a helyi vitafórumok, különösen a DISZ KV májusi állásfoglalását követően, amely

⁴³² Molnár M.: „Egy veresség diadala a forradalom története”, Budapest 1991

⁴³³ Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: „Mától kezdve lövünk”, Kairosz Kiadó, Budapest, 2003

ezek megalakítását szorgalmazta. Kaposvárott már tavasszal szerveződni kezdett a Zrínyi kör, Szombathelyen az MDP KV-nek a Petőfi Kört elítélő június 30-iki határozatával közel egy időben alakult meg a Vasvári kör, Veszprémben a Batsányi kör Brusznjai Árpád vezetése alatt, Pécsen már októberben az ottani Petőfi kör, Debrecenben a Kossuth kör (vezetője Für Lajos) stb. Vagyis a Petőfi kör hozzájárult a reformtábor számottevő kiszélesüléséhez, megerősödéséhez, a politikát, kritikát kivitte, ha nem is az utcára, de feltétlenül a párt falain kívülre, bekapcsolva a politizálásba, a jövőről való vitatkozásba a nem párttag tömegek jelentős részét.

Míg a reformtábor Nagy Imre félreállítása után, annak ellenére is szélesedett és erősödött, egységesült és tisztult programja, addig Rákosiék képtelenek voltak kezelni az egyre terebélyesedő válságot, felemás intézkedéseikkel csak gyengítették a hatalmat. Nagy Imre félreállításával, leváltásával nem sikerült visszahozni a párton belüli egységet. A párt felső vezetésében, de az egész szervezetben is mindvégig jelen maradtak azok, akik a fennálló renddel nem értettek egyet, jóllehet nem mentek olyan messze a változások felrajzolásában, mint Nagy. Nem gondoltak a rendszer megreformálására, ám annak egyes kinövéseit fel akarták számolni, elsősorban az önállósult erőszak-apparátust megfékezve. Legfőbb reprezentánsuknak Kádár János tekinthető. De egyre többen voltak elégedetlenek a párt alsóbb szintjein is, akik ugyancsak normalizálni akarták a rendszert. A vezetés nem volt hajlandó elfogadni a kritikát, minden ellenvéleményt jobboldali elhajlásnak, Nagy Imre káros befolyásának, vagy a párttagság körében is meglévő tudatlanságnak, elmaradottságnak minősített. Az elégedetlenekkel szemben adminisztratív eljárásokat alkalmaztak, fegyelmi vizsgálatokat rendeltek el, és különböző büntetésekkel sújtották őket, beleértve a pártból való kizárást is. Mindezt azonban a hatalom csúcsain állókkal szemben nem merték megtenni, sőt Kádár 1956-ban lett a legfelső vezetés, a PB tagja.

Az egyre inkább égető valós problémák mellett a pártvezetés idejének egy jelentős részét lefoglalták a hagyományos rutinfeladatok: aktívák tartása, üzemlátogatások stb. Ennél is érthetlenebb, hogy a ténylegesen meglévő gondok mellé újakat gyártottak, és komoly, hosszú vitákat folytattak olyan teoretikus kérdésekről, mint például hogy mennyire válhat kommunistává egy volt szociáldemokrata.⁴³⁴

Mivel az NSZK bevonása a NATO-ba csak átmenetileg fagyasztotta be a nemzetközi enyhülés folyamatát, fölöslegessé vált a hadsereg erőltetett ütemű fejlesztése vagy akár szinten tartása, ami a nehézipar fokozott fejlesztésének egyik legfőbb mozgatója volt. Folytatódhatott

⁴³⁴ Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: „Mától kezdve lövünk”, Kairosz Kiadó, Budapest, 2003

tehát a néphadsereg Nagy Imre miniszterelnöksége alatt megindított leépítése, amit megkönnyített, hogy a katonaság elvesztette korábbi mindenható vezetőjét, Farkas Mihályt. Az új honvédelmi miniszter, Bata István korántsem rendelkezett olyan tekintéllyel, hogy ellensúlyozni tudta volna a gazdaság nehézségeit a hadsereg rovására megoldani kívánó törekvéseket. A néphadsereg állományát a forradalom kitöréséig több lépcsőben csökkentették, ami a tisztek körében komoly egzisztenciális fenyegetettséget keltett. Az elvonások a leszereléseken túl is sújtották a tisztikart, így az állományban maradtaknak is csökkent az életszínvonala. A leépítéssel együtt járó, de sok esetben attól függetlenül is végrehajtott gyakori átszervezések további nehézségek elé állították a tiszteket.⁴³⁵

Nagyban aláásták a parancsnokok tekintélyét a hadseregben működő ÁVH-állományú elhárító tisztek, akik sok esetben a parancsnokoknál nagyobb hatalommal rendelkeztek. A nekik való kiszolgáltatottság keltette ellenszenv jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a forradalom kitörését követően a hadsereg csak nagyon visszafogottan, mérsékelt volt hajlandó együttműködni az ÁVH-s egységekkel.

A sorállomány hangulata természetesen szorosan összefüggött a lakosság hangulatával. Az 1953-as enyhülést követően ismét erősödött a falura nehezedő nyomás, az életszínvonal megkezdett emelkedésének visszafogása kellően éreztette hatását. A hadseregben uralkodó szigorú, sok esetben kegyetlen bánásmód, a parancsnokoknak való teljes kiszolgáltatottság, valamint a civil világban tapasztaltnál is erőteljesebb politikai manipuláció tovább növelte a besorozottak elégedetlenségét.⁴³⁶

Mindez erősen meggyengítette a néphadsereg hadrafoghatóságát bármilyen ellenséggel szemben. Az esetlegesen a fennálló rend elleni megmozdulás elfojtására pedig még kevésbé volt alkalmas, hiszen a reformeszmék tért hódítottak a hadsereg állományában, és egyre gyakrabban vettek részt tisztek is a Petőfi Köri vitákon. Ezzel tisztában volt a katonai és a pártvezetés, valamint a szovjetek is. A vezérkarban nem sokkal a forradalom kitörését megelőzően készült el egy belső jelentés, amely a fentebb vázolt gondokat összegezve arra a megállapításra jutott, hogy komoly politikai kihívás, erőpróba esetén a vezetőség nem számíthat a hadsereg fenntartások nélküli támogatására.

A hadsereghez hasonlóan bizonytalan volt a rendőrség megbízhatósága, és egy esetleges megmozdulással szembeni felhasználhatósága. Stabilitását nagyban aláasta, hogy 1953-ban

⁴³⁵ Kahler F.: „Sortüzek, Megszállás, Menekülés”, Igazságügyi Minisztérium, 1994

⁴³⁶ Nagy Károly: „Significant Documents of the Hungarian Revolution of 1956, ARP Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2006

szovjet mintára Magyarországon is egy kézbe került a rendőrség és az állambiztonsági erők irányítása. Az eredeti elképzelés szerint ez az ÁVH betagolását, ellenőrzésének, felügyeletének (erős) kézbe vételét jelentette volna. A valóságban azonban az ÁVH a fölállított főosztályokon belül is megőrizte különállását, hatalmi súlyát, mindez pedig csak nyilvánvalóbbá tette kivételezett helyzetét a rendőrséggel szemben, nem véletlen tehát, hogy Gerő Ernőt egy ÁVH-s tábornok, Piros László követte a belügyminiszteri poszton. Mindennaposakká váltak a súrlódások, az ÁVH számos esetben beavatkozott a rendőrség ügyeibe, amelynek állománya ugyancsak nem maradt érintetlen a reformszellem terjedésétől, a tisztek közül is egyre többen szorgalmaztak valódi változásokat, tényleges megújulást. Ha túlzó is volt Andropov nagykövet vészjelzése („a budapesti rendőrség vezetése teljes egészében egyetért Nagy programjával”), volt benne igazság.⁴³⁷

De még a párt ökle, maga az Államvédelmi Hatóság is megingott a forradalmat megelőző időszakban, ezt bizonyítja, hogy egyre többen szereltek le a saját kérésükre, miközben 1956 elején jelentősen csökkentették az ÁVH létszámát, ami eleve komoly elégedetlenséget keltett az állományban. A szervezet – a hadsereghez hasonlóan – elvesztette hajdan teljhatalmú vezetőjét, Péter Gábor elítélését pedig, ha csak nem sokkal a forradalmat megelőzően is, de további eltávolítások, sőt letartóztatások követték (a PB már 1956 augusztusában határozott az ÁVH több vezetőjének bíróság elé állításáról). A rehabilitációk állandóan napirenden tartott fenyegetése, a bűnösök megnevezésének és megbüntetésének egyre többek által hangoztatott igénye természetesen megrettentette és gyengítette az állományt, melynek tagjai nemcsak parancsnokaik zuhanását tapasztalhatták, de azt is, hogy a kiszabadultak közül számosan visszakérültek a politikai vezetésbe, és várható volt, hogy szorgalmazni fogják egykori fogvatartóik, megkínzóik felelősségre vonását. Kádár János egy őszi PB-ülésen megbírálta az ÁVH-t, és személy szerint Piros belügyminisztert. A szovjetek magyarországi belügyi főtanácsadója jelentette is Moszkvának, hogy „az egészségtelen hangulatok terjedőben vannak az államvédelem munkatársainak egy része körében is”.⁴³⁸

1956 nyarára a szovjet vezetés elérkezettnek látta az időt az újabb politikai intervencióra, hiszen a helyzet már nemcsak a Kremlben, de az egész szocialista táboron belül nyugtalanságra adott okot: féltő volt, hogy Magyarországon „váratlan, kellemetlen esemény” történik. Ennek valószínűségét növelte a lengyelországi Poznanban bekövetkezett megmozdulás, ahol a biztonsági erők fegyverrel verték szét az élet- és munkakörülményeik javításáért tüntető

⁴³⁷ Molnár M.: „Egy veresség diadala a forradalom története”, Budapest 1991

munkásokat. Az összezsapásnak közel száz halálos és több száz sebesült áldozata volt. Hasonló eset elkerülése végett Anasztasz Mikojan, az SZKP liberálisnak számító, válságkezelő követét küldték Magyarországra, széles körű felhatalmazással. Mikojan – miután megérkezése után kellően tájékozódott – két javaslatot dolgozott ki a válság elhárítására. Az első a párton, a pártvezetésen belüli egység helyreállítását célozta. Szakítva az eddigi politikával, belátta Rákosi menesztésének elkerülhetetlenségét – az első titkárt egészségi állapotára való tekintettel, érdemei elismerése mellett mentették fel legfőbb funkciójából, de továbbra is az Országgyűlés és a Központi Vezetőség tagja maradt. Rákosi menesztése mellett fel kívánta frissíteni a pártvezetést annak érdekében, hogy az új grémium teljes elvi és gyakorlati egységben láthasson hozzá a halaszthatatlan feladatok megoldásához: az ellenzéki központok szétveréséhez, az ellenzéki agitáció, propaganda teljes megszüntetéséhez.⁴³⁹

Rákosi felváltása Gerő Ernővel – ahogy az várható volt – semmit sem oldott meg, sőt mintegy eszkalálódott a válság. Az első titkár menesztése elbizonytalanította azokat a csoportokat, amelyek számára az ő személye jelentett garanciát, és Gerő Ernő utódlása nem biztosította azok támogatását, akik ellene voltak Rákosi politikájának. Ugyanakkor Rákosi eltávolítását nem kapcsolták össze a pártvezetés felfrissítésével, így az ő káderei megőrzött funkcióik révén továbbra is befolyásuk alatt tudták tartani a legfelső vezetést is. Fennmaradt a PB megosztottsága, a legalapvetőbb kérdésekben sem tudtak egységes álláspontot kialakítani, ennek következtében viszont lehetetlen volt a kihívások megválaszolása, a problémák megoldása. Sőt egyre szélesebb csoportok fordultak szembe a vezetéssel, Andropov 56 októberében úgy értékelte a helyzetet, hogy „a PB nem rendelkezik támogatással sem a párton belül, sem a nép körében... nem látják egyelőre a helyzetből a kiutat”, vagyis egyre inkább képtelenné válik a válság megoldására, az ország vezetésére. Gerő Ernő Andropov közvetítette üzenete már-már nyílt segélykiáltás volt: „a helyzet az országban »rendkívül komoly és tovább romlik«”. Annak érdekében, hogy a még mindig húzóó és egyre veszélyesebb Nagy Imre-kérdést sikerüljön megoldani, felmerült Nagy visszavétele a pártba, erre azonban az egykori miniszterelnök sokáig csak a vitás kérdések előzetes tisztázása esetén volt hajlandó, vagyis ha vele saját korábbi, 1953-as programja is visszatérhet. A nyilvános önkritikát Nagy 1956 szeptemberében is elutasította, ennek ellenére október elején sor került visszavételére, a kérdések tisztázása nélkül.

Semmi nem valósult azonban meg Mikojan másik javaslatából: nem sikerült a támadás az ellenzéki központok ellen, ezt a hatalom meg sem kísérelte. Még a nyáron, nem sokkal leváltása

⁴³⁸ Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: „Mától kezdve lövünk”, Kairosz Kiadó, Budapest, 2003

előtt maga Rákosi is úgy értékelte a helyzetet, hogy azon már drasztikus eszközök alkalmazása sem segít, hiába tartóztatnának le egyeseket, nyomban újak állnának a helyükre. A megingott vezetésnek ilyen lépések megtételére már nem volt ereje.⁴⁴⁰

Hozzájárult a hazai gondok megoldásának elodázásához, hogy az újnak kikiáltott vezetés számos régóta halasztódó külpolitikai probléma sürgős megoldására is rákényszerült. Gerő Ernő három hónapos országlása alatt alig egy hónapot töltött Magyarországon. Meg kellett oldania a jugoszláv kérdést, el kellett érnie, hogy Tito a megbékélést demonstrálva fogadja őt. Ez korántsem volt egyszerű, hiszen Tito nem csinált titkot belőle, hogy nem tartja kielégítőnek a magyar párt élén bekövetkezett személyi változást, és nem sok hajlandóságot mutatott a Gerő Ernővel való találkozásra. Ezt hosszú moszkvai tárgyaláson kellett előkészíteni. Kádár, a párt második embere Kínában tárgyalt, így a legnehezebb napokban dönteni képes, tudó, merő vezetők nélkül maradt a párt (és az ország).

Egyre erősödtek a korábbi tendenciák. Kiteljesedett a sajtó lázadása. Mikojan már 1956 nyarán, még Rákosi leváltása előtt arról számolt be, hogy „a hatalom napról napra egyre inkább kicsúszik az elvtársak kezéből. Kialakulóban van az ellenséges elemek párhuzamos központja... A sajtó és a rádió kikerült a KV ellenőrzése alól.” De általában is kiszélesedett az elégedetlenek tábora. A Nagy Imre félreállítását után visszahozott erőltetett iparfejlesztés, és ennek áraként a meghozott restriktív intézkedések, az ismét megnövekvő terhek, amelyek legnagyobb részt megint csak a mezőgazdaságot sújtották, megerősítették az ország szembenállását a rendszerrel. Megszigorították a beszolgáltatást és a szabadpiaci értékesítés feltételeit, korlátozták a téveszkekből való kilépés lehetőségét. Új lendületet vett a szövetkezettesítés, és ennek árnyékában a tagosítások. Párhuzamosan rendezték (emelték) az ipari normákat, és a dolgozók által fizetendő nyugdíjjárulékot. Semmi jót nem ígértek a II. ötéves terv nyilvános vitára bocsátott irányelvei, amit nemcsak a szakmai körök utasítottak el, de a lakosság is elkeseredéssel vette tudomásul, hogy minden változtatás nélkül erőlteti a vezetőség a régi, kudarcot kudarca halmozó gazdaságpolitikát. A lakosság életszínvonala még 1956-ban sem érte el az 1938-as – jólétinek az akkori Európában sem nevezhető – szintet.

Továbbra is válságos volt a lakáshelyzet. Sokan emberi lakásnak nem tekinthető kalyibákban éltek, többeknek azonban ilyen lehetőség sem jutott. A kiemelt szocialista

⁴³⁹ Kahler F.: „Sortüzek, Megszállás, Menekülés”, Igazságügyi Minisztérium, 1994

⁴⁴⁰ Nagy Károly: „Significant Documents of the Hungarian Revolution of 1956, ARP Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2006

nagyberuházásokon dolgozók jelentős része embertelen körülmények között lakott közös barakkokban Sztálinvárosban és Komlón, ezek a települések egyben a bűnözés melegágyai is voltak. Az ellátás itt még rosszabb volt, mint máshol, pedig mindenütt voltak hiánycikkek, miközben a kapható áruk minősége is alacsony volt. A falura nehezedő nyomás és az erőltetett nagyberuházások jelentősen megnövelték a lakóhelyüktől távol munkát vállalni kényszerülőket, az ingázók számát, akik az év nagy részét családjuktól távol, hiányos felszereltségű tömegszállásokon, úgynevezett munkásszállásokon kényszerültek eltölteni. Rosszak, egészségtelenek voltak a munkakörülmények, a produktivitás emelésének túlhajszolása miatt az üzemekben nem törődtek a munkavédelemmel, gyakoriak voltak a munkahelyi balesetek.

A gondokat tetézte a fizetésekben mutatkozó indokolatlan aránytalanság. Az alacsonyra szorított bérek eleve lehetetlenné tették a szakmunka, a minőségi munka megfelelő díjazását, amit tovább növelt az egyoldalú mennyiségi szemlélet. Általában jobban keresett az egyszerű, mechanikus feladatot végző betanított munkás, mint azok a szakmunkások, technikusok, akik a gépek beállítását, a mintadarab legyártását végezték. De óriási különbségek voltak az egyes ágazatok között is. A nehéziparban – elsősorban a leginkább favorizált kohászatban, vasiparban, bányászatban – dolgozók sokszorosát keresték annak, mint amit hasonló munkát végző faipari vagy textiles társaik. Különösen nehéz volt a fiatal szakmunkások helyzete, akiknek a fizetése a megélhetéshez minimálisan szükséges havi ezer forinttól is messze elmaradt. A SZOT korabeli felmérése szerint a háromgyerekes családoknak több mint ötven százaléka a létminimum alatt tengődött.⁴⁴¹

Az 1953-ban kapott bő egy évnyi szünet után tehát újra nőtt a nyomás, szorult leginkább a gazdasági prér. Az ország egyre erőteljesebben szembesült azzal, hogy a fennálló körülmények között nem lehet élni; eltérő szinten, de tudott arról, hogy létezik a fennállóval szemben egy másik, leginkább Nagy Imre nevéhez kötött alternatíva. A párton belül kialakult ellenzéki csoportosuláshoz az írók, újságírók után felsorakozott az értelmiség, majd 1956 őszére szinte az egész magyar társadalom. A hatalom gyengének és tehetetlennek mutatkozott, a társadalom – amely már jó ideje elviselhetetlennek tapasztalta a rendszert – maradék bizalmát, de a félelem gátját is elvesztette. Nyilvánvalóvá vált, hogy miközben a társadalom nem akar az adott rendben élni, a hatalomnak nincs ereje azt megvédeni.⁴⁴²

⁴⁴¹ Szakolczai Attila: „Az 1956-os forradalom és szabadságharc, 1956-os Intézet, 2001

⁴⁴² Hajdú Tibor: „Az 1956. október 24-i moszkvai értekezlet”, Forrásközlés, Évkönyv, 1956-os Intézet, 1992

1956. október 6-án Budapesten kivégzett társaival együtt ünnepélyes körülmények között eltemették Rajk Lászlót. A szertartáson a pártvezetőkön (Apró Antal, Münnich Ferenc) kívül beszédet mondott az egykori pertárs, Szász Béla is, aki kimondta a tömeg gondolatát: „amikor százezrek vonulnak el a koporsók előtt, nemcsak az áldozatoknak adják meg a végső tisztességet, de szenvedélyes vágyuk, megmásíthatatlan elhatározásuk, hogy egy korszakot temessenek el”. Szavai nem minősíthetők költői túlzásnak, hiszen a rendszer valóban romokban hevert.

A temetést követően a diákok mozdultak először, akik már 6-án délután antisztálinista jelszavakat skandálva tüntettek Budapest belvárosában. És miközben a pártvezetés továbbra is a régi úton maradván Jugoszláviába utazott a Titóval való megbékélést demonstrálandó, a diákok radikálisan új utat vágtak maguknak: október 16-án Szegeden a DISZ-ből kiválva megalakították önálló, független szervezetüket, a MEFESZ-t, melyhez még október 23-a előtt az ország valamennyi területéről csatlakoztak a felsőoktatás diákjai. A diákok ezen lépése több, mint a forradalom felé vivő út egyik állomása, ez már maga volt a forradalom. Független szervezetet alakítottak egy olyan országban, ahol semmi sem létezhetett a párttól függetlenül. Vezetőiket önállóan, alulról, maguk választották, lehetőséget sem adva a mindent uraló MDP-nek, hogy a neki megfelelő személyt kijelölhesse. Az ifjúság egy sajátos csoportjának rétegszervezetét hozták létre, semmibe véve ezzel a hivatalos ideológiát, amely tagadta a társadalomban meglévő különbségeket.⁴⁴³

Az 1956. október 22-én, a Budapesti Műszaki Egyetemen megtartott diákgyűlés még tovább ment. Nemcsak a MEFESZ-hez való csatlakozás mellett döntöttek, hanem a lengyelországi események hatására összeállították követeléseiket, és a varsói változásokkal való szolidaritás érdekében tüntetést hirdettek másnapra. Szakítva az eddigi formákkal, nem petícióval fordultak a párthoz, hanem követelésekkel, és azok alátámasztására utcai demonstrációt hirdettek. Tizenhat pontjuk pedig már a Petőfi Kör által is tiszteletben tartott tabukra sem volt tekintettel: követelték a szovjet csapatok kivonását és a többpártrendszer újbóli megteremtését. És mivel a teljes program megjelentetésére sem a sajtó, sem a rádió nem vállalkozott – pontjaik megkurtításába pedig a diákok nem mentek bele –, maguk kezdték terjeszteni stencilezett röplapjaikat az utcákon osztogatva, falakra ragasztva, de küldöttségeik szerte vitték a budapesti üzemekbe is.⁴⁴⁴

⁴⁴³ Kahler F.: „Sortüzek, Megszállás, Menekülés”, Igazságügyi Minisztérium, 1994, 156-178.old.

⁴⁴⁴ Györkei Jenő és Horváth Miklós: „Szovjet katonai intervenció”, H and T Kiadó, Budapest, 2001, 124.old.

Andropov több ízben is találkozott a hadtest vezérkarával és egységeinek parancsnokaival, felvilágosította őket az országban kialakult társadalmpolitikai helyzetről, és kérte a figyelem, illetve a harckészültség fokozását. Az egységek parancsnokai megfelelően reagáltak és előkészítették az alakulatokat a „Hullám” nevű terv végrehajtására.

L. Lascsenkó – a Különleges Hadtest parancsnoka - már október 20-án követelte a magas fokú harckészültség fenntartását. 21-én a parancsnokság tisztjei ellenőrizték a hadtestparancsnok utasításának végrehajtását, amely a „Hullám” nevű tervre való felkészülés volt.

A Különleges Hadtest október 23-ai bevonása nem volt meglepetésszerű, sem a moszkvai párt és a katonai vezetés, sem a hadtestvezetés számára.⁴⁴⁵

A Szovjetunió területén is foganasítottak intézkedéseket arra az esetre, ha a magyarországi események váratlan és irányíthatatlan fordulatot vesznek.

Már október 19-én a légi-deszantos fegyverparancsnok, V. Margelav tábornok által teljes hadkészültségbe helyezték a VII. ejtőernyős gárdahadosztály 108. ejtőernyős gárdaezredét és a kaunasi és vilnusi repterekre csoportosították az állományt. Október 20-án a repterekre érkeztek a szállító repülőgépek (54 db. július 2-án és 45db.július 12-én.), amelyek biztosították az ejtőernyősök eljutását Magyarországra.

Az emberek követelték a kormány lemondását, nagy Imre visszahelyezését a vezető pozícióba, a szovjet egységek távozását az országból, a kommunisták hatalomtól való megfosztását, az ártatlanul elítéltek rehabilitálását.

1956. október 23-án a Kossuth Rádió 14.23 h-kor megszakítja a “Fiatalok zenei újsága” c. műsort, és Piros László belügyminiszter közleményét olvassák fel, miszerint feloldja az utcai gyülekezési és felvonulási tilalmat.⁴⁴⁶ 15.00 h-kor a Petőfi-szobor előtt 10 000 tüntető jelenlétében Sinkovits Imre elszavalta a Nemzeti Dalt.

Késő estére összehívják a Központi Vezetőség ülését. 19:00 órától Gerő Ernő néhányszor telefonon tárgyal Andropov szovjet nagykövettel és Hruscsovval. Moszkvától kéri a Magyarországon állomásozó szovjet katonai erők hadba lépését az ellenzék megmozdulásainak elfojtása céljából.⁴⁴⁷ Gerő, hogy mentse hatalmát, arra számított, hogy egy harmadik erő megjelenése ugyanúgy, mint 1953-ban Berlinben, lecsillapítja a kedélyeket. Hruscsov Moszkvába

⁴⁴⁵ Sztikalin A. „Prervánnájá revolucijá”, Moszkva, Novij Hronográf Kiadó, 2003., 124-126.old.

⁴⁴⁶ Varga László: A forradalom hangja , Századvég Kiadó és Nyilvánosság Klub, 1989, 18.old.

⁴⁴⁷ Uo.16.old.

invitálta Gerőt, aki a kérést a belpolitikai okokra hivatkozva elhárította. A szovjet vezető megígérte a szovjet katonai segítséget, de „a Magyar Népköztársaság kormánya ezt foglalja írásba.”⁴⁴⁸

„Gerő Ernő közvetlen vonalon az SZKP Elnökségével beszélt, és tájékoztatta őket a helyzetről. A Beszélgetésből ítélve az volt a véleményem, hogy ez már nem az első tájékoztatás. A tájékoztató után egy olyan megállapodás született, hogy a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok segítséget nyújtanak a rend helyreállításában. – olvasható Nagy Imre 1957. június 14-én felvett kihallgatási jegyzőkönyvében.⁴⁴⁹

Zsukov Hruscsovnak a következőket jelentette: „Gerő felkérte a budapesti szovjet nagykövetség katonai attaséját, hogy a szovjet csapatok avatkozzanak be az addig soha nem tapasztalt méreteket öltő tüntetés felszámolására”.⁴⁵⁰

A terv egyik szálának vége a Gerő kezében volt, a száll másik végét –Szűcs Miklós emlékezete szerint – a Honvédelmi minisztérium szovjet katonai főtanácsadója, Tyihonov tartotta a kezében, aki október 23-án délután 5 óra körül Bata István vezérezredes, honvédelmi miniszter, Tóth Lajos vezérőrnagy, a vezérkar főnöke, Kovács István vezérőrnagy és szűcs Miklós ezredes jelenlétében felhívta Antonov hadseregtábornokot, a Varsói Szerződés vezérkari főnökét és engedélyt kért a Különleges Hadtest Budapestre rendelésére. Antonov hadseregtábornok megadta az engedélyt Tyihonovnak.⁴⁵¹

20:00 órakor a magyarok meghallották a rádióban a Magyar Munkás Párt vezérének az elbizakodott és a kompromisszumkészség halvány jelét sem mutató beszédét, ami aztán hatalmas elégedetlenséget és felkavarodást okozott. A demonstrációk résztvevőit ellenforradalmároknak titulálta és ezzel a cselekedettel a párhelytartó megbántotta a nép hazafias érzelmeit és még jobban megfeszítette a helyzetet.⁴⁵²

A beszéd után a parlament előtt két csoport indult: egyik a Sztálin-szobor felé, a második a rádióhoz. 22:00 órakor a „minden nép és nemzet vezérének” szobra a porba hullt, ami ujjongást váltott ki a tömegeből. A rádiónál összegyűlt diákok azt gondolták, hogy Gerő innen intézte a

⁴⁴⁸ „Jelcin-dosszié”, 56-57.old.

⁴⁴⁹ Rainer M. János: a Parlamenttől a Fő utcáig. Nagy Imre gondolatai útja 1956. november 4. – 1957. április 14. Évkönyv 1992, 1956-os Intézet, 125. old.

⁴⁵⁰ Hajdú Tibor: „Az 1956. október 24-i moszkvai értekezlet. Forrásközlés. Évkönyv, 1992, 1956-os Intézet, 153-156. old.

⁴⁵¹ Szűcs Miklós: „Ezredes voltam 1956-ban a vezérkarnál”, Budapest, 1989. szabad Tér Kiadó, 60-62.old.

⁴⁵² A Rádió ostroma : 1956. október 23. / Havasi Tamás, Herczeg János, Kerek György. Budapest Kossuth Könyvkiadó. 1957. 95 old

beszédet, és találkozni akartak vele, hogy tudassák szándékaikat, és a rádióban elmondják követeléseiket, melyeket a tüntetésen fogalmaztak meg. A rádió vezetése megtagadta ezt a lehetőséget a tömeg küldötteitől. 21:00 óra után a második emelet egyik ablakából könnygáz-gránátokat kezdtek dobálni, egy-két percen belül pedig ÁVO-sok tüzet nyitottak a tömegre⁴⁵³ Összetűzésre került sor a rádió biztonsági őrrei és a tüntetők között. Ez a pillanat lett a kezdete az 1956. október-november véres eseményinek Magyarországon.

Október 24-re virradó éjszaka a Magyar Munkás Párt választmánya által megtartott ülésen Nagy Imrét visszahelyezték a pártvezetésbe és október 24. reggelén újra választották a magyar kormányt.⁴⁵⁴

Nagy Imre rádióbeszédében kijelentette, hogy miután helyreállítják a rendet az országban, összehívják az államtanács ülését, melynek a kormány által elő lesz terjesztve az ország kríziséből való kijutásának terve és más kérdések, melyek érdekelték a nemzetet. Az államfő eltörölte a Hegedűs-kormány által hozott döntéseket, melyek szerint tilos volt gyülekezni, tüntetni és demonstrálni.⁴⁵⁵

A magyar kormány hivatalos, katonai segítséget kérő levelét valószínűleg október 27-én Hegedűs András miniszterelnök írta alá, antedatálva október 24-re.⁴⁵⁶ Október 24-én 9.00 h-kor a rádió közli: „Az ellenforradalmi bandák galád fegyveres támadása az éj folyamán súlyos helyzetet teremtett... A kormányzati szervek nem számoltak a véres orvtámadásokkal s ezért fordultak a Varsói Szerződés értelmében a Magyarországon tartózkodó szovjet alakulatokhoz. A szovjet alakulatok a kormány kérését teljesítve részt vesznek a rend helyreállításában.”⁴⁵⁷

Budapest és más városok lakosságának jelentős része támogatta a tüntetőket és követeléseiket. A tüntetéseken egybegyűltek a következő követeléseket dolgozták ki, és hozták napvilágra, amelyeket a kormány felé irányítottak. Követelték, hogy a kormány tulajdonítson jelentőséget a tüntetésnek, illetve tegye közzé a fiatalság politikai és egyéb követeléseit továbbá az MMP KB haladéktalan összehívását azzal a céllal, hogy kirekesszék a kormányból azokat a személyeket, akik kompromittálták magukat a sztálini repressziók idején, elsősorban Andrics Erzsébetet, Szalai Bélát, Friss Istvánt. Követelték Nagy Imre visszahelyezését minden pártbeli és

⁴⁵³ 1956 Az ENSZ különleges bizottság jelentése, Felelős kiadó: Orlai Sándor, Hunnia Kiadó, 1989, 20-37.old

⁴⁵⁴ Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: „Mától kezdve lövünk”, Kairosz Kiadó, Budapest, 2003

⁴⁵⁵ A forradalom hangja : magyarországi rádióadások 1956. október 23. - november 9. / szerk. Kende János. Bp. Nyilvánosság Klub, 1989.

⁴⁵⁶ „Jelcin-dosszié”, 54.old.

állami beosztására, az elmúlt évek koncepciók pereinek anyagai nyilvánosságra hozását és Farkas Mihály ügyének nyílt tárgyalását. Továbbá Rákosinak a Munkás Pártból való kizárását, megfosztását minden állami tisztségétől és az állampolgárságától; a halálbüntetés eltörlését a politikai perekben; titkos szavazás bevezetését minden jelölttel szemben; a magyar állami címernek Kossuth Lajos címerét elismerni; állami ünneppé és munkaszüneti nappá nyilvánítani március 15-ét és október 16-át; a magyarországi urán kitermelés anyagának nyilvánosságra hozását; a munkások életkörülményeinek javítását és a reálbérek emelését. A parasztokra kirótt adók csökkentését és az állami rendelés beszüntetését; a minimálbér emelését; Ezen kívül követelték, hogy vizsgálják felül a megkötött állami egyezményeket, s hogy az új egyezményeket csak a Nemzeti Tanács jóváhagyása után lehessen aláírni. A szovjet hadsereg kivonását, politikai és gazdasági függetlenséget és a Szovjetunióban lévő hadifoglyok kérdésének tisztázását; hogy biztosítsák a sajtószabadságot és fejezzék be a rádióadások zavarását.⁴⁵⁸

Az országban zajló események komolyan aggasztották a szovjet politikai és katonai vezetést. A SZSZK Legfelsőbb Vezérkari Törzsének parancsnoka, B. Szahalovszkij marsall parancsára már október 23-án 22:00 órakor a Magyarországi Különleges Hadtest csapatait riadóztatták, akik kivonultak a gyülekezési területekre. Ugyanezen a napon 23:00 órakor a csapatok parancsot kaptak hogy vonuljanak be Budapestre, amit azzal indokoltak, hogy ezt a magyar kormány kérte a közbiztonság biztosítása érdekében. Ezeknek az erőknek egy része a magyar-osztrák határ lezárására küldték ki. A szigorúan titkos „Hullám”-terv kezdetét vette.

Ráadásul ezekhez a magyar kormány tudta nélkül további intézkedéseket foganasítottak, annak érdekében, hogy megerősítsék a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatokat.⁴⁵⁹

Október 23-án 21:45 órakor a Kárpáti Katonai Körzet parancsnoka, D. Botov hadseregtábornok utasítására riadóztatva lett a H. Mamuszov tábornok parancsnoksága alatt álló 38. összefegyvernemű hadsereg 3. lövészhadtestének 128. lövész gárdahadosztálya valamint a 39. gépesített gárdahadosztály. Az említett hadosztályok azt a parancsot kapták, hogy lépják át az SZSZK határát Csapnál, Beregszásznál és Nagyszőlősnél, hatoljanak be Magyarország területére és felvonuljanak fel a: jobbról Csap-Miskolc-Hatvan, balról Tiszaújlak- Debrecen-Szolnok vonalakon, illetve összpontosítani erőiket a Hatvan-Jászberény –128. hadosztály–, a Szolnok-Abony –39. hadosztály– területeken. A 315. gárda lövészezred parancsában arról volt szó, hogy

⁴⁵⁷ A forradalom hangja : magyarországi rádióadások 1956. október 23. - november 9. / szerk. Kende János. Bp. Nyilvánosság Klub, 1989, 30-31.old.

⁴⁵⁸ Koltay Gábor: „Tizenkét nap, amely...” 1956. október 23 - november 4. ; események, emlékek, dokumentumok, Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1989

szükség esetén harccal törjenek át a szovjet-magyar határon és biztosítsák a fő erők akadálymentes bevonulását a magyar területekre.⁴⁶⁰

Ezeknek a harckocsiknak, katonáknak a végtelen sorát látták áthaladni a kárpátaljai lakosok Magyarország irányába a Tiszaújlaki, Asztélyi, Mezőkaszonyi, Csapi határátkelőhelyeken, végig vonulva a magyar lakta településeken.

Ugyanezen az éjjelen Moszkvában riadóztatták az operatív csoport tábornokait és fő tisztjeit, a legfelsőbb parancsnokság, a szárazföldi főparancsnokság, a légielő főparancsnokság kötelékéből összesen kb. 80 főt, és már október 24-én a nap első felében repülőkkal Magyarországra szállították őket. A legfelsőbb parancsnokság törzstisztje, M. Malinin hadseregtábornok lett. A kötelék operatív parancsnokságának vezetésével Pavaliy tábornokot bízták meg. Az, hogy az operatív csoport ilyen nagyszámú és magas rangú tisztekből állt, azt sugallta, hogy Magyarországra további katonai erők fognak érkezni. Október 24., 00:35 perckor riadóztatták a Romániában állomásozó 33. gépesített gárdahadosztályt, amelynek parancsnoka parancsot kapott a román-magyar határ átlépésére és a Budapestre való bevonulásra.⁴⁶¹

Október 24. éjjel 2 órakor a hadtest operatív csoportja megérkezett Budapestre és a hadügyminisztérium épületében parancsnokságot létesített, 2:15 perckor a 315. ezred Kárpátaljáról elkezdte a határátkelést, majd ezt követően a 128. és a 39. hadosztályok is Budapestre érkeztek. A különleges hadtest kötelékeibe tartozó egységek első és közvetlen résztvevői lettek a szovjet katonai beavatkozásnak egy szuverén állam belügyeibe. Október 24. reggeli 5 órára a „Hullám”-tervnek megfelelően Budapestre megérkeztek a 2. gépesített gárdahadosztály egységei. Ezen hadosztály 37. harckocsi-ezrede rögtön felvette a harcot a felkelőkkel, akik megkísérelték elfoglalni a hadügyminisztériumot és likvidálni a szovjet parancsnokságot.⁴⁶² Minden egység parancsot kapott a legfontosabb objektumok elfoglalására. A Kossuth rádió, az Astoria szálló, a Nemzeti Múzeum és a közeli háztömbök elfoglalása a 4. gépesített ezred feladata volt; a parlament, a MMP székháza, a Nemzeti Bank, a Főposta, a Nyugati pályaudvar elfoglalása, valamint a szovjet nagykövetség, illetve a katonai kórház védelme a 6. gépesített ezredé a „Csepel” gyár elfoglalása és későbbi védelme az 5. gépesített

⁴⁵⁹ Molnár M.: „Egy veresség diadala a forradalom története”, Budapest 1991, 148.old.

⁴⁶⁰ Zseliczky B., Kirov A, Kapicsenko N.: „1956:Oszeny v Budápeštye”, Mart Kiadó, Moszkva, 1996, 98-102.old.

⁴⁶¹ „Szovjet katonai intervenció”, Szerk: Györkei Jenő és Horváth Miklós, H and T Kiadó, Budapest, 2001, 25.old.

⁴⁶² Malasenko E. I. „Oszobij Korpusz v ognye Budapesta. Vojeno-iztoricsnij zszurnál, 2. rész, 1993

ezredé, illetve a 37. harcckocsiezredé. Ezen kívül védeniük kellett a hadügyminisztérium épületét is. A 87. nehéz harcckocsis és rohamlöveg ezred feladata a Keleti pályaudvar és a Corvin-közi objektumok elfoglalása volt.⁴⁶³

A megkapott parancsokat nem volt túl könnyű végrehajtani, mert sok objektumnál nagy tömeg gyűlt össze. Például az Astoria szállót 400 fegyveres őrizte, a Kossuth rádiót 1500 felkelő védte. A felkelők és szovjet csapatok összecsapásai eredményeül kegyetlen harcok bontakoztak ki a Vilma, Királyné, Sztálin, Rákóczi, Júlia, Markusavszkij, Soroksári és Lenin utcákban.

Napközben megérkezett Esztergomból Budapestre a Magyar Népi Hadsereg 7. gépesített hadosztálya s felvette a harcot a saját polgártársai ellen. A 8. és 27. lövész, az 5. gépesített hadosztályok, melyek a Magyar Népi Hadsereg 3 lövészhadtestének kötelékébe tartoztak, szintén fegyvert fogtak a nép ellen. Gyurkó tábornok parancsára Kecskeméten egy 340 főt számláló felkelő egységet semmisített meg. Szabadszálláson is szétverték a forradalmárok csapatait, Mindeközben 7 fő meghalt és 40 megsebesült.⁴⁶⁴

A fővárosban azonban a forradalmárok több objektumot is megtartottak. A küzdelem egyre kegyetlenebbé vált. A nép ereje egyre nőtt, csatlakozott hozzájuk a Magyar Népi Hadsereg 8. ezrede, és a Budapesten állomásozó építő és légvédelmi egységek, a Zrínyi Miklós Akadémia tisztjei, valamint a katonai iskolák diákjai.

A felkelők vezetőinek — bevonva a hadsereg egységeit — sikerült egy erős védelmi gócot kiépíteni a Corvin mozi környékén és onnan irányították a felszabadító mozgalmat.

A főváros I., VIII., IX. és XII. kerületei is bevehetetlenek és megközelíthetetlenek bizonyultak a szovjet csapatok számára.

A Magyar Néphadseregben a forradalmat közvetlenül megelőző időszakban változások zajlottak le. A hadseregben 1955-1956-ban is jelentős létszámleépítést és átszervezést hajtottak végre. A hadsereg létszámát 15 00 fővel, ezen belül a tisztek létszámát 4 500 fővel csökkentették.⁴⁶⁵ Ezért sem volt elég a Magyar Néphadsereg a rend helyreállításához.

⁴⁶³ Ehrenberger Róbert: „A béketábor magyar hadserege” A magyar demokratikus hadsereg és a Magyar Néphadsereg Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból 1945–1957 , Hadtörténelmi Levéltár Budapest, 2001, 187old.

⁴⁶⁴ Malasenko E. I. „Oszobij Korpusz v ognye Budapesta. Vojeno-izstoricsnij zurnál, 2. rész, 1993

⁴⁶⁵ Magyar Országos Levéltár, A Minisztertanács 1071/1956 számú határozata, Hegedüs András iratai XIX-A-2-p 1048

A SZU KP KB október 24-én sürgősen Budapestre küldte A. Mikoját és M. Szuszlovot. A párt helytartói a szovjet tüzérség moraja és a bombázó zúgása mellett tanácsolták Gerő leváltását a pártvezetői posztról. Az október 25-i gyűlésen a MDP első titkárává Kádár Jánost választották.

A demonstrálók szétzavarásához nem volt elég katonai erő. A júliusban összeállított terv irreális lett a forradalom első napján és ez megmutatta a súlyos hibákat, melyeket a katonai parancsnokság vétett és azt is, hogy a vezetés nem ismerte eléggé a valós magyar állapotok. Emiatt a különleges hadtest parancsnoka P. Lascenko Budapestre még több katonai erőt rendelt. 12 órára az 56. gépesített és 83- harckocsis ezredek, amelyek a 17. gépesített hadosztály kötelékébe tartoztak, elérték Budapestet és harcba bocsátkoztak. A Budapestre rendelt felderítők a ellátták Mikojan és Szuszlov védelmét is.

Október 24-én Budapesttől 15 km-re vonult fel a 33. gépesített gárdahadosztály. Ez az alakulat is megkapta a parancsot a hadi cselekvésekre. A hadosztály feltöltötték legénységgel – 7500 fő – fegyverzettel és technikával. A kötelékébe tartozott a 104., a 105. és a 106. gépesített ezredek; a 100. és 1195. tüzérségi ezredek, a 71. harckocsis ezred, a 133. harckocsis és rohamlöveg gárdaezred, 1093. légvédelmi ezred, aknavető divízió, a híradós, útász, szállítmányozó zászlóalj, különálló légvédelmi század és törzskiszolgáló egységek. A hadosztály óriási hadászati lehetőségekkel bírt. Fegyverzetébe tartozott 182 db T34 harckocsi, 18 db UC-3 nehézpáncélos, 6 db kételtű tank, 26 db CY-100 rohamlöveg, 21 db CY-152 rohamlöveg, 76 db páncélozott csapatszallító, 845 db gépjármű, 36 db 122 mm-es tarack, 12 db 81 mm-es ágyú, 11 db 57 mm-es ágyú, 12 db 82 mm ágyú, 12 db 160 mm aknavető, 12 db БМ-13 tüzelési rendszer (Katyuska). Légvédelmi ágyúkból: 12db 85 mm-es, 35 db 37 mm-es. Ennek a hadosztálynak teljes tüzereje a főképp kézi fegyverekkel felszerelt felkelők ellen irányították. Így pl. a 104. gépesített gárdahadosztály átrendeződve támadó felállásba támogatást nyújtott, a Különleges Hadtesthez tartozó 2 gépesített hadosztály így eljutott a parlamentig és a hadügyminisztériumig. Nem tekintve az óriási tüzérré és páncélozott védettségre, mellyel a bevetett egységek rendelkeztek, a felkelők keményen tartották magukat és a város több objektumát. Október 24-én csak a „Szabad Nép” szerkesztőségét, a vasútállomásokat és a fegyverraktárakat tudták elfoglalni.⁴⁶⁶

Zsukov marsall, meglepően nyugodt hangnemben október 24-ei jelentésében a Budapesten zajló „rendrakásról” számolt be. „Az országban kialakult politikai zavargások miatt a Különleges

⁴⁶⁶ Zseliczky B., Kirov A, Kapicsenko N.: „1956:Oszeny v Budápeste”, Mart Kiadó, Moszkva, 1996, 97-100.old.

Hadtest egységei október 24. 2:00-4:00 óra között, helyi idő szerint, bevonult Budapestre, elfoglalt néhány objektumot és folytatja a rendrakást.⁴⁶⁷

A fent leírt eseményeket a Különleges Hadtest és más egységek tevékenységéről Zsukov hadügyminiszter és V. Szakalov, a legfelsőbb parancsnokság parancsnoka, a következő képen jelentették Moszkvának: „A SZSZK kormánya döntésének megfelelően a magyarországi politikai zavargásokkal kapcsolatban Magyarországnak nyújtott segítség folyamán a hadügyminisztérium a következő intézkedéseket fogantatosította: 1) Október 23-án 23:00 órára riadóztattuk a Magyarországon állomásozó Különleges Hadtestet, amely két gépesített hadosztályból áll; a Kárpát-melléki Katonai Körzet hadtestből és egy gépesített hadosztályból, amely a Román határ mellett állomásozó különálló gépesített hadsereg kötelékében tartozik. Összességében 5 hadosztályt mozgósítottunk, amely 21550 katonát, 1130 harckocsit és rohamlöveget, 613 ágyút és aknavetőt, 185 légvédelmi ágyút, 380 páncélozott csapatzállítót, 3930 gépjárművet jelent. Ezzel egy időben riadó készültségbe helyeztünk egy vadász- és egy bombázó hadosztályt, amelyek Magyarországon állomásoztak, mindemellett egy vadász- és egy bombázó hadosztályt a Kárpáti Katonai Körzetből: összesen 159 vadászgépet, valamint 122 bombázót. 2) A riadoztatott egységek a következő feladatot kapták: a Különleges Hadtest főerői vonuljanak be Budapestre és foglalják el a fontosabb objektumokat. Állítsák helyre a rendet, az egységek egy része pedig fedezze osztrák határt. A Kárpáti Katonai Körzet lövész hadteste vonuljon be Magyarországra és foglalja el a keleti országrész fontosabb városait (Debrecen – Jászberény - Szolnok); a különálló gépesített hadsereg hadosztálya vonuljon be Dél-Magyarországra és foglalja el Szeged, illetve Kecskemét városát. 3) A feladatok végrehajtása folyamán október 24-én 12:00 órára a következő helyzet alakult ki: a különleges lövész hadtest október 24-én 02:00 és 04:00 órakor (helyi idő szerint) bevonult Budapestre, elfoglalta a város fontosabb objektumait és folytatta a rend helyreállítását, megtisztította a demonstrálóktól a rádió környékét, a „Szabad Nép” lap szerkesztőségét és az Astoria szállót. Vannak halottak és sebesültek mind a hadtest, mind a felkelők oldaláról. A veszteségek méretét pontosítjuk. A városban a szovjet egységekkel karöltve a magyar állambiztonsági és védelmi szervek csapatai is tevékenykednek. A Kárpáti Katonai Körzet lövész hadteste október 24-re virradó éjjel átlépte a magyar határt, fő erőinek átvonulása folyik Nyíregyháza és Debrecen városainál, elővéd egységei megközelítették Szolnokot. A különálló gépesített hadsereg hadosztályának főerői október 24-én 04:15-06:20 óra között (helyi idő szerint) átlépték a határt és behatoltak Magyarország területére. 09:20 órára elérték

⁴⁶⁷ Uo.103.old

Kecskemétet. Egy ezred Szeged városában maradt. A vadászpülők a felvonuló földi erőkkel fedezik a bombázó köteléket. A reptereken a katonák hadi készültségben állnak.”⁴⁶⁸

A dokumentum alátámasztja, hogy nem más kezdődött el, mint egy nagyszabású szovjet invázió Magyarország ellen. A szovjet pártvezetés nem volt biztos abban, hogy politikai eszközökkel is irányítás alatt tudja tartani a „kis testvért”, úgy döntött, hogy „hathatósabb” eszközökhöz folyamodik: olyanhoz, mint a reguláris hadsereg.

A felkelők pontosan tudták, hogy békés eszközökkel nem fogják elérni követeléseiket, ezért fegyverrel a kezükben indultak el a magyar nép szabadsága és az általuk választott fejlődés ellenségeivel szemben. Október 24-ről 25-re virradó éjjel Dudás J. csapata visszafoglalta a Szabad Népi szerkesztőségének épületét és ott rendezte be főhadiszállását. Budapest szerte megkezdődtek a felkelők válaszkciói. A fővárosba önkéntesek érkeztek Miskolc, Dunaújváros, Pápa és Vác városokból. Sikerült lefegyverezniük egy sor honvéd egységet, valamint fegyvereket zsákmányolni azok raktáraikból. Sok katona nem tanúsított ellenállást, sőt átálltak a forradalmárok oldalára.⁴⁶⁹

Október 25-én a parlament előtt újból egy 10 ezres békés tömeg gyűlt össze. A nép barátkozni kezdett a szovjet harckocsikkal és tisztekkel, akik az épületet őrizték. Ekkor a környező épületek tetejéről halált osztó gépfegyver-sorozatok dördültek el a békés tömegre. Ezen a „véres csütörtökön” a téren maradt több száz halott és sebesült. A parlament előtti sortűz és a más városokban történt hasonló esetekről szóló hírek fordulatot hoztak az események lefolyásában. Most már nem csak Gerőre irányult a nép haragja, hanem az ÁVO-sokra is. A szovjet csapatokra is másképp tekintettek az emberek, mivelhogy azok támogatták az államvédelmi szervek fegyveres akcióit. A szovjet hadsereg jelenlétét és beavatkozását a magyar belügyekbe a magyarok szuverenitásának és nemzeti függetlenségének megcsorbításaként fogták fel. Megingott a reformok végrehajtásába vetett hit, a nemzeti felkelés forradalommal kezdett alakulni. Bekapcsolódtak a fiatalok, munkások, a rendőrség és a katonák. Forradalmi közigazgatási szervek kezdtek alakulni: a vállalatoknál „Munkás”, a hivatalokban „Forradalmi”, a hadseregben „Katonai” tanácsok jöttek létre.⁴⁷⁰

A megyékből hírek jöttek az államvédelmi szervek véres akcióiról, többek között a tömeges sortüzekről. Ezek az események egyre erősebb követeléseket váltottak ki, melyeknek célja ezen

⁴⁶⁸ „Hiányzó Lapok 1956 történetéből”, 95.old.

⁴⁶⁹ Zseliczky B., Kirov A, Kapicsenko N.: „1956:Oszeny v Budápeste”, Mart Kiadó, Moszkva, 1996, 106.old.

⁴⁷⁰ Uo.106.old.

szervezetek feloszlása volt. Budapest utcáin egyes fegyveres csapatok és különböző elemek önbíráskodtak az elfogott ÁVO-sok felett. Összesen 28 ember lett ezen erők áldozata, októberben közülük 23 fő dolgozott az államvédelmi szerveknél.⁴⁷¹

Október 26-án a szovjet „Izvesztyija” és „Krasznaja Zvezda” c. lapok a magyar rádióra hivatkozva a „Budapesti népellenes ámokfutás bukásához” című cikket tettek közzé, melyben megemlítik, hogy „a Miniszteri Tanács utasítására a magyar hadsereg, a belügyi egységek és felfegyverzett munkás osztagok a szovjet hadsereg egységeinek segítségével likvidálták az ellenforradalmi puccskísérletet.”⁴⁷²

A hírek nem feleltek meg a valóságnak. A szovjet embereket félreinformálták.

A MDP KV ülésén ezen a napon Donáth F. azt nyilatkozta, hogy egy tömeges demokratikus folyamat — melynek célja a szocializmus építése alatt elkövetett deformációk kijavítása —, nem pedig ellenforradalom zajlik. Donáth F. megítélése szigorú kritikát kapott a párt régi vezetők részéről, főleg Hegedűs A. oldaláról. Kádár János nem támogatta Donáthot, de elismerte, hogy már ellenük fordult a lakosság széles tömege. A megtartott vitában a KV elutasította Donáth F. előterjesztését. A tiltakozás jeléül Donáth F. és Losonci G. lemondtak a pártban betöltött vezető posztjaikról. A lezajlott megbeszélés és a MMP KV-n belüli szakadás ismertté vált az egész magyar nép előtt.⁴⁷³

Mikoján és Szuszlov október 26-án informálták Moszkvát az ülésen történekről.⁴⁷⁴

Október 27-én újult erővel aktivizálódott a felkelők tevékenysége, főként Buda környékén. Ivankovics L. csapati teljesen ellenőrzésük alatt tartották a város délkeleti részét, a Corvin-köz objektumait és a környező negyedeket. A Kilián laktanyát a felkelő katonák és tisztek védték az 1221., 1222. és az 1226. útasz zászlóaljakkal Maléter Pál vezetése alatt. Az ország több városában, főként Debrecenben, Miskolcon, Székesfehérvárott, Pécsen, Tatabányán erősödtek a népi fellépések a szovjet megszállás ellen.⁴⁷⁵

Válaszul az erősödő ellenállású hullámra a moszkvai magas rangú katonai vezetők október 27-én egyelőre szóbeli utasítást kaptak egy megtorló akció előkészítésére.

⁴⁷¹ Uo.107.old.

⁴⁷² Krasznaja Zvezda c. lap, 1956. október 26. szám.,
Izvesztyija c. lap, 1956. október 26-ai szám

⁴⁷³ A Magyar Néphadsereg szerepe a szabadságharcban 1956 / Írta: Dr. Páll György. New York, N. Y. : Free Europe Press, Division of Free Europe Committee

⁴⁷⁴ Hiányzó lapok 56 történetéből , 109-113.old.

⁴⁷⁵ Malasenko E. I. „Oszobij Korpusz v ognye Budapesta. Vojeno-iztoricsnij zszurnál, 2. rész, 1993

Az akció vezetését Konyev marsallra bízta. A tábornokok nem várták magukra. A legfelsőbb parancsnokság és a katonai körzetek vezetői újabb és újabb egységeket riadóztattak és küldtek Magyarországra. Október 28. éjjel a Kárpáti Katonai Körzet parancsnoka, P. Batov hadseregtábornok parancsára a 8. számú gépesített hadsereget — mely A. Bábádsányán tábornok vezetése alatt állt és a 11., illetve a 32. gépesített gárdahadosztályt, a 60. légvédelmi tüzérhadosztályt a hadseregnek alárendelt különleges egységeket foglalta magába (kivéve a 31. gépkocsis hadosztályt) — riadóztatták és parancsot kapott, hogy egységei az állandó állomáshelyükről (Berdicsev, Novográd-Volinszk, Zsitomir, Hmelnickij és Zsmerinka) vonuljanak át az országhatárt átlépve Magyarország keleti megyéibe. A katonai egységek egymás után haladtak át a határvonalon.⁴⁷⁶

Október 28-án a kormány hivatalosan is a felkelő nép mellé állt, valamint nyilatkozott a tűzszünetről. Elismerte a helyi forradalmi közigazgatási szerveket és követelte a szovjet féltől a katonai egységek Budapestről való kivonását, széleskörű amnesztiát hirdetett, visszaállította az állami címet és nemzeti ünneppé ismerte el március 15.-ét, megkezdte az államvédelmi szervek felosztását. Nagy Imre minden politikai lépésre megkapta az országban tartózkodó A. Mikoján és V. Szuszlov áldását.⁴⁷⁷

A harcok nem csendesedtek. A szovjet nép pedig előkészített hazugságokat olvashatott: „a magyar ellenforradalom elfojtásában a fő szerepet maga a magyar nép és a magyar hadsereg, illetve az állambiztonsági szervek játsszák. Segítséget nyújtanak nekik a szovjet csapatok is, melyek Magyarország területén állomásoznak a Varsói Szerződésnek megfelelően. Segítségére siettek a Magyar Köztársaság hadseregének a rend helyreállításában, miután a magyar kormány ilyen kéréssel fordult az SZSZK kormányához.”⁴⁷⁸ A közzétett információkban el van fordítva a felkelés elfojtásában résztvevő és főszerepet játszó erő kiléte, egy árva szó sincs az október 24. után Magyarországra érkezett egységekről. Sőt, katonai segélykérés nem is történt ebben az időben a későbbi pedig törvénytelen természetű volt.

Buda környékén elkeseredett harcok folytak. A Corvin védői elutasították a szovjet parancsnokság megadásról szóló felszólításokat. Minden fajta behatolást és felderítő tevékenységet az objektumon belül a felkelő sikeresen meggátoltak. Nagy Imre követelésére a Magyar Népi Hadsereg egységei beszüntették a honfitársaik elleni harci cselekményeket. A

⁴⁷⁶ Zseliczky B., Kirov A, Kapicsenko N.: „1956:Oszeny v Budápestye”, Mart Kiadó, Moszkva, 1996, 109.old.

⁴⁷⁷ Uo.109-110.old

⁴⁷⁸ „Izvesztyija”, 1956. október 28.

katonák egy része átállt a felkelőkhöz, a 37. lövészezred és a 46. légvédelmi divízió fegyvereket osztott a felkelőknek. Bosszúból a felkelők gyakran meggyalázták azon szovjet katonák tömegsírjait és a nekik állított emlékműveket, akik a faszizmus elleni harcban estek el. Hasonló esetek történtek Szolnokon, Vácot, Dunaújvárosban, Miskolcon, Nyíregyházán, Abonyban, Egerben, Gyöngyösön és Jászberényben, illetve egy sor faluban, ahol állomásoztak vagy harcoltak a felkelő egységek.

A felkelő egységek tevékenységének koordinációja érdekében Budapesten létre hozták a Forradalmi Haditanácsot. A tanácsban volt Kovács I. tábornokok és Maléter P. ezredes is. Megkísérelve a vérontás végetvetését a MDP KV október 28. ülésén — A. Mikoján és V. Szuszlov moszkvai megfigyelők jelentésében —, mégis elfogadták a fegyveres felkelés megnevezést, melyet Donáth F. két nappal ezelőtt terjesztett elő. Most a „nagy testvérnek” nem volt ellenvetése az események ilyen megítélésének.

Nagy Imre esti rádióbeszédében kijelentette, hogy a kormány elítéli azokat a nézeteket, melyek szerint ez a grandiózus mozgalom nem más, mint ellenforradalom.⁴⁷⁹

Október 29-én már a Magyar Népi Hadsereg egységeinek és irányításának abszolút többsége kijelentette hogy átáll a felkelők oldalára, és támogatja azok követeléseit. A hadsereg utasítást kapott, hogy minden alakulatban hozzanak létre katonai tanácsot, csökkentsék a tisztek munkakörét, cseréljék le a váll-lapokat és emblémákat trikolorra, és hogy támogassák az ország vállalatainál megalakuló munkás tanácsokat.

Október 30-án Andropov a következőket jelenti Moszkvának: „Záhonyánál a szovjet csapatok átlépték a határt és Nyíregyháza felé tartanak.”⁴⁸⁰

Október 30-án a SZSZK kormánya deklarációt fogadott el a következő címmel: „A SZSZK és más szocialista államok közötti barátság és együttműködés további erősítése alapjairól”. Ez egy jezsuita tett volt. A dokumentum cinizmusa utánozhatatlan. Egyik oldalról konstatálták: „a baráti államok nagy szocialista népeinek, közösségeinek viszonya az egyenrangúság, kölcsönös tisztelet és területi sérthetlenség, állami függetlenség és szuverenitás, és egymás belügyeibe való be nem avatkozás elvén” alapszik. A deklarációban megemlézték, hogy „a magyar népi kormány kérésére a szovjet kormány beleegyezését adta arra, hogy a szovjet csapatok

⁴⁷⁹ A forradalom hangja : magyarországi rádióadások 1956. október 23. - november 9. / szerk. Kende János. Bp. Nyilvánosság Klub, 1989.

⁴⁸⁰ Jelcin-dosszié, 67.old.

bevonuljanak Budapestre, és segítséget nyújtsanak a Magyar Népi Hadseregnek és a közigazgatási szerveknek a rendteremtésében”.⁴⁸¹

Ugyan ezen a napon –12:30-kor – Veszprém repterén landolt a 114. légideszantos ezred, mely a 31. légideszantos hadosztály kötelékébe tartozott, összesen 1120 fő, automata lövészfegyverrel felszerelt legénységgel és az alábbi kiegészítő fegyverekkel: 82 mm-es aknavető 12 db, 82 mm-es ágyú 18 db, légvédelmi ágyú 6 db, gépjármű 13 db. 22:00 órára ugyanitt földet ért a 381. légideszantos gárdaezred, ugyanezen hadosztály kötelékéből. A légideszantos hadosztály parancsnoka P. Rjabov tábornok, az operációs csoportjával a Magyar Népi Hadsereg 1. számú vadászrezred parancsnokságán rendezte be főhadiszállását. Munkácson rendezték be a deszantosok ellátó központját. A szovjet hadsereg csapatai és egységei megkezdték a „Vihar” (Szélvihar) fedőnevű akcióhoz a közvetlen felkészülést. A különleges hadtest parancsnoksága és a legfelsőbb parancsnokság operatív csoportja gyors ütemben rendezkedett be a tököli reptér közelében.⁴⁸²

A KGB vezetője, I. Szerov hadseregparancsnok utasítására Moszkvába deportálták a magyar felkelők első csoportját, összesen 30 főt (gyerekek és nők is voltak közöttük). Szerov táviratában azt követeli helyettesétől, hogy fogadják a repülőt, és minden érkezőt. Az ÁVH kimenekített tisztjeiből később kialakított csoportok november 3-ról 4-re virradó éjszaka részt vettek a „Forgószél” fedőnevű hadművelet végrehajtásában.⁴⁸³

17:30 órakor Nagy Imre kormánya követelte a szovjet csapatok azonnal kivonulását Budapestről. A forradalmi katonai tanács támogatta a kormány követeléseit és kijelentették, hogy amennyiben nem vonják ki a szovjet csapatokat Magyarország területéről, akkor népi háborút hirdetnek ellenük. A szovjet fél, megértve, hogy ha nem hajtják végre a magyarok követeléseit, az a helyzet kiéleződéséhez vezethet, és ez megakadályozhatja egy újabb megtorló akció lebonyolítását, a hadsereg Budapestről való kivonulása mellett döntöttek. A csapatkivonást a parancsnokság utasítására szándékosan lelassították, arra hivatkozva hogy a forradalmi katonai tanácsokkal folyó tárgyalások lassítják a folyamatot. A csapatkivonás kezdete előtt a szovjet hadvezetés rádióközleményt tett közvé, melyben figyelmeztetett, hogy az esetleges támadások

⁴⁸¹ Izvesztyija c. lap 1956. október 31-ei szám.

⁴⁸² Zseliczky B., Kirov A, Kapicsenko N.: „1956:Oszeny v Budápeste”, Mart Kiadó, Moszkva, 1996, 110.old.

⁴⁸³ Szovjet katonai intervenció, 142.old.

esetére a kivonuló csapatok megrendítő csapásokat mérnek az őket támadó egységekre és ezért semmi felelősség nem terheli őket. A kivonulásuk folyamán semmilyen incidens nem történt.⁴⁸⁴

A békés élet megszervezését egy október 30.-ai összecsapás zavarta meg, amelyben a felkelők az állami védelmi szervek munkatanácsainak egy álrúhába öltözött csoportjával csapott össze, akik a budapesti MDP városi tanácsát őrizték. Ez az összetűzés azon pletykák eredménye volt, melyek szerint a hivatalosan feloszlatott szervezet pincéjében fogságba esett forradalmárokat tartanak. A Köztársasági-tér, ahol ezen a napon elkeseredett harcok folytak, igazi pokollá változott és a magyar forradalom egyik legtragikusabb eseményévé vált.⁴⁸⁵

20:00 órára a Magyar Népi Hadsereg 3 hadtestében megalakult a Forradalmi Katonai Tanács. A hadtestparancsnok és a politikai részleg vezetője, félve a népellenes parancsok miatti felelősségtől, Munkácsra menekültek repülővel és ott kértek menedéket a Szovjetunióba.⁴⁸⁶

Október 30-án – a szovjet kormány nyilatkozata ellenére – 10 óra 30 perckor a 31. légideszant-gárdahadosztály 114. ejtőernyősdeszant-ezrede Lemberg és Hmelynickij repülőterekről felszállva a veszprémi repülőtéren landolt. Parancsnoka Rjabov vezérőrnagy volt. 20 órakor ugyancsak Veszprémben ért földet a 381. ejtőernyősdeszant-ezred is. A magyar területre átszállított légideszant csapatok utánpótlási anyagraktárait a Munkács melletti katonai repülőtéren alakították ki.⁴⁸⁷

Október 31-én a szovjet csapatok lényegében kivonultak Budapestről. A fővárosban beszüntették a kijárási tilalmat. A katonai vezetés intézkedéseket fogantatosított a magas rangú és beosztású párt- és állami tisztviselők megmentésére. A hadtest parancsnoksága megszervezte fogadásukat, étkeztetésüket, meleg ruhával és lábbelivel való ellátásukat. Rövid időn belül át lettek irányítva az emberek a Szovjetunióba. A SZSZK nyugati katonai körzetében a katonai gépezet folytatta munkáját. 20:45 órakor az Odesszai Katonai Körzetben Getman tábornok parancsára riadóztatva lett a 35. gépesített gárdahadosztály. A parancsnoka 11 órát kapott a harci cselekményekre való felkészülésre és vasúti szerelvényekre való rakodásra, hogy indulhassanak Magyarországra. Október 31-ről november 1-re virradó éjjel a Kárpát-melléki Katonai Körzetben riadóztatták a 31. harcokocsis hadosztályt, amely utasítást kapott, hogy a Hmelnickij—Beregszász

⁴⁸⁴ Hollós Ervin, Lajtai Vera: „Hidegháború Magyarország ellen”, Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 1982. 354 old.

⁴⁸⁵ Zseliczky B., Kirov A, Kapicsenko N.: „1956:Oszeny v Budápestye”, Mart Kiadó, Moszkva, 1996,111. old.

⁴⁸⁶ Szovjet katonai intervenció, 132.old.

⁴⁸⁷ Az Orosz Föderáció Fegyveres Erői Vezérkarának Központi Archívuma, 32. fond 701291 op.13.d., 141.old.

menetvonalon végrehajtott menetet követően 18 órakor foglaljon összpontosítási körletet Beregszász körzetében. 20:00 órára.⁴⁸⁸

Október 31-én Nagy Imre kormányfő beszámolt arról, hogy megkezdődtek a tárgyalások Magyarország Varsói Szerződésből való kilépéséről. A kormány elismerte a többpártrendszert.

Ebben az időben Budapesten tanácskozást tartottak a katonaság, a határőrség, a forradalmi ifjúság és a rendőrség képviselői, 250 küldött volt jelen. A résztvevők megválasztották a Forradalmi Karhatalmi Bizottságot, amely kidolgozta az új magyar hadsereg felépítésére vonatkozó ajánlatait. A tervek szerint 50%-ukat a nemzetőrség adja, 25%-át a régi hadsereg és 25%-át pedig a rendőrség alkotja. A Forradalmi Karhatalmi Bizottság a néphez intézett egy kiáltványt, amely tartalmazta, hogy miután kivonulnak a szovjet csapatok a fővárosból, el kell érni, hogy kivonuljanak az egész ország területéről is. A küldöttek elismerik a diplomáciai viszonyok szükségességét, de az nem adhat okot a korlátlan ideig való tartózkodásra Magyarország területén. Követelték a Varsói Szerződés feleinek összehívását és a szerződés felbontását.⁴⁸⁹

Ezen a napon az MDP elnöksége kimondta a párt feloszlását és új kommunista párt létrehozását Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) néven. A szociáldemokraták a Szocialista Internacionálé ülésére Kéthly Annát és Révész Andrást, a korábban üldözött szociáldemokrata vezetőket delegálta. Újjáalakulását jelentette be a Nemzeti Parasztpárt is Petőfi Párt néven. A Rétsági páncélosok Felsőpetény-ből Budapestre kísérték (a kormány utasítására) Mindszenty József bíborost, Magyarország hercegprímását, akit korábban koncepciós perben életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték. Elfoglalta hivatalát Ordass Lajos üldözött evangélikus püspök is.

Miközben országszerte folyt a politikai élet újjászervezése és az élet normalizálása, a szovjet–magyar határon újabb szovjet csapatok vonultak Magyarország belseje felé.⁴⁹⁰

Az SZKB KB elnökségi ülésén Hruscsov felülvizsgálta eddigi nézeteit, s félve attól, hogy a Szovjetuniót a nyugati hatalmak gyengének ítélik és „támadásba lendülnek”, a katonai megoldás mellett tört lándzsát. Az elnökség megszavazta a katonai beavatkozás tervét, amelyről Titóval kívántak előzetesen megbeszélést folytatni. Szükségesnek ítélték a Nagy Imre-kormányjal szemben egy ellenkormány létrehozását is. A döntés végrehajtása érdekében Hruscsov felvette a

⁴⁸⁸ Az Orosz Föderáció Fegyveres Erői Vezérkarának Központi Archívuma, 32. fond 701291 op.16.d. 60.old.

⁴⁸⁹ Súlyom József, Zele Ferenc. Budapest : „Harcban az ellenforradalommal”, Móra Ferenc Könyvkiadó. 1957. 161.old.

⁴⁹⁰ Fekete István: „A forradalom és a Forgószél hadművelet”, Jászkunság, 2001/3-4

kapcsolatot Titó jugoszláv elnökkel. Eisenhower elnök televíziós beszédében személyesen is megismételte álláspontját a kelet-európai térségről. A lengyel ifjúság továbbra is szolidaritást vállalt a magyarokkal, és gyógyszer-, élelmiszersegélyre gyűjtöttek. Romániában diáktüntetések robbantak ki Nagyváradon, Kolozsvárott és Marosvásárhelyen, amelyeket a román hatóságok kegyetlenül megtoroltak. XII. Pius táviratban üdvözölte Mindszenty bíborost. Az osztrák kormány - semlegességét féltve - kiutasította Ausztriából a Svájcból oda érkező Nagy Ferenc miniszterelnököt.

November 1.-én, a felkelőkhöz átállt a veszprémi helyőrség. A katonai és pártpolitikai apparátust eltávolították a vezetéstől. A felkelők erői 3000 fegyveresre duzzadt. Forradalmi Karhatalmi Bizottságot magára vállalta a vezetést.⁴⁹¹

Annak híre, hogy az Amerikai Egyesült Államok nem tartja helyesnek szövetségesi viselkedését a Közel-keleten (a III. világháború veszélye így nem áll fenn), megerősítette a döntést, hogy szét kell vágni a gordiuszi csomót egy vágással, mindenféle köntörfalazás nélkül. A népi-demokratikus forradalom sorsa megpecsételődött. De már hamarabb is meg volt pecsételve Teheránban, Jaltában és Potsdamban, ugyanúgy, mint bármely más szocialista táborba tartozó „kis testvér” sorsa, mely bátorkodott kijelenteni, hogy másképp szeretne élni.

A végérvényes döntést a Kreml november 1.-én hozta meg, amely így szólt: „megbízni Zsukov, Szuszlov, Kanyev, Szerav és Brezsnyev elvtársakat, hogy dolgozzanak ki egy cselekvési tervet a magyarországi eseményekre. A terv kidolgozásánál vegyék figyelembe a SZSZK KP KB elnökségének ülésén elhangzott véleményeket, javaslataikat terjesszék a SZSZK KP KB elé”. Az intézkedések tervezete rövid időn belül készen lett, és november 2.-án jóváhagyták a SZSZK KP KB elnökségének soros ülésén.

A terv végrehajtására a legfelsőbb parancsnokság kidolgozta a „Vihar” (Szélvihar) nevű katonai hadműveletet. A hadműveleti terv szerint a felkelők szétverését teljes mértékben a szovjet csapatok végeznék. A különleges hadtest parancsot kapott a budapesti felkelők szétverésére, az ellenálló magyar katonaság lefegyverezésére, és a rend visszaállítására.

November 1-én 15 órától november 2-án 23 óráig a 80. ejtőernyősdeszant-ezred 1. és 2. zászlóalja két vasúti szerelvénnel Gajzsjunaj állomásról Munkácstól délre, Beregszász állomásig

⁴⁹¹ Szovjet katonai intervenció”, Szerk: Györkei Jenő és Horváth Miklós, H and T Kiadó, Budapest, 2001, 146.old.

jutott el.⁴⁹² Itt várták a parancsot a további hadi cselekvésekre. Majd innen egy részük Beregsurányba, Nyíregyházára folytatta útját. Beregszászon 2004-ig volt katonai körzet.

A „Szovjet Magyarország” c. lap 1956. november 1-jén arról számol be, hogy Nyíregyházán harcokocsik vannak. Beregsurány térségében, a határnál jelentősebb harcokocsi alegységek állnak. A lap arról is beszámol, hogy október 31-én éjjel a szovjet csapatok Záhony térségében két ponton hidat építettek és átkeltek a Tiszán.⁴⁹³

Nagy Imre november 1-én 19:00 órakor meghívta Andropovot az MNK Minisztertanácsa szűk kabintejének ülésére és ideges hangnemben kifejezte nem tetszését, amiatt, hogy szovjet csapatok lépték át a határt. Magyarázatot követelt a nagykövettől. De nem kapott kielégítő választ. – Jelenti Andropov Moszkvának.⁴⁹⁴

Andropov november 2-i jelentéséből megtudjuk, hogy Nagy Imre ismét tiltakozik a szovjet csapatok Magyarországra történő folyamatos bevonulása ellen. Ugyanis aznap tudomására jutott, hogy 1300 harcokocsi átlépte a határt.⁴⁹⁵

Budapesten az első bevonulás körzeteibe irányították a 2. és 3. gépesített és a 128. lövész gárdahadosztályok, melyeket harcokocsikkal, tüzérséggel és deszantos alakulatokkal erősítettek meg. Hasonló parancsokat — amelyek Magyarország más városaiban való rendteremtést célozták meg — kapott a 8. gépesített és a 28. összefegyvernemű hadsereg. Az egységek készen állását november 3. estére jelölték ki — ezért kellett a Munkás-Paraszt Kormány megalakulásának hírért minél hamarabb bejelenteni. A hadművelet kezdetét a „Menydörgés 444” -es jel indította.

A katonai gépezet, melyet november 3.-ról 4.-re virradó éjjel indítottak el, egyre jobban felgyorsult. Az egységek folytatták útjukat nyugatra. November 2.-án, a nap végére a 8. gépesített hadsereg egységei befejezték felvonulásukat Debrecen, Szolnok, Kecskemét, Gyöngyös és más, a számukra kijelölt kelet-magyarországi településeken. A hadsereg megérkezéssel a kijelölt pontokat a 70. lövész és a 35. gépesített gárdahadosztályok parancsnoksága alá vonták.

A 7. légi-deszantos gárdahadosztály egységei, melyek a Baltikumon állomásoztak, vasúti szerelvényeken elindultak Magyarország felé. A 177. bombázó hadosztály repülői november 1-3 között kb. 600, a különleges hadosztályban szolgáló, katona családját menekítették nyugat-ukrajnai repterekre. Ezenkívül Csehszlovákián keresztül is menekítették a katonacsaládokat a Szovjetunióba vasúti és közúti útvonalakon, szállítógépekkel, melyek a deszantosok leszállítása

⁴⁹² Az Orosz Föderáció Fegyveres Erői Vezérkarának Központi Archívuma, 32. fond 701291 op.1.d. 6.old.

⁴⁹³ „Szovjet Magyarország” c. lap 1956. november 1-ei szám.

⁴⁹⁴ „Jelcin-dosszié”, 73-74.old.

után üresen tértek volna vissza. Egyidejűleg a sebesült katonákat is elszállították. A katonák családjainak kimenekítése arra a következtetésre jutatta az embereket, hogy komoly „tűzijáték” van készülőben.⁴⁹⁶

Elhallgatva a Varsói Szerződés szerinti „szövetségesek” területein való invázió tényét, a Szovjetunió dühösen szégyenteljesnek bélyegezte az angol- francia-izraeli katonai akciót, mely Egyiptom ellen irányult, és felkérte az ENSZ biztonsági tanácsát, hogy fogantatosítsák a szükséges intézkedéseket az agresszió beszüntetése érdekében. A szovjet kormány külön felhívást intézett „az Egyiptom elleni agresszióról”. Minden központi lap abban az időszakban naponta tiltakozó felhívásokat tett közzé a szövetséges köztársaságok nevében, melyben azok elítélték az egyiptomi agressziót.⁴⁹⁷

Hogy eltereljük Nagy Imre figyelmét, tárgyalások folytak a szovjet csapatok kivonulásáról. A tárgyalások első fordulója Budapesten zajlott a Szovjetunió legfelsőbb parancsnokságának vezérkari főnökének első helyettese, M. SZ. Malinin hadseregtábornok és a magyar delegáció közt, melyet Maléter P. hadügyminiszter vezetett. A szovjet forgatókönyv szerint, nem sikerült megegyezésre jutniuk. A második forduló Tökölön folytatódott. A küldöttség munkája folyamán november 3.-án késő este a terembe belépett a SZSZK KGB főnöke, I. A. Szerov hadseregtábornok egy csoport tiszttel, és közölte a magyar küldöttséggel, hogy le vannak tartóztatva. Megdöbbenve a szovjet küldöttség aljasságától, Maléter P. hadügyminiszter, Kovács I. vezérkari főnök, az operatív ügyosztály vezetője, Szücs M., és Erdélyi F. izolációban maradtak. De ez az esemény már nem zavarta meg a szövetségeseket: Nagy Imre kormányával már majdnem végeztek. A köztársaság hadseregének irányítása meg lett bénítva. Most léphet a politikai küzdelem színterére a Moszkva által kijelölt Kádár-kormány. Az új Magyar Forradalmi Munkás-paraszt Kormány rögtön hozzálátott a rábízott szerep eljátszásához.⁴⁹⁸

Első külpolitikai tettük az olt, hogy segítséget kértek a Szovjetuniótól az „ellenforradalom és reakció fekete erőinek szétveréséhez és, hogy támogassák a népi szocialista államiság újjáteremtését, illetve, hogy segítsenek helyreállítani a nyugalmat az országban”. Ez a kérés arra hivatott, hogy alapot szolgáltatson a nemzetközi közösség előtt a Szovjetunió részéről a katonai

⁴⁹⁵ Uo.81.old.

⁴⁹⁶ Berki Mihály: „Hadsereg vezetés nélkül, 1956”; a könyv utószavát írta: Gosztynyi Péter ; szerk. Domokos József. Budapest : Magyar Média. 1989. 221 p. 32 t.

⁴⁹⁷ Zseliczky B., Kirov A, Kapicsenko N.: „1956:Oszeny v Budápeste”, Mart Kiadó, Moszkva, 1996, 114-116.old.

beavatkozás igazolására és a népi megmozdulások elfojtására, hogy egyáltalán törvényesnek tűnő alapot adjon a katonai akciónak.

A továbbiakban minden mintha kotta szerint lett volna: a „Vihar”-hadművelet a végrehajtási stádiumba lépett. Ugyanúgy, mint a frontvonalban, a hadművelet kezdete előtt, november 4. reggelén az egész legénység előtt felolvasták a Magyarországon tartózkodó egyesített haderő parancsnokának parancsát, mely tartalmazta a helyzet katonai-politikai analízisét és a katonák elé kitűzött célokat. Mégpedig a szovjet hadsereg teljes állományának, megparancsolták, hogy a katonai feladatok teljes megértésével kitartást és keménységet tanúsítsanak a feladat végrehajtása érdekében! Nyújtsanak segítséget a helyi közigazgatási szerveknek az élet normalizálására és rendezésére fordított erőfeszítéseikben! Magas szinten tartsák meg a szovjet katonai becsületet, erősítsék meg a magyar munkásokkal a baráti viszonyt, tiszteljék nemzeti hagyományait és szokásait! – jelenti ki I. Konyev, a Szovjetunió marsallja.⁴⁹⁹

Közben született egy másik titkos parancs a „Vihar”-hadművelet részeként, amely Konyev marsalltól származik, és a №01. számot viseli. Katonai nyelven ezt az ellenfél félreinformálásának nevezik.

Ilyen parancsot adni az egységeknek egyenlő azzal, hogy semmit sem mondani. Ha csak ez a parancs lett volna tudtára adva a végrehajtó egységeknek, az alakulatoknál érdektelenséget és káoszt okozott volna, arra kárhoztatta volna az egységeket, hogy önállóan és egyeztetés nélkül mozogjanak, és elvesztették volna a meglepetés erejét, az együttes cselekvés előnyét, a katonák harci moráljának csökkenéséhez vezetett volna és a vezetőség elleni szankciókat vont volna maga után. A parancsnok pedig büntetéseket kapott volna.

A 01. számú Konyev-féle parancsban aprólékosan vannak leírva a valódi politikai céljai és törekvései a politikai és hatalmi vezetésnek. A parancs tényleges tartalma az egységeken belül csak egy bizonyos szintig lett ismertette. Az archív anyagok arról tanúskodnak, hogy az egységek és alakulatok parancsnokai és a politikai osztályok vezetői jelentéseket írtak a 01. számú parancs szerinti elvégzett munkáról. Sőt, az archívumokban megtalálhatók részletek a 01. számú parancsból, melyek a 38. összefegyvernemű hadseregére és a különleges hadtestre vonatkoztak. A katonák és tisztek meg voltak győződve arról, hogy a magyarországi tartózkodásuk indokolt, hittek abban, hogy internacionalista feladatokat hajtanak végre, és

⁴⁹⁸ Ripp Zoltán: „A pártvezetés végnapjai 1956. október 23-31.”, Napvilág Kiadó, Budapest, 1997

⁴⁹⁹ Döntés a Kremlben, 1956, 203.old.

erőfeszítéseik arra irányulnak, hogy hazájuk határain ne alakuljon meg egy fasiszta állam. Sőt, az akció kezdete előtt azt terjesztették, hogy a Szovjetunió által Magyarországnak nyújtott segítséget helyesli az összes szocialista állam, többek között Kína és Jugoszlávia is — ez még jobban megerősítette hitüket, hogy a szabadságot viszik a magyar népnek.⁵⁰⁰

November 4.-én a katonai rádiókon keresztül leadták a hadosztály-, ezred- és a különálló egységek parancsnokai számára a „Grom(Menydörgés) 444”-et. 17 egység, és a hozzájuk támogatásul csatlakozott alakulatok – melyek Magyarország különböző pontjain összpontosultak – egyszerre mozgásba lendültek. Ez a katonai ármádia, mely 60 ezer főt számlált és a legmodernebb automata fegyverekkel, tüzérséggel és aknavetőkkal volt felszerelve, több mint 6000 tankkal rendelkezett, nekilátott feladata végrehajtásához, melyet a 01. számú parancsban fogalmaztak meg.

A legfontosabb objektumok elfoglalására direkt összeállított különítmények és a különleges hadtest három hadosztályának fő erői egyszerre és különböző vonalakon Budapest felé indultak, leküzdve a jelentéktelen ellenállást a külvárosban, 7 órára betörték a városba. A 2. gépesített hadosztály alakulatai 7:30 órakor elfoglalták a dunai hidakat, a parlamentet, a MDP és különböző minisztériumi épületeket (többek között a kül- és belügyminisztériumot, a városi tanács, és a Nyugati pályaudvar épületeit). A 33. gépesített hadosztály alakulatai nem ütköztek ellenállásba, elfoglalták a tüzérségi raktárakat és három dunai hidat.⁵⁰¹

Minél mélyebbre hatoltak Budapest központjába a különleges hadtest egységei, annál szervezettebb és keményebb ellenállásba ütköztek a felkelőkkel.

Ezeknek az objektumoknak a megszerzéséhez a szovjet parancsnokság kénytelen volt jelentős mennyiségű tankot, tüzérséget, légi támogatást és gyalogságot összevonni, rohamosztályokat szervezni, gyújtó- és faltörő lőszert használni, vegyi lőszeret, lángszórókat, füstbombákat és gránátokat bevetni. Ezek nélkül sikertelenek voltak az objektumok elfoglalására tett kísérletek és nagy veszteségekkel jártak a támadó egységek számára.

A november 4-5.-ei harci cselekményekről Zsukov marsall azt jelenti az SZSZK KP KB-nek, hogy a szovjet hadsereg erői folytatták a feladatuk végrehajtását a magyarországi rend helyreállításában. Budapesten alakulataink harcot vívtak a felkelők csoportjai megsemmisítése céljából. 15:00 órakor két óráig tartó tüzérségi előkészítés után megkezdődött a Corvin-mozi ostroma, egyidejűleg támadást indítottak a Moszkva-tér ellen is. A felkelők ellenállása ezeken a

⁵⁰⁰ Györkei Jenő és Horváth Miklós: „Szovjet katonai intervenció”, H and T Kiadó, Budapest, 2001

⁵⁰¹ Стыкалин А.С.: „Прерванная революция”, Москва, Новый Хронограф, 2003

pontokon lényegében megtört... folytatódnak a harcok a megmaradt felkelő csoportok megsemmisítése céljából...⁵⁰²

A 38-as számú hadsereg óriási területeken harcolt. A 17. gépesített hadosztály „rendet rakott” Pápa, Kőszeg, Szombathely, Zalaegerszeg és Zent városokban. A 61. légvédelmi hadosztály biztosította a parancsnokságok, egységek légvédelmi biztosítását és a fegyverbegyűjtést Székesfehérvár környékén. A 39. gépesített gárdahadosztály Tamás környékén tevékenykedett. A 27. gépesített hadosztály irányítása alá vonta Győrt, Komáromot, Eszterházát, Esztergomot, Tatabányát és más városokat 2 megyében 200 km-es fronton. A Magyar Népi Hadsereg alakulatait blokkolták és lefegyverezték őket.⁵⁰³

A légi deszantosok, mint önálló egység, kötelékben más csapatokkal a legbonyolultabb feladatokat hajtották végre. A 31. légideszantos gárdahadosztály egységei bevették Veszprém városát, veszteségeik: 10 halott és 25 sebesült volt. A magyar oldalról 217 halott és sok sebesült. A 7. deszantos hadosztály egységei elfoglalták és lefegyverezték a 6. légvédelmi üteget, blokkolták a Tököli-repétert és biztosították a védelmet, biztosították a repülők fogadását, különböző rakományok érkezését és küldését, többek között a deportált emberek szállítását. Eközben 36 légvédelmi ágyút zsákmányoltak, sok muníciót és kézi fegyvert, fogságba ejtettek 330 katonát.⁵⁰⁴

A deszantosok végezték a „legforróbb” feladatokat. Végrehajtasukhoz különleges osztagokat hoztak létre a legerősebb és legfelkészültebb katonákból. Például egy ilyen osztag, — mely 162 embert számlált — L. Dancsenko őrnagy vezetésével, együttműködve a 2. gépesített hadtest 37. harcokocsis ezredével, a hadügyminisztériumot ostromolta. Fogságba esett 13 tábornok és 300 tiszt, akiket izoláltak. Egy másik 171 deszantost számláló különítmény, A. Saluhin őrnagy vezetésével karöltve a 33. gépesített hadosztály egységeivel, elkeseredett harcokat vívott a felkelők parancsnoki központjának megsemmisítéséért a Corvin-mozi környékén a 20. útasz zászlóalj laktanyáinál és más környező épületeknél.”

A szovjet csapatok támadása megkezdésével november 4.-én Nagy Imre a néphez intézett beszédet mondott: „A Magyar Népköztársaság kormányfője beszél ma hajnalban: a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen azzal a nyilvánvaló céllal, hogy megdöntsék a törvényes demokratikus kormányt. Egységeink harcban állnak. A kormány a posztján van.

⁵⁰² Hiányzó lapok november 4-5, 135-137.old.

⁵⁰³ Стыкалин А.С.: „Прерванная революция”, Москва, Новий Хронограф, 2003

⁵⁰⁴ Zseliczky B., Kirov A, Kapicsenko N.: „1956:Oszeny v Budápeste”, Mart Kiadó, Moszkva, 1996

Tudatom ezt a hírt az ország egész népével és a világ közvéleményével”.⁵⁰⁵ Ezután Nagy Imre és legközelebbi társai menedéket kértek a Jugoszláv követségen, ahol politikai menedéket kaptak.

A politikusok és a szovjet hadsereg végezték a saját dolgukat. A Babadzsenyan és M. Mamuszov hadseregei, melyek Budapesten kívül végezték feladataikat, összességében jól látták el az eléjük tűzött feladatokat. A legfőbb magyar helyőrségeket blokkolták, sokan letették a fegyvert. Az egységek elfoglalták az összes repteret és lezárták a főutakat, melyek Budapestről az osztrák határ felé vezettek. P. Lascsenkonak, és az őt támogató egységeknek elkeseredett harcot kellett vívni a felkelők által létrehozott védelmi gócpontoknál. Így pl. a Corvin-mozi környéki gócot másnap egy kétórás légi és tüzérségi ostrom után be is vették. Ebben 11 tüzér divízió vett részt, ami 170 ágyút és aknavetőt számlált. A felsorolt eszközök bevetése lehetővé tette, hogy elnyomjuk a Corvin védőit. Kétségtelen, az erőviszonyok nem voltak egyenlők. Ezután megtisztították a 20. útasz zászlóalj laktanyáit. Csak estére szűnt meg a környéken a felkelők ellenállása.⁵⁰⁶

Ugyanezen a napon a 2. gépesített gárdahadosztály egységei támadást mértek a felkelőkre, akik a város északi részén voltak. A 31. légideszantos hadosztály 381. ezrede az egyetemi város közelében harcolt.

A 128. lövész gárdahadosztály egységei november 5. folyamán Budán harcoltak. A legelkeseredettebb összecsapások a Moszkva- és a Széna-téren voltak.

November 5., délután összeült az ENSZ a „Magyarországi körülmények” napirendi ponttal. A SZSZK képviselője az ENSZ-ben tiltakozott a kérdés napirendre tétele ellen. Megjegyezte: november 4.-én Magyarország demokrata szereplői követelték Nagy Imre kormányának eltávolítását és saját kezükbe vették az irányítást, létrehozták a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt. Az új törvényes kormány segítséget kért a szovjet csapatoktól, melyek Magyarországon állomásoztak a Varsói Szerződésnek megfelelően, abból a célból, hogy támogatást nyújtsanak az ellenforradalmi elemek elleni harcban. Magyarország munkásai támogatták és támogatják Nagy Imre kizárását a kormányból és egy új forradalmi kormány létrehozását szorgalmazták. Ennek ellenére az ENSZ közgyűlése a szavazatok többségével (50 — igen, 8 — nem, 15 — tartózkodott) a következő nyilatkozatot fogadta el⁵⁰⁷:

Az ENSZ bizottság:

⁵⁰⁵ A forradalom hangja, 487-489. old.

⁵⁰⁶ Zseliczky B., Kirov A., Kapicsenko N.: „1956:Oszeny v Budápeštye”, Mart Kiadó, Moszkva, 1996

- 1) felszólítja a SZSZK-t, hogy haladéktalanul fejezze be a fegyveres támadást!
- 2) felszólítja a Szovjetuniót, hogy ne vezényeljen több egységet Magyarországra, az ott levőket pedig vonja ki.
- 3) megerősíti a magyar népjogot a kormány és az életforma szabad megválasztására.
- 4) kéri az ENSZ főtitkárát, hogy vizsgálja meg az idegen haderő beavatkozását, tanulmányozza Magyarország helyzetét, jelentse az ENSZ-nek és mutasson rá a nem kívánt magyarországi folyamatokra és a helyzetből kivezető útra, illetve az ehhez szükséges módszerekre.
- 5) az ülésen résztvevők kéri a magyar és szovjet kormányt, hogy segítsék a megfigyelők magyarországi beutazását.
- 6) kéri az ENSZ minden tagját, támogassák a főtitkár erőfeszítését.
- 7) kéri, hogy az ENSZ főtitkár mérje fel, hogy mi az, amire a legnagyobb szüksége van a magyar népnek (élelmiszer, gyógyszerek stb.) és jelentse az ENSZ Biztonsági Tanácsának.
- 8) azzal a kéréssel fordul az ENSZ tagországaihoz és a jótékonyági szervezetekhez, hogy nyújtsanak segítséget a magyar lakosságnak.⁵⁰⁸

November 6. folyamán a különleges hadtest egységei és csapatai folytatták feladatukat, ami szerint felszámolták a megmaradt ellenállási gócpontokat. Babadzsenyan és Mamuszov tábornokok egységei sikeresen tevékenykedtek Magyarország más városaiban. A „rendrakásban való testvéri segítségnyújtás” teljes gőzzel folyt.

Moszkvában a városi tanács ünnepi gyűlésén, amelyet az októberi forradalom 39. évfordulójának tiszteletére hívtak össze, M. Szuszlov, a SZSZK KT elnökségének tagja a szovjet-magyar krízisről a következőket mondta:

„A szovjet emberek és minden szocialista állam munkása, a világ minden haladó ereje aggódva figyelték a magyarországi eseményeket és most örülnek a magyar dolgozó nép győzelmének, melyet az ellenforradalom felett aratott. Magyarország megmaradt a szocialista országok családjában független, szabad és egyenrangú országnak.”⁵⁰⁹

Ily módon tálalta a világnak a Szovjetunió a magyarországi inváziót.

A november 7.-én, a moszkvai Vörös-téren lezajlott felvonuláson G. Zsukov hadügyminiszter az ünnepi beszédében a következőket jegyezte meg: „a szabad Magyarország

⁵⁰⁷ Stankovich Victor: „1956” Az Egyesült Nemzetek Szervezete különbizottságának jelentése, Hunnia Kiadó, Budapest, 1989

⁵⁰⁸ 1956 Az ENSZ Különbizottság jelentése, Hunnia Kiadó, 1989. 159-162.old,

⁵⁰⁹ Zicherman István: „1956 Szovjet szemmel a másik oldal”, Anno Kiadó, 2006, 163-180.old

hazafiai a szovjet egységekkel karöltve mentek a munkásparaszt hívek segítségére, határozottan elálltva a reakció és fasizmus előtti utat”.⁵¹⁰

Budapest utcáin folytatódtak a harcok. A 33. gépesített hadosztály a főváros központjában és a Rákóczi utcától délre elfoglalták a Kossuth rádiót. A rakpart környékén a 2. gépesített hadosztály egységei elfoglalták a dunai flottilla hajóit.

A 128. lövész hadosztály véres harcokat vívott a Budai vár és a Horthy palotáért a várhegyen. A várat 1000 felkelő védte. Kihasználva a műszaki kommunikációt és a földalatti járatokat, makacsul védekeztek. Csak a nehéz harckocsik, falromboló löszerek és vegyi töltetek felhasználásával tudták bevenni a szovjet csapatok a várat. Légvédelmi tűzzel a felkelőknek sikerült lelőni egy repülőt. A gép a 177. bombázó hadosztály 880. gárdaezred kötelékéhez tartozott. A repülő legénysége, A. Babravszkij százados (aki a rangparancsnoki tisztséget töltötte be), a raj navigátora, D. Kamisin százados és a raj távközlési vezetője, B. Jarcev főhadnagy meghalt. November 7-én, a nap vége felé az egységek elfoglalták a Gellért-hegyet.⁵¹¹

A felkelő erők parancsnoksága, az Írók Szövetsége és a Forradalmi Diák Bizottság kiáltványt intézett a magyar néphez, amelyben kijelentette, hogy mindenkinek kötelessége ezekben a válságos napokban megvédeni a magyar nemzeti forradalom vívmányait, és követelte szovjet katonák kivonulást, tárgyalásokat az ország belső erői között, majd a Szovjetunióval és az ENSZ-szel való tárgyalásokat, a Nagy Imre kormány azonnali szabadon bocsátását valamint visszahelyezését beosztásába, azt hogy Kádár János tárgyaljon a honvédség képviselőivel, a belügyi egységek és a rendőrség vezetőivel, a nemzeti front bizottságával, a Forradalmi Diákság Bizottságával, az Írószövetséggel, Miskolc, Pécs, Csepel, Angyalföld és Kőbánya lakóival. Követelték továbbá: a hősök elismerését, nem pedig megbélyegzését, hogy biztosítsák a néphadsereg és a rendőrséggel megerősített belügyi csapatok számára a jogot a rend fenntartására, független, népi demokratikus, önálló Magyarországot, a többpártrendszert és szabad választásokat, hogy függeszék fel a pártszervek létrehozását a teljes rend visszaállításáig, hozzák létre a népi egységet, a forradalmi tanácsok eszmei és szervezési egyesítése útján.⁵¹²

November 8-9.-én a különleges hadtest, a 8. gépesített hadsereg és a 38. összefegyvernemű hadsereg folytatták feladataik végrehajtását és felszámolták a megmaradt ellenállási góccokat. Például 50 km-re Budapesttől kíméletlen harcok folytak a szovjet csapatok és a felkelők között,

⁵¹⁰ Sztikalin A. „Prervánnájá revolyucijá”, Moszkva, Novij Hronográf Kiadó, 2003, 157-205.old.

⁵¹¹ Az Orosz Föderáció Fegyveres Erői Vezérkarának Központi Archívuma, 32. fond 701291 op.17.d. 45.old.

melyeket támogatott egy a Magyar Népi Hadsereg kötelékébe tartozó légvédelmi tüzérezred. November 8.-tól Magyarország területén tömegesen hoztak létre katonai parancsnokságokat.⁵¹³

A katonai parancsnokságok működését a Konyev marsall № 02. számú parancsa szabályozta: „A katonai parancsnokságok létrehozása és működése”. Ez a parancs beavatkozott az ország belügyeibe a „mi megépítjük az új világot nektek” alapon, és követelte a parancsnokságok munkatársaitól, hogy „szigorúan büntessenek” minden magyart, aki bármiféle ellenállást tanúsít és nem hajtja végre a „szovjet hatalom” utasításait, követelte a szovjet hadseregtől, hogy vegyenek részt a vállalatok, iskolák, boltok és más gazdasági egységek munkájának megszervezésében, aktívan dolgozzanak a pártbizottságok létrehozása érdekében. A parancshoz tartozott egy terjedelmes magyarázat, melyben részletesen le volt írva a szovjet katonák feladata az „új élet megépítésében”. Az, hogy közösen a közbiztonsági szervekkel erőteljes intézkedéseket foganatosítsanak a városok és más települések megtisztítása érdekében az ellenforradalmi elemektől, a fegyverek felkutatása és elkobzása érdekében, valamint intézkedni kell a szovjet emberek és helyi lakosok biztonsága érdekében. Minden támogatást meg kell adni a helyi hatóságoknak a rend megteremtése érdekében; meg kell akadályozni a tüntetéseket, gyűléseket; be kell tiltani a mozik, klubok és más, tömegek által látogatott intézmények működését; biztosítani kell a munkások állandó élelmiszerellátását az állami és magánkereskedelmi egységeken keresztül; haladéktalanul meg kell indítani az összes kommunális és egészségügyi intézmény munkáját; biztosítani kell az állami intézmények, rádióállomások, távirati irodák, telefonközpontok, nyomdák vagyonának megőrzését és a kulturális értékek védelmét. A publikálás a katonai parancsnokok engedélye nélkül tilos. Helyre kell állítani és megfelelő kinézetet kell biztosítani a szovjet emlékműveknek, és katonái tömegsíroknak, melyek megsemmisültek, vagy megsérültek az ellenforradalom idején. Fel kell mérni a lakosság különböző rétegeinek hangulatát, támogatni kell a felvilágosító munkát. Kiemelt fontosságú feladat a KGB és a hadsereg által folytatott letartóztatások és a felkelőknek a Szovjetunióba való hurcolásáról szóló pletykák és hírek terjedésének megakadályozása.⁵¹⁴

A Zsukov által a SZSZK KP KB-nak a magyarországi-szovjet csapatok novemberi hadműveletének lefolyásáról és állásáról írt jelentésében, mely a november 9-én, 09:00 órai helyzetet tükrözte, a következő olvasható: „november 8. folyamán a csapataink Budapesten

⁵¹² Ripp Zoltán: „A pártvezetés végnapjai 1956. október 23-31.”, Napvilág Kiadó, Budapest, 1997

⁵¹³ Szokolczai Attila: „Az 1956-os forradalom és szabadságharc, 1956-os Intézet, 2001, 197-206.old.

helyre állították a rendet és átfésülték az erdőket. A felkelők csapatait elfogták és lefegyverezték. Fegyvereket gyűjtöttek be a helyi lakosságtól. Előzetes jelentések szerint a szovjet csapatok veszteségei a magyarországi hadművelet során az október 24. — november 6. közötti időszakban a következőképpen alakult: 377 halott, 881 sebesült. Többek között 37 halott és 74 sebesült tiszt. Egységeink lefegyvereztek 35 ezer magyart. A harcok folyamán zsákmányul esett és birtokunkban van nagy mennyiségű fegyver, harci eszköz és muníció, leltározásuk még folyamatban van. November 9.-én a különleges hadtest egységei szétverték Csepelen és Budán a felkelő csapatokat. Budapesten a harci cselekmények lényegében befejeződtek. A 8. gépesített és a 38. összefegyvernemű hadseregek egységei úgyszintén az elkülönült ellenállási góccok elfojtását fejezték be a köztársaság más régióiban. A 8. gépesített hadsereg hadműveleti területén a „Vihar”-hadművelet kezdete óta lefegyverezésre került 38 helyőrség, 12133 katona és civil személy, elfoglaltunk 20 különböző raktárt és 10 repteret. Zsákmányul esett 20 db T-34 típusú tank, 8 db CY-76 típusú rohamlöveg, 1639 ágyú és aknavető, 153 repülő, kb. 1000 rádió, 50 tüzérségi vontató, 37867 géppisztoly, karabély és puska, 4712 pisztoly, 19072 kézigránát, nagy mennyiségű muníció.⁵¹⁵

A lefoglalt és elkobzott fegyverek, illetve muníció mennyisége azt mutatja, hogy a felkelésben százezrek vettek részt. Ez valóban egy nemzeti fellépés volt, amely az egész országon végigsöpört.

November 11-én Kádár János rádióbeszédében kijelentette, hogy a felkelést a fővárosban és a megyékben is elfojtották, az emberek munkába álltak. A szovjet egységek az eseményekben csendőri szerepet játszottak. A „Vihar”-hadművelet befejeződött.⁵¹⁶

A szovjet fél nem titkolta megelégedését a büntetőakció sikeres véghezvitelében. Zsukov a németországi hadsereg csoportvezetőivel tartott tanácskozáson 1957. március 15.-én (véletlen egybeesés?) a tőle megszokott pátozzsal osztozott tapasztalataival, melyeket a magyarországi „rendcsináláskor” szerzett. Erről tanúskodik az ülés jegyzőkönyve is.

„Először két hadosztályunk volt — emlékezett a marsall. Egy fedezte az osztrák határt, a másik benyomult Budapestre, és ott bomlott egységeire. A magyar hadsereg egységei kezdtek

⁵¹⁴ Стыкалин А.С.: „Прерванная революция”, Москва, Новий Хронограф, 2003

⁵¹⁵ Györkei Jenő és Horváth Miklós: „Szovjet katonai intervenció”, H and T Kiadó, Budapest, 2001, 106.old.

⁵¹⁶ A forradalom hangja : magyarországi rádióadások 1956. október 23. - november 9. / szerk. Kende János. Bp. Nyilvánosság Klub, 1989.

átállni a felkelők oldalára. Szükséges lett a hadosztály egységeinek kivonása Budapestről. Kivontuk a hadosztályt.

Később 12 hadosztályt dobtunk, egyes egységek 24 óra alatt 400 km-t tettek meg a Kárpáti Katonai Körzetről, Romániából és az Odesszai Katonai Körzetről.

1956. november 4.-re virradó éjjel harcokocsis századainkat a repterekre irányították. Elfoglalva a felszállópályákat a tankok ágyúikat a repülőkre irányították, és akik megkísérelték a felszállást, tűz alá kerültek.

Minden rádióállomást és távközlési csomópontot elfoglaltak, minden állami és nemzetközi összeköttetést birtokukba vettek. A tábornokok lakásait és a parancsnokságokat körbezárták — a hadügyminisztérium vezetőjét már korábban fogságba ejtettek — azzal a céllal, hogy ne szervezhessenek ellenállást.”

Zsukov november 4-én a következőket jelenti Moszkvának: „Ma reggel, november 4-én 6.15-kor a szovjet csapatok megkezdték hadműveletüket a rend megteremtéséért... Nagy Imre ellenforradalmi kormányának minden tagja bujkál.”⁵¹⁷

A magyar hadsereg erős volt. 120 ezer főt számlált, kb. 700 harcokocsit, 5000 ágyút, néhány tüzér divíziót és ezredet. A magyarok nem rossz katonák, ezt tudjuk az I. és II. világháború tapasztalataiból. Ez a hadsereg pontosan 5 perc múlva megszűnt létezni ...”⁵¹⁸

A harcok november közepéig zajlottak. A szovjet csapatok fokozatosan megszerezték a főbb csomópontokat és lefegyverezték a forradalmárokat.

November 11-én az Izvesztyija c. lap „A béke, a szocializmus és a népek barátságának zászlaja” címmel vezércikket tett közé, amelyben az olvasható, hogy a népi Magyarország szocialista erői visszaverték a reakció támadásait és nem engedték és nem engedték, hogy az ellenforradalom megsemmisítse a szocializmus vívmányait.⁵¹⁹

Még november 13-a és 26-a között a 8. gépesített hadsereg folytatta a Konyev marsall által meghatározott feladat végrehajtását, „az ellenforradalmi bandák maradványainak a megsemmisítését.”⁵²⁰

Magyarországon a népi felkelés elfojtása érdekében a szovjet vezetés 17- 8 gépesített, 1 harcokocsi-, 2 lövész-, 2 légvédelmi tüzér- 2 repülő-, 2 légideszant- – hadosztályt vetettek be. A „rendteremtésben részt vevő” csapatok létszáma több mint 60 000 fő volt.⁵²¹

⁵¹⁷ „Jelcin-dosszié”, 94.old

⁵¹⁸ Konyev marsall visszaemlékezése

⁵¹⁹ Izvesztyija c lap, november 11-ei száma

1991. november 13-án az Izvesztyija c lap közétette a TASZSZ-nak a magyarok 56-os Szövetségétől származó információját, amely szerint megtörtént tény, hogy a Szovjetunió követségének udvarán 2200 szovjet katonát agyonlőttek azért, mert átálltak a magyar forradalom oldalára és támogatták a felkelőket.⁵²²

A szovjet honvédelmi minisztérium veszteséglistája a következőképpen néz ki.⁵²³

Rendfokozati Kategória	A hadműveletekben résztevők száma	Elesett (meghalt)	Megsebesült	Eltűnt
Tisztek	7349	85	138	2
Tiszthelyettesek és Sorkatonák	51472	584	1402	49
Összesen	58821	669	1540	51

Kádár János 1956. november 12-én megtartott kormányülésen a következőket mondta a szovjet csapatok behívásának okáról: „A tömegmegmozdulás jellege- a diáktüntetés szervezésekor- már előre látható volt a következmény, ezért láttuk helyesnek a betiltás. A betiltásra azért nem került végül sor, mert a belügyminiszter-helyettesek nem hajtották végre, jelentették, hogy nem képesek végrehajtani. Az első órák tervszerű, előre megfontolt akciói következtében az a vélemény alakult ki, hogy ellenforradalmi megmozdulásról van szó. Ezt alátámasztotta, hogy először a külföldi telefonvonalakat foglalták el... Nem lehetett a megmozdulást ellenforradalminak tekinteni. A honvéd egységeket a mozgalom jelszavai demoralizálták..., mert a mozgalomban résztvevő ténylegesen ellenforradalmi elemek jelszavaikkal csak később hozakodtak elő...A kormányépületek védelme nagyobb katonai erőt követelt és annak arányában, ahogy nagyobb katonai erő vált szükségessé, úgy nőtt a szovjet katonai egységek száma... Néhány napon belül körvonalazódott a veszély: magyar-szovjet háború. Ekkor kerestük a politikai kiutat...⁵²⁴

Majd november 13-án a következőképpen folytatta: „...az ellenforradalmi terror teljes mértékben megindult. Utána a kormányra is teljes nyomást gyakoroltak... olyan jelenségek

⁵²⁰ Az Orosz Föderáció Fegyveres Erői Vezérkarának Központi Archívuma, 32. fond 701291 op.16.d. 331.old.

⁵²¹ Szovjet katonai intervenció, 199-202.old.

⁵²² Izvesztyija c. lap, 1991. november 13.

⁵²³ „Hiányzó lapok 1956 történetéből”, 142.old.

mutatkoztak, hogy a kormányt radikálisan meg kell változtatni... nézeteltérés volt a semlegesség kérdésében és még egy csomó alapvető kérdésben: mit tennénk, ha szovjet csapatok újra behatolnának Budapestre, a kormány megkérdezése nélkül, mert ezt is várni lehetett, ez a kérdés is felmerült. Lehetett látni ezt a szovjet csapatok bizonyos mozgásán, ami azt mutatta, hogy újra beakarnak hatolni Budapestre... Losonczinak volt a véleménye, de Nagy Imre is támogatta őt, hogy ha ezt megtennék, akkor ki kellene adni a magyar hadseregnek a parancsot tüzelésre a szovjet csapatok ellen. Nekem ellenkező volt a véleményem. Felmerült, hogy én és mások kifelé vállaljuk azt a felelőséget, amit a kormányban való jelenlétünk egyébként is ránk hárított, vagy együtt Nagy Imréekkel hívjuk be a szovjet csapatokat. Mivel ebben a tekintetben nézeteltérések voltak elhatároztuk, hogy kilépünk a kormányból és más utat keresünk... Az, hogy a fegyveres harchoz segítséget kértünk, az tisztán a mi elhatározásunkon múlt. Amikor úgy ítéltük meg, a helyzetet, hogy kérni kell a Szovjetunió segítségét és ezt nem hivatalosan mondtuk is a nagykövetnek azt mondta, hogy egy fikarcnyi fegyveres segítséget sem adnak addig, míg ezt a magyar kormány hivatalosan nem kéri. Mindazokon a helyeken, ahol ezt el kellett dönteni, nem volt könnyű, hiszen komoly politikai visszahatással kellett számolni. Nagy Imre részt vett a döntésben, ott ült a Központi Vezetőség ülésén, amikor elhatároztuk, hogy igenis kérünk segítséget. Amikor szavazni kellett nem volt ott, de tiltakozni, nem tiltakozott. Amikor a politikai bizottságban részleteiben ezt megvitattuk, a leghatározottabban kijelentette, hogy meg kell írni a kormány levelét. Jöttek a szovjet csapatok, harcoltak, és amikor látszott, hogy milyen a közhangulat, négy nap huza-vona után, Nagy Imre megtagadta, hogy aláírja a levelet. Tüzetlenül arra, hogy ebben a kérdésben még akkor döntöttünk, amikor jogilag Hegedüs András volt a miniszterelnök...aláírta tehát Hegedüs András. Később, hogy a Nagy Imre kormányt tehermentesítsük, azt mondtuk, hogy ezt a tényt nyilvánosan is lehet publikálni. Ennek végén Nagy Imre kijelentette, hogy: támadnak a szovjet csapatok és mi ellenállunk, a kormány a helyén van – ez már kicsit az erkölccsel is ellenkezik...⁵²⁵

Azok az események, amelyek 1956 őszén Magyarországon történtek, megrázták ez egész világot. Ez volt az első alkalom, a háború után, amikor fegyveres felkelés tört ki a szocialista rendszer ellen.

⁵²⁴ MOL, 288.f.9/1956/1.ő.e., 34.1. 1956. november 12-i jegyzőkönyv

⁵²⁵ MOL, 288.f.9/1956/1.ő.e., 34.1. 1956. november 13-i jegyzőkönyv

Levonható konklúziók

1956 még mindig a kimondatlan igazságok titka. Az esemény még túl korai ahhoz, hogy ismerjük a teljes igazságot. Még sok írásnak kell ahhoz megjelenni, hogy a helyi köztudatban is megváltozzon a vélemény, hogy az emberek merjenek szólni az eseményekről. Mi Kárpátalján a tényfeltárásnak még az elején tartunk, pedig fontos, hogy történelmünk valós tényeinek ismeretein túl önértékelésünk, identitásunk szempontjából is fontos annak tudatosítása, hogy a többszörös elnyomás ellenére akadtak bátrak, hinni, tiltakozni merők.

Munkám során arra a következtetésre jutottam, hogy az 1956-os eseményekkel Kárpátalján s a világban is sokat foglalkoztak a forradalom napjaiban és azután. A forradalmat 1956 végén több mint 200 cikk öleli fel a kárpátaljai sajtóban. Az újságok csaknem minden számában jelent meg publikáció a magyarországi helyzetről. Előfordult, hogy egy szám több cikket is közölt az eseményekről, amelyek az újság különböző oldalaira kerültek, azonban legtöbbször a hátulsó lapokra. Esetenként a fontosabb tudósítások között, de legtöbbször csak kevésbé fontos írások között foglalnak helyet. Vannak tudósítások, amelyek egy-két flekket is kitöltöttek. A helyi lapok sok olyan írást publikáltak, amelyet a Pravdából, az Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának lapjából vettek át.

A magyarországi eseményekről szóló riportok, amelyek a helyi sajtóban jelentek meg, a figyelmet főképpen a magyar kommunisták kivégzésének, szovjet katonák meggyilkolásának, párt - és állami intézmények elfoglalásának az eseteire terelték, ami természetesen felháborodást és az áldozatok iránt megnyilvánuló részvétet váltott ki.

Az 1956 végén és 1957-ben megjelenő könyvek többnyire az újságokból átvett cikkeket tartalmazzák, azok igazságát bizonygassák. Minden forradalomról szóló publikációnak és könyvnek szovjet beállítottsága van, amit a dolgozat is tükröz.

A kárpátaljai levéltári dokumentumok azt boncolgatják, hogy milyen lázításokat, mozgalmakat próbáltak szervezni a kárpátaljai magyarok, ezzel is kifejezve azt, hogy szimpatizálnak, együtt éreznek a magyarországi forradalmárokkal, illetve azt, hogy hogyan büntették meg ezeket a lázítókat.

A kárpátaljai levéltári adatokból tudjuk azt is, hogy a népfelkelés leverése után Kárpátalján kezdődött el a hadbíróságok sorozata, ahol kárpátaljai magyarok voltak a tolmácsok. Ugyanis az ungvári börtönbe kerültek az eseményekben résztvevő magyarországi és kárpátaljai fiatalok több csoportja. A levéltárban őrzött anyagok főleg hadbírószági ügyek. A foglyok egy részét Ungváron történt kihallgatásuk után továbbították Sztrij, Drohobics, Csernovic és Sztányiszláv börtöneibe,

amikor egyrészt a magyarországi sztrájkok, erősödő tiltakozás, más részt a nemzetközi nyomás hatására a Szibériába indított forradalmárokat visszaszállították Magyarországra.

A visszaemlékezőkkel készített riportokból megtudhatjuk, hogy milyen érzéseket váltott ki a kárpátaljai magyar lakosokban az 1956-os forradalom, milyen helybéli eseményekre emlékeznek vissza, mit vártak a forradalomtól, honnan kapták a híreket, milyen megmozdulásokat szerveztek, miként fejezték ki egyetértésüket anyaországi testvéreikkel. Az is kiderül viszont, hogy a régió magyar nemzetiségű lakosságába táplált félelem és bizalmatlanság mai napig kitörölhetetlenül él az emberek többségében.

Kádár János ún. szolnoki beszédét Ungvárról sugározták. A Moszkvában fogalmazott proklamációt Balla László lektorálta és Sándor László olvasta be az ungvári rádióba. A szolnoki helyszín megjelölése a bábkormány magyarországi voltát volt hivatott bizonyítani.

Ma már az is bizonyított, hogy magyar forradalmárokat az ungvári és más börtönökbe hurcoltak. I. Szerov, a magyarországi hadműveletek vezetője 4000-5000 általuk letartóztatott felkelőről tud. Ezt támasztják alá Holodkovnak, a belügyminiszter-helyettesnek fellelt utasításai, beszámolóí is.

Kárpátalján több szovjet ellenes politizáló csoport jött létre a magyarországi eseményeket hallatára.– A híreket részben a rádióból hallották, részben a szomszédos határmenti magyarországi településekről élőszóban kapott hírek hatására eldöntötték, hogy valamit nekik is tenniük kell.– Így jöttek létre politikai csoportok például Nagyszőlősön, Mezőkaszonyban, Beregszászon, Gálocson, Ungváron stb. Azonban tagjaik hamarosan a KGB kezére került és következtek a hosszú börtön hónapok, évek. A lágerekből hazatérve pedig a léleknyomorgató KGB megfigyelés, sanyargatás. Többeket pusztán szóban megfogalmazott véleményük miatt kizártak az egyetemről –már akit egyáltalán felvettek egyetemre miután kiderült, hogy volt politikai fogoly– vagy eltávolítottak munkahelyükről.

A kárpátaljai lakosság 1956-ról alkotott véleménye a legnagyobb ideológiai agymosás ellenére sem változott. A meginduló magyar könyvbehozatal és a sajtó viszonylag olcsón történő megrendelése is ezt a célt szolgálta, a kárpátaljaiak azonban ennek csak a jó oldalát fogadták el, a szükséges rossz fölött mintegy „átléptek”.

Ismert történeti adatok szerint 1956. november 4-én –valójában már október közepén– a szovjet csapatok általános támadást indítottak Magyarország fővárosa és nagyvárosai ellen. Ezzel kezdetét vette a Moszkvából irányított „rendteremtés”. Budapestet K. Grebennyik gárdavezérőrnagy csapatai támadják. Ettől kezdve a szabadságharc drámai fordulatának gyászos végőrái, a magyarság szívet feszítő jajkiáltásai töltik be a földi éter. Nyilvánvaló tény az, hogy a

magyar forradalom leverését Kárpátaljáról irányították a szovjet vezetők, akik az Ungvár-Munkács tengelyvonalon rendezkedtek be.

Mára lényegesen megváltozott az 1956-os események hivatalos értékelése. Ma már nem ellenforradalomnak, hanem szabadságharcnak tekintik, amely egy olyan politikai rendszert, olyan párturalmat döntött meg, amely megrendíthetetlennek tűnt.

A benne résztvevők számára, '56 több, mint a gyűlölt rendszer elleni felkelés. Az emberek sorsuk irányítását kezükbe vették, beleszóltak az alakításba és történelmet csináltak. A forradalom fejezte ki törekvésüket a jobb holnapért.

1956-os esztendő magyarországi forradalma és szabadságharca a XX. századi magyar történelem kiemelkedő, világtörténelmi hatású eseménye. Az 1956. október 23-a és november 4-e között eltelt tizennégy nap a világ érdeklődésének középpontjába emelte az európai, alig tízmilliós országot.

Felhasznált forrás- és irodalomjegyzék

1. Árpai István: „A tiszaháti nemzetiségek életéből.” Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest
2. Balassa J.-Gehér J.: „Halottaink 1956”, Katalizátor iroda, Budapest, 1989
3. Balla D. Károly: „A Lendület évei” Galéria-Ecriture, Ungvár-Budapest, 1994
4. Baráth Magdolna, Feitl István, Gyarmati György... „Rákosi Mátyás” (visszaemlékezések) 1940-1956, II. kötet, Napvilág Kiadó, 1997
5. Baráth Magdolna: „A Moszkvába menekült magyar pártvezetők 1956. október végi-november eleji tevékenységéről”, Múltunk c. történelmi folyóirat
6. Béla Király: „The Responses of Foreign Governments and the United Nations to the Hungarian Revolution”, ARP Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2006
7. Berecz János: „Visszaemlékezések 1956” , Katonai Kiadó, Budapest, 1986
8. Berecz János: „Visszaemlékezések 1956”, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1986
9. Bihari Mihály and Béla K. Király: „The Final Fiktory of the Ideas of the Revolution of 1956: The Constitutional Change of Regime, and NATO and EU Membership” ARP Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2006
10. Bindorffer Györgyi és Gyenes Pál: „Pesti utca”, Századvég Kiadó, Budapest, 1994
11. Botlik József – Dupka György: „Ez hát a hon...” Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991, Mandátum - Universum, Budapest-Szeged, 1991
12. Botlik József: „Egestas Subcarpathica” Adalékok az Északkeleti -Felvidék és Kárpátalja XIX -XX. századi történetéhez, Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000
13. Cardia Isabelle Voneche: „Magyar október vörös zászló és vörös kereszt között” A Nemzetközi Vöröskereszt Magyarországon 1956-ban, Budapest, 1998.
14. Congdon Lee - Béla K. Király - Károly Nagy: „1956: The Hungarian Revolution and War for Independence, Columbia University Press, 2006
15. Congdon Lee: „The Opinions of Non-Hungarian Personalities on the Hungarian Revolution”, ARP Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2006
16. Csanádi György: „Sorsfordító évek sodrásában” PoliPrint, Ungvár, 2004
17. Csató György: „Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak a tükrében”, Évgyűrük'90, Ungvár, 1991
18. Cseh Géza: „A Damjanich Rádió hullámhosszán”, Szolnok, Szoltisz KFT, 2003

19. Cseh Géza: „Válogatás az 1956-os forradalom levéltári dokumentumaiból”, Szoltisz KFT, Szolnok, 2006
20. Csete Örs: „1956 arcok és sorsok”, Magyar Napló Kiadó, Budapest, 1999
21. Csusenko V.: A helyhatalmi és a helyi önkormányzati szervek. In: Mihajlo Nasztyuk (szerk.): Jogismeret, 1996, Lviv, Szvit Kiadó
22. Dávid J.– Gerkó S.– Schiffer P. “Forradalom, sortűz, megtorlás”, Progresszió Kiadó, 1990
23. Dávid János: „Forradalom, sortűz, megtorlás”, Progresszió, Budapest, 1990
24. Dobrica Æosia: „7 nap Budapesten, 1956. október 23-30”, Bethlen Gábor Könyvkiadó, Budapest, 1989
25. Dupka György – Korszun Alekszej: „A málenkij robot” dokumentumokban”, Ungvár-Budapest, 1997
26. Dupka György: Konceptiók Perek Magyar elitéltjei, , Intermix Kiadó Budapest-Ungvár, 1993
27. Dupka György –Horváth Sándor „’56 Kárpátalján”, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993
28. Dupka György összeállításában: „A KMKSZ történetéből”, Dokumentumok, tények, adatok. 1989-1993. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993
29. Dupka György: „’56 és Kárpátalja”, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2006
30. Dupka György: „Autonómia -Törekvések Kárpátalján”, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004
31. Eörsi László: „A Tüzoltó utcai fegyveres csoport a forradalomban”, Századvég Kiadó, 56-os Intézet, Budapest, 1993
32. Fazekas Árpád: „1956 Szabolcs-Szatmárban a valóságban”, Kiadja: Történelmi Igazságtétel Bizottság, Nyíregyháza, 1994
33. Fekete István: „A forradalom és a Forgószél hadművelet”, Jászkunság, 2001/3-4
34. Gábor Áron Munkaközösség: „Magyarország a nyugati világ tükrében 1938-1958”, Püski Kiadó, Budapest, 1997
35. Gál Éva, Hegedüs B. András, Litván György, Rajner M. János: „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról, 1956-os Intézet, Századvég Kiadó, Budapest, 1993
36. Geréb Sándor: „Titkos jelentések 1956. okt. 23 - nov. 4.” , Hírlapkiadó Vállalat, Budapest, 1989

37. Gerő Ernő értékelése az 1956. októberi eseményekről. Közreadja: Baráth Magdolna. Múltunk, 1999/1
38. Gosztonyi P.: "Feltámadott a tenger... 1956", Népszava Kiadó, Budapest
39. Gosztonyi Péter: „1956, a magyar forradalom története”, Áramlat Független Kiadó, Budapest, 1988
40. Györkei Jenő és Horváth Miklós: „Szovjet katonai intervenció”, H and T Kiadó, Budapest, 2001
41. Gyurgyák János: „A forradalom hangja” Magyarországi rádióadások 1956.október 23-november 9, Századvég Kiadó és Nyilvánosság Klub, Budapest,1989
42. Gyurkó L.: „Napról napra 1956 sajtója október 23-november 4” (válogatás), Kolonel Lap- és Könyvkiadó Kft, 1989
43. Gyurkó László: „1956 előtanulmány és oknyomozás”, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987
44. Gyurkó László: „1956”, Szabad Tér, Saxum. 1996
45. Hajdú Tibor: „Az 1956. október 24-i moszkvai értekezlet”, Forrásközlés, Évkönyv, 1956-os Intézet, 1992
46. Haraszi Eva -Taylor Nottingham: „The Hungarian revolution of 1956” A collection of documents from the British Foreign Office, Actra Press, 1995
47. Havasi Tamás: „A Rádió ostroma. 1956. október 23.”, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1957
48. Hegedüs András: „A történelem és hatalom ígézetében” (életrajzi jellemzések), Kossuth Könyvkiadó, 1988
49. Hegedüs András: „Élet egy eszme árnyékában”. Bethlen Gábor Könyvkiadó, Budapest, 1989
50. Hegedüs B. András „1956 a forradalom kronológiája és bibliográfiája”, Századvég Kiadó, Budapest, 1990
51. Hegedüs B. András „1956 kézikönyve”, 1. köt. kronológia ; 2. köt. bibliográfia ; 3. köt. megtorlás és emlékezés, 1956-os Intézet, budapest, 1996
52. Hegedüs B. András, Kende Péter, Litván György, Rainer M. János „Pártok 1956. Válogatás 1956-os pártvezetők visszaemlékezéseiből”, 1956-os Intézet, Budapest, 1997
53. Hollós E.-Lajtai V.: „Köztársaság tér/1956”, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974
54. Horváth Julianna: „A Politikatörténeti Intézet Levéltára 1956-os gyűjteményének repertórium”, Napvilág Kiadó, Budapest, 1998

55. Huszár Tibor: „Kádár János politikai életrajza 1912-1956”, I. kötet, Kossuth Kiadó, 2003
56. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola: Évkönyv 1996-2006, PoliPrint, Ungvár, 2006
57. Izsák Lajos, Szabó József: „1956 a sajtó tükrében. 1956. október 22 - november 5.”, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1989
58. Jobbágyi Gábor: „Ez itt a vértanúk vére” (az 1956 utáni megtorlási eljárások), Budapest, Kairosz Kiadó, 1998
59. Kahler F.: „Sortüzek, Megszállás, Menekülés”, Igazságügyi Minisztérium, 1994
60. Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: „Mától kezdve lövünk”, Kairosz Kiadó, Budapest, 2003
61. Kahler Frigyes, M. Kiss Sándor: „Kinek a forradalma?” Püski Kiadó, Budapest, 1997
62. Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal (Закарпатське обласне управління статистики), 2003 b
63. Kemecei Ernő: „Orosz ezredvég” (A nemformális mozgalmaktól a politikai pártokig). Hatodik Síp Alapítvány, 1992
64. Kende János: „A forradalom hangja” Magyarországi rádióadások 1956. október 23. - november 9., Nyilvánosság Klub, Budapest, 1989
65. Király Béla: „Forradalomtól forradalomig”. Válogatott tanulmányok, beszédek és interjúk 1982-1990, Századvég Kiadó, Budapest, 1990
66. Kocsis Károly: „Az etnikai térszerkezet átalakulása Kárpátalja mai területén az elmúlt fél évezredben”, Nyíregyháza, 1999
67. Koltay Gábor: „Tizenkét nap, amely...” 1956. október 23 - november 4. ; események, emlékek, dokumentumok, Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1989
68. Kozák Gyula: „Szemle” Válogatás a brüsszeli Nagy Imre Intézet folyóiratából, Századvég Kiadó, 1956-os Intézet, Budapest, 1992
69. Marosán György: „A tanúk még élnek”, szerk.: Faragó Jenő, Hírlapkiadó, 1989
70. Meray Tibor: „Thirteen days that shook the Kremlin”, translated by Howard L. Katzander. New York, NY : Frederick A. Praeger, Publishers. 1959
71. Milován Sándor: „Kárpátaljai mozaik”, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2004
72. Molnár József, Molnár D. István: „Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében, Beregszász, 2005
73. Molnár M.: „Egy veresség diadala a forradalom története”, Budapest 1991

74. Móricz Kálmán: „Kárpátalja Sorsfordulói”, Hatodik Síp alapítvány, Budapest, 2001
75. Móricz Kálmán: „Kárpátalja történelmi eseményeinek kronológiája.”, Hatodik Síp, 1995 VII. évf.
76. MSZMP 1989-ben kiadott 183. sz. dokumentuma: „1956 októbere Szabolcs-Szatmár megyében ”címmel
77. Nagy Ernő: „1956 : a forradalom sajtója”, 1984
78. Nagy Károly: „Significant Documents of the Hungarian Revolution of 1956, ARP Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2006
79. Nasztyuk Mihail: „Az ukrán államiság fejlődésének legfontosabb szakaszai”. In: Mihajlo Nasztyuk (szerk.): Jogismeret, 1996, Lviv, Szvit Kiadó.
80. Nógrádi S.: “ Emlékeimből”, Budapest, 1931
81. Orbán Éva: „Iránytűnk ’1956”, Budapest, 2000
82. Orlai Sándor: „1956 Az ENSZ különleges bizottság jelentése”, Hunnia Kiadó, 1989
83. Pallai Péter– Sárközi Mátyás: „A szabadság hullámhosszán”, Helikon Kiadó, 2006
84. Pogány M.: „Amiről kevés szó esett...”(Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. Októberi eseményeihez), LSI oktatóközpont, Budapest, 1992
85. Pomogáts Béla: „Az idő fölött 1956. Emlékezések, publicisztikai írások, tanulmányok”, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993
86. Pölöskei F.-Gergely J.-Izsák L: “Magyarország története 1918-1990”, Korona Kiadó, Budapest
87. Rainer M. János: „A Parlamenttől a Fő utcáig”. Nagy Imre gondolatai útja 1956. november 4. –1957. április 14., Évkönyv, 1956-os Intézet, 1992
88. Rainer M. János: „Imre Nagy: The Leader and Martir of the Hungarian Revolution of 1956”, ARP Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2006
89. Rainer M. János: „Nagy Imre politikai életrajz 1953-1958”, 56-os Intézet, Budapest, 1999
90. Ripp Zoltán: „A pártvezetés végnapjai 1956. október 23-31.” , Napvilág Kiadó, Budapest, 1997
91. Ruszin Emil: „Magyarok a Kárpátalján”. A félmúlt üzenete., Budapest, 1991
92. Saáry Éva: „1956 - a befejezetlen forradalom”. Tanulmányok, Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, Zürich, 1982
93. Sándor László: „Emlékezés és vallomás”, 1993
94. Soós Edit: „Integráció és regionalizmus”, Bába és Társai Kiadó, Szeged, 1999

95. Soós Kálmán: „Magyar tudományos élet Kárpátalján”, Kárpátaljai minerva, Budapest-Beregszász, 1997
96. Stankovich Victor: „1956” Az Egyesült Nemzetek Szervezete különbizottságának jelentése, Hunnia Kiadó, Budapest, 1989
97. Stankovich Victor: „A forradalom tanúi” Az Egyesült Nemzetek Szervezete különbizottságának jelentése az 1956-os magyar forradalomról és szabadságharcról Nemzetőr, 1981
98. Szabó László: „Kárpátaljai demográfiai adatok”, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992
99. Szokolczai Attila és Á. Varga László: „A vidék forradalma”, 1956-os Intézet, 2003
100. Szokolczai Attila: „Az 1956-os forradalom és szabadságharc, 1956-os Intézet, 2001
101. Szücs Miklós: „Ezredes voltam 1956-ban a vezérkarnál”, Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1989
102. Tiszai Lajos: „Szolnokország”, Szélrózsa Kiadó, Szolnok, 2001
103. Ungváry Rudolf: „Utána néma csönd” A miskolci egyetem 1956-os diákszemélyiségének története, Történelmi Igazságtétel Bizottság, 1956-os Intézet, Budapest, 1991
104. Valuch Tibor: „Ötvenhatosok”, Debrecen, Cívis Könyvkiadó, 1996
105. Varga György: „Európai politikai rendszerek” Osiris Kiadó, 2002
106. Varga L. „1956 a forradalom kronológiája és bibliográfiája”, Századvégi Kiadó-Atlanti Kiadó, Budapest, 1990
107. Varga László: „A forradalom hangja” , Századvég Kiadó és Nyilvánosság Klub, 1989
108. Veljko Mičunovič: „Tito követő voltam”, Moszkva, 1956-1958, Interart Kiadó, Budapest, 1990
109. Vjacseszlav Szereda – Rajner M. János: „Döntés a Kremlben, 1956”. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról, 1956-os Intézet, Budapest, 1996
110. Vjacseszlav Szereda, Alekszandr Sztikalin: „Hiányzó lapok 1956 történetéből” Ddokumentumok a volt SZKP KB levéltárából, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1993
111. Zicherman István: „1956 Szovjet szemmel a másik oldal”, Anno Kiadó, 2006
112. Zseliczky B., Kirov A, Kapicsenko N.: „1956:Oszeny v Budápeste”, Mart Kiadó, Moszkva, 1996
113. Zseliczky Béla: „Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekében”, Napvilág Kiadó, Budapest, 1998

114. Zseliczky Béla: „Moszkvai diákmegmozdulás – 1956-ban” (SZKP KB-dokumentum alapján. Írta: (az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztika és Balkanisztika Intézetének vezető főmunkatársa), História c. folyóirat
115. „Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben”, Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, Ungvár, 1956
116. „Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben”, Kiadja: a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala, Állami politikai könyvkiadó, Budapest, 1957
117. „Jó pásztor volt” Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékére. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003
118. Ukrajna alkotmánya (Закон України: Про місцеве самоврядування в Україні; Київ, Парламентське видавництво, 1999. Постанову Верховної Ради України від 3 березня 1998 року "Про чинність Закону України "Про вибори народних депутатів України"(135/98-ВР) (Відомості Верховної Ради України, 1998 р., N 8, ст. 30). Президент України Л. КУЧМА, м. Київ, 18 жовтня 2001 року; N 2766-III)
119. Ukrajna Alkotmánya. Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának hivatalos kiadványa. Információs Nyomdai Ügynökség „IBA”, 1996
120. Стыкалин А.С.: „Прерванная революция”, Москва, Новый Хронограф, 2003
121. Афиани В.Ю., Желицки Б.Й.: „Советский Союз и венгерский кризис 1956 года” Документи, Москва, Росспэн, 1998
122. Информ. Бюро Венгерської Народної Республіки: “Венгерський Контрреволюційний заговор Імре Надя і його союзників”, Москва, 1960
123. Король І.: „Угорська революція 1956 року”, Ужгород, В. Падяка, 2002
124. Нежинський Л.: „Очерк истории Народной Венгрии (1948-1962)”, Lviv, 1964
125. Немет Д.: „Освобождение Венгрии 1956”, Москва 1957
126. Немет Д.: „Революционное движение и строительство социализма в Венгрии”, 1963
127. Орехова Е.Д., Середя В. Т., Стыкалын А. С.: „Советский Союз и венгерский кризис 1956 года”, Российская политическая энциклопедия, Москва, 1998
128. Сисраэлян В.: „Новейшая история Венгрии (1918-1962)”, Москва, 1962
129. Томенко М.: „Абетка української політики”, Кієв, “Смолоскип”, 1998
130. Холлош Е.- Лайтай В.: „Холодная война против Венгрии”, Москва, 1959
131. Болдижар М. М.: „Будьмо правдивими до минулого”, Ужгород, 2000

132. Русин О. І.: „Розвиток зміцнення радянського-угорського економічного співробітництва 1945-1969 рр”., Ужгород, 1970
133. „Перебування Микити Сергійовича Хрущова на Закарпатті в грудні 1959 року”, Ужгород, 1960
134. Міщаник В.В.: „Нові архівні документи про аграрну політику на Закарпатті в 1944-1950 рр.”, Ужгород, 2002
135. Паніш М.: „Хрущова слід у Великих Лучках (Про перебування М. Хрущова на Закарпатті”, Ужгород, 1999
136. Герр Д.: „Гулаг в Карпатах”, Отчий Храм, 1991

Újságok:

1. Kárpát Igaz Szó, 1992. március 12. szám
2. Kárpát Igaz Szó, 1992. október 30. szám
3. Kárpátalja, 2004.
4. Kárpátalja 2007
5. Kárpát Igaz Szó, 1956-1957 év
6. Kárpát Igaz Szó, 2007. július 14. szám
7. Kárpát Kalendárium, 1957. év
8. Kelet-Magyarország, 1990. március 3. szám
9. Kelet-Magyarország, 1991, június 15. szám
10. Kelet-Magyarország, 1991. október 22. szám
11. Kelet-Magyarország, 1993. augusztus 3. szám
12. Kommunizmus Zászlaja, 1956-1957 év
13. Magyar Hírlap, 1991. november 4. szám
14. Magyar Nemzet 1993. november 6. szám
15. Magyarország, 1989. június 16. szám
16. Mozgó Világ, 1992. 3. szám
17. Nagyalföld, 1992. október 22. szám
18. Pravda, 1956. november 5. száma.
19. Szabad Nép c. lap 1956. november 6-7 - i számai
20. Szovjet Magyarország 1956. november 1. szám.
21. Vörös Zászló, 1956-1958. év

22. Reformátusok Lapja, 1989. november 12. szám
23. Вісник Берегівщини, 1999. november 11. szám. (Visnik Beregivcsini)
24. Вісті Свалявщини, 1991.június 25. szám (Visztyi Szvályávcsini)
25. Закарпатська Правда, 1956-1958 év (Zákárpátszka Právdá)
26. Закарпатська Правда, 1991.október 9. szám (Zákárpátszka Právdá)
27. Закарпатська Правда, 1991.november 7-8. szám (Zákárpátszka Právdá)
28. Закарпатська Правда, 1992.szeptember 8. szám (Zákárpátszka Právdá)
29. Закарпатська Правда, 1993.november 7. szám (Zákárpátszka Právdá)
30. Зеркало Недели, 1988. január 10-16. szám.(Zerkálo Negyilyi)
31. Известия 1956. november 11 szám (Izvesztyija)
32. Известия 1956. október 26. szám (Izvesztyija)
33. Известия 1956. október 28. szám (Izvesztyija)
34. Известия 1956. október 31. szám (Izvesztyija)
35. Известия 1991. november 13. szám (Izvesztyija)
36. Історія України, 1956-1958 év (Isztorijá Ukrájini)
37. Карпатська Україна, 1993. január 14. szám (Kárpátszka Ukrájina)
38. Карпатська Україна, 1993. november 25. szám (Kárpátszka Ukrájina)
39. Карпатська Україна, 2000. február 8. szám (Kárpátszka Ukrájina)
40. Красная Звезда, 1956. október 26. szám. (Krasznaja Zvezda)
41. Ленінський Шлях, 1990. március 27. szám (Lenyinszkij Slyáh)
42. Молодь Закарпаття , 1956-1958 év (Mology Zákárpátyá)
43. Новини Закарпаття, 1994. november 26. szám (Novini Zákárpátyá)
44. Новини Закарпаття, 1999. november 27. szám (Novini Zákárpátyá)
45. Советське Закарпаття , 1956-1958 év (Szovetszkoje Zákárpátyá)
46. Червоний Прапор 1956-1958 (Cservonij Prápor)

Levéltári Források:

1. Az Orosz Föderáció Fegyveres Erői Vezérkarának Központi Archívuma, 32. fond 701291 op.1 , 13., 16., 17.d.
2. Hadtörténelmi levéltár, Budapesti Katonai Bíróság iratai 716/1957
3. Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2780
4. Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2802
5. Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2803

6. Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2804
7. Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2816
8. Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2843
9. Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2876
10. Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2881
11. Kárpátaljai Megyei Levéltár Beregszászi részlege 15 fond 13.sz. ügyszer
12. Kárpátaljai Megyei Levéltár Beregszászi részlege 15 fond 2.sz. ügyszer
13. Kárpátaljai Megyei Levéltár Beregszászi részlege 15. fond , 15. lapter 13.sz. ügyszer
14. Kárpátaljai Megyei Levéltár Beregszászi részlege 15. fond, 7. lapter 36.sz. ügyszer
15. Kárpátaljai Megyei Levéltár Beregszászi részlege, 15. fond, 5. lapter, 28.sz. ügyszer
16. Kárpátaljai Megyei Levéltár, Beregszászi részlege 15. fond, 5. lapter , 36. sz. ügyszer
17. Kárpátaljai Református Egyház Központi Levéltára, I.10.C. Felsőbbhatósági rendeletek, 1955. március 22.
18. Kárpátaljai Református Egyház Központi Levéltára, I.35.C. Felsőbbhatósági rendeletek, 1957. január 29.
19. Kárpátaljai Református Egyház Központi Levéltára, I.10.C. Felsőbbhatósági rendeletek, 1962. április 16.
20. MOL XIX-J-1-j-SZU-26/a-00913/8-1957
21. MOL 288f32/1957/1.óp, illetve 288f 30/1957/1ő.e.
22. MOL 288.f.9/1956/1 ő.e. 34.1.
23. MOL XIX. J-1-k. Külügyminisztérium. Horváth Imre Külügyminiszter iratai. 55. d.
24. MOL XIX-A-83-a-1956.IX.07. 50991.d
25. MOL XIX-J-1-j-SZU-26/a-00913/8-1957
26. MOL, IXI-J-1-j-SzU-26/a-004912-1957

A szerző által készített interjúk:

1. Árpa István - Ungvár
2. Balla László – Nagykáló
3. Barna György - Beregszász
4. Bucsellá József - Fancsika
5. Bük Jánossal - Budapest
6. Csanádi György - Beregszász
7. Csiholi József - Szlatina

8. Csirpák Vlagyimir - Macsola
9. Csóri László - Beregszász
10. Demjén Emil - Bányú
11. Dudás László - Feketeardó
12. Fábrián Elemér - Újlak
13. Gecse Endre hozzátartozói - Gállocs
14. Homoki Kálmán - Macsola
15. id. Balla Ilona - Eszeny
16. Illés József - Fertősalámás
17. Károly József – Nagyszőlős
18. Károly Lászlóval - Beregszász
19. Klincsák Imre -Nagyszőlős
20. Koroly Ivánnal - Ungvár
21. Kovács Zoltán – Nagyszőlős
22. Kutlán András – Szentendre
23. Dr. Laurenszky Ernővel - Budapest
24. Lautner Rudolf - Munkács
25. Lizák Katalinnal - Csap
26. Lóga István – Beregszász
27. Lukács Mátyás - Beregszász
28. Lusztig Károllyal - Ungvár
29. Milován Sándor - Nagyszőlős
30. Molnár László - Gállocs
31. Morgentál Gyula - Beregszász
32. Nedbál László - Beregszász
33. Ormos István - Kaszony
34. Ormos Mária-Kaszony
35. P. János - Beregszász
36. Palágyi Mária - Beregszász
37. Pasztellák István - Gállocs
38. Perduk Tibor - Gállocs
39. Punykó Mária - Beregszász
40. Révész Ilona - Eszeny

41. Roháj Gyula - Ungvár
42. Selemba László - Beregszász
43. Suba Sándor – Mezővári
44. Dr. Szarka Zoltán - Miskolc
45. Szécsi Sándor-Kaszony
46. Szinyicskó Iván - Daróc
47. Sztorozsuk András- Beregszász
48. Vágányi Gyula – Ungvár
49. Dr. Vándor Bélával - Budapest
50. Váradí Imre -Beregszász
51. Varga János -Feketeadó
52. Baráth Magdolna, Rajner M. János, Gyarmati György, Alekszandr Sztikalin, Zselicky Béla, Kende Péter,

MELLÉKLETEK

Riportok

Veres László, beregszászi lakos, foglalkozása 1956-ban – sofőr

Súlyos lelki állapotban éltem meg, együttérzéssel azokkal az emberekkel, akik átéltek fizikailag is az 1956-os eseményeket, azokkal akiket becsapott a nyugati propaganda, a Szabad Európával az élen. Mert a magyar ifjúságot a Nyugat biztatta, de amikor tette került a sor, a nyugat félre állt és szabad kezet adott Hruscsovnak. Helyesnek ítélem meg azt, hogy a magyarság lépett az elnyomással szemben, a magyar ifjúság szabadságiránti vágya, törekvése volt ez. A végtelen "ideiglenes" szovjet megtelepedést már unták.

Mivel én akkor sofőr voltam, sokat kellett utaznom egész Ukrajnában, október 23-án éppen Kijevbe vezetett az utam, velem szemben végtelenül hosszú tanksorozat közeledett Kárpátaljára, több órán át, mikor hazajöttem megtudtam, hogy ez halálos ítélet Magyarországra zúdult.

Nem sokkal ezután Munkácsra vitt az utam ott tudtam meg, hogy a munkácsi katonai repteret tökéletesítették, bombaraktárakat építettek ki, ezekkel a bombákkal később Budapestet bombázták. Illetve tankraktárak is voltak létesítve.

Beregszászon keresztül rengetek tank ment át Magyarországra. Mivel a katonák azt sem tudták hova mennek, az utat sem ismerték, az egyik tank eltévedt és a Borzsa folyóban elmerült.

Tudok arról is, hogy több kárpátaljai és magyarországi fiataalt is az ungvári börtönbe vittek, majd onnan Szibériába és más orosz városba vittek, ezt az orosz katonáktól tudtuk meg, illetve azt is, hogy ezekből a magyarokból lettek a БАМ (Байкало-Амурський Магистраль) első építői, amit aztán Komszomol építkezésnek neveztek el, mert a Komszomolok folytatták és fejezték be a munkát, mint azt később a rádióból megtudtuk.

Később hallottam, hogy Kaszonyban letartóztattak egy csoportot, amely röplapterjesztéssel foglalkozott, mint kiderült ezen csoport tagja távoli rokonaim, az Ormos család volt.

Tudtunk arról is, hogy magyar hadköteleseket, tartalékos tiszteket vittek át a szovjet tisztek tolmácsnak. Ezek hazatértük után nem akartak beszélni a témáról, bármennyire is kérdeztük őket.

Semmi nagy eseményt nem vártunk a magyarországi eseményektől, mert azt a sok tankot látva tudtuk, hogy halálra van ítélve egy ilyen hadikolosszussal szemben. Arra

gondoltunk, hogy mi is átmegyünk segíteni, de a határok megvoltak erősítve, képtelenségnek látszott a keresztül szökés bajtársainkhoz.

Híreket főleg a Szabad Európa rádióból kaptunk, bár meg volt tiltva, hogy valaki ezt a rádiót hallgassa, ha megtudták, bevitték és akár 15 nap börtönbüntetést is adtak neki.

Az interjú készítésének időpontja: 2002

Károly László, újlaki lakos, foglalkozása 1956-ban – cipész

Kettős volt az érzés, amit akkor éreztem, egyik oldalról örülte, hogy a magyar emberek változtatni akarnak a sorsukon, megszabadulni a szovjet elnyomás alól, a másik oldalról, látva a hatalmas ellenfelet szomorúság töltött el, mert tudtam, hogy a magyar testvéreinkre kemény harc vár, amit megnyerni szinte lehetetlen.

18 éves voltam, a cipőgyárban dolgoztam édesapámmal együtt. Buzgalom volt az idősebb korosztály körében, mindenáron segíteni akartak a forradalmároknak. Mindnyájunkat érdekelt, hogy mi folyik odaát. De a határt jobban figyelték mint valaha bármikor is, attól tartottak, hogy az itteni magyarok csapatokba szerveződve átakarnak majd menni a határon; ebben igazuk is volt, ezért beépítettek közénk olyan embereket, akiknek figyelniük kellett a határt és a legkisebb neszt is jelezni a hatóságoknak

Két unokabátyám akkoriban katona volt Csernovciban. Az egyiket, Fábián Elemért tolmácként alkalmazták, ő meg is halt a forradalomban. A Másik, Károly Józsi hazajött, de nem akart beszélni arról, hogy mit látott, csak annyit mondott el, hogy összebarátkozott, a magyar katonákkal és szappant dobáltak az orosz tankok elé.

Édesapámék esténként összeültek titokban és a magyar eseményekről beszélgettek. Egy este nem bírták magukba tartani a feszültséget, azt, hogy mennyire egyetértenek a magyar forradalmárokkal, és elítélik azokat akik beleszólnak a magyar nép életébe, a központban elkezdtek énekelni a magyar Himnuszt. Pár perc múlva már jött is a rendőrség és édesapámat barátaival együtt bevitték a rendőrségre lázadásszítás vádjával. Több napos megaláztatás, vallatás után kiengedték.

Azt, hogy kik még a cimborái, és hogy mire készülnek.

Nem vártunk semmi jót miután megláttuk, hogy hány tank megy át Magyarországra a határon. A cipőgyár ablaka a határra nyílik, hallva és látva a hatalmas ellenfelet, édesapám azt mondta, hogy ne álljak közel az ablakhoz, mert attól tartott, hogy miránk is lőhetnek az orosz katonák. Nagy félelem volt bennünk.

Híreket a Szabad Európa, Kossuth, Petőfi Rádióból kaptunk, de azt sem volt szabad hallgatni, így titokban tettük azt.

Az interjú készítésének időpontja: 2002

Palágyi Mária, beregszászi lakos, foglalkozása 1956-ban – varrónő

Nagyon féltünk, attól tartottunk, hogy Magyarország után mi, kárpátaljai magyarok következünk, ugyanis magyarellenességet tapasztaltunk jobban mint valaha, ott kötöttek belénk, ahol csak tudta, kiprovokálva, hogy válaszoljunk, aztán már mehettünk is a börtönbe, azzal a váddal, hogy szimpatizálunk a forradalmárokkal és mozgalmakat akarunk szítani a szovjet rendszer ellen.

Éjjel arra ébredtünk, hogy a Muzsalyi úton, ahol ma is lakom, dübörögnek a tankok. Egész éjszaka rettegtünk, orosz kiabálásokat hallottunk. Reggel dörömböltek a kapun, édesapám kiment, néhány orosz katona feljött vizet kértek, inni és borotválkozni. Illetve megkérdezték, hogy hol vannak, mert fogalmuk sincs róla, csak annyit tudtak, hogy átkell menniük egy határon. Az orosz katonák Beregszászban pihentek meg, az utcán főztek és ettek. A szomszédok titokban összejöttek esténként megbeszélni a magyar ügyeket, nyíltan nem mertek beszélni, mert soha nem lehetett tudni ki a jelenlévők közül a besúgó. Nagy Imre beszéde után, a szüleim azt mondták: “kiirtják a magyar nemzetet”. 18 éves voltam, a ruhaipari szakiskolába jártam, de húgommal, Erzsébettel, megfogattuk, hogy mi is megyünk azokkal az idősebb emberekkel, akik azt beszélték, hogy mindenképpen segítségére kell sietni a magyar testvéreknek. Az iskolában azt fújták nekünk, magyaroknak, hogy “szvinyi” (disznók), “mágyárszki fásiszti” (magyar fasiszták) és ehhez hasonlókat. Az ellenségeskedés főleg akkor erősödött fel, amikor a halott, orosz katonákat szállították hazafelé, amit mi az iskola ablakából néztünk. Az orosz osztálytársaink elkezdtek kiabálni, hogy itt is elkezdődött a forradalom és még inkább provokálni kezdtek minket, de nekünk azt tanácsolták az idősebbek, hogy “okosan kell viselkedni” és nem reagálni a provokálásra.

Arról is tudtunk, hogy a magyarországi és kárpátaljai magyar embereket összeszedték, vagonokba ültették és Ungvárra, majd beljebb Oroszországba vitték. Tudomásunkra jutott, hogy vannak köztük gyerekek is, ezért összefogtunk, néhány nő, és kiakartuk kérni a gyerekeket, mert a vagonokból azt kiabálták: “magyar testvérek segítsetek”, sajnos ez nem jött össze, a vagonok közelébe sem engedtek.

Sok magyar felcsert vittek át az orosz tisztek magukkal tolmácsnak, szinte minden medikus hadkötelest. Köztük volt a szomszédom, Lóga István is, de hiába faggattuk miután hazajött, nem akart beszélni, később egyetemre ment és 64 évesen, négy évvel ezelőtt meghalt.

A rádióból hallottuk, hogy a magyarok Nyugat felé szöktek és a rádión keresztül üdvözölték a rokonaikat és tudatták, hogy jól vannak. Némegyszer bemondták, hogy XY küldi ezt a dalt Z családnak, valójában az adott dal egy előre megbeszélt jel volt, amivel a Nyugatra szökött magyarok jelezték, hogy megérkeztek.

Az elnyomás miatt nem szabad volt várni semmit. Csak remélni tudtuk, hogy nem irtják ki teljesen a magyar népet, de az az álmunk, hogy mi egyszer szabadok leszünk szertefoszlott már a forradalom első napjaiban.

A híreket főleg a Szabad Európából kaptuk, na és persze olvastuk az újságot is, amiben azt hangsúlyozták, hogy milyen brutálisan viselkednek a magyar forradalmárok a kommunistákkal. De mi egyetértettünk velük még így is, hisz a szabadságukért harcoltak az orosz ige ellen. Sírva hallgattuk azt, hogy egy hat éves gyerek lekváros papírral beragasztotta a tank ablakát. Gyászindulókat és a magyar Himnuszt adták a rádióban. Azóta sem tudom sírás nélkül végighallgatni a Himnuszt. A déd mamám azt kérdezte anyukámtól a sok gyászindulót hallva “leszünk még mi magyarok, lányom”.

Az interjú készítésének időpontja: 2002

P. János, beregszászi lakos, 1956-ban katona, sofőr

Szörnyű lelki állapotban voltam egész idő alatt, azért mert a forradalmárokkal egyetértettem, szimpatizáltam, együtt éreztem velük, de a szovjet elnyomás oldalán kellett állnom, nekik kellett segítenem, ugyanis a családom élete volt a tét, a legkisebb rossz mozdulatra is kiirtották volna őket. Tolmács, sofőr, adjutáns voltam egy orosz százados mellett, a nevét nem szeretném elárulni.

A drohobicsi katonaiskolában tanultam, nem sokkal a forradalom kitörésének első napjaiban Lemberg mellé küldtek, egy éjszaka pedig Csarodára kellett mennem az említett századossal, majd Székesfehérvárra mentünk, ahol székhelyünk volt. A határon átmenet összetalálkoztam az egyik unokatestvéremmel, de nem tudta hová tart és a barátommal Selemba Lacival, aki jelezte, hogy őt is tolmácsnak fogják alkalmazni, ő azóta már meghalt.

Budapesten nem voltam, csak vidéken. Mindenütt azt hangoztatták, hogy a forradalmárok kegyetlenül irtják a kommunistákat, ezért aztán az orosz tisztek kegyetlen megtorlással fenyegetőztek, akit elkaptak nem kímélték, kínozták hogy árulja el hol bujkálnak a társai és hol készülnek legközelebb rajtaütni a kommunistákon, mivel azok nem voltak hajlandók beszélni kivégezték őket. Nagyon sokat közülük börtönbe vetettek, s mivel attól tartottak, hogy a magyar börtönök már nem biztonságosak, mert sok katona, rendőr átállt a forradalmárok oldalára az ungvári börtönbe szállították őket, zárt vagonokban, mint az állatokat, hogy ne is tudják, hogy hová viszik őket. Több ezer embert szállítottak Kárpátaljára, voltak közöttük nők is.

A forradalom után hadbíróóságok sorozata következett, ugyanis mint ahogy már említettem rengetek magyarországi illetve kárpátaljai magyar és nem magyar katona állt át a forradalmárok oldalára. Ezen a bíróságon én még mindig tolmács voltam. A bíróság után sok fiatal töltötte meg a szovjet lágereket. Erről nem szeretnék beszélni, csak egy példát szeretnék felhozni. (S az egész idő alatt könnyeivel küszköve beszélő P. János már nem bírja sírás nélkül, s az elcsukló hang sírásba megy át).

A forradalom alatt egy orosz és egy magyar katona összebarátkozott, a hadműveletek alatt a magyar meghalt az orosz katona karjai között, az orosz katona siratta, ilyen állapotba fogtuk el az orosz katonát és így került többek között ő is Szibériába, hazaárulás vádjával.

A forradalom után néhány évvel a családom már átmehetett Magyarországra a rokonokhoz látogatóba, de én nem, mert attól tartottak, hogy elmondok valamit a magyar hatóságoknak, állandó megfigyelés alatt tartottak.

Az interjú készítésének időpontja: 2003

Lacz Magdolna, beregszászi lakos, foglalkozása 1956-ban – varrónő

Félelem és kétségek között voltunk egész idő alatt. Együttérzetünk a magyar néppel, akiket becsapott a Nyugat, mert az ígért segítséget nem küldte. Bízatta őket, majd pedig cserben hagyta.

Attól, hogy kiirtják a magyar népet és minket kárpátaljai magyarokat sem kímélnék meg.

Unokaöcsém Drohobicsban szolgált, és mint katona köteles volt menni és harcolni a magyar forradalmárok ellen. Azt sem tudta hova viszik, majd csak a csapi határnál, amikor összetalálkozott a másik unokaöcsémmel, P. Jánossal, tudta meg, hogy a forradalom leverésében kell részt vennie. P. Jánost tolmácsként alkalmazta egy a magas rangú szovjet tiszt. János bátyja Amerikában élt, s amíg ő Magyarországon volt a rendőrség felkereste a szüleit és kijelentette, hogy ha János átállna a forradalmárok oldalára, mint ahogyan azt sok kárpátaljai magyar katona tette, az egész családját, rokonait ki fogják végezni. Vissza jött, de az ott látottakról nem akar beszélni.

A másik unokatestvére a forradalom leverése után nem engedték haza, majd csak három hónap múlva, Szibériába vitték erdővágásra, hogy “elfelejtse” az eseményeket.

Édesanyám egyik unokatestvére Budapesten élt, tőle tudtuk meg néhány év múlva, amikor vendégségbe mentünk hozzájuk, hogy milyen vérfürdő volt Budapesten, ugyanis levélben nem mertünk kérdezni semmit, az eseményekről.

Csak azokról beszéltek, amiről a rádióban hallani és újságokban olvasni lehetett. Ők nem igazán merészkedtek az utcára azokban a napokban.

A Szabad Európa és a Kossuth Rádióból kaptuk a híreket, amit nem volt szabad hallgatni, a rendőrök bemérő berendezésekkel felszerelt URH-s kocsikkal jártak és ha észrevették, hogy ezeket az adókat hallgatjuk, bevittek a rendőrségre és 15 napra lecsuktak.

Az interjú készítésének időpontja: 2003

Árpa István, ungvári lakos

Radvánc és Ungvár lakossága jól emlékszik arra az esetre, amikor a cigányóci katonai telepről egy teherautó felvette kabinjába ... Jánost. Nemzetiségéről kérdezték, s ő nyugodtan magyarnak vallotta magát. Ekkor a gépjárműben ülő tiszt elővette pisztolyát és belelőtt az utasba, majd kidobta az autóból. A történetekről a sebesült informálta a segítőkész embereket, de az éppen csak elmondta a történetet és belehalt sérülésébe.

A legnagyobb titokban vitték el a holttestet, hogy ne is tudják meg, ki volt. Lehetséges, hogy egyedi esetről van szó. A városban goromba célzások, megalázó kijelentések voltak hallhatók, mint például: „... a tieitek ölik Magyarországon a mieinket, ezt mi megbosszuljuk.”

A fenti eseményekre Ungváron minden őslakos emlékszik, s az is lehet, hogy a hozzátartozók jelentkeztek, de nevüket, lakcímüket nem hozták nyilvánosságra. Aki viszont ismerte a meggyilkoltat, nem mondhatja meg mivel a közvetlen hozzátartozók ezt nem kívánják.

1992. április 25-én elhangzott a Magyar Rádióban az a bejelentés, mely szerint a jugoszláviai polgárháborúban a szerbek „gyermeket ejtettek foglyul.” Ez lehetett valós tény, de rémhír is. Gyerekek foglyul ejtése a szerb foglyok kiváltása érdekében viszont feltételezhető. Gyerekek „ elrablását” gyakorolták az 1956-os népfelkelés során Magyarországon is. Arról sohasem szereztünk tudomást, mi lett az 1956 novemberében Ungváron átszállított magyar gyerekek sorsa.

Egy kisebb csoport működött Ungváron, közöttük az indítványozó Szobránci János volt. A csoport tagjai kijelentették, hogy nevezze az utókor bármilyen hőstettnek 1956-os vállalkozásukat, ez emberi és hazafias kötelesség volt. Amit tettek nem a majdani elismerésért vagy kitüntetésekért tették. Ezért ennek a felháborító esetnek az elmondásával szeretnének inkognitóban maradni.

1956. november 2-ről 3-ra virradó hajnalon az alvó város csendjét az utcákon dübörgő katonai teherautók törték meg. A ponyvával letakart kocsikon valami különös szállítmány lehetett, mert fegyveres katonai kísérettel voltak. Nem tudni, merre jártak, csak a Korjatovics térre hajtván, gyermeksírás, nyöszörgés hallatszott ki az autókból. Több autó sorakozott fel, lehetett vagy hat-nyolc. Egyes feltételezések szerint a konvoj valamelyik gyermekotthon lakóit szándékozott elszállítani. Haragos szavak hangzottak el a ponyvák alatt, az elcsendesített rabkocsikból még is kidugta fejét 1-2 gyermek. Az örök, látván a kirakódó kenyeres autót, talán szándékosan elnéztek, hogy a gyerekek kérhessenek kenyeret.

A baj csak az volt, hogy a gyerekek nagyobb indulattal, éhséggel kiáltottak kenyérért. A kicsiny kezek kérő könyörgésére az expeditőr ölbe kapott egy csomó zsemlét, kiflit és bedobta a kocsiba. A másik ór látván a kenyerek buzgóságát, menten agyonlőtte az expeditőrt. De ekkor már ott termettek, mintha a földből nőttek volna ki, ismeretlen egyenruhájú katonák és a halottat elvonszolták. Az autókat azonnal elindították. A hozzátartozók a halott nevét nem fedték fel, nehogy családjának baja essék. Az esemény emeletes házak között történt, egyes lakásokból mindent láttak, sőt hangfoszlányokat is hallottak. A tanuk, akik mindent láttak, azonnal eltűntek, mert jobban féltek attól, hogy ők „látták”, mint attól, amit láttak.

A teherautók elindultak a térről. Az irány a Szobránc utcai városi gyermekelosztó volt. Itt a gyerekeket leszállították az autókról és zárt helyiségbe vitték. Ezalatt utasítást kapott az onokóci gyermekszanatórium igazgatónöje, hogy készüljön fel a gyerekek azonnali fogadására.

Ekkor szivárogtak ki a hírek a városba. Bizalmas telefonbeszélgetések révén először csak egy családot értesítettek arról, hogy Magyarországról összegyűjtött gyerekeket a háborús állapot végéig családoknál el lehet helyezni.

A híreszteléseket igaznak vélték és kezdték szervezni a családokat az elárvult magyar gyermekek befogadására. A valóság azonban más volt. A jó szándékú gyermekbefogadás csak szemfényvesztési akció volt. Egy szülő csoport már ott is volt a Szobránc utcai gyermekelosztóban és kérték a gyerekek családonkénti elhelyezését. Készek lettek volna megmozgatni az egész várost, csak hogy ne vigyék tovább az agyonfázott, megfélemlített gyerekeket. De az események másként alakultak. A gyerekeket felpakolták a teherautókra és azonnal az onokóci szanatóriumba szállították. A Szobránc utcán ekkora már egyre több szülő jelentkezett és kérték a gyerekeket. A gyermekelosztó őrői nyitogatták az ajtókat és mondogatták, hogy itt nem voltak, nincsenek gyerekek, és ilyen hírekkel ne zaklassák őket. A szülők egy csoportja ekkor már Onokóc felé tartott. A szanatórium igazgatónöje, a szakácsnők, amennyire tudtak, felkészültek egy nagyobb létszámú gyereksereg fogadására. Tulajdonképpen a hivatalos hírek innen eredtek, mert „valaki” telefonált a gyerekek ügyében. Amikor Onokócon jelentkeztek az ungvári szülők, ott már csak a szanatórium gyermekei voltak. Menet közben kapták a gépkocsivezetők az utasítást, hogy a legnagyobb sebességgel haladjanak Uzsok felé és minél hamarabb tűnjenek el Kárpátaljáról, hiszen itt is magyarok élnek! A gyerekeket örökbe fogadni szándékozó szülőket, akik főleg magyarok voltak, teljesen alaptalanul zaklatták az ekkor már kirendelt

közlekedésfelügyelet rendőrei. Senkit sem engedtek Onokóc irányába. A civil ruhás államvédelmiiek pedig, ellenőrizvén minden személyi adatot, megfenyegették és visszafordulásra kényszerítették a szülőket

Az ungvári akció folytán vissza kellett adni a gyerekeket, ha már titokban nem sikerült őket elhurcolni és janicsárokká nevelni.

Az interjú készítésének időpontja: 2000

Illés József, fertősalmási lakos, 1956-ban – tanuló

Vagy két hónapig magánzárkában voltam. Ez idő alatt nem érintkezhettem másokkal. Szüleimmel sem csak csomagot kaphattam. Ha kenyeret kaptam, azt felválták darabokra úgy adták ide. Augusztusban volt a tárgyalás. Az ügyész 15 évet kért. Én voltam az első rendű vádlott, mert a nyomozás során bebizonyosodott, hogy sok mindenben én voltam a kezdeményező. Nem szeretnék én ebből nagy dolgot csinálni, de ez így volt. Én tudtam azt, hogy a bíróság még nem döntött. Azt még elszeretném mondani, hogy volt ügyvédünk is, de ő majdhogynem támadott. Igaz, olyan idők voltak, hogy nem is igen volt ajánlatos olyanokat, mint mi, védeni. Aztán felolvasták az ítéletet. Hogy Illés, azaz hogy én – 6 év, Varga János 5 évet, Kovács barátom 3 évet kapott. ... Fiatalok lévén, még aztán láttuk is hogy nincs értelme, nem is nagyon tiltakoztunk. Két hónapig voltunk Ungváron az ítélet után. Akkor már együtt voltunk egy cellában Milovánnal, Vargával és Kováccsal. Dudás valahol külön volt, de egy cellában nem is igen fért volna el 5 ember. Ez alatt a két hónap alatt, legtöbbször azzal foglalkoztunk, hogy olvastunk., dominóztunk, beszélgettünk. Naponta egy fél órás séta volt. Na ez a séta úgy nézett ki ... Aki járt az ungvári KGB börtönében az tudja, hogy egy kb. 10x10-es, épületekkel behatárolt udvara van. Ezen a placon sétáltunk. Az ítélet után átvittek a köztörvényesek közé, és ott kerültünk egy cellába mi négyen. Ítéletbe belenyugodtam. Fiatal voltam. Könnyebben viseltem. Mámár biztos a hajamat tépném. Ungvárról egy Sztolipin – vagonban, ez egy olyan vagon, melynek az ablakai be vannak rácsozva, belül polcok vannak, s minden polcon egy ember fekszik, az örök úgy számolják a rabokat, hogy két láb — egy ember.

Egyszer egy érdekes eset is volt, mert két fogoly egymás mellé feküdt, egyik a jobb, másik a bal lábát nyújtotta ki, s akkor, mert a katona mindig a lábakat számolta, riadóztatta a többieket, hogy egy ember hiányzik. Sorba állították a társaságot, megszámozták az embereket, megvolt mind...

Pontosan már nem tudnám megmondani mennyi ideig tartott az út, de elég hosszú volt, előbb Harkovba szállítottak. Amikor oda megérkeztem, a vonatról Voronoknak nevezett rabszállító kocsiba zsuppoltak be. Ezzel szállítottak be a HDTK-ba (harkovi gyermek-munkatábor). Ott a katonai uniformishoz hasonló ruházatot kaptunk. Az intézet a város központjában volt, s a városiak azt hitték, hogy ez valamilyen tiszti iskola. De ekkor már nem voltunk mindannyian együtt. Harkovban engem már egyedül vittek. Később tudtam csak meg, hogy Varga barátomat máshova vitték. Aztán levelet kaptam meg otthonról, s abból tudtam meg, hogy Milován barátom Dubnába került. Később írtam is

neki levelet, persze oroszul kellett írnom, hogy a börtönben el tudják olvasni. Az orosz tudásom elég jó volt, mert az iskolában megtanítottak, meg aztán a vallatás során is orosz nyelvet kellett használni, mivel hogy a kihallgatásokon nem volt benn tolmács.

A röplapokon való tiltakozás ötlete csak úgy magától jött. Igazán nem akarok nagyítani, de annyira felháborított minket, ahogy az orosz tankok éjjel-nappal mentek Magyarország felé, hogy azonnal eldöntöttük valamit tennünk kell. Mit tudtunk volna tenni? Fegyverünk nem volt, de valami képen tiltakozni akartunk. Az embereket fel kellett rázni. Nem gondoltunk mi arra, hogy ebből valami baj is lehet. Ösztönösen így cselekedtünk. Hallgattuk a Szabad Európát, a Kossuth Rádiót. A legjobban az rendített meg, amikor a Szabad Európa Rádió bement, hogy a tankok tiporják Magyarországot földjét, hogy az orosz garázdálkodnak.

A nevelő intézetből úgy jöttem ki, hogy már betöltöttem a 18. Életéveimet, akkor vittek tovább. Harkovban eddig köztörvényesek között voltam. Ezeket például nemi erőszakért ítélték el stb. Nekem azt ajánlották, mielőtt közéjük engedtek volna, hogy a saját érdekemben ne mondjam meg, hogy miért vagyok itt. Kérdeztem, hogy mit mondjak, arra biztattak, találjak ki valamilyen mesét, hogy hasonszórúnek nézzenek. Így ki kellett találnom, hogy valami apróbb csínytevés volt, azt találtam ki, hogy segítettem egy bolt, kirámolásánál. Később aztán valahogy csak kitudódott az igazság, mert valaki az irodán látta a jegyzőkönyveimet, amelyben szerepelt az 54-es cikkel, s akkor mondták nekem: na ne kormolj! Egyébként nagyot tévedett a főnökség, mert nem hogy bántottak volna, hanem inkább tiszteltek. Persze voltak némelyek, akik azt kérdezték, hogy mit akart a bolha az elefánt ellen. Nagyon jól emlékszem, hogy azt feleltem erre, ne gondolja, hogy minden elefánt abba pusztul bele hogy egy másik megöli. Szóval, amikor 18 éves lettem, akkor átszállítottak a mordviniai 7-es számú lágerbe, a Zubovo-Poljanszki járásba, egy Potyma nevű elosztó táborba. Később tudtam meg, hogy Varga cimborám is ott volt. Különben nem tudtunk egymásról. Akkor már ott volt Kovács Zoltán és Dudás István. Ők segítettek beilleszkednem. Nem akarok túlozni, de az életben is alig találkozni olyan becsületes emberekkel mint ott. Hisz ott csak politikai foglyok voltak. Például ott volt egy olyan eset, hogy a hirdető táblán ki volt írva: aki elvesztette az Zarja típusú óráját, jelentkezzen ebben és ebben a barakban. Mindenki tudta, más nem fog érte jelentkezni, csak a gazdája. Máskülönben az idősebbek azt sem engedték, hogy sokat dolgozzunk. Rajtunk kívül voltak még magyarok a táborban, kárpátaljaiak, például egy nagyszőlősi tiszteletes, Bocskai volt a neve, ha jól emlékszem; Mendel Sándor, ő már meghalt. Bocskai tiszteletes tartotta

bennünk a lelket. Őt hamarabb elengedték, örült is ennek, de aztán nagyon hiányzott is. Én Istenben hívő ember vagyok, s ő segített a lágerélet elviselésében is. Minden reggel és este imádkoztam.

Olyan magyarok is voltak itt, akiket Magyarországról hoztak át. Például Bucsellá József. Ő Fancsikára való. Őt behívták 56-ban katonának és vitték Magyarországra a forradalmat leverni. Ő pedig ott az oroszoktól valahogy kerekelt oldott, aztán horogra került. Pontosan már a részletekre nem emlékszem, de azt hiszem, ezért 15 évet kapott, de magyarországiakkal nem találkoztam.

Voltak a lágerben lettek, litvánok, észtek, oroszok, ukránok, sőt találkoztam doni kozákokkal is. Ezek mindenkitől elkülönültek. Egyszer kérdezték tőlem, hogy milyen nemzetiségű vagyok, mondtam, hogy, magyar, vengr. Erre kérdezi, miért jöttem én ide? Aztán kérdezték, hogy hány évet kaptam? Mondtam: 6-ot. Erre azt válaszolták, hogy többet is megérdemeltem volna, amiért ide jöttem, mármint a Szovjetunióba. Azután megmagyaráztam nekik, hogy én nem Magyarországról jöttem. Amikor megértették a helyzetet, megenyhültek, mert azelőtt úgy gondolták, én azért jöttem ide, mert itt jobban tetszik.

Nem szeretnék túlzásokba esni, de eléggé ideges természetű vagyok, a lágerélet a legszebb éveimet vette el, érzékeny vagyok, ezért nagyon megviselt.

Sajnos a lágerben nem egy barakkban voltunk, de minden nap megkerestük egymást, beszélgettünk, ha levelet kaptunk felolvastuk egymásnak. Havonta egyszer írhattunk és kaphattunk levelet. A leveleket csak nyitott borítékban adhattuk oda az öröknek ők postázták. Összesen 25 hónapot töltöttem börtönben. A szüleim számára az volt a fontos, hogy egyáltalán hazajöttem, mert azt hitték, hogy sohasem látnak többé. Igazából a legnehezebb számomra nem is a saját sorsom volt, hanem az szomorított el, hogy a szüleim mit éltek át.

Fertősalmáson a tettemet politikainak számították és tisztelték érte. A fejesek között volt olyan, aki elítélte tettemet, de annyit megtanultam a lágerben, hogy jobb befogni a szám. Mivel hogy az oroszok között volt egy olyan törvény, hogy ne lásd, ne halld, ne tudd! Ha az ember így viselkedik, akkor az egész Oroszországon átmehet. S ha valaki megtanulja a negyediket. Azt, hogy nem érdekel, akkor jól megél. Tehát el kell fogadni, hogy minden úgy van jól, ahogy van, és ez még most is bejön. Amikor hazajöttem, egy darabig e szerint próbáltam élni, de hosszú távon így nem lehet. Először sehogy sem sikerült munkát találnom, aztán a kolhozban lettem mezei munkás. Később az

asztalos műhelyben próbáltam elhelyezkedni, mivel a gulágon is ilyen munkát végeztem. Na ez sikerült, de beilleszkednem igazán sehol sem sikerült. Amolyan magányos farkas voltam, esténként nem jártam sehová, a könyveket bújtam, a történelmet, az irodalmat tanultam. Aztán gondoltam, egy merészt, mivel az orosz nyelvet szinte tökéletesen tudtam, mert sokat olvastam a lágerben... olyan hazafias regényeket. Szóval a lényeg az, hogy annyira elsajátítottam a nyelvüket, hogy sokan muszkának néztek. Na és ebből eredt a gondolat, hogy irány az egyetem. Igaz, hogy ez jóval később történt, 1967-ben. Először történelemre akartam jelentkezni, de aztán megláttam, hogy orosz szakra van legkevesebb jelentkező s gondoltam, üsse kő, ez biztos ló. Úgy is lett. S a mai napig orosz nyelv és irodalom tanár vagyok. Most a Nevetleni iskolában tanítok. Mivel az orosz órák száma egyre csökken, most nem is tudom mi lesz. Először örültem, hogy megtűrnék az egyetemen. Igaz, hogy sok olyasmit tanultunk, ami homlokegyenest ellentmondott annak amiért harcoltam, és elítéltek. S talán még hittem is az órákon hallottakban, de csak addig, amíg az órán ültem, mert az életben mást tapasztaltam. A diploma megszerzése után nem mondhatnám, hogy könnyen kaptam állást. Nem szeretném nagy dobra verni, de ahogy mondani szokás meg kellett kenni a kerekeket. Többször visszautasítottak, akkor még a nagyszülősi a beregszászi járáshoz tartozott, és a tanügyön elutasítottak egyszer, kétszer, háromszor. Amikor a szülősi járás ismét külön vált, újra megpróbáltam állást szerezni újra elutasítottak, de nem adtam fel. Aztán végül Aklihegyre kerültem. Gondolták, hogy ilyen eldugott faluba nem akar majd senki menni én pedig örültem a lehetőségnek és elfogadtam. Így aztán két évvel az egyetem befejezése után tanár lehettem. Arról, hogy politikai elítélt voltam a 60-as években nem beszéltem. Féltem. Igyekeztem nem kilógni a sorból, megmaradni szürkének. Csak barátaimmal beszélünk a dolgról. Ha máshol szóba került igyekeztem kitérő választ adni, s azzal az illetővel aki efelől érdeklődött, nagyon óvatos voltam. Úgy éreztem, hogy megfigyelnek, talán annyi volt a szerencsém, hogy zöldfülüket állítottak rám, szinte kiérződött a szavaikból: te, nekem valamit jelentenem kellene rólad. Az ilyen embereket igyekeztem tapintatosan lerázni magamról. Ez így ment a 80-as évek elejéig. Lehetséges, hogy azután is figyeltek, de akkor már nem tartottam annyira a dologtól.

Nem bántam meg amit tettem, mostani fejjel is megtenném, mert nagyon szeretem a magyar népet. Mindig a Himnusz szavai jutnak eszembe: „Megbűnhődte már e nép a múltat s jövőjét...” Én akkor is éreztem, hogy amit tettem, azt meg kell tennem A politikához egyébként is mit érthetett egy tizenéves gyerek. Egyszerűen csak benne volt a

levegőben, hogy valamit tenni kell. Persze, hogy gyerekesen, persze, hogy naivul. Kár is ezt felnagyítani. A legnagyobb hiba lenne belőlünk hőst csinálni. Az egy természetes reakció volt.

Amikor Almásra hazaérkeztem, az emberek mondták: „Tudod féltünk, hogy ezek felakasztanak titeket.” Félték az emberek, félték. A félelem pedig olyan dolog, hogy elgyengíti az embert, s befásul a dologba. Tulajdonképpen a lágerben is az volt a cél, hogy valahogy lefaragják az emberi mivoltunkat. Szokj le erről, arról, te csak azt tedd, amit mondanak neked.

A párttagságot nem ajánlották fel soha. Katonának nem vittek. Nehéz volt a beilleszkedés, mert itt kinn az emberek teljesen másak voltak. Igaz barátokat inkább ott szereztem. Talán azért mert egy volt a sorsunk? Mindig segítettünk egymáson. Olyan nem volt, hogy valaki ne segítette volna egyik a másikat. Itthon pedig bizonytalanság vett körül. Hamar rájöttem, sokaknak csak egy dolog fontos: a pénz. Ott pedig sokkal fontosabb volt, hogy összetartsunk. A kapcsolatot tartottam a volt rabtársaimmal. Az ott maradtak értesítettek, mikor szabad csomagot kapniuk, s akkor küldtem Mendel Sándornak, Bucsellának.

Ami a csoport tagjait illeti, szabadulás után, én legalábbis azt vettem észre, hogy igyekszünk nem tudni egymásról. Ez valószínűleg azért volt, mert féltünk, hogy figyelnek. Amikor el felé jöttem a lágerből, az idősebb rabtársaim azzal engedtek utamra: fiam, aki a legjobb barátod lesz, arra vigyázz nagyon. Nagyon érdekes, ez be is jött. Én nagyon igyekeztem ehhez tartani magam. Úgy gondoltam, hogy aki szívesen barátkozna velem az lesz a besúgóm, kivéve azokat a barátaimat, akikkel már korábban is együtt voltam. Aki viszont nagyon kereste a társaságomat, attól óvakodtam, s még ma is.

Az interjú készítésének időpontja: 1999

Varga János, feketeadói lakos, 1956-ban – tanuló

Amikor hosszabb szünet után újraindult Nagyszőlősen a magyar tannyelvű iskola, igen sokan jelentkeztek, mintegy 130 tanuló. Négy osztály indítottak. A tanulók közti korkülönbség elég nagy volt, mivel, ha mi, 1940-es születésűek, idejében kerültünk a középiskolába, addig az 1936-1939 közt születettek is csak akkor kezdhették meg tanulmányaikat. Az idősebbek érettebbek és elégedetlenebbek voltak, az ő ösztönzésükre, gyerek fejjel politizáltunk, kis csoportot alakítottunk, melynek működése eleinte csak abban nyilvánult meg, hogy beszélgettünk. Számunkra már akkor is érthető volt, hisz, ha gyerekként, de megéltük, hogy a kárpátjai magyarsága 1944-ben történt valami... a férfiakat ártatlanul elhurcolták... sokan soha nem tértek vissza... 1955-ben az egész szervezkedés értelmi szerzője, Dudás László – édesanyjával áttelepült Magyarországra. Édesapja a lágerben pusztult el... A csoport viszont megmaradt. Az 56-os eseményekkor aktivizálódott a tevékenységünk. Ekkor a szervezkedésből gyakorlati tettek lettek. 56 őszén kapcsolódott a csoporthoz Dudás László, Milován Sándor, Kovács Zoltán, s ekkor kezdtünk el kézírásos röplapokat terjeszteni a város utcáin és a piacon. Olyan ötletünk támadt, hogy valahogy sokszorosítsuk a röplapokat, ezért kliséket készítetünk. A nagyszőlősi bodnarműhelyben gyűltünk össze és ott csináltuk ezeket a kliséket. Általában csütörtökre készítettük el a röplapokat, mert akkor volt a nagypiac, akkor rengeteg ember jött Nagyszőlőse, olvasták az írásainkat, egymásnak adták. Mi pedig egyrészt valamilyen gyerekcsíny is láttunk az egészben, s örültünk annak, hogy a katonaság mindig ki volt vezényelve, s keresték a tetteseket és sehogy sem tudtak rájönni, hogy kik is terjesztik. Amikor elkezdtük a röplapterjesztést többen voltunk, ekkorra öten maradtunk. Illés József, Kovács Zoltán, Milován Sándor, Dudás László és jómagam. A röplapokon nyomatékosan hangoztattuk, hogy Kárpátalja magyar terület, és az oroszok menjenek haza. Majd mikor Magyarországon kitört a forradalom, akkor olyan tartalmú röplapok is voltak, hogy az orosz hadsereg vonuljon ki Magyarországról. Több tucat ilyen röplapot írtunk. De elkövettünk egy végzetes hibát. 1956 novemberében az egyik röplap példányát az iskola hirdetőtáblájára tettük ki. Észrevettük, hogy ezután a KGB-sek gyakran látogatták az iskolát, és bizonyára igyekeztek felderíteni, kik is lehetnek a terjesztők.

Arra nem gyanakodtunk, hogy valamelyik csoport tag tett feljelentést. Engem '57. Június 24-én tartóztattak le. Mindenkit külön – külön hallgattak ki. Tőlem kérték, mondjam el, hogy volt, mint volt. Én húzogattam egy pár napig a vállamat, aztán olyan tényeket mondtak, ami tényleg igaz volt ... csak azon törtem a fejemet, honnan tudták meg,

valakinek csak eljárt a szája... Majd amikor szembesítés volt, akkor észrevettük, hogy egy társunknak a jegyzőkönyve jóval azelőtt, egy hónappal előbb volt felvéve.

A letartóztatás során, el kell, hogy mondjam, hogy még humánusan jártak el, mert 1957. Május 20-án ők már tudták, minket pedig csak június 24-én tartóztattak le. Hagyták, hogy letegyük az utolsó vizsgát. Szóval levizsgáztunk, de én már sejtettem, hogy valami nincs rendben, mert Illés Jóska az A. osztályba járt, és ők délután vizsgáztak, Illés Jóskát viszont berendelték délelőtt, hogy velünk vizsgázzon. Amikor kijöttem az ajtóba voltak zárva, egy magas férfi megkérdezte, hogy mi a nevem. Megmondtam, s akkor közölte, hogy le vagyok tartóztatva, megmotoztak, beültettek a Volgába és hazahoztak Feketeardóba. Házkutatást tartottak, elvittek egyes könyveket, egy piros-fehér-zöld zászlót. Anyám megkérdezte, hogy mikor engednek haza. Azt felelték, majd este.

Egy éjszakát Illéssel és Dudással a szőlősi börtönben töltöttünk. Másnap letartóztatták Milovánt és Kovácsot. Délben elvittek Ungvárra a KGB börtönbe.

Volt köztünk két lány is, őket nem tartóztatták le, hanem tanúként hallgatták ki. Ők nem terjesztették a röplapokat csak tudomásuk volt az egészeztől.

Ungváron, zárt tárgyalás volt. Senkit nem engedtek be, még a szüleinket sem. Sokat vallattak arról, hogy ki volt az idősebb vezetőnk, nem akarták elhinni, hogy ezt mi, gyerekek találtuk ki.

Ungváron hét hónapig voltunk. Két hónapig előzetes letartóztatásban, aztán pedig fegyházban. Itt négyen egy cellába kerültünk, Pityut külön tartották. Hamarabb került ki a lágerbe. Ha a cellában eltöltött időt vesszük, akkor én ültem a legtöbbet, 11 hónapot. Ukrajna több városának börtönét jártam be, a lebergit, a harkovit, a donyeckit, a dnyepropetrovszkit, onnan vittek ki Mordvinába. Tehát 1957. Június 24-én tartóztattak le, és 1958. Május 19-én kerültem ki a lágerbe. Politikai foglyok közé. Abban az időben Mordvinában 24 politikai láger volt. Én a 11-es számúban voltam, Dudás, Kovács és Illés a 7-es számúban. Én voltam a lágerben a legfiatalabb. Kezdve az oroszoktól végezve a türkménekig mindenféle nemzetiségű volt ott. A legtöbb orosz volt. Sok orosz fiatal, moszkvaiak, leningrádiak a magyar eseményekkel való szimpatizálásért kerültek börtönbe. Például: Kuznyecev Vologya, ... ő három évet kapott a magyar forradalommal való szimpatizálásért. Potapov Iván Leningrádból ...A baltikumiakat függetlenségi törekvéseikért zárták be. Az ukránokat úgy szintén.

Dolgozni kellett. Volt egy bútorüzem, építőbrigád. Különféle tanfolyamok. Én ott tanultam ki a vasesztergályos szakmát. Igen szigorúan bántak velünk. Elmondok egy

esetet. 1958. December 31-én bejöttünk a munkáról, megvacsoráztunk. Két-három óra múlva a 33-as brigádot, amelyiknek én is tagja voltam, újra kirendelték dolgozni. Én nem voltam hajlandó kimenni. Azt mondtam, hogy minden szovjet állampolgárnak, aki ledolgozta a nyolc órát, joga van pihenni. Erre azt mondták, hogy mivel ilyen okos vagyok tíz napi magánzárkára ítélnék.

Öt évet kaptam, ebből huszonhárom hónapot töltöttem börtönben illetve lágerben. 1959. május 22-én , fizetésnapon szabadultam.

Vonattal érkeztem haza, de csak Nagyszőlősrre jöhettem, mivel Feketeardó határővezetbe esett. Bejelentkeztem Nagyszőlősrre, de itthon laktam. Szerdai napon érkeztem haza. Csütörtökön jelentkeztem az elöljáróságon, úgy fogadtak, mit börtöntölteléket. Azt sem mondhatom, hogy a szomszédok valami nagy rajongással fogadtak volna. Lehet, hogy félték... Pedig, amikor elengedtek a lágerből, még a parancsnok is mondta: János, ha valaki sérteget, bántalmaz, értesíts minket, mert ehhez joguk nincs.... Aztán lassan kezdtek alakulni a dolgok. Korábban is futballoztam, hát megszerveztem a faluban a csapatot, sikeresen szerepeltünk, ez segített abban, hogy más szemmel kezdtek nézni. Sőt, 1963-tól nyolc éven keresztül a kultúrház vezetője voltam a faluban. Pedig a kommunista rezsim alatt a kultúrház kimondottan ideológiai központ volt. A terveket le kellett adni, be kellett számolni arról, hogy milyen programokat szervezek. De mivel rendet és fegyelmet tartottam, s korábban itt igen nagy volt a rendetlenség, különösebb bajom nem volt a vezetéssel. Igyekeztem magyar nyelvű előadásokat szervezni. Sokszor járt nálunk a Beregszászi Népszínház , énekkarok... Az újévi ünnepségen moszkvai idő szerint is köszöntöttük az új évet, még éjfélkor is.

A pártbizottságon tudomást szereztek a múltamról, Elkezdtek piszkálni: hogyan lehet az, hogy egy volt politikai fogoly ilyen ideológiai fontos állást tölt be. Utasították a tanácselnököt, az itteni párttitkárt, állandóan hibát kerestek a munkámban. Végül nem tűrtem tovább ezt az egészet és elmentem tornatanárnak a Gyulai Általános Iskolába. Ott öt évet dolgoztam, azóta pedig a szülőfalumban vagyok tornatanár.

Középiskolás koromban úgy éreztem ki kell állni a magyarságért. Ez a meggyőződés megmaradt a láger után is. Bár nagyon sokat nem tehetett az ember, de például én a hirdetményeket már akkor is két nyelven írtam, amikor ez még nem volt szokás. A kapum is piros-fehér-zöld színe van festve. Engem a faluban a más nemzetiségűek mind a mai napig fasisztának, nacionalistának tartanak.

Én nem léptem be a KMKSZ-be. Mert amikor én megtudtam, hogy kik léptek be a KMKSZ-be, akkor én azt mondtam itt a családban, hogy nekem ezekkel az emberekkel egy utam nincs. Én a járást nagyon jól ismertem, Nem akarok magamból hőst csinálni, de én megszenvedtem azért, hogy magyar vagyok. Az utolsó támadás ellenem 1986. Január 7-én zajlott le. A területi ügyész olyan ricsajt csinált itt a járásban, hogyan engedhetik, hogy egy volt politikai fogoly az iskolában tanítson, s nem mondhatnám, hogy nagyon megpártoltak volna. Az védett meg, hogy jól dolgoztam. Korábban itt senki nem állt ki a magyarságért. Nekem volt mindig kellemetlenségem. Amikor a magyar osztályokat akarták megszüntetni, én harcoltam, s még egy tanár, aki sajnos már meghalt. A többiek hallgattak. Olyan badarságot mondtak, hogy hadd hulljon a férgese, mármint, hogy a szülők ukrán iskolába adják a gyerekeiket. Mondtam: emberek, hát nagyon sok a férges. Öt – hat tanuló volt a magyar osztályban. Szerintem mindez egyenlőre csak játék a demokráciával.

Az interjú készítésének időpontja: 2004

**Milován Sándor, nagyszőlősi lakos, 1956-ban – tanuló, ma a KMKSZ
nagyszőlősi járási alapszervezetének elnöke**

Az az igazság, hogy én szervező típus vagyok, függetlenül ettől a csoporttól én már szervekedtem, s így ismert figura voltam az iskolában, és a fiúk nagyon könnyen találtak rám. Személy szerint Illés József. Nagyon gyorsan egyességet tudtunk kötni, aminek az lett a lényege, hogy Kovács Zolit én hoztam be a csoportba. Amit azóta emleget is, hogy bár soha ne ismertelek volna. Én pedig azt mondom neki, hogy én tettelek be a börtönbe...

Tulajdonképpen ez a csoport amikor én bekerültem már működött, és az iskolában rölapokat terjesztett. Az én bekerülésem annyit változtatott, hogy kezdtük modernizálni a rölapok írását, persze ezt idézőjelben mondom, kliséket készítettünk. S amikor Kovács Zoli is közénk állt, akkor ő apja műhelyét is rendelkezésünkre bocsátotta. Megfogalmaztuk a szövegeket, s akkor kartonból vágunk ki a betűket, amiket aztán nyersgumiba mártottunk, utána tintával vittük fel a szöveget a papírra.

Pontosan nem tudom megmondani hány rölapot készítettünk. Nem volt több néhány tucatról. Ezek nem is rölapok voltak, hanem plakátok. S aztán ezeket kiragasztottuk, kiszegeztük a piacon. Azt akarom még hozzá tenni, hogy kisebb fajta ellenállások voltak, csak ezek elkövetői nem kerültek börtönbe. Például tudok olyan esetet, hogy az átvonuló tankokat a beregszászi járásban a fiatalok tintásüvegekkel megdobálták.

Le tudtuk mérni a plakátok hatását, de tulajdonképpen ezek az emberek véleményét nem változtatták meg, mert mindenki az 56-os forradalom mellett volt. A magyarság abban az időben nem volt megosztott. Alig volt magyar származású vezető, például kolhozelnök. Valahol talán, de minden esetre nagyon ritka volt. Még olyan igaz kommunistákat, akik megjárták Spanyolországot, azokat sem engedték, hogy igazgatók legyenek Beregszászban, hanem ide tették Nagyszőlősre, s titkolták azt, hogy magyarok. Szóval a magyarság ebből a szempontból jó helyzetben volt, mert nem került be a hatalomba, legalábbis Nagyszőlősön nem.

A plakátokkal az volt a célunk, hogy mivel tudtuk, hogy mi történik Budapesten, szeretnénk volna kinyilvánítani azt, hogy mellettük vagyunk. Hát ennyire futotta.

A tartalmuk az volt, hogy : Ne menjenek az oroszok Magyarországra, ki az oroszokkal, magyar autonómiát a magyaroknak.

Gondolom, nem volt nehéz ránk találni. A szálak a magyar iskola irányába vezettek, ott folyt a nyomozás és megtalálták azokat a szálakat, ahol gyengébb volt az ellenállás. S már mindent tudtak, de azért megengedték, hogy levizsgáljanak a s aztán a vizsgáról, az

utolsó vizsgáról vitték el őket. A rendszer részéről már itt is mutatkozott egy... gesztus: hadd érettségizzenek le, s azután tartóztatjuk le őket.

A szövegben nem volt benne az, hogy Kárpátalját adják vissza Magyarországnak, csak általánosan, hogy az oroszok menjenek ki. Ezt így is lehetett érteni, meg úgy is. Na most, az, hogy az autonómia szó viszont szerepelt benne, arra határozottan emlékszem, mert később a bíróságon az ügyvéd, a kirendelt ügyvéd, azért, hogy védjen engem, feltette azt a kérdést: tudom-e, mi az az autonómia. Éreztem, hogy ehhez most papírozni kell, magyaráztam valamit, de nem mondtam konkrétumokat. Egyébként tudtam pontosan a szó jelentését. S ezzel az ügyvéd bizonyította, hogy tessék, autonómiáról beszél és azt sem tudja, mi az. Nem, magyar nemzetiségű volt az ügyvéd a mai napig alig van magyar nemzetiségű ügyvéd Kárpátalján. Ötven éves voltam, amikor először találkoztam magyar nemzetiségű ügyvéddel, kivéve egy nyolcvanéves urat. Olyan, hogy valaki magyar létére a jogi karra felkerüljön, hát ilyen nem volt.

Térjünk vissza az eseményekre. Valamilyen rossz előérzetünk volt. Mondhatom azt, hogy éreztük a veszélyt. Idegen emberek jöttek-mentek az iskolában, jártak az igazgatóhoz. Susmusolás a tanárok között. Tehát valakik valamit tudtak... Tulajdonképpen én már vakáción voltam, és Ökörmezőre készültem nyaralni. Egyszer csak jött egy ember, s mondja, hogy az igazgató hivat az iskolába. Kérdeztem, hogy minek. Azt felelte, hogy nem tudja, pedig az autó már kinn állt. Amikor a lavórt kikészítettem, hogy megmosdok, mivel az igazgató hivat, bejöttek... az általam már ismert KGB-s, aki az iskolába rendszeresen bejárt. Ez az úr jött egy idegennel, áthívták a szomszédot és házkutatást tartottak, különféle rajzlapok után érdeklődtek és fegyvert kerestek. Volt egy díszkardom és egy forgópisztolyom. Amint később a bíróságon be is bizonyosodott, a forgópisztoly teljesen használhatatlan volt. Nem is vették be a peranyagba. Egy-egy múlt századi muzeális darab volt. A díszkard, egy tüzérségi díszkard volt, amelynek sem éle, sem hegye nem volt. Az viszont bekerült a peranyagba, s az ellenem felhozott egyik vádpont így a tiltott fegyverviselés volt. Szóval mindezt ott jegyzőkönyvbe vették, és utána egy Pobeda személygépkocsiba ültettek. Életemben először ültem személyautóban. Édesanyám a munkahelyén volt. Amikor hazajött, s a szomszédok elmondták, mi történt, rettenetes lett a riadalom. Azt még nem tudták, nem gondolták, hogy a házkutatás jár, hogy azonnal le is tartóztatnak. Különbösen nagyon érdekes, én az egészet nem is fogtam fel tragikusan, s az a tény, hogy egy személygépkocsiban ülök, életemben először, annyira lefoglalt, hogy valamit kérdeztem a személygépkocsival kapcsolatban, s az ott ülő KGB-s tisztek elvörösödtek,

valamiért megharagudtak rám. Akkor én nem értettem, hogy miért, csak most tudom elképzelni az ő helyzetüket, hogy valószínűleg ők is rádöbbenek, hogy egy gyerekből, egy 15 éves gyerekből, csinálnak börtöntölteléket, aki most is teljesen mással van elfoglalva, az autót nézi, s talán nem is fogja fel, mi is történik vele...

Bevittek a KGB-re, ide Nagyszőlősrre, s nagyon gyorsan próbáltak kiszedni belőlem dolgokat, nagyon jól éreztem, hogy megakarják gyorsítani a dolgot, s ezért mindig egy-egy adatot odacsúsztattak. Úgy hogy a végén láttam, itt már teljesen mindegy, mindent tudnak. S akkor kezdődött a vallatása, ami abból állt, hogy én mondtam, ők írták. Akkor éjszaka még itt aludtunk, én együtt aludtam Vargával, a többiek külön voltak. Másnap pedig elvittek bennünket Ungvárra. Mivel én nem vettem részt a röplapok ragasztásában, szétosztásában engem nem, de a fiúkat visszahozták Nagyszőlősrre, hogy bemutassák, hogyan csinálták. Szóval így történt a letartóztatás.

Bekerültünk az ungvári KGB-re. Mivel fizikailag nem bántalmaztak, nem voltunk annyira megijedve. Csak most, visszagondolva a pincelabirintusokra, a fürdőkre —minden a föld alatt volt — magára a börtönre, ablakaink i börtönudvarra néztek, most tudom csak elképzelni, hogy ott mik történhettek, s történtek is... Akkor minderre nem gondoltam. Minden reggel nyolc órakor felvittek kihallgatásra. Nyár volt, szép idő, s a rácsozott ablakon keresztül látni lehetett az utcát, a sétáló embereket. Az én kihallgató tisztem egy pirospozsgás, szimpatikus ruszin fiatalember volt. Egy dolog volt, amin nem tudunk kiegyezni, a futballon, nagyon érdekelte a futball, engem viszont sem akkor, sem azután nem vonzott ez a sportág. Ha meccsek voltak, akkor a kihallgatás megszakadt... A kihallgatások normális beszélgetések kereteiben zajlottak, s a jegyzőkönyveket utána alá kellett írni.

Később próbáltam megkeresni a kihallgatómat, de csak annyira jutottam, hogy megtudtam, korán és ismeretlen körülmények között meghalt.

Körülbelül két hónapot ültünk az ungvári börtönben, s minden munkanapon volt kihallgatás. A vége, az eredmény egy ötkötetes anyag lett. Mindent kérdeztek, s az egésznek a lényege az volt, hogy valamilyen szervezkedést, államellenes szervezkedést ránk bizonyítanak.

Arra pontosan emlékszem, hogy a tárgyalás helyére úgy kísértek, hogy egy katona, egy fiatal, egy katona, egy fiatal, így kísértek oda-vissza. Aztán, hogy zárt, teljesen zárt kocsikban, picike fülkékben vittek. Két napon keresztül folyt a tárgyalás. Aztán kihirdették, ami Illés Jóska esetében hat év, Varga János esetében öt, Kovács Zoltán és én négy, és végül Dudás István három évet kapott.

Na még annyit a tárgyalásról, hogy abban az időben én még nem tudtam tökéletesen oroszul. A tárgyalás oroszul ment, ezeket a dolgokat oroszul olvasták fel. Mi oroszul beszéltünk, próbáltuk elmondani a dolgokat, eszünkbe sem jutott követelni, hogy magyarul akarunk beszélni. Tehát az, hogy mi ment a tárgyaláson, azt én pontosan nem tudom.

Elhangzott az ítélet, és visszakerültünk a börtönbe. De már nem a KGB börtönébe, hanem az úgy nevezett nagy börtönbe, az Ungvár közepén levő börtönbe. Itt megnyilvánult velünk szemben a jóakarát. Ugyanis mindenki tudta, hogy amnesztia lesz. S a börtön igazgatója, a börtön vezetősége úgy gondolta, ugyan minek küldjék ezeket a fiúkat Szibériába, vagy valahova, nem tudtuk akkor, hogy hova, amikor itt az amnesztia. 57-et írtak akkor, s ugye a nagy évforduló (az októberi szocialista forradalom 50. évfordulója) kapcsán amnesztiát adtak. Na át is éltük az amnesztiát. Az valami csodálatos dolog, amikor, a rádióban — minden cellában volt vezetékes rádió — bementék a hírt. Az egész börtön zúgott, sírt, kacagott mindenki... Később tudtuk meg, hogy ez ránk nem vonatkozik, a politikaiak még csak könnyítést sem kaptak.

A börtön a csehszlovák érában épült és amikor később Lembergben és a munkalágerben próbáltam elmondani, hogyan is néz ki, majdnem megverték. Szóval el sem tudták képzelni, hogy ilyen börtön van egyáltalán a világon. Ami az ottani rabtársaim számára a leghihetlenebb volt az az angolvéccé, hisz a Szovjetunió valamennyi börtönében nagy fazekakat helyeztek el a cellákban, és azt használták a rabok.

Legtovább Kovács Zolival voltam egy cellában. S igazából nem voltunk elkeseredve. Valamiben mindig reménykedtünk. Na nem abban, hogy megváltozik a világ, mert a kommunizmus akkor olyan erősnek tűnt. Legfeljebb tudat alatt munkált bennünk, hogy ez örökké nem maradhat így.

Öt hónapot húztunk le a nagybörtönben. Csak később tapasztaltam, hogy a bezártság engem nagyon megviselt. Sovány, vézna gyerek voltam, s amikor kikerültem a lágerbe s egész nap talpon kellett lennem, bizony eleinte nagyon nehezen bírtam.

Visszatérve erre az öt hónapra még csak annyit említenék hogy voltak magyar, méghozzá Magyarországon kiadott magyar könyvek. Mikszáth-kötetek... A Kárpátalján kiadott vörös Petőfi-kötet az állandóan nálunk volt. Ezzel játszottunk. Egyikünk például felütötte valahol a könyvet, elolvasott egy sort, a másik azonnal megmondta, melyik versből való. Szinte teljesen ismertük könyv nélkül annak a kötetnek a verseit.

Aztán eljött az utazás ideje. Ez úgy történt, hogy bementék a vezeték nevet, a keresztnévet és az apai nevet a rabnak azonnal utána kellett kiáltania. Aztán felszólítottak,

hogy holmival együtt jelentkezünk. Ebből már tudni lehetett, hogy visznek valahova. Az úti holmi, azon a ruhán kívül ami rajtam volt papírokból, ceruzából, és a kantinban vásárolt élelemből állt, illetve tisztálkodó szerekből.

Kivittek a vasútállomásra, ahol milicisták és kutyák sorfala közt mentünk a vagonig. Hálókocsis vagonokban szállítottak. A bevagónírozás után kaptunk heringet és teát.

Lembergben ugyanez a kép, tehát milicisták, kutyák... Két rabnak össze kellett kapaszkodniuk s nagyon gyors lépésben kellett az ott álló rabszállító gépkocsiig menni.

A lebergi börtön számunkra nagyon lehangoló volt a csehek alatt épített ungvári börtön után. A cellákban hatalmas nagy kályhák voltak, amit kívülről fűtöttek, a nagy kübliket egyszer egy nap vitték ki... Jellemző módon a börtönben az információáramlás kitűnően működött még a szocializmusban is. Ott mindenkiről mindent tudtak a rabok. Azt is kik jönnek, kicsodák, s elterjedt a hír, hogy magyarok érkeztek akik a magyar forradalomban vettek részt... na annyira már nem volt jó a hírszolgálat, hogy pontosan kik is vagyunk, magyarországiak, vagy kárpátaljaiak, és a rabtársaink igyekeztek segíteni, de még az örök sem bántak rosszul velünk, mert amit kívántunk — már azon a megengedett szűk kereten belül azt mindent hoztak...

Egyébként nagyon érdekes a rab-mentalitás, ha mód van rá, mindenki mond a másiknak valami jó tanácsot, információt... tehát van valamilyen összetartás. S gyűjtőhelyeken találkoztam szektáns fiatalokkal, akiket a hitük miatt zártak börtönbe, ők ott is mondták és mondták a magukét, próbáltuk téríteni, teljes odaadással szolgálták hitüket... A lebergi gyűjtőhelyen az egyikünket, azt hiszem Illést kiszúrták. Nagyon nagynak találták a csomagját, s ez ilyen börtöni vagány úgy gondolta, ezt meg kellene nézni. Hát mi is volt a csomagban? Illés Jóska édesapja még Ungvárra, ahányszor csak lehetett, mindig hozott ennivalót, de mindig tarisznyában, kisebbekben, nagyobbakban. No ezeket a tarisznyákat Jóska szépen összehajtogatta és beletette egy nagy tarisznyába. Szóval ezek a visszaesők azonnal szemet vetettek a csomagra, s követelték, hogy osztozzanak. Illés pedig .s jóindulattal beleegyezett és elkezdte osztogatni a tarisznyákat... Persze ezek nem tarisznyára számítottak...

Lembergől Rovnóig még Kovács Zolival együtt mentünk. Ott váltunk el. Rovnóban már nem volt olyan nagy felhajtás a megérkezésünkkor. Végül is Dubno városba kerültem a fiatal korúak javítóintézetébe.

Még a vonatban, miután elváltunk Kovács Zolitól, megismerkedtem két orosz fiúval. Őket rablásért ítélték el. Jó viszonyba kerültem velük. Ezek már ismerték a

börtönéletet, s kioktattak engem, elmondták, hogyan viselkedjek, bizonyos dolgokra hogyan reagáljak. Ezeknek a tanácsoknak nagy hasznát vettem, és nagyon hálás vagyok mind a mai napig nekik, mert ezeket az apró, de az adott helyzetben nélkülözhetetlen börtön-tudnivalókat később a magam védelmében jól hasznosítottam. Például Dubnóban az első nap odaküldtek hozzám egy gyenge fiút, aki készakarva belémkötött. A háta mögött ott álltak az erősebbek... S azt tettem, amire ez a két orosz tanított — leütöttem a gyereket, ezek után természetesen jól elagyabugyáltak a többiek, viszont a későbbiekben békén hagytak. Aztán később is volt olyan, hogy valakit megütöttem, forró levessel leöntöttem, de ez pusztán önvédelem volt. A sértésre azonnal kellett reagálni, nem volt szabad megtorlatlanul hagyni semmit, mert ellenkező esetben azonnal föléd kerekedtek, elnyomtak, kihasználtak.

Egyébként az említett két orosz fiú a későbbiekben a kolóniának a vezérei lettek. Ez a belső világ tökéletesen meg volt szervezve, valahogy úgy mint egy katonai szervezet. A kolónia főnöke, a bugar, a legtekintélyesebb rab volt. Két helyettese 150-150 embernek parancsolt és így tovább egészen szakaszokig. Ez egyrészt hivatalos felosztás is volt, de volt nem hivatalos tartalma is. Igyekezni kellett valamilyen posztot, funkciót elfoglalni, mert akinek nem volt semmi rangja, ugye azon csattant az ostor. Én a könyvtári komisszió vezetője voltam, hogy azért valamilyen rangom legyen.

Természetesen mindenkinek dolgoznia kellett. Én az esztergályos műhelybe kerültem. Egy rettenetes hideg fűtetlen helyiségben dolgoztunk, s itt derült ki, mennyire káros volt a korábbi majd féléves bezártság. Hamarosan megbetegedtem. Látták, hogy ezt nem bírom, és áthelyeztek a szabóműhelybe, ott jó meleg volt, s így lázasan vagy két hetet ledolgoztam. Az állapotom viszont egyre romlott, s 40 fokos lázzal kórházba vittek. Elvesztettem az eszméletemet. Gyakorlatilag a végét jártam. A kolónia kórházának orvosnője gyalázatosan viselkedett. Csak annyi orvosságot kaptam, amennyi leverte a lázam. Az életemet egy emberséges ukrán felcsernek köszönhetem, aki elmagyarázta, hogy mi a helyzet, s megmondta, ha nem kapok 20 darab sztreptomycin injekciót, akkor tüdőbajos leszek. Felajánlotta, hogy írjak haza, szerezzék meg. De az orvosságot ne az én nevemre küldjék, hanem az ő otthoni címére, így is történt. A gyógyszernek, s a némileg feljavított kórházi kosztnak köszönhetően meggyógyultam.

A kolónián iskola is működött. Tizedik osztályba jártam. Volt egy gyerek, egy ukrán nacionalista, akit szintén politikai tevékenység miatt ítélték el. Tíz évet kapott. Vele sokat beszélgettem. Nyíltan megmondtam neki, hogy Kárpátalján folyik. Ezt ő a kommunisták számlájára írta, s keserűen megjegyezte, hogy Magyarország legalább

megtalálható a térképen. Mert mondjuk egy amerikai gyerek a földrajzórán, ha felszólítják, mutassa meg Magyarországot, meg tudja mutatni. Kicsi, kicsi, de ott van a térképen. S ha felszólítják, hogy mutassa meg a 45 milliós Ukrainát, hát azt aligha találja meg a nagy vörös foltban. Abban akkor megegyeztünk, hogy Ukrajna ugyan nagy, de csak akkor lesz ország, ha a vörös terror megszűnik.

Sok érdekes emberrel találkoztam rajta kívül is. Például az iskolában az egyik tanár, maga is büntetésből volt ott, egy katonatiszt, aki korábban a Kreml őrségében szolgált. Mímkor változtak a Kreml urai, ezt a tisztet Moszkvából Ukrajna sáros vidéki városába, ebbe a kolóniába küldték el történelmet tanítani. Sok igaz részletet mesélt el a Moszkvai eseményekről, amiket abban az időben aligha lehetett volna másutt meg tudni.

A felügyelők és a tanárok közt is voltak jóérzésű emberek, és voltak olyanok, akik csak azon mesterkedtek, hogy minél tovább benntartsanak minket. Mert a szabadulásnak volt egy olyan módja, hogy a városból, Dubnóból be kellett rendelni a megfelelő tisztviselőket, megtartani a tárgyalást, s az a bíróság hozhatott olyan döntést, hogy az elítélt idő előtt haza mehet. Az én közvetlen felügyelőm egy Beszmertnij nevű ember nagyon nem akarta, hogy az én ügyemben legyen ilyen tárgyalás. Viszont a lengyel származású táborparancsnok, Eduard Kalickij, kihasználva az alkalmat, hogy Beszmertnij elutazott Moszkvába, előkészítette az anyagomat és újra bíróság elé kerültem. Megszületett a döntés: mehetek haza. Még egy éjszakát ott aludtam, s másnap vonatra szálltam. S újra kezdődött az élet. Elszegődtem ládát szegelni. Könnyen sikerült újra beilleszkedni az itthoni környezetbe. De gyanakodtam arra, hogy megfigyelnek. Sőt, nem titok, hogy együttműködésre is felkértek. Megkerestek a KGB-től. Bizonyos dolgokat elmondtak, mármint, hogy milyen előnyeim származnának abból, ha nekik dolgoznék. Én erre azt válaszoltam, hogy bizonyára sok ember van, aki szívesen működne velük együtt, miért pont én legyek az. Ok csak erősítették, hogy rám lenne szükségük. Viszont én egy percig sem gondoltam ilyesmire, hittem, tudtam, hogy ez egy halott rendszer. Arról sohasem beszélgettünk, hogy vajon a társaimat is megkeresték volna. De gondolom, őket is megkeresték, s meg vagyok róla győződve, hogy ők sem álltak kötélnek. Egyetlenegyszer éreztem úgy, hogy hátrányosan megkülönböztetnek, hogy na, most ütnek rajtam. Egyetemre felvételimkor a történelem vizsgám ötösre sikerült. A magyar írásbelin viszont megbuktattak. A dolgozatomat az a tanárnő javította, akinél az iskolában ötösöm volt magyar nyelvből. Egy barátommal elmentünk a tanárnőhöz, s ő sírva mondta, hogy két KGB-s ott állt mellette, s utasították, hogy erre a munkára kettőst kell adni. S mivel helyesírási hiba nem volt a dolgozatban, a

tartalomra kellett kettést adni. Más alkalommal soha nem éreztem, hogy ebből nekem hátrányom származik. Egy érdekes ember voltam a környezetemben él kommunisták számára, mert annyit ijesztgették őket az ellenséggel, s hát íme itt van egy testközelben...

Több munkahelyem volt. Valami módon el akartam érni azt, hogy a hatalommal szemben egy bizonyos fokú védettséget szerezzek. Ne legyek kiszolgáltatva. S ennek csak egyetlen módja volt, egy olyan mesterséget kellett kitanulnom amelyik önállóságot, szabadságot biztosít, nem kötődik az államhoz. Méhész lettem, s mind a mai napig igen szívesen foglalkozom ezzel. A méhészet biztonságot jelentett, tehát, ha valami adódik, van hova menekülnöm. Most is van egy szép, 30 családból álló méhészetem. S elmondtam azt, hogy előbb édesanyámnak, majd a magam munkájának köszönhetően az életszínvonalam meghaladta az átlagos szovjet állampolgár életszínvonalát.

Sohasem akartam menekülni. Én akkor megteremtettem azokat a feltételeket, hogy jól éljek, még hozzá nem nagy erőfeszítések árán. Aki abban a szocializmusban ezt nem tudta megteremtteni, igazán tehetségtelen ember volt. Szóval valamiféle egyoldalú konszenzusra jutottam a hatalommal — nem politizáltam, ennek fejében viszont megőriztem a szuverenitásomat. Azt nem állíthatom, hogy készültem arra újra lehet és érdemes politizálni. Remélem, a kommunizmus bukását, de úgy gondoltam, ez valamikor 70 éves koromban fog bekövetkezni.

Az, hogy már gyerekkoromban elutasítottam a kommunista rendszert, nem azért volt, mert édesapámat is ez a rendszer ölte meg.

Édesapámra csak nagyon halványan emlékszem. 1942-ben behívták katonának. Csapnál esett hadifogságba. Szolyvára került, akkor már ott voltak azok, akiket a malenykij robotra hurcoltak. Az egyik munkatársa velem volt Szibériában, őtőle tudtunk apám sorsáról, sajnos nem bírta a szörnyű megpróbáltatásokat. Télen halt meg, s télen nem temettek, csak a hóba ásták be a tetemet, aztán tavasszal, amikor felolvadt a föld, ástak sírokat. Ez az ember hazahozta édesapám, óráját, aranyfogait. Tényleg nem ez váltotta ki bennem a rendszerellenességet. Nem is rendszerellenességről van ez esetben igazán szó, hanem egy racionális következtetésről, hogy az aj parancsuralmi rendszer emberre, társadalomra egyaránt káros. Hogy apám a Gulagon halt meg, az itt nem volt egy különleges eset, itt körülöttem annyi árva gyerek volt, hogy szinte azt véltük természetesnek. Persze éreztük az igazságtalanságot. Volt itt egy ruszin, akinek a férje a szovjet oldalon harcolt és esett el. Ő a gyerekére 400 rubel segílyt kapott akkor, amikor egy igazgatói fizetés 600 rubel volt. Ezt a segílyt a magyarok nem kapták.

Elég hosszú volt az a periódus, amit félrevonultan, passzív rezisztenciában éltem meg. Viszont a 80-as évek végén változott a helyzet. Ez a passzív rezisztencia csak addig tartott, amíg a kényszer úgy kívánta. Nekem lett volna lehetőségem korábban is politizálni, de hát az csak a rendszer kiszolgálása lett volna. A változások után természetesen bekapcsolódtam a politikai életbe. De már ezelőtt, tehát 1989 előtt is történtek dolgok, próbáltam tenni. Például szorgalmaztuk a magyar óvoda megszervezését Nagyszőlősen, vagy még korábban csatlakoztam a Fodó Sándor nevével fémjelzett csoporthoz, melynek többek között Vári Fábián László is a tagja volt. Beadványokat fogalmaztunk, próbáltunk tenni a magyarság érdekében. Laciékat akkor eltávolították az egyetemről, a többiek, köztük én is, viszonylag simán megúsztuk.

Most igen felelősségteljes funkciókat töltök be. A területi tanács képviselője vagyok, s viselem a KMKSZ alelnöki tisztségét is. Egyébként ami a politizálást illeti, itt most igen nehéz a magyarság érdekeinek képviselete. Nehéz, mert a kétszázézes magyarságból kevés igazi politikus került ki. Véleményed szerint a volt rendszer kiszolgálóit, aki most is vezető pozícióban vannak, ignorálni kell, vagy érdemes hozzájuk is megtalálni az utat, vállalni velük az együtt működést. Azok az emberek, akik a múlt rendszerben valamilyen módon részesei voltak a hatalomnak, el kell, hogy fogadjanak néhány kritériumot. Tisztázniuk kell magukban, hogy hittek, vagy nem.

Az interjú készítésének időpontja: 2000

Csirpák Vlagyimir 1956-ban – katona, ma nyugdíjas

A magyarországi forradalom híre aggodalmat váltott ki az egész szovjetunióban. Így emlékszik vissza az eseményekre: 1954-1957 között voltam katona egy tüzérségi műhelyben, ágyúkezelőként Lettországbán. 1956 októberében egy alezredes jött Rigából s az ezredet a klubba vezényelték az ezredet. Heten voltunk itt magyarok. Az alezredes elmondta, hogy Magyarországon forradalom tört ki és fel kell készülni, mert bármikor indulnunk kell a forradalom leverésére. Mi magyarok nagyon rosszul éltük meg ezt az egy hónapos razziát, az oroszok gyűlölték minket azt mondták mi kergetjük őket a halálba és állandóan kötekedtek, sértegettek, bántottak. Akkor tanultam meg oroszul olvasni, hogy tudjak a forradalom eseményeiről. Az újságok hasábjai tele voltak a forradalmárok kegyetlenségeivel, vérengzéseivel, olyan képekkel, amelyeken a kommunistákat végzik ki...

Az interjú készítésének időpontja: 2005

Punykó Mária, beregszászi lakos, ma az „Irka” gyermeklap főszerkesztője, 1956-ban - tanuló

1956-ban még gyerek voltam. Elemi iskolás tanuló. Akkoriban az iskolában laktak iskolaszolgák családjukkal. Lakásuk egy szoba és egy konyha volt szemben a mi osztályunkkal. Én arra emlékszem, hogy a tanító néninek mindig beszólt az iskolaszolga, s olyankor ő kiment, majd pár perc múlva visszajött. Olyankor mi is kimentük hallgatózni és az ajtó nyílásán hallottuk, hogy a tanárnő a híreket hallgatja, a rádióban, ami recseget-ropogott, alig lehetett hallani. Bizonyára zavarta valamelyik másik adó.

Az interjú készítésének időpontja: 2005

Kutlán András 1956-ban péterfalvai diák, ma nyugdíjas Szentendrén

Miután édesapámat a háború után elvitték a lágerbe édesanyám egyedül nevelt engem és három lánytestvéremmel. Amikor 1956-ban Magyarországon kirobbant a forradalom, Péterfalvát a szovjet harckocsik hosszú, „áthatolhatatlan” sorai jellemezték, amelyek Tiszabecsnél és Benénél mentek át Magyarországra. A járásból és a megyéből ellenőröket küldtek ki a magyar falvakba, hogy felmérjék az 56-os forradalomhoz való helyi viszonyulást. Így került sor arra, hogy a péterfalvi iskolába is ellátogatott egy „felügyelőség”, hogy ellenőrizze a tanulókat és tanárokat. A „ felügyelőség” beült az egyik történelem órára, hogy megfigyeljék az órán elhangzottakat, valamint a tanulók feleleteit. Az osztályfőnököm rendkívül ideges lett, amikor az „ellenőrök” kérdéseket tettek fel nekem az aktuális magyarországi eseményekkel kapcsolatban,

mert jól ismert milyen szókimondó vagyok. De tudtam, hogy itt most akármit nem válaszolhatok – főleg, hogy éreztük milyen idegesek voltak a tanárok és az igazgató, amikor ezek az ellenőrök megjelentek, így egyszerűen azt mondtam, hogy a szovjet nép segítséget nyújt a magyar népnek az ellenforradalom leverésében. Mikor kijöttünk az órától a tanár úr azt mondta, hogy megmentettem az iskola életét. A kötelező katonai szolgálat után felvételiztem az orvosi egyetemre és festészetet is tanultam.

Az interjú készítésének időpontja: 2007

Suba Sándor, mezővári lakos, 1956-ban – katona, tolmács

Mivel én nem voltam komszomol ezért én nem érettségiztem. A huszti tanítóképzőbe jártam, ahonnan az utolsó, 4. évfolyamról – 1954-ben – elvittek katonának Csernovicba, a gépesített gyalogsághoz. A tanítóképzős tanulmányaimra való tekintettel beírtak a tiszthelyettes képzőbe. A tanítóképző igazgatója vitetett el, azt mondta, hogy aki nem komszomol, az nem lehet tanító. 1956-ban nekünk nem adtak arról hírt, hogy Magyarországon történik valami, hanem a szuezi csatornáról, meg a lengyel diákok tüntetéséről beszéltek. Különben ekkor Kirovográdban voltunk mezőgazdasági betakarításon. 1956. október 28-án riadóztattak, repülőgépre raktak, s hazatértünk az ezredhez. Egész éjszaka a kézi fegyvereinket pucoltuk, a tankisták pedig a harckocsikat készítették elő. Bevagoníroztak, de senki sem tudta hova megyünk. A parancsnokom a vonaton megszólított: „Te magyar vagy, ugye?” „Igen, az vagyok”- feleltem. „Hát viselkedj úgy, ahogy kell!” – válaszolta és elbocsátott. Mikor sztrij mellett eltért velünk a szerelvény gyanakodni kezdtem, mivel tudtam hogy Lengyelországba Lembergél kell átmenni. Munkácson egy kis időre megálltunk, kerítettem egy biciklit, hazaszaladtam. A szerelvény aztán Beregszászban állt meg. A szüleim itt mondták el sírva, hogy Magyarországon forradalom van. Útlevel nélkül léptük át Beregsuránynál a határt. Nyíregyházán azt mondta a parancsnokom kérdezem meg valakitől merre van Budapest. Az emberek nem akarták megmondani, az útjelző táblák pedig elváltak forgatva. Kecskeméten be kellett vinni a kapitányt – Galjajevet – a kórházba, mert beteg lett. Visszafelé jövet összefutottunk Barna Gyuszival és Csóri Lacival. Mondtam, hogy meg kéne lógni. Gyuszi azt mondta: „Te, ha mi meglógunk, a két bátyádat, akik Lembergben tanulnak, fogják huzogni, apádat meg kiteszik a munkából. Különben is hasztalan lenne megszöknünk, mert a magyarok úgyis kiadnának minket, ahogy Lukács Matyit is kiadták”.

Szolnokon a mezőn cukorrépát szedtek az emberek. Kitűnő magyar beszédem volt. Azt mondta nekem az egy ember: „Lógj meg fiam, Szilváson lakom a 111-es szám alatt. Keress meg, elbújtatlak.”

Dunaföldvárra érve, november 3-ról 4-re egyszer csak ágyúzni kezdek minket. Azt hittük, hogy a magyar ÁVÓ-sok azok. Hajnal felé hagyták csak abba, s akkor összeszedtük a sebesülteket és a halottakat. Ezután az ezredes megkért, hogy menjek vele a dunaföldvári magyar kaszárnyába tolmácsnak, mert tisztázni kell, hogy mi is történt. Itt a magyar tiszt azt mondta, hogy az ő ágyúik nincsenek harcászaltségi állapotban, azokkal senki sem lőhetett.

Itt kiderült, hogy minket a kecskeméti szovjet harckocsiezred lőtt széjjel. A sebesültjeinket a munkácsi kórházba vitték.

Én megmondtam, hogy én nem lövök, s én tudom, hogy engem magyar golyó nem ölhet meg.

Később engem elvittek a kémhárítókhöz tolmácsnak. Főleg hadbírószági tárgyalásokon kellett fordítanom. Gyakran kellett tolmácsolnom gyanúba keveredett civilek ügyében, de ezeket többnyire elengedték. Más esetekben katonaszökevények ügyében kellett tolmácsolnom.

Fábián Elemért – tiszaujlaki -, a saját bajtársa lőtt le. Az őrségből jöttek vissza. Az egyik orosz ráfogta Elemérra a fegyvert, s azt mondta neki: „Most megöllek, mint egy magyart!” elemér a Kerepesi temetőben van eltemetve.

Majd a híradósoknál tolmácsoltam.

A Hadügy Minisztérium előtt állt Uszta Gyula, Andropov, Hruscsov, Bulganyin, Münnich, Zsukov és Jakovlev ezredes, beszélgettek. Én nem tudtam akkor kicsoda az a Nagy Imre. Azt mondta Andropov Hruscsovnak: „Na nézd meg, mi tettük őt oda, s erre ő a számba csinált!” Hruscsov dühösen válaszolt: „Likvidálni!”

Andropov arra kért, hogy maradjak a KGB-be tolmácsnak. Mondta, hogy nem maradok, mert ha egy ember elsírja magát, összeszorul a szívem. Erre azt mondta: „Az emberek rosszak, meg kell mutatni nekik”

56. november 6-án – otthon már ekkor halottnak hittek – engedélyt kértem, hogy telefonálhassak a munkácsi kereskedelmi technikumba, ahol a közvetlen kapcsolattartás végett egy katonai telefonközpont működött. Tízpercnnyire laktak a szüleim a helytől. A szüleim nagyon megörültek, mert otthon az a hír járta, hogy kivágták a nyelvemet, amiért magyarul beszéltem.

A bátorságért sokan érdemet kaptunk. Egyesek érdemrendeket is. Köztük egy szibériai srác – Csernov – , aki folyton azt hajtogatta, hogy ő nem szeretne úgy haza menni, hogy ne öljön egy magyart sem.

Én soha senkit nem bántottam, inkább segítettem ha tudtam.

Sokszor még ma is arról álmodom, hogy üldöznek, hogy bujkálok, - talán épp ezért, mert annak idején sokat foglalkoztatott szükség gondolata - az üldözőim a nyomomban vannak, s már nem sokáig bírom. Jól esik ilyenkor felébredni.

Az interjú készítésének időpontja: 2003

Csanádi György 1956-ban a „Vörös Zászló” című napilap szerkesztője, ma nyugdíjas

Mindenkit váratlanul értek az 1956 őszenek eseményei. Beregszászon október végén szinte minden házban reggeltől estig be volt kapcsolva a rádió, mindenki feszült figyelemmel kísérte az eseményeket. A Kossuth Rádió többször is megszakította adását, a Szabad Európa Rádió közleményei hézagosak és ellentmondásosak voltak ugyan, de mindenki számára kétségtelenné vált, hogy Budapesten fontos események történnek.

Október 23-án Beregszászban minden csendes volt, de már másnap nagyobb katonai egységek érkeztek a városba. A tankok, a tehergépkocsik a B. Hmelynickij utcán át Asztély felé tartottak. Nyilvánvaló volt, hogy a szovjet hadsereg a magyar forradalom fegyveres leverésére készül.

A régi típusú „Moszkvics”, „ARZ” rádiókészülékek recsegve-ropogva szóltak, a „Szabad Európa”, az „Amerika Hangja”, a BBC műsorait zavarták, de azért a nehezen érthető hírfoszlányokból is sejteni lehetett, hogy Budapesten kitört a forradalom.

Aztán Kádár vezetésével megalakult az úgynevezett Ideiglenes Magyar Munkás-Paraszt Kormány. Kádár János 1959. december 7-én, amikor visszakísérte szovjet területre a Magyarországra látogató Nyikita Hruscsovot, a megyei Pártbizottság erkélyéről elhangzott rövid beszédében kijelentette: „Három évvel ezelőtt, amikor a magyar nép nehéz helyzetben volt, én már jártam ezen a vidéken. Azért jöttünk ide, hogy testvéri segítséget kérjünk a szovjet néptől.”

Beregszászon át éjjel-nappal tovább vonultak a tankok Asztély felé, a városban szinte teljesen megbénult a közlekedés. Más járművet nem is lehetett látni, az utca egyik oldaláról nem tudtunk átmenni a másikra. Az emberek hangulata nyomott volt.

Nekem, mint szerkesztőnek a TACC –t kellett állandóan hallgatni (Телеграфное Агентство Советского Союза), a 1435,6 megahercen, amin a Kievi Rádió (RATAU) bizonyos órákban a járási lapoknak adott információt az eseményekkel kapcsolatban. Ezt az emberek nem hallották. Mi is csak nagyon nehezen. Annak ellenére, hogy a hölgy szavanként diktálta az anyagot.

Az óránként leadott hanganyagot állandóan cserélték. Hol Nagy Imrét támogatták, hol ellenforradalmárnak nevezték. Ebből is látszott, hogy Moszkvában nem tudták, hogy mi tévők legyenek. Volt, hogy csak bekezdéseket kellett cserélni, de volt hogy az egész egy órával ezelőtti szöveget.

1957-ben 20-25-embert a Déli Hadsereg Csoport Politikai Osztálya elvitt tolmácsnak. Feladatuk az volt, hogy a magyarországi sajtót fordítsák oroszra. Ezek az emberek Ungvárról kaptak katonai behívót 1957 januárjában. Ki kellett tölteni egy négy oldalas káderlapot és

mellékelni hozzá azoknak az embereknek a neveit akiket ismer Magyarországon, illetve magyarországi rokonaik nevét és adatait. A csoport vezetője Vlagyimir Mihály a Kárpát Igaz Szó helyettes vezetője volt. A begyűjtött káderlapokat három napon keresztül vizsgálták. Nekem is küldtek katonai behívót erre a feladatra, de én nem feleltem meg, mert túl sok volt a magyarországi ismerősöm, köztük egy nyugalmazott miniszteri főtanácsos. Igaz, hogy én kitalált neveket is feltüntettem az ismerőseim közzé. A kiválasztott csoport több mint egy fél évig maradt távol. Elbeszéléseik szerint nagyon jól bántak velük és nagyon jó fizetést is kaptak.

Az interjú készítésének időpontja: 2004

Barna György – egy katona – naplójából (elhunyt)

1956. október 23. Pontosan 8 órakor felkelek, megmosakszok és kilépek a kocsiból . az állomáson mindenféle katonákkal találkozok: gyalogság, tüzérség, repülősök és tengerészekkel. Újra megkeresem az én „bátyámat” Józsit. Délután 2 óráig elácсорogjuk az időt, beszélgetünk és találgatjuk, hogy miért hívhattak minket ide. ..Ebéd után levelet írok haza. A vonat úgy ráz mint egy tejes szekér, alig lehet elaludni. ...

1956.október 24. Éjfél után 2 órakor érkezünk meg. Az állomáson megtudom, hogy Lengyelben és Magyarban forradalom van. Tehát mégis csak nem csalódtam sejtésemben. A reggel ködös és fázunk. Megérkezem az elhagyott kaszárnnyába, „harc riadó” van. Négy levél vár: húgomtól, szüleimtől, Janitól és Teritől. Alig érkezek elolvasni már is menni kell ételmet kapni 170 emberre mert mennek el Magyarországra. Én nem megyek.

1956.október 25. Este fél 12-kor riadó 1 óra múlva 17 autó már jött is lőszerért és fél 2 – kor leváltak, mert megyünk Magyarba. A szívem nagyot dobban. Elköszönök. Haza megyünk, de ott nagy a felfordulás.

27-én .Reggel 3 órakor megkapunk mindent és harcra készen megyünk. 6 óra. Egész éjjel nem aludtam semmit. Hűvös is van, még csak S. Gyurival csak sem tudok beszélni. A bőröndöm előbb elviszem Korionouhoz, de mikor meghallom, hogy Munkácsra megyünk elveszem és a kocsira ülve elindulunk pontosan 12 órakor. Az ezredünk helyén csak a nagy rendetlenség maradt. Sztanyiszlávban nagy zúr-zavar van, a tisztek feleségei jönnek az ezredbe és sírnak, a városban is fejtelenség van. Az őszi délutánon elindulunk, de hogy hová, azt magunk sem tudjuk. Útközben leszálok a kocsiról és elmegyek a WC-be, mire felállok már a kocsik elmentek, de jönnek azok az autók, amelyek lőszer visznek és itt csinálom életem első életveszélyes tettét. Magam is csodálkozom, hogy tudtam elkapni a futó autót és megkapaszkodva a kelincsbe beülni a sofőr mellé. Majd egy másikhoz ültem át, aki RYSI kocsiján benzint szállított és a mi ezredünkhöz tartozott. Ezzel elakartunk ütni egy biciklist és az árokba mentünk. Látok két autó felfordulást, de nem lett semmi komolyabb nincs. Se nem ebédelünk, se semmi, csak hajtunk előre. 7 órakor már Sztriben voltunk. Be van sötétedve. A kocsiban jó meleg van és elálmosodok. Egy másfél órányi állás után megvacsorázunk, itt beszélgetek Klincsákkal, Gyuszival (Morgentállal) és Csigolival. Majd magyar emberekkel találkozok, kik Szojvára mennek. Elindulunk. Én a „zisz” kocsiban jól érzem magam, még alszok is egy pár órát, annak ellenére, hogy az autó igen dobál. De szörnyen ki vagyok merülve. A hágón felébredek és az ára fél négyet mutat.

28-án Reggel 5 órakor 60 km-re Munkácstól kiszálltam a ziszből, mert a kereknek baja lett és átültem egy tüzérségi kocsiba, félek, hogy a konyhától nagyon lemaradok. A kocsi befordul az árokba. Semmi bajom sem lesz. Átülök egy másik kocsira. Egy fél óra múlva beleakad egy „sztuder” (sztudebekker), de megyünk tovább. A vasárnap reggeli szürkületben 7 órakor keresztül megyünk Munkácson és a legnagyobb meglepetésünkre Beregszász felé megyünk. Állítólag Magyarországra. Gát végén megreggelizünk, kapunk gránátokat, golyókat és a fegyvereket betöltsük. Még egy ki szólót is eszek. Juhász Józsit is látom egy kocsin, megy Munkács felé. 10 órakor megindulunk. Jánosi végén találkozok Seleja Margittal, aki Gyusziról kérdez. Keveset felelek, mert meg van a magyar szó tiltva. És most jön életem legnehezebb és elfejthetlenebb percei: keresztül utazok szülőfalumon. A sok ismerősnek csak kézzel integetek és „Isten hozzátok”, „Szervusztok” kiálthatok. Végre mellemre ölelem könnyező húgocskámat, édesanyámat és édesapámat, akinek figyelmeztető szava soká cseng a fülemben. De minden csak egy pillanat és már ülök is az autón és búcsút intve indulok tovább könnybe lábadt szemekkel. Mindenki integet és én is. Még Beregszászban Gizikének és a kisunokatestvéremnek intek aztán leülök. Ott állnak a sok generálok és zöldsapkások, de egy magyar határőrt nem látni. A szívem hevesen dobog, hisz ez már magyar föld háromszínű zászlót lenget a szél. Míg átmegyünk egy pár falun és a Tiszán mindenütt lekiáltok: „szervusztok!”, „szervusztok lányok fiúk vagy testvérek!”, „Isten hozzátok!” „Kezét csókolom” és így tovább megyünk Nyíregyházának. Gyönyörű szép magyar lányok állnak s mindenütt nagy tömeg, mindenütt zászlók. Nyíregyházán szép szőke kis lányokat üdvözölve csókot és meleg baráti szót kaptam feleletül. Figyelmeztetnek, hogy vigyázzak magamra. Itt már látszik az utcai felkelés nyomai. A szobor ledöntve, amit traktorral húztak le és a kerítéseken feliratok „Le

A könyvesbolt kifordítva az utcára. Átmegyünk Nyíregyházán, majd Újfehértón, — ahol ellenséges arcokkal fogadnak — és sokan intenek, hogy menjünk haza. A tisztem megbiztat, hogy ha visszafelé fogunk menni betérünk hozzánk, és egyben figyelmeztet, hogy kevesebbet beszéljek. Újra nem ebédelünk, hanem megyünk tovább és 7 órakor megérkezünk Debrecenbe. ... A városból kimentünk és állást foglaltunk a keleti oldalról. A vacsora után lefeküdtem aludni harmad magammal és Márusem elment őrizni a városban az ezredparancsnoksághoz. Engem nem küldtek, mert én magyar vagyok. A sok törődés után elalszok. Mint a cigány dalolta: „Sátorlap a takaróm.” Még félálmosan az én drága Édesanyámra, Gizikémre és Édesapámra gondolok. ... Békés mély álomba merülök, a hűvös éjszaka ellenére. Felettem magyar csillagok ragyognak.

29-én reggel 5 órakor felkelek. Hideg van, de leöltözök és a forró debreceni vízben megmosakodok. Reggeli után áthelyezzük a sátrakat. A nap felét tétlenül töltjük. Délután az elmaradt jegyzetet készítem el a kabinba ülve és olvasok egy keveset. Hamar besötétedik. A vacsorát elhozzák és vacsora után a sűrű esőben elkísérem a „kombátot” (zászlóaljparancsnok) és Mensovot a bataliont (zászlóalj) találni vagy várni akik hamarabb elmenetek Magyarba. Mensov kétszer elesik és bukfencet vett a homokban. Szinte jól esik a lelkennek. 10 órakor lefekszek aludni, de kissé megfázok a sátorban, mert hideg északi szél fúj.

30-án reggel újra derékig vetkőzve mosakodok. Nagyon jól esik a forró leves (borscs). Egész nap fúj az átkozott hideg szél. Szint az ember csontjáig hat. Nagyon sokat gondolok a jó Édesanyámra és a kis Gizi húgomra. Édesapám utolsó figyelmeztetésre. A levegőben állandóan száll a kétmotoros repülőgép és állítólag Budapestről szállítja a sebesülteket Munkácsra. Délután az ezredparancsnokhoz megyek. Elvesznek tolmácsnak. Fél négytől 9-ig Debrecenben járunk. Megismerkedek a város nagyobb részével. Bár kissé meglep az épületek szétszórtság. Szép kirakatok és gazdagon megrakva cipőkkel, anyagokkal és mindenféle holmikkal. Kapok egy háromszínű kis szalagokkal kötött csokrocskát, de a legnagyobb bánatomra a zöldet elhagyom. Kimegyünk egy órányira a reptérre, ahol az egyik ezredesnek fordítom a magyar nyelvet (beszélget egy idősebb sofőrrel). Mindenféle életkérdésekről beszélünk. Így én is megtudom a város helyzetét és a város életmódját. Nem valami virágos. A felkelést a diákság kezdte. Van Debrecenben Mezőgazdasági akadémia, orvosi főiskola, mérnöki stb. drámai színház, operett, hat mozi...

31-én sötét van, mikor a hideg szél ellenére ledobálok magamról mindent, hogy mosakodjak. A bőröm csípi a forró víz. Reggeli után sorakozó és fegyvervizsga. Utána elvisznek engem a felderítőkhöz. Már megyünk is. Béke időben jobb, de háború esetén veszélyes szakma. Bekóboroljuk a Debrecen környéki erdőket. Röpiratot találunk, amit én lefordítok oroszra. Majd egy katonai raktárhoz érünk, ahol a megijedt magyar katona majdnem ránk lő. Szerencs, hogy elmentünk oldalra. Itt hallom meg azt, hogy Egyiptomnak Anglia és Francia ország 9 órai határidőt adtak, hogy kivonuljon a szuezi csatornáról. Ha nem?! Megkezdik ellene a hadjáratot. Szép kis események.

Ma este van 22. születésem napja. Majdnem a sírás környékkel. Hisz itt fagyoskodok a magyar földön fegyverrel a kezemben a testvéreim ellen elküldve, sok-sok km-re a drága családi háztól. De bízzunk Istenben.

1-én még mindig Debrecenben vagyunk. Elég jól aludtam bár ma van először mínusz fokon alul a higany, mínusz hat fok hideg van. Születésem napja. Szinte elfog a keserűség. 1 felé kisüt a napja és elég jó meleg lesz. Elmegyek egy keveset olvasok és aztán borotválkozni megyek... Éjfél körül gránátok robbannak és hosszú sorozatokat lőnek ki a géppuskából.

2-án reggel ködös, nyirkos, csípős széllel – őszi reggel. A reggeli után egy órai foglalkozás „sztrojevájá” (alakzatgyakorlatok) és a második óra politikai foglalkozás, mely már esőben lett megtartva. Nagyon megfáztam. Az Egyiptomban lévő helyzet nagyon komoly. Az angol és francia légiók 24 órája bombázták Egyiptom városait. 12 órakor teljes felszereléssel gépkocsira ültetnek 5-öd magammal és megbízatással küldenek Debrecenből Székesfehérvár felé 4 órakor indulunk és lassan az eső is elered. Debrecen utcáin mindenütt civil fegyvereseket látni. Minden ablakban és gépkocsin magyar címer és háromszínű szalagocska van. De csend van. Pestről a szovjet csapatok kivonultak. Nagy a veszteségük. Keresztül megyünk a következő magyar városokon: ...

Cegléden alszunk egy kaszárnyában, átázva értünk be a szakadó esőbe. Egy kis jó vacsora után és forró tea után a kedv mindjárt megjött a meleg kaszárnyában. Leöltözünk és alváshoz készülünk. Innen küldök haza levelet szüleimnek egy kapitánnyal, aki Munkácsra megy. Hamar elalszok.

3-án mosakodás után újra megreggelizünk és a szemetelő esőben újra útra kelünk. Az utakon mindenütt kidőlt, vagy elromlott tankok, kocsik állnak és a városok közül mindenütt erős katonai őrség. A következő városokon megyünk keresztül: ...

Dunaföldvárnál elromlik a kocsink és míg javítja megiszok egy kis bort, megkínáltak mert megtudták, hogy magyar vagyok. Magyarország állítólag segítséget kért az egyesült államoktól, aki meg is adta nekik. Nagy László elmenekült Ausztriába, de onnan kitaszították. ... nagyon csodálkoznak, hogy ilyen jól beszélek magyarul. Este 10-kor megérkezünk Székesfehérvárra. Itt lefekszünk hamar. Még lefekvés előtt egy rádióstól megtudjuk, hogy amerikai katonaság benn van Ausztriában és pesten is sok repülőgép szállt le, kötszert és egyéb anyagokat hozva segítségül. Ultimátumot küldött Amerika a szovjet kormánynak, amelyben november 1-ig terjedő határidő alatt ki kell hogy vonuljon Magyarország területéről. Ezt egy jefrétor Utkin vagy Dutkin mondta a hadsereg parancsnokságon. Éjszaka elég fázósan alszok. A kezem dagadt három napja és fáj. Az éjszaka folyamán lövöldözések és robbanások zavarják a csendet Székesfehérváron. Még találkoztam Suba Sanyival, aki csöndesen mondja, hogy mi-mi akar. Majd meglátjuk.

4-én vasárnap reggel mosdás nélkül egy idegen sztolovában (étkezde) megreggelizünk és a fegyvereket megpucolva tovább megyünk. Ez Székesfehérváron történik. Az idő szépen kitisztult és hideg szél fúj. Figyelmeztetnek, hogy legyünk készen az úton a támadásra. Minden percen készek vagyunk. Estére megérkezünk Budapestre. Ott még harcok vannak. Az éjszakát a szabad ég alatt töltjük. Hideg van nagyon. Egy pár percet a magyar kommunista elvtársakkal beszélgetek és a felkelők állati barbárságát beszéljük el.

5-én két katonai garnizont elfoglaltak csapatunk és sok értékes dolgot kezdenek szajrézni. A tiszték mutatnak példát. Megfújok 200 darab konzervet vagy 5 kenyeret és 12 kg marmaládét. Kaja van. Éjszakára átmegyünk más kaszárnyába. – A tiszti iskola épületébe. A kocsin alszunk kint a szabad ég alatt. Sokáig nem bírom elaludni. A szemem előtt vannak a sok milliót érő szétrombolt drágaságok. Rádiókészülékek, élelmiszerek és ruházatok. Mi vagyunk öten és a parancsnokságunk. Összeszedtünk sok mindent. Végre elalszok, de hamar felébredt az örült lövöldözés. Reggelre halljuk hogy nagyok a veszteségek.

6-án egész nap folynak a harcok. Mi nem tudunk visszatérni mert elzárták az utat. Ülünk és szajrét szedünk. Vagyis szednek ezek a fekete csurekek (ázsiaiak, kirgiz, grúz stb.). Én már ki is dobáltam a kocsiból. A nap folyamán én csak egy derékszíjat kerítettem. Este megered a eső. Éjfél után 3 órakor indulunk Budáról Székesfehérvárra egy páncélautó kíséretében. Az eső esik és erős szél fúj.

7. Ma ünnep van és mi szárítjuk a vizes és hideg formáruháinkat. Lassan mindenütt kezdünk átázni. Fegyverünk rozsdás lesz. Megérkezve Székesfehérvárra megreggelizünk, megtisztítjuk a fegyvereket egy kissé felmelegszünk, megszáritkozunk és elindulunk Debrecen felé. Az úton felszáll egy néhány katona a kocsira, ki Budapestről jönnek. Majd egy nő is. Estefelé hó kezd esni. Az egyik katonával beszélgetek és eladom az órát 400 forintért. Egye fene úgyis újat akarok venni. Valami ajándék félét kell Gizinek venni és Édesanyáméknak. Csak hogy viszem haza? Megérkezünk Debrecenbe este 10 órakor. A vacsoránk konzerv. Hamar elalszok mint a tej. Reggel megfázva ébredek.

8. reggel megfázva ébredek. A mosakodás és reggeli után visszatérek a géppuskásokhoz. Ott szétszedem a holmim, de hamar visszatérünk az ezredhez. Ott szobát kapunk és berendezkedünk. Egy takarót Mensovnak adtam. A sofőr eldugta a kis vaskazettámat. Azt mondják mindent elszednek. Egy vattásnadrágot, egy csizmát és a függönyt beszegezem a patronos ládikába. Egy pokróc van velem és a téli sapka. Este fürdő. Ez a nap nagyon sokat jelent számomra, mert levelet kaptam P.K.-tól. Elfogadja a levelezést.

...

9-én reggel jókora a fagy. Ezredsorakozó. Mindenkit átkutatnak a fegyverekért. Egy egész halmazt szednek össze. Aztán rendet csinálunk. Az autókon mindent ellenőriznek, egy ládát elvesznek. ... ebéd után elvisznek a városba, ahol deszkán kapok szállást, a mi rádiósainkkal. Megborotválkozva, megmosakodva, jó és szép képes újságokat nézegetek és halkán szól a rádió. Majd egy nővel ismerkedek meg. Nem szép, de ha szép volna is közömbös maradnék irántuk. Mintha jég venné körül a szívemet. ...

10-én reggel mosakodás után reggelizek és jegyzetkészítéshez fogok. Egy orvosi rendelő mellékszobájában vagyunk hárman elhelyezve és igen kényelmesen. Írok olvasok, rádiózok és alszok. Nem tudom meddig tart ez, de egy nap is jó legalább itt egy kicsit rendbe szedem elmaradt külsőmet, zsebkendőimet jegyzeteimet és nyugodtan vagyok mindenféle zavargásoktól.

11-én szombat. A megszokottnál jóval később kelek. ... az egész napot csak el tengem-lengem....

12-én ugyanúgy telik ez a nap is.

13-14 szintén minden esemény nélkül telt el. ...

15-16 az eső megint esik. De sehova nem kell menni. Tehát nincs baj. Egy alezredesnek a fürdőt megmutattam hol van és egy kapitánynak megmagyarázok egy magyar jegyzőkönyvet, melyet egy motorbicikli balesetről vettek fel. Semmiséggel töltöm a napot.

A naplóhoz 2006. januárjában jutottam hozzá

Sztorozsuk András, beregszászi lakos, 1956-ban – katona, ma nyugdíjas

1956-ban én a 315-ös gépesített ezred utász századának hadtáp ellátmányozó tiszti beosztását töltöttem be, főtörzsőrmesteri rangban. Az ezred állomáshelye Beregszász volt.

Október 25-26-án riadóztatva volt az egységünk és a riadó esetére kijelölt körzetbe vonult teljes felszereléssel és fegyverzettel, ami a Beregszásztól három kilométerre levő Kígyós falú melletti gyakorló tér volt. A lőtéren megkaptuk az eligazítást, amely arról szólt, hogy lázadás tört ki Magyarországon és be kell vonulnunk az országba és elfojtani a lázadást. Az indulás azonnali volt, az ezredünket megerősítették egy páncélozott zászlóaljjal, ami az ezred parancsnokság tartaléka lett. Körülbelül 24 óra alatt elértük Budapest környékét, ahol néhány órás megálló következett annak céljából, hogy rendezzük sorainkat és felkészítsük az egységeket a Budapestre való bevonulásra. Bevonulás közben egységeink elfoglalták a városból kivezető utakat és a budai oldalon lett elhelyezve az egység törzse, ahonnan jól láttuk „Kátyát” (a Gellért hegyen álló Szabadság Szobor). Mivel egységünk az elsők közt volt, amely bevonult Budapestre, fokozott figyelemre és éberségre volt felszólítva és folytonos harckészültségre, azért mert egy Románia felől benyomuló gépesített ezred tüzér egységét szinte teljesen megsemmisítették a lázadók oly módon, hogy a város egy szűk utcájában felrobbantották az első és utolsó járművet, majd kézigránát záport zúdítottak a maradékra. A támadást csak két ember élte túl. Egy százados és egy irányzó.

Egységünk azonnal nekilátott a magyar honvédség lefegyverezésének, így lefegyverztünk egy légvédelmi és tábori tüzérezredet. A lefegyverzést módszere az volt, hogy az ágyúból ki vettük a zavarzatokat, a katonákat hazaengedtük, felírva adataikat és közöltük, hogy ha átállnak a lázadókhoz és kézre kerülnek ne számítsanak kíméletre. A tisztiket a főparancsnokságra szállították, ahol századokat alakítottak ki belőlük és kiegészítő feladatokat láttak el az orosz alakulatok mellett.

A fegyverünket csak olyan esetben használtuk, amikor támadás ért minket vagy valamelyik más egységet, így „golyóra golyóval” válaszoltunk. Nem tűrhettük, hogy vajmi csibész lövöldözzön ránk vagy kővel hajigáljon minket. A tüzérségünket csak ritkák vetették be például templom tornyokban vagy magas épületek tetején elhelyezett nehéz géppuskák és orvlövészek ellen. A lázadó egységek zömét idegen nemzetiségek tették ki, nem egy esett fogságunkba. Volt SS katonák, nyilasok és más zsoldosok.

A lázadók gerilla harcmodort alkalmaztak ellenünk, váratlan és gyors támadásokkal kisebb egységeink ellen. Így halt mag például ezredünk üzemanyag ellátó részlegének

parancsnoka. Üzemanyagot szállító néhány kocsiból álló oszlopát megtámadták, megsemmisítették, ő nyolc golyót kapott és töltény hüvelyeket vertek a homlokába.

A Gellért hegyen a kaszárnyákban befészkelődött lázadók ellen nem tudunk támadást intézni, mivel nagy vér áldozatot követelt volna, így a légi erő segítségét kérte parancsnokságunk és a csatarepülők két órán át lőtték és géppuskázták a hegyet és az alatta lévő völgyet. A légi támadás sikeres volt. Ezt követően az adott területen nem ütköztünk komoly ellenállásba.

Volt egy olyan esetünk, amikor az egyik páncélosunk őrjáraton volt a Duna parton, a Parlamenttel szemben, amikor egy nagy áruházból kőzapor zúdult rá. Erre válaszként, hátrahagyva a gyalogságot, a páncélos betört a kirakaton keresztül az áruháza és végig gázolt a berendezésen, amikor kijött egy másik kirakaton keresztül fel volt díszítve, mint a karácsonyfa ruhadarabokkal.

Amikor Nagy Imre felkérte az orosz parancsnokságot, hogy vonja ki a szovjet egységeket a magyar városok területéről, mi is parancsot kaptunk kivonulni Budapestről és Buda peremén egy külszíni fejtésű bánya területén rendezkedtünk be védelemre. A fölöttünk magasodó dombokon beton bunkerek voltak, amelyek az előző háborúban építettek, de még most is használták a lázadók és a bunkerekből puskacsövek néztek le ránk. Az egyik napon két PO 2-es típusú könnyűbombázó repülő jelent meg fölöttünk és elkezdtek röpcédulát szórni és körözni fölöttünk. Ezt hosszabb ideig folytatták, így felingerelték az épp ügyletben lévő ZUPT 2 légvédelmi gépfegyver kezelőjét, Durov közlegényt. Durov a gépfegyver mind a négy csövéből golyózápport zúdított a repülőgépekre és megsemmisítette mindkét alacsonyan szálló gépet. Az engedély nélküli tüzelést azzal magyarázta, hogy félt attól, hogy a két gép elvonhatja a figyelmet így egy igazi támadó gép könnyen a könnyen csapást mérhetett volna az egységünkre. Végül Durovot Vörös Csillag érdemrendre terjesztették fel.

Egységünk Magyarországon volt az események végéig, a századunk három embert veszített. Tudomásom szerint az egész Magyarországon tartózkodó orosz haderő veszteségei tizenkétezer ember volt. A lázadók 35 ezer embert veszítettek.

Arról nincs információm, hogy foglyokat hoztak volna Magyarországról a Szovjet Unió területére, a civilekkel való érintkezés szigorúan tiltva és büntetve volt.

Az interjú készítésének időpontja: 2005